

Rickard Melkersson

SKRIFTERNA FRÅN HOPPET

C.H. Braads ostindiska resa 1748–49

NORDISTICA GOTHOBURGENSIA
EDITORER: LARS-GUNNAR ANDERSSON OCH BO RALPH

30

SKRIFTERNA FRÅN HOPPET

C.H. Braads ostindiska resa 1748–49

(English Summary)

Rickard Melkersson



GÖTEBORGS UNIVERSITET
ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS

Abstract

Melkersson, Rickard, *Skrifterna från Hoppet. C.H. Braads ostindiska resa 1748–49*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2013. 385 s. (Nordistica Gothoburgensia 30.) Doktorsavhandling i nordiska språk. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

The writings from Hoppet. The East Indian passage of C.H. Braad 1748–49. Doctoral dissertation in Scandinavian Languages. Department of Swedish Language, University of Gothenburg. 2013. 385 pp.

This thesis deals with the writings of Christopher Hinric Braad (1728–81), employee of the Swedish East India Company, and more specifically with the manuscripts from his first journey, from Gothenburg to Canton, in the years 1748–1749. Despite their great historical and philological value, witnessed by many authors, none of these texts has been the subject of an edition, nor of any exhaustive research.

The thesis establishes a chronology between the documents, and their genetic relationships are also analysed. Three of the manuscripts are chosen as the target for a graphonomic analysis of problematic issues in the writing system: the autographic travel book and journal (Uppsala University Library *X389* and *X390*) and the non-autographic copy of the former (Royal Swedish Academy of Sciences *Braad*). Parts of these documents have been transcribed and have been included in the thesis. In order to deal with the issues in the material, the graphonomic theory is broadened with perspectives borrowed from semiotics.

The graphonomic analysis manages to resolve a few issues as to the graphematic status of some of the graph-types, but furthermore it shows the importance of distinguishing between the verbal and the merely visual phenomena in the writing system. Some of the graph-types prove to be significant in a non-verbal way, although their status on the verbal level is only allographic.

Key words: *Christopher Hinric Braad, Graphonomy, Semiotics, Eighteenth century Swedish, Swedish East India Company*

© Rickard Melkersson 2013

Distribution:
ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS
P.O. Box 222
SE-405 30 GÖTEBORG, Sweden

Ineko, Göteborg, 2013

ISBN 978-91-7346-752-0
ISBN 978-91-7346-753-7
ISSN 0078-1134

Till Tina, Johannes och Agnes

Förord

Att få till en bok kan vara ett drygt göra, som tar sin tid och tär på krafterna. Som väl är finns det i ett fall som föreliggande arbete människor runtomkring som på olika sätt underlättar tankearbetet och fyller på när modet tryter.

I första rummet vill jag tacka mina båda handledare, Bo Ralph och Lena Rogström. Båda har tålmodigt åhört alla mina vändor och deras uppmuntran har aldrig svikit. Båda har alltid varit beredda att rycka ut då problem uppstått i teori eller praktik. Bo besitter en formidabel kombination av vidsynthet och skarpsinne som det har varit upplyftande och inspirerande att regelbundet få ta del av. Lena har en fantastisk förmåga att få saker att kännas överkomliga och att avdramatisera de textuella bekymmer som många gånger tyngt mig som solitär skribent. Det har varit ett privilegium att få vara åtföljd av er båda på min slingriga avhandlingsstig!

Min forskarutbildning har kunnat slutföras tack vare ett bidrag från Kungliga och Hvitfeldtska stiftelsen, till vilken institution härmed riktas ett djupt känt tack.

Utöver handledarna är det tre personer som bidragit kännbart till själva textens framväxt: Paula Henrikson har läst en tidig version av texten och lämnat ovärderliga och stimulerande kommentarer vid ett slutseminarium. Lars-Gunnar Andersson har redaktörläst en senare version och gjort en rad kloka påpekanden. Även Per Holmberg har läst delar av manuskriptet och ordinerat ett par hälsosamma ingrepp. Till samtliga dessa riktas ett hjärtligt tack. Thomas Ekholm har stått för den grafiska utformningen och tålmodigt tampats med vidlyftiga och talrika tabeller. Tack!

Jag vill också ta tillfället i akt att tacka alla dem som under såväl grund- som forskarutbildningens gång på olika nivåer och i olika roller bidragit till den helhet som nu är för handen. Jag tänker särskilt på Anna Hannesdóttir, Margareta Svahn, Elisabet Engdahl, Benjamin Lyngfelt och Roger Källström.

Ett särskilt tack går också till Jeremy Franks, mannen som mer än någon annan hållit minnet av Braad vid liv in i det tjugoförsta seklet och uppmärksammat behovet av en kritisk utgivning. Jeremy ”åter-

upptäckte” Braad åt oss i form av en seminariegrupp i början av 00-talet och har alltid villigt delat med sig av sina kunskaper.

Jag kan inte heller förbigå personalen vid Centrum för vetenskapshistoria vid Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm, personalen vid handskrifts- och reproavdelningarna vid Uppsala universitetsbibliotek och Linköpings stiftsbibliotek, eller personalen vid Göteborgs landsarkiv. På alla dessa kanter har jag alltid kunnat räkna med kunnig hjälp och ett vänligt bemötande. Stort tack!

Av inte mindre vikt för processens slutförande har alla de mänskliga kontakterna vid institutionen varit, allt det som lägger så många sköna nyanser till doktorandskapets ordinarie färgskala. Tack Karin och Mikael för alla vårdade respektlösheter på gemensamma arbetsrum, för er förståelse och er humor. Tack Sofia för det samförstånd som bara en fælles månad i ett lila färöiskt kök kan skänka. Tack Ben och Erik för att ni hjälpt till att förlösa Rio-allofonerna inom mig. Tack Kaarlo för din nyfikenhet, din höga samtalskvalitet, dina ryska citat och napolitanska köttdeder.

Tack också till alla er andra som gör den dagliga existensen på humanist och LT-gata så berättigad. Ett saknadens tack till er som en gång utgjort denna vardag men nu finns på annat håll – pensionärer och doktorander av det gamla gardet som nu dragit vidare.

Och tack alla vänner i världen utanför och inuti. Tack mor och far för primär och sekundär barnpassning och ett oupphörigen visat intresse.

Tack till sist till Tina och barnen för lånet av mig själv under dessa år!

Göteborg, april 2013

Rickard Melkersson

Innehåll

1. Inledning	1
1.1. Bakgrund	1
1.2. Syfte och arbetsgång.....	5
1.3. Källorna till Braad	6
1.3.1. Braads handskrifter och tryck	7
1.3.1.1. Uppsala universitetsbibliotek (UUB)	7
1.3.1.2. Kungliga Vetenskapsakademien (KVA)	8
1.3.1.3. Linköpings stiftsbibliotek (LSB).....	9
1.3.1.4. Göteborgs universitetsbibliotek (GUB).....	9
1.3.1.5. Kungliga biblioteket (KB)	9
1.3.1.6. Göteborgs landsarkiv (GLA)	10
1.3.1.7. Tryckta arbeten.....	10
1.3.2. Uppgifter om texter och manuskript i Braads egna arbeten	10
1.3.2.1. Avsnittet om Braad själv i de två exemplaren av Ostrogothia literata.....	11
1.3.2.2. Curriculum vitæ 1781	13
1.3.2.3. Brev till Abraham Grill 4/5 1756.....	14
1.3.2.4. En anteckning i resebeskrivningen från Götha Leijon (KVA: Braad[b]) och brevet till Wargentín (KVA: Braad[d])	15
1.3.3. Omnämmanden om Braads texter i Kungliga Vetenskapsakademiens protokoll	15
1.4. Braad och skrifterna i sekundärlitteraturen.....	16
1.4.1. Biografier och handskriftsöversikter	16
1.4.2. Närstudier (användning av handskrifterna).....	21
1.4.3. Omnämmanden.....	23
1.5. Summering: värdet av att ge ut Braad.....	25
1.6. Forskningsöversikt: det språkvetenskapliga skriftstudiet.....	27
1.6.1. Lingvistik och filologi.....	28
1.6.2. Viktigare paleografiska arbeten	30
1.6.3. Grafonomiska arbeten och utgåvor med ett grafonomiskt resonemang	33
1.6.4. Semiologi/semiotik och nyare språkvetenskap.....	38

1.6.5.	Sammanfattning – försök till syntes	44
2.	Primärmaterial: handskrifterna från Hoppet	47
2.1.	Inledning.....	47
2.2.	UUB:X389 – resebeskrivning	49
2.2.1.	Huvudsakligt innehåll X389	50
2.2.2.	Fullständigt innehåll X389.....	50
2.2.3.	Karaktär och skick X389.....	51
2.3.	UUB:X390 – resedagbok	51
2.3.1.	Huvudsakligt innehåll X390	52
2.3.2.	Fullständigt innehåll X390.....	53
2.3.3.	Karaktär och skick X390.....	53
2.4.	UUB:X391 – anteckningsbok	54
2.4.1.	Innehåll X391	54
2.4.2.	Karaktär X391	57
2.5.	UUB:X392 – utkast till resebeskrivning.....	58
2.5.1.	Innehållet allmänt X392	58
2.5.2.	Innehållets struktur X392.....	59
2.5.3.	Rekonstruerad innehållsförteckning X392	61
2.5.4.	Karaktär X392	62
2.6.	UUB:L185a – diverse lösa papper	62
2.7.	UUB:L185a[a] – fragment till resebeskrivning	64
2.7.1.	Innehåll L185a[a]	64
2.7.2.	Karaktär L185a[a]	64
2.8.	UUB:L185a[b] – fragment till resebeskrivning	64
2.8.1.	Innehåll L185a[b]	65
2.8.2.	Karaktär L185a[b]	65
2.9.	UUB:L185a[c] – innehållsförteckning resebeskrivning	65
2.9.1.	Innehåll L185a[c]	66
2.9.2.	Karaktär L185a[c]	66
2.10.	UUB:L185a[d] – fragment till resebeskrivning	66
2.10.1.	Innehåll L185a[d].....	67
2.10.2.	Karaktär L185a[d].....	67
2.11.	KVA:Braad[a] – resebeskrivning.....	68
2.11.1.	Huvudsakligt innehåll KVA	68
2.11.2.	Fullständigt innehåll KVA	68
2.11.3.	Karaktär KVA	69
2.12.	Sammanfattning.....	70
3.	Textläget	71
3.1.	Inledning.....	71

3.2.	Yttre faktorer	71
3.2.1.	Proveniensen	72
3.2.2.	Handstilen/händerna	73
3.2.3.	Papperstypen	73
3.2.4.	Datumen	74
3.2.4.1.	Juliansk och gregoriansk tideräkning (gamla resp.nya stilen)	74
3.2.4.2.	Dateringar i handskrifterna	75
3.2.5.	Braads egna upplysningar i texter	76
3.2.6.	Sammanfattning och helhetsbedömning av yttre faktorer	77
3.3.	Inre faktorer	77
3.3.1.	Innehållet i stort	78
3.3.2.	Texttyp	78
3.3.2.1.	Privata anteckningar	79
3.3.2.2.	Resebeskrivningarna	80
3.3.2.3.	Innehållsförteckningen L185a[c]	80
3.3.2.4.	Sammanfattning av texttypsfaktorn	81
3.3.3.	Variation i ordalydelsen mellan de egenhändiga braadhandskrifterna i resebeskrivningskategorin	81
3.3.3.1.	Metod: α - och ω -varianter	82
3.3.3.2.	Jämförelse av den första meningen i X392, L185a[a], L185a[b] och X389	83
3.3.3.3.	Jämförelse av en mening i X392, L185a[d], L185a[b] och X389	85
3.3.3.4.	Sammanfattning: ändringar i ordalydelsen	86
3.3.4.	Innehållsförteckningarna som texter	86
3.3.4.1.	Övergripande om innehållsförteckningen L185a[c] och dess motsvarighet i innehålls- förteckningen till den färdiga X389	87
3.3.4.2.	Fragmentet till innehållsförteckning i X392	88
3.3.4.3.	Jämförelse av de tre innehållsförteckningarna	89
3.3.4.4.	Innehållsförteckningarna och innehållet	89
3.3.4.5.	Sammanfattning av innehållsfaktorn	93
3.3.5.	En lexikal stickprovsjämförelse mellan X389 och KVA	94
3.4.	Sammanfattande syntes	97
3.4.1.	Kronologin rekonstruerad	97
3.4.2.	Vad saknas?	99
3.4.2.1.	Vad måste ha funnits?	99
3.4.2.2.	Vad skulle kunna ha funnits?	100

3.4.3.	Textkritiska och editorielle implikationer. Material till den grafonomiska analysen.....	102
4.	Mot en ny grafonomisk teori	103
4.1.	Vad är skrift?	103
4.2.	Förhållandet mellan transkription, grafonomisk analys och edition.....	106
4.3.	Närmare blick på några problem inom den grafonomiska forskningen.....	109
4.3.1.	Metoder, analysnivåer och terminologi	110
4.3.2.	Analysen av majuskler, stilbyte, suprasegmentala enheter	113
4.3.3.	Analysen av icke-alfabetiska segment.....	117
4.4.	Teoretiska ställningstaganden	120
4.4.1.	Bruket av den grafonomiska analysens grundläggande antaganden och begrepp i denna avhandling	120
4.4.2.	Braadmateriallets särskilda egenskaper och problem.....	123
4.4.3.	Metodiska grundprinciper.....	126
4.4.3.1.	Hanteringen av allografisk variation	127
4.4.3.2.	Tentativa grafem	129
4.4.3.3.	Icke-alfabetiska segment.....	130
4.4.3.4.	Suprasegmentala fenomen	134
4.5.	Sammanfattande syntes	138
5.	Den grafonomiska analysens material och metod	140
5.1.	Inledning: sekundärmaterial	140
5.2.	Transkriptionerna – allmänt	141
5.3.	Återgivning av sidans och radens struktur: sidnummer; kustoder; marginalanteckningar; centrerings; indrag.....	144
5.4.	Meningens och ordets struktur: skiljetecken; spatier; apostrof	146
5.5.	De segmentala graftyperna och graftypsklasserna.....	147
5.5.1.	Oproblematiske graftyper.....	148
5.5.2.	Graftypsklassen <i>u</i> : 'ú' och 'u' (och 'ü').....	149
5.5.3.	Graftypsklassen <i>i/j</i>	149
5.5.4.	Graftypsklassen <i>y/ij</i> : 'ÿ' och 'ij' m.fl.....	149
5.5.5.	Graftypsklassen <i>d</i> : 'd' och 'ð'.....	150
5.5.6.	Graftypsklassen <i>s</i>	151
5.5.7.	Graftypsklassen <i>v/w</i>	151

5.5.8.	Graftypsklassen <i>ä/æ</i>	151
5.5.9.	Siffror och graftyperna ' & ' och ' § '	151
5.5.10.	Graftypen ' £ '	151
5.5.11.	Romerska siffror	152
5.6.	Suprasegmentala drag: gradtyper; understrykning; diakritisering	152
5.6.1.	Understrykning	152
5.6.2.	Diakritisering	153
5.6.3.	Markerad grad	153
5.7.	Abbreviaturer; ligaturer; nasalstreck	154
5.8.	Ändringar, felskrivningar och osäkra ställen	155
5.8.1.	Ändringar	156
5.8.2.	Osäkra ställen	157
5.8.3.	Felskrivningar	158
5.9.	Sidor av atypiskt utseende: titelblad; innehållsförteckning; övrigt	158
5.10.	Översikt över de alfabetiska specialtecknen	159
5.11.	Metod för den grafonomiska analysen	159
5.11.1.	Allmänt	160
5.11.2.	Alfabetiska graftypsklasser	160
5.11.3.	Logogram och siffror	165
5.11.4.	Abbreviaturgraftypen ' i '	166
5.11.5.	Spatier, divis, apostrof	166
5.11.6.	Suprasegmentala fenomen	168
5.11.7.	Markerad grad	168
5.12.	Sammanfattning	170
6.	Grafonomisk analys	173
6.1.	Segmentala fenomen	173
6.1.1.	Spatier och divis	173
6.1.2.	Apostrof	176
6.1.3.	Graftypsklassen <i>u</i>	177
6.1.4.	Graftypsklassen <i>i/j</i>	181
6.1.5.	Graftypsklassen <i>y/ij</i>	187
6.1.5.1.	<i>y/ij</i> allmänt	187
6.1.5.2.	<i>y/ij</i> i UU-Resan	189
6.1.5.3.	<i>y/ij</i> i Dagboken	192
6.1.5.4.	<i>y/ij</i> i KVA-Resan	195
6.1.6.	Graftypsklassen <i>d</i>	197
6.1.7.	Graftypsklassen <i>s</i>	200
6.1.7.1.	Graftypsklassen <i>s</i> i UU-Resan	200

6.1.7.2.	Graftypsklassen <i>s</i> i Dagboken.....	202
6.1.7.3.	Graftypsklassen <i>s</i> i KVA-Resan	204
6.1.7.4.	Graftypsklassen <i>s</i> : sammanfattning	206
6.1.8.	Graftypsklassen <i>v/w</i>	207
6.1.9.	Graftypsklassen <i>ä/æ</i>	210
6.1.10.	Siffror	214
6.1.11.	Graftyperna ’&’ och ’§’	215
6.1.12.	Graftypen ’£’	216
6.2.	Suprasegmentala fenomen.....	216
6.2.1.	Understrykning.....	217
6.2.2.	Diakritisering.....	219
6.2.3.	Markerad grad	223
6.2.3.1.	Markerad grad vid <i>s</i> i UU-Resan	224
6.2.3.2.	Markerad grad vid <i>s</i> i Dagboken.....	227
6.2.3.3.	Markerad grad i KVA-Resan generellt	230
6.2.3.4.	Markerad grad vid <i>s</i> i KVA-Resan	237
6.2.3.5.	Markerad grad: sammanfattning	240
6.3.	Abbreviaturgraftern ’ <i>ı</i> ’	241
6.4.	Sammanfattning.....	242
7.	Avslutande diskussion	247
7.1.	Handskrifterna från Hoppet som språkhistoriskt material	247
7.2.	Skriftsystemet	251
7.3.	Avslutning	258
8.	Text	262
8.1.	UU-Resan (UU:X389).....	262
8.2.	Dagboken (UU:X390)	289
8.3.	KVA-Resan (KVA:Braad[a]).....	329
	Summary	360
	Käll- och litteraturförteckning	371
1.	Braads skrifter	371
	Avhandlingens primärmaterial	371
	Övriga citerade eller refererade braadhandskrifter	371
	Braads tryckta arbeten	372
2.	Övriga otryckta källor	372
3.	Övrig refererad litteratur	372

Appendix	379
Bilaga 1.Rekonstruktion av den logiska sidföljden i X392	379
Bilaga 2.Olika med kapital belagda gradgruppers fördelning i KVA-Resan (jfr 6.2.3.3).....	381
Bilaga 3. Första textsidan i UUB:X389	383
Bilaga 4. Andra uppslaget i UUB:X390.....	384
Bilaga 5. Första textsidan i KVA:Braad[a]	385

1. Inledning

Bakom namnet Christopher Hinric Braad (uttalat [bra:d]) döljer sig ett omfattande författarskap från det svenska 1700-talet, en av de främsta källorna till kunskap om den svenska ostindiehandeln och förhållandena under de svenska ostindiefärderna, men ett författarskap som aldrig nått den offentlighet som en tryckt publikation medger. Trots detta har Braads handskrifter långtifrån varit okända för forskningen, som framför allt utnyttjat dem som källa till historisk kunskap.

Denna avhandling handlar om Braads skrifter som ett språkhistoriskt material och avser att bereda väg för en textkritisk utgivning av det rika handskriftsbeståndet. Efter en utförligare genomgång av bakgrunden till arbetet i 1.1 formuleras avhandlingens syfte mer precist i 1.2. Återstoden av detta kapitel ägnas sedan åt en översikt över Braads skriftliga kvarlåtenskap och relevant forskning.

1.1. Bakgrund

Braad föddes 1728 och mönstrade i januari 1748 som nittonåring på det svenska ostindiska skeppet Hoppet med destination Kanton. Hans befattning ombord var skeppsskrivarens, ett uppdrag som han tycks ha gått betydligt mer helhjärtat in för än vad som förväntades av honom; när skeppet återkom till Göteborg den 11 juli 1749 (enligt gamla stilen) hade Braad på eget initiativ fört en noggrann resedagbok och dessutom författat en omfattande resebeskrivning som också rymde en översikt över Kinas historia, troligen den första på svenska i sitt slag. Resebeskrivningen renskrevs efter hemkomsten och lämnades in till de överordnade vid Ostindiska Kompaniet. Direktionen uttryckte sitt gillande och lät göra en kopia som överlämnades till Kungliga Vetenskapsakademien.

Braad kom att få göra fyra resor i kompaniets tjänst, varav en innebar ett fyraårigt uppehåll i Indien, där Braad tycks ha bedrivit regelrätt handelsspionage åt Kompaniet i syfte att förbereda etablerandet av ett svenskt faktori i Surat.

Förutom de nämnda skrifterna från resan med Hoppet författade Braad en voluminös resebeskrivning från sin andra resa, den första som förde honom till Indien, med skeppet Göta Leijon (1750–1752) och flera andra sammanfattande beskrivningar av besökta länder och handelsförhållandena i Östern. Jämte de till synes avslutade större arbeterna föreligger ett stort material av förarbeten och koncept, så även – och kanske i synnerhet – från resan med Hoppet 1748–1749, den resa som är föremål för huvudintresset i denna avhandling.

Braads karriär vid kompaniet tog ett abrupt slut år 1762 då han frivilligt drog sig tillbaka, förvärvade gården Kårsäter i Östergötland och levde på hopsamlade medel. Men hans skrivande gärning var ingalunda över. Flitig korrespondens och tränga efterforskningar resulterade i det handskrivna fembandsverket om det lärda Östergötland, ”Ostro-Gothia Literata”, vilket testamenterades till Linköpings stiftsbibliotek och kom att bli det enda i Braads litterära kvarlåtenskap som rönt viss uppmärksamhet i tiden närmast efter hans död 1781.

Men Braads ostindiska skrifter har i sitt otryckta tillstånd dock inte heller alldeles gått eftervärlden förbi, och de som tagit del av texterna och i skrift uttalat sig om dem har i regel goda vitsord att ge. August Strindberg får så här inledningsvis tjäna som talesman för eftervärldens omdömen, vilka utförligare skall behandlas i 1.4 (särskilt 1.4.3). I en artikel publicerad i Paris år 1884 skriver Strindberg, efter att ha räknat upp de mer kända svenska 1700-talsresenärerna Osbeck, Torén, Ekeberg och Thunberg, allesammans tryckta och flera av dem översatta till andra europeiska språk:

De plus il existe des œuvres manuscrites, ensevelies dans les Bibliothèques de la Suède, qui seraient, pour les sciences, d’une importance beaucoup plus grande encore à publier. [...] Les noms même de tant de travailleurs actifs et instruits ne seront peut-être jamais connus.

Carl. [sic!] Johan Geethe, lieutenant de la marine royale; *Fredrik Hjortberg*, aumônier, et *Christopher Hinric Braad*, subrécargue, sont véritablement dignes d’être nommés parmi les savants zélés qui ont exploré la Chine. Leurs noms seraient peut-être célèbres s’ils eussent appartenu à une patrie moins isolée et moins dépourvue de ressources matérielles. (Strindberg 1884:15)

I första hand är det väl som historiskt källmaterial som texterna åtnjuter intresse, och då framför allt som källor till kunskap om den svenska ostindiehandeln som sådan. Braads första resebeskrivning är en av de tidigaste svenska beskrivningarna av en resa till Kina, den andra är en av ytterst få svenska 1700-talsbeskrivningar av Indien över huvud taget. Men bland Braads många texter från de olika indiska resorna torde

också finnas åtskilliga uppgifter om lokala förhållanden som gått andra samtida europeiska pennor förbi.

Och även om resebeskrivningen från Hoppets kinesiska resa innehåller mycket stoff från tidigare tryckta auktoriteter, har man lyft fram resedagboken från samma resa som – av naturliga skäl – mer fylld av direktintryck (se t.ex. Frängsmyr 1976 och se nedan 1.4). Här skulle jag själv vilja understryka värdet av dagbokens beskrivning av det obligatoriska uppehållet i Cádiz. Trots att denna stads historia säkert är väldokumenterad på annat håll har en text som Braads sitt absoluta egenvärde som ett mycket direkt vittne om mötet mellan svenskt och spanskt år 1748. Här kan man läsa om kulturkrockar som har lika mycket att säga om dåtida svenskt tänkande och svenska förhållanden som om den besökta platsen.

Varför har då aldrig några av Braads större skrifter tryckts? Till denna fråga återkommer jag i slutet av detta kapitel. Som framgår av 1.3.2. var Braads eget intresse för en tryckning av resebeskrivningarna tämligen svalt. Han kom snart att anse dem otillräckliga och i behov av rättelser och kompletteringar, ett revideringsarbete som han dock aldrig kom att genomföra.

Vad är då det språkvetenskapliga värdet av Braads skrifter? Jag vill mena att såväl tillkomsttiden och -situationen som det aktuella textläget, rikedomen i materialet, gör Braads efterlämnade papper synnerligen intressanta som ett material för språkhistoriska studier. För det första föreligger ibland flera parallella dokument till ett visst ungefärligt innehållsstoff, såsom dagbok, anteckningsbok, utkast till resebeskrivning, kladdpapper med rättelser, färdig resebeskrivning. Detta gör att man kan få en ovanlig inblick i själva skrivprocessen och därmed skapa sig en bild av författarens normföreställningar. För det andra intar några av handskrifterna ett intressant mellanläge mellan privat dokument och publicerad text, eftersom de utan att vara tryckta ändå till utformning och tänkbar funktion har en mycket offentlig och publikmedveten karaktär. Ett textläge som det här beskrivna föreligger troligen allra mest renodlat när det gäller handskrifterna från resan med Hoppet 1748–1749. Braadmaterialet har alltså mycket gemensamt med situationen kring några av Linnés reseskildringar, där t.ex. skillnaden mellan dagbok och tryckt reseskildring har studerats av Sigurd Fries (1971). När det gäller Braad är det dock alltså fråga om flera egenhändiga dokument och bilden av individens stilsträvanden framträder tydligare.

Braad skriver i det sista skedet av svenskans icke-standardiserade period. Han är ett symptom på ett tillstånd då flera normföreställningar är i omlopp men ingen given auktoritet ännu finns att åberopa (jfr t.ex.

Teleman 2002). Att han inte skriver hur som helst är uppenbart redan vid en flyktig bekantskap med hans texter, men vilka strävanden som kan tänkas ha styrts hans val mellan olika språkliga variantformer vet vi inte utan ett närmare studium. Här finns en ovanlig kombination av å ena sidan stor kvantitet och hög kvalitet och å andra sidan låg grad av redaktionell inblandning. Detta gör att vi kommer språkbukaren Braad mycket nära.

Av mer paleografiskt eller skrifthistoriskt intresse är det faktum att braadhandskrifterna, liksom det mesta av ostindiska kompaniets arkivalier, var mycket tidigt ute med att i svensk text använda den så kallade *latinska handstilen* eller *humaniststilen*, ofta betraktad som den handskrivna motsvarigheten till den tryckta antikvastilen, vilken i Sverige så sakteliga börjar ersätta frakturstilen under 1700-talet. När det gäller antikvans användning är Kungliga Vetenskapsakademiens (grundad 1739) handlingar ledande i utvecklingen (jfr t.ex. Dahlgren 1917 och Nordqvist 1965). Frakturstilens handskrivna motsvarighet, den så kallade tyska stilen, anses dock ha varit totalt dominerande seklet igenom (jfr Jansson 1924, Swedlund & Svenonius 1948 och Svensson 1974). Den tidiga användning av den latinska handstilen som Braad är en representant för har föga beaktats av forskningen.

Denna avhandling avser att komma en vetenskaplig utgivning av det rika Hoppet-materialet närmare genom en analys av olika aspekter av det. Avhandlingen rymmer ett större textparti från tre av handskrifterna i transkriberad form. Transkriberingsarbetet har dessutom föregåtts av en inventering av det omfattande handskriftsbeståndet och en analys av dokumentens inbördes relation.

Men arbetets teoretiska tyngpunkt ligger på en ingående analys av vissa företeelser i handskrifternas *grafonomi* (för användningen av denna term som skriftens motsvarighet till det talade språkets *fonologi*, se t.ex. Allén 1971). Behovet av denna typ av analys har ofta underskattats av den språkvetenskapliga textutgivningstraditionen; Sture Alléns avhandling (1965a), där en fullständig grafonomisk analys läggs till grund för ett editionsarbete, utgör ett pionjärartat brott mot denna tradition. Och ju yngre en text är desto mindre problematisk anser man kanske att dess system av tecken borde vara. Kanske tänker man att en 1700-talshandskrift skriven med utomordentligt prydlig latinsk handstil "bara är att läsa".

Men den som närmar sig ett material som Braads texter från Hoppet inser snart att det laborerar med en mängd uttrycksmedel som är främmande för oss idag och som över huvud taget inte behandlats av forskningen. Problemen är av en sådan art att de inte endast fordrar ny

empirisk forskning, de ställer också krav på ett visst mått av teoretiskt och metodiskt nytänkande, något detta arbete också har ambitionen att bidra med. Mycket har hänt inom språkvetenskapen sedan Sture Alléns avhandling (Allén 1965a). Bland annat har perspektivet vidgats när det gäller studiet av skriftlig kommunikation och olika sätt att skapa betydelse i text, inte minst inom *semiologin* eller *semiotiken*. I denna avhandling vill jag försöka tillämpa några senare insikter från detta vidare forskningsfält på några av grafonomins och den traditionella editionsfilologins klassiska arbetsuppgifter.

I återstoden av detta kapitel skall nu närmast avhandlingens syfte mer konkret preciseras (1.2). Därefter följer några avsnitt som syftar till att ge en fylligare bakgrund till undersökningen. I 1.3 ges en överblick över befintliga braadhandskrifter och de uppgifter om dem som står att finna hos Braad själv och i Kungliga Vetenskapsakademiens dagböcker, och i 1.4 görs en genomgång av Braads viktigaste avtryck i sekundärlitteraturen. I 1.5 summerar jag kapitlet dittills och diskuterar värdet av en vetenskaplig utgivning av Braad. I 1.6 ges en översikt över relevant teoretisk forskning med tonvikten lagd på grafonomi och semiotik.

1.2. Syfte och arbetsgång

Denna avhandling har på ett övergripande plan ett *dubbelt syfte*. Det första syftet är att bereda en del av det värdefulla braadmaterialet för *vetenskaplig utgivning* med huvudsaklig tanke på materialets roll som ett *språkhistoriskt källmaterial*. Det andra syftet är att med samma urval av *braadtext som exempel* påvisa några *grafonomiska problem* som möter i texter från perioden och *diskutera och pröva metoder* för att hantera dem. De två övergripande syftena tar form i följande konkreta delsyften:

(1) att a) inventera C.H. Braads kvarlämnade handskrifter från resan med skeppet Hoppet 1748–1749, och b) utreda handskrifternas inbördes förhållande samt beskriva textläget och i viss mån även handskrifternas konkreta historiska tillkomstkontext (kap. 2 resp. 3);

(2) att företa och presentera en trogen och vederhäftig transkription av utdrag ur ett urval av handskrifterna, en transkription som i de avseenden vilka befins motiverade skall kunna ligga till grund för en grafonomisk analys (kap. 5 och 8);

(3) att vidareutveckla etablerad grafonomisk teori och metod genom att väga in senare forsknings medvetenhet om skriftens såväl verbala som icke-verbala natur (se 1.6.4), i första hand för att tillgodose behoven i

det aktuella materialet men också med en vidare tillämpning i åtanke (kap. 4);

(4) att ge en väl underbyggd grafonomisk analys av några problematiska företeelser i det transkriberade materialet, detta särskilt med tanke på språkvetenskaplig utgivning av samma material (kap. 6). Det finns här också en komparativ aspekt, i det att intressanta skillnader och likheter i fråga om skriftsystemet de transkriberade handskrifterna emellan kommer att iakttas och belysas.

Det följande arbetet kommer att företas i tre steg:

Genetisk analys. I kapitel 3 företas en analys av handskrifternas inbördes förhållande. Analysen sker såväl utifrån yttre som inre faktorer. Analysen strävar efter att ställa upp en relativ kronologi mellan handskrifterna och även i möjligaste mån tidfästa dem absolut och beskriva den konkreta tillkomstprocessen. Analysen utgör bakgrund till urvalet av ett snävare material som kommer att bli föremål för studium i de två följande stegen.

Transkription. I kapitel 5 beskrivs hur det snävare materialet har transkriberats, alltså omvandlats till datorskriven text. Själva den transkriberade texten ges i kapitel 8. Genomförandet av transkriptionen innebär en tolkning, vilken dock företas under iakttagande av vissa objektiva kriterier enligt vad som skall preciseras i kapitel 5. Transkriptionsarbetet innebär också att jag identifierar vissa fenomen i materialet såsom mer relevanta för närmare analys än andra. Dessa iakttagelser ligger till grund för arbetet i nästa steg.

Grafonomisk analys. I kapitel 6 analyseras de företeelser i den transkriberade texten som i kapitel 5 identifierats som problematiska, för att utreda deras status i skriftsystemet.

1.3. Källorna till Braad

De främsta källorna till Braads liv och verk utgörs av hans egen skriftliga kvarlåtenskap. Här kommer först en översikt över denna att ges (1.3.1), varefter några viktiga passager ur Braads texter som på ett eller annat sätt ger relevanta upplysningar om detta material lyfts fram (1.3.2). Slutligen beskrivs en annan i sammanhanget viktig källa, nämligen Kungliga Vetenskapsakademiens protokoll (1.3.3).

1.3.1. Braads handskrifter och tryck

Braads kvarlämnade papper kan delas in i två huvudsakliga perioder som också är innehållsligt relevanta: den ostindiska perioden 1748–1762 och den östgötska 1762–1781. Efter att han lämnat ostindiska kompaniets tjänst 1762 sysselsatte sig Braad nästan uteslutande med skrivelser om kända östgötar och bedrev korrespondens i biografiska och bibliografiska ämnen. De självbiografiska texter som tillkom under den senare perioden utgör i någon mån en brygga mellan dessa perioder, liksom de små skrifter om asiatiska företeelser som Braad fick publicerade i Vetenskapsakademiens handlingar (t.ex. en artikel om sagotrådet).

Handskrifter med text av Braad återfinns så vitt jag har kunnat erfara vid Uppsala universitetsbibliotek, Kungliga Vetenskapsakademien, Kungliga biblioteket, Göteborgs universitetsbibliotek, Linköpings stiftsbibliotek och Göteborgs landsarkiv. Braads korrespondens förvaras vid Helsingfors universitetsbibliotek.

Nedanstående genomgång av beståndet är inte komplett utan syftar endast till att ge en bättre överblick än vad som står att finna någon annanstans i litteraturen. Framför allt är det det rika materialet vid Uppsala universitetsbibliotek som här i vissa stycken behandlas summariskt. Tyngdpunkten ligger då på de ostindiska dokumenten och i synnerhet då handskrifter relaterade till resan med Hoppet 1748–1749.

1.3.1.1. Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Vid Uppsala universitetsbibliotek förvaras den huvudsakliga delen av Braads efterlämnade papper. Där finns Braads egna anteckningar från den ostindiska perioden och hans egenhändiga exemplar av de texter han lämnade ifrån sig, utom reseskildringen från resan med Götha Leijon, vilken förlorades i ett skeppsbrott.

Handskrifterna vid UUB härrör alla från Braads dödsbo. Merparten köptes av biblioteket vid A. Lüdekes auktion 1840. Lüdeke i sin tur hade köpt handskrifterna av en son till Braad. De handskrifter som har index W köptes vid Lüdekes auktion av en Westin, för att sedan med den Westinska samlingen uppgå i UUB år 1877.

Från den första resan, med Hoppet år 1748–1749, finns där en rese-dagbok (UUB:X390), en färdig resebeskrivning (X389), en anteckningsbok från uppehållet i Kanton (X391), ett koncept till större delen av resebeskrivningen (X392) och diverse kladdpapper och renskrifter

samlade i ett paket med index L185a. Sistnämnda paket rymmer även papper från senare resor.

Under index H360–H367, L181–L190 och W163 finns diverse senare ostindiska anteckningar samlade, däribland Braads eget exemplar av den till kompaniet inlämnade beskrivningen av Bengalen (H361).

Under index W601–W603, W609–W611, W939–W940, W984–W985, W994, W1028 och W1030 finns Braads senare anteckningar rörande östgötar och Östergötland samlade. Häri ingår Braads eget exemplar av *Ostrogothia Literata* (W609–W611).

Alla handskrifterna vid UUB är av Braads egen hand, om man undantar några papper med kinesiska tecken (i L185a) som Braad verkar ha fått nedskrivna åt sig av någon i Kanton och möjligen andra liknande smärre dokument. Dock är inte alla texter författade av Braad; somligt är avskrifter av kompaniets order, utdrag ur böcker m.m.

1.3.1.2. Kungliga Vetenskapsakademien (KVA)

I Kungliga Vetenskapsakademiens arkiv i Stockholm förvaras två viktiga handskrifter med text av Braad, skrivna av en annan hand än Braads. Den första är en resebeskrivning från resan med Hoppet (1748–1749), den andra en resebeskrivning från resan med Götha Leijon (1750–1752). Båda dessa handskrifter har ”Braad” som enda indexbeteckning. Jag kommer i fortsättningen att skilja dem åt genom att kalla den första för KVA: Braad[a] och den andra för KVA: Braad[b].

Akademien innehar också en skrift av Braad från 1762 om växten indigo, troligen inlämnad med publicering i handlingarna som syfte (KVA: Braad[c]). Det är här intressant att notera att de två tryckta skrifterna om sagoträdet respektive kaffet (se 1.3.1.8) däremot inte föreligger i något sådant handskrivet exemplar vid Akademien.

Vidare finns fyra brev av Braad, däribland ett till sekreteraren Wargentín daterat 10/12 1764 (KVA: Braad[d]) som jag återkommer till i 1.3.2.4, samt ett exemplar av den sjöjournal från resan med Hoppet som i avskrift av Braads hand finns medbundet i UUB:s exemplar av Braads resebeskrivning från samma resa (UUB: X389). KVA:s exemplar av sjöjournalen står dock under författarnamnet Simon Ruuth, vilken också anges som upphovsman i Braads avskrift vid UUB.

Kungliga Vetenskapsakademien måste ha erhållit samtliga dessa handskrifter redan under Braads livstid. Enligt Braads egen uppgift (se 1.3.2) vet vi att det var kommerserådet Lagerström, direktör i Ost-

indiska kompaniet tillika ledamot av Akademien, som lät göra avskrifterna av resebeskrivningarna och lämnade dem till Akademien.

1.3.1.3. Linköpings stiftsbibliotek (LSB)

Vid Linköpings stiftsbibliotek (LSB) förvaras framför allt Braads handskrivna fembandsverk ”Ostro-Gothia Literata” (LSB:B12), vilket testamenterades av Braad till biblioteket.

Vidare finns här en handskrift från resan med Hoppet, nämligen en egenhändig förteckning över de böcker Braad läst ombord: ”Förteckning på Böcker som blifwit genomläste under resan med Skeppet Hoppet till China, åren 1748 och 49” (LSB: 1985:3). Förutom att uppta titlar ger Braad här också korta sammandrag och egna kommentarer.

Förutom dessa handskrifter har LSB även ett mindre antal brev från och till Braad. Braadrelaterat är också ett handskrivet minnestal hållet vid Braads bortgång 1781 av bibliotekarien Samuel Gustaf Harlingson, betitlat ”Braadens minne” (LSB:B62).

1.3.1.4. Göteborgs universitetsbibliotek (GUB)

Vid Göteborgs universitetsbibliotek (GUB) förvaras en stor del av det svenska Ostindiska Kompaniets skingrade arkiv. I denna samling ingår en av Braad författad egenhändig resebeskrivning från resan med *Götha Leijon* (1750–52) med index H22:3D. Denna handskrift har av Braad själv ingivits till kompaniet.

Vid Göteborgs universitetsbibliotek har man också genomfört en omfattande digitalisering av material med koppling till det svenska Ostindiska kompaniet, vilket tillgängliggjort på Internet inte bara bibliotekets eget arkivmaterial från kompaniet utan även handskrifter med anknytning till ostindehandeln från andra institutioner. GUB:s hemsida tillhandahåller således digitala faksimiler av braadhandskrifterna UUB: X389, X390, L183, L185; KVA: Braad[a], Braad[b].

1.3.1.5. Kungliga biblioteket (KB)

Vid Kungliga biblioteket i Stockholm (KB) finns en större egenhändig handskrift av Braad betitlad ”Curriculum Vitæ C. M. B^o. eller: kort Sammandrag, utaf de förnämte händelfer fom tilfött mig Christophher

Hinric Braað, under mine refor och lefnað. Författat wið korsätter uti Juný mánað år 1781” (KB:Ib59). Denna självbiografiska text är författad kort före Braads död år 1781, och bör ha följt med Braads kvarlåtenskap i Lüdekes auktion, och där inköpts av en privatperson och senare donerats till KB (jfr 1.4.1 om en fotnotsuppgift i SBL 1859).

KB har också en mindre handskrift av Braad med titeln ”Förslag till inrättning af ett fruntimmers-Bibliothek” (KB:U10), samt några brev från Braad ingående i den s.k. strickerska brevsamlingen.

1.3.1.6. Göteborgs landsarkiv (GLA)

Vid Göteborgs landsarkiv (GLA) förvaras det s.k. Östadsarkivet, vari delar av det ostindiska kompaniets arkiv har uppgått. Östads säteri köptes som en donation till en stiftelse av direktören i ostindiska kompaniet Niclas Sahlgren (1701–1776) och kom att förvaltas av hans svärson Claes Alströmer (1736–1794) och dennes efterkommande. Bland dessa papper återfinns också två braadhandskrifter: en beskrivning av Bengalen daterad 1759 samt en beskrivning av kaffehandeln på Röda Havet från 1760 (båda ingår i arkivvolymen GLA:Östadsarkivet E:51).

1.3.1.7. Tryckta arbeten

Under sin livstid fick Braad två mindre arbeten publicerade i Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar: dels en ”Berättelse om Coffé-planteringen och Handelen uti Yemen eller lyckliga Arabien” (1761), dels ”Anmärkningar Om Sago-trädet, och den derutaf tilredda föda” (1775).

Dessutom publicerade Braad anonymt några personhistoriska artiklar och översättningar i Norrköpings weko-tidningar (enl. Naumann 1925: 629).

1.3.2. Uppgifter om texter och manuskript i Braads egna arbeten

Nu skall intresset riktas mot sådana uppgifter hos Braad själv som rör texterna och handskrifterna från resan med Hoppet och indirekt sådana uppgifter om andra texter som på ett generellt plan kan bringa klarhet i fråga om Braads arbetsprocess och hans uppfattning om de olika dokumentens ställning.

1.3.2.1. Avsnittet om Braad själv i de två exemplaren av *Ostrogothia literata*

Den korta självbiografin i *Ostro-Gothia Literata* (OGL) föreligger liksom hela detta verk i två exemplar, en renskriven version vid Linköpings stiftsbibliotek och Braads eget exemplar vid Uppsala universitetsbibliotek. Mellan dessa föreligger smärre skillnader.

Texten är i båda fallen skriven i tredje person och omfattar i uppsalaexemplaret 8 sidor, varav de sista 2 upptas av en förteckning över tryckta och otryckta skrifter. Uppsalatexten har också en hel del tillägg i marginalerna; inte minst gäller detta bibliografin. Linköpingstexten omfattar 15 sidor, varav en sida i slutet är vikt åt en förteckning över Braads ingångna äktenskap samt barn, en sida åt tryckta arbeten och två sidor åt otryckta (sidantalet avser i detta sammanhang påbörjade sidor). Själva den självbiografiska löptexten i OGL slutar med att Braad drar sig tillbaka från det aktiva livet i Ostindiska kompaniets tjänst efter hemkomsten från den sista resan 1762, men notiserna om äktenskap, barn och skrifter sträcker sig ända fram till 1778. I uppsalaexemplaret har någon skrivit till ”Död d. 11 Octob. 1781”.

Avsnittet i OGL nämner bara helt kort tillkomsten av reseskildringen från Hoppet. Man får veta att Braad skrivit en resebeskrivning och att den hade en positiv inverkan på hans karriär inom kompaniet. Så här står det i linköpingsexemplaret, alltså den renskrivna versionen:

Under fin frånvaro hade han förlorat sin fader, men wift skickelighet under refan, och i fynnerhet en af honom författað beskrifning på hwað han under den samma anmärckt, utwärdade i stället dets förmäns ynnest, och löfte om befordran; och som en refe expedition skulle företagas til flere orter i Indien, som af Swenlke skepp ännu ej blifwit besökte, förörönades han wäl åter til Skeppskrifware på Skep^t Götha Leyon, dock með försäkran at framdeles blifwa til mera förödel ihågkommen. (LSB: B12:artikeln om Braad, s. [3]; specialtecken i citat förklaras i kap. 5)

Som framgår av citatet står det ingenting om skriftens fortsatta öden, huruvida resebeskrivningen lämnades in till kompaniet eller bara visades upp. När det gäller beskrivningen från nästa resa (Götha Leijon 1750–1752) är Braad mer utförlig, vilket i detta sammanhang är värt att lyfta fram. I passagen som avhandlar hemkomsten från den andra resan berättas nämligen att en resebeskrivning ”inlämnades til OftIndiska Comp^{ts} Directeurer” (LSB:B12:3). I uppsalaexemplaret finns dessutom en marginalanteckning som berättar att en kopia av reseskildringen från *Göta Leijon* finns i Kungliga Vetenskapsakademiens bibliotek, men att ”Sjelfva originalet” förlorades i skeppsbrott 1758 (UUB:W610:437).

Efter den berättande löptexten finns i båda exemplaren av OGL en förteckning över Braads skrifter. Här tas både tryckta och otryckta arbeten upp. Under punkten om resebeskrivningen från Hoppet finns en uppgift om att texten överlämnades till kompaniets direktion, men ingenting om textens vidare öden, ingenting om hur många kopior som funnits och var de blivit av.

Återigen beskrivs situationen kring resebeskrivningen från resan med Götha Leijon utförligare. Förutom en uppräknig av befintliga exemplar finns intressanta uppgifter om tryckplaner och Braads egen inställning i frågan:

Originalt mistade auctor genom lops brot 1758, dock finnes en defts afkrift i Götheborg, och en annan som Com.R. Lagerfröm lät där af taga har kl. Sw. Wettensk. Acað. (se ðefs catal. N^o 219. in fol.) hvilken där af ämnade låta trycka et utdrag; men på auctors uttrycket. protest emot ðet, innehölts; efter han seðan i flere år haft tilfalle närmare känna ðesse orter, och fåleðes kunde öka och förbättra detta fit ungdoms arbete.
(UUB:W610:441)

Även om det är handskrifterna från resan med Hoppet som utgör huvudintresset i denna avhandling, är det värt att notera det som här sägs om texterna från Götha Leijon, eftersom det kan vara vägledande när man frågar sig vilken verklighet som döljer sig bakom den tystnad varmed Braad förbigår handskrifterna från Hoppet.

För det första sägs om texterna från Hoppet ingenting om att något original har gått förlorat, och det verkar ju vara denna uppgift som föranlett uppräknigen av befintliga kopior till den senare resebeskrivningen. Vi vet att ett exemplar av resebeskrivningen från Hoppet ingick i Braads dödsbo, och det är också uppenbart att han när han utförde förteckningen över sina skrifter haft ett exemplar av denna text till hands, men inte något exemplar av resebeskrivningen från Götha Leijon. Titel, sidantal m.m. anges för Hoppets del exakt, medan uppgifterna kring texten från Götha Leijon är slående approximativa. Det exemplar av resebeskrivningen från Hoppet som idag finns vid UUB bör vara vad Braad skulle ha betecknat som originalet. Det exemplar som finns hos KVA är en kopia utförd av annan hand.

Man måste då fråga sig varför det inte finns något exemplar av resebeskrivningen från Hoppet vid GUB, alltså inget exemplar som blivit kvar i Ostindiska kompaniets arkiv. Detta kan naturligtvis bero på att förfarandet andra gången varit ett annat än den första, att man vid kompaniet då låtit göra en kopia till det egna arkivet och en att vidarebefordra till Vetenskapsakademien, medan man första gången nöjt sig

med att göra en kopia av Braads original, vilket han sedan fått behålla, och efter att man vid kompaniet varit färdig med den skickat detta exemplar till KVA. Braads formulering att även resebeskrivningen från Hoppet överlämnats till kompaniet antyder dock att ett exemplar av hans egen hand inlämnats och inte bara att han lånat ut sitt eget exemplar – utan dedikation – för kopiering. Saken inbjuder hur som helst till närmare granskning.

1.3.2.2. *Curriculum vitae 1781*

I ”Curriculum vitae” (KB:Ib59) redogör Braad i korthet för omständigheterna kring inlämnandet av resebeskrivningen från Hoppet, men nämner också något om dess tillkomst.

Under warelsen i China war min förnämsta ro, at öka mine hemma gorde famlingar om detta rike, ðels inwånare, handel m.m. hvilka tjänte mig, at på hemrefan författa en Belkrifning öfver hwað jag únðer refan fett och förfarit. (KB:Ib59:24–25)

Han berättar att direktören Abraham Grill, som varit ungdomsvän till Braads far och tidigt ställt sig välvillig till Braads visade intresse att träda i kompaniets tjänst, efter hemkomsten till Göteborg frågade om Braad inte gjort någon form av anteckningar, vilket skulle kunna gynna karriären. Så här återger Braad sin reaktion:

Jag fwaraðe, at jag wäl författat en flags resebelkrifning; men fom ðet blott woro för enskilt únderrättelŧe, wågade jag ej, utan hans begäran, framwisa et omogit arbete, fom blott min úngðom kúnde göra ðrågeligit. (KB:Ib59:25)

På Grills uttryckliga önskan gav honom Braad dock senare en ”renkrifven, och með ritningar förfeðð relation” över resan, vilken Lagerström endast några dagar senare hade läst igenom och uttryckt sitt gillande av. Senare, berättar Braad, lät Lagerström även göra en avskrift och skicka den till Vetenskapsakademien (KVA: Braad[a]).

Av denna passage får man intrycket av att Braad endast gjort en renskrift och lämnat den till Grill. Om så varit fallet måste Braad sedan ha fått tillbaka denna, efter att Lagerströms avskrift gjorts, men inget utesluter att Braad förfärdigat två prydliga versioner och givit en till Grill och behållit den andra (UUB:X389) själv.

Frågan är vilken – om någon – känd handskrift Braad egentligen åsyftar med ”et omogit arbete” endast avsett till ”enskilt únderrättelŧe”

som han inte vill visa upp. Detta kan inte vara UUB:X389, ty skillnaderna mellan denna och KVA-handskriften är inte av sådan art att de kan av Braad kan ha betraktats som skillnaden mellan ett omoget och ett moget arbete. Dessutom är UUB:X389 illustrerad. Denna fråga kommer att beröras mer ingående i kapitel 3.

1.3.2.3. *Brev till Abraham Grill 4/5 1756*

Trots att de självbiografiska texterna inte nämner något om saken talar Braad i ett brev från Indien hem till Abraham Grill, daterat den 4 maj 1756, om att planer på tryckning av just reseskildringen från Hoppet kommit till hans kännedom. Brevet finns bevarat i Braads egen avskrift i UUB:L185:

En annan skrifvelse ifrån Stockholm berättar mig, at *kl*: Wett†st†[^{h?}] *Academ*ⁿ orönerat trykningen af min förfta Journal till China. Jag ryfte då jag läfte at jag blifwit ikapt till en Auctor, öfwertygað at de fehl mine Gunstige gynnare och Wänner willa urlägta, alðrig lära kunna bära Almånhetens ögon. Men ðetta lærer ej mehra wara at ändra. At förekomma ðet likwähl ej något mehra sådant händæ, utbeder jag mig öd-mjukast, at ifall min siðfte resebeskrifning till *Surat* woro communicerað *W*: *Acað*ⁿ *WB*^{de} Herr Directⁿ wille förmå Herr · *Commercie* · *R*^{ðet} Lagerström exprefis hindra någon publication af det ringaste ðäraf. Ånskönt efter egne Examinationer på orten, jag funnit få misstag ðäruti, så är jag ändå öfwertygað, at ðes wiðlyftighet, repetitioner och ojämma stýl, alðrig kan af *Publico* excuferas; och som ðen behöfwer ett nýt öfwerseenðe, will jag när den Högste en gång förlänar mig bättre *Tið* än nu täncka ðärpå, och tillöka með mine *Observationer* öfwer *Bengala* och ðe andre *Indianske* *Platser* jag seðermera warit på, och hwilcka mera angelägne ämnen tills ðato hindrat mig sätta i orðning. (UUB:L185:[87–88][*89–90])

Huruvida detta enbart är retorik i anspråkslöshetens tjänst eller ett uttryck för en uppriktig motvilja mot tryckning går ju inte säkert att avgöra av sammanhanget, men klart är att uttalandena i brevet stämmer väl överens med uppgiften i OGL om att reseskildringen från Göta Leijon aldrig nådde till trycket just på författarens order.

Vi vet inte alls vad det är för underättelse från Stockholm som Braad har fått, men han bedömer alltså tryckplanerna då vara så långt framskridna att tryckningen inte kan hinna avblåsas av Braads långväga brev. Om det verkligen har varit så måste alltså något annat än Braads veto kommit emellan.

1.3.2.4. En anteckning i resebeskrivningen från Götha Leijon (KVA: Braad[b]) och brevet till Wargentin (KVA: Braad[d])

År 1767 lånade Braad KVA:s exemplar av resebeskrivningen från Götha Leijon (1750–1752), och gjorde då följande anteckning på en av de första sidorna i dokumentet:

Wid genomläfande af denne Refebekrifning, som är en Copia af det original jag år 1752 inlämnade til OftJnd: Comp^{te} Directeurer, har jag, utom många skriffer, äfven anmärkt på flere ställen, fädana förfeelfer, i fynnighet i stylen, som röya en ynglings arbete. Som jag feðermera undër flere års wiftande på de här bekräfne orter haft tilfålle at närmare granska fakerne, och winna uplysningar uti fädant, som förfte g. undwikt min upmärksamhet; förmodar jag framdeles, om Den Högte förlånar hällan, at kunna meddela en tilförläteligare [!] underrättelse om mine refor i Asien. Imedertid får jag anmärka, at felen i denne Bok ej äro få materielle at de aldeles strida emot fanningen; men at man annorlunda torde anse en sak feðermera, än den förekommer då en ort förfte g. | i en haft | befökes, är få allmän fanning, at hvar relande lærer kunna befåta det. Norköping D: 10. Novb. 1767.

C.H.B.

(KVA: Braad[b]:[ix][*13])

I ett brev till akademisekreteraren Wargentin 10/12 1764 som förvaras vid KVA (KVA: Braad[d]) anhåller Braad om tillstånd till denna utlåning. Motiveringen är att han vill jämföra med sina egna utkast och att han förlorat sitt original i skeppsbrott. Intressant är att Braad i anteckningen ovan använder termen 'original' om såväl den handskrift som gått förlorad (i brevet) som den som inlämnats till kompaniet (i anteckningen i resebeskrivningen från Götha Leijon).

1.3.3. *Omnamnanden om Braads texter i Kungliga Vetenskapsakademiens protokoll*

I Kungliga Vetenskapsakademiens protokoll för den 24 februari 1750 står att läsa:

Secreteraren upviste en Resebeskrifning, hvilken blifwit upsänd af H. Lagerström, och innehåller allehanda anmärkningar öfver hvad Herr Braad sedt och förfarit under sin resa med et Ostindiskt skiepp til och från China. H. Ex. Baron von Höpken tog den samma till sig, och kommer hon sedan at af flera igenomläsas, på det Academien må blifva

underrättad, hvad nytta der med kan giöras. I medlertid kommer Secretaren at å Academiens vägnar hos H. Lagerström aflägga tacksejelse för des besynnerliga åhåga och lust at på alt sätt tjäna Kongl. Vet. Aca-
demien. (KVA:Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 24/2 1750 § 3)

Braad har vid denna tid just avseglat med Götha Leijon på sin andra resa, och det är alltså resebeskrivningen från Hoppet som avses. En vecka senare, den 3 mars, nämns Braads text tillsammans med en ”Journal öfver Ost-indiska skeppets Hoppets giorda resa til och från Canton” och ”Skeps-Predikantens H. Hiortbergs, på sin ostindiska resa gjorde observationer i historia naturali”. Den ”Journal” som avses torde vara tredje styrmannen på Hoppet Simon Ruuths sjöjournal, vilken finns avskrivnen av Braad och satt som bilaga i hans eget exemplar av resebeskrivningen från Hoppet, men hos KVA är intagen som en egen handskrift. Det enda som beslutas är att ett tackbrev skall sändas till Lagerström och notisen avslutas därefter med orden: ”I synnerhet afgår Hiortbergs bok til Herr Linnaeus” (KVA:Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 3/3 1750 § 9).

Efter detta är det så vitt jag kunnat finna helt tyst om Braad i Akademiens protokoll. Om några allvarliga planer på tryckning har förelagt har de alltså dryftats någon annanstans än vid Kungliga Vetenskapsakademiens sammanträden. Anmärkningsvärt är det dock att inte ens inlämnandet av Braads voluminösa andra resebeskrivning, den från resan med Götha Leijon 1750–1752, renderat någon kommentar.

1.4. Braad och skrifterna i sekundärlitteraturen

Som redan nämnts har ingen av Braads större skrifter någonsin blivit tryckt och materialet har i ganska liten grad blivit föremål för studier. I nedanstående genomgång presenteras den litteratur som trots allt behandlat Braad. I 1.4.1 presenteras de som framför allt sysslat med Braads biografi och med handskriftsbeståndet i stort, i 1.4.2 de som använt sig av braadhandskrifter som källmaterial och i 1.4.3 de som nämner Braad mer flyktigt.

1.4.1. Biografier och handskriftsöversikter

Efter Braads död 1781 hölls ett minnestal i utpräglad gustaviansk stil av bibliotekarien Samuel Gustaf Harlingson, nu bevarat som manuskript vid Linköpings Stiftsbibliotek (LSB:B62). Talet är delvis på vers och

fullt av bilder ur antik mytologi, delvis en redogörelse på prosa för Braads biografi som avviker föga från dennes självbiografi i OGL. Det är värt att nämna att det i ett versparti finns ett tydligt belägg för det traditionella uttalet av namnet Braad – det står här i rimställning och som rim till *blad*.

Förutom att prisa Braads personliga egenskaper, hans flit, lärdom och anspråkslöshet, framhåller Harlingson också det stora värdet av hans skrifter. För parentatorn är det ”Ostrogothia Literata” som är det ojämförliga storverket. Men talet andas också en oro för att eftervärlden inte fullt ut skall förvalta arvet efter Braad och skatta hans skrifter efter förtjänst. Men Harlingson tycks samtidigt full av förtröstan:

Wärdige Braad – så förtjänt til den Nestoriska Åldern, hinner du knappast öfwer Sommaren af din lefnad – Du dör – – Men har Du ewigt förswunnit? – – Nej J dina Arbeten åter lefwet Du – i dem har Du själf rest Din Årestod – – (LSB:B62:[20])

Den troligtvis tidigaste braadbiografen i tryck finns i Sundelius *Norrköpings minne* (1798:311–319). De ungefär åtta sidorna om Braad i denna volym utgör ett praktiskt taget ordagrant återgivande av den självbiografiska texten i OGL. Utelämnats har endast några passager av mer personlig och värderande karaktär, t.ex. ett parti där Braad i sarkastisk ton ger uttryck åt sitt missnöje med en uppsalaprofessors bristfällighet som hyresvärd. Utöver Braads egen redogörelse ges här även några knapphändiga uppgifter om Braads frånfälle och hans efterlevande. Om Braads skriftliga kvarlätenheter sägs inget mer än att han testamenterat OGL till Linköpings gymnasiebibliotek och donerat 300 rdl, vars avkastning var tänkt som tillägg till bibliotekariens lön, mot att denne fortsatte att göra anteckningar om lärda östgötar.

Även braadartikeln i *Svenskt biografiskt lexikon* (SBL 1859:237–242) bygger i stort sett på Braads egna uppgifter i OGL, men tillfogar några upplysningar om handskrifternas öden efter Braads död. De skrifter som tas upp är desamma som i OGL, och man får här veta att alla de kvarlämnade dokumenten (utom de till Linköping testamenterade banden av OGL) sedermera såldes av Braads son till en Dr. Lüdeke, vilken i sin tur lät dem gå på auktion år 1840. Vad gäller utfallet av denna auktion får man veta att Braads eget koncept till OGL samt några smärre biografiska uppteckningar hamnat i ”*Westinska Samlingarne* å Kungsholmen i Stockholm” och att Braads egen brevväxling sålts till Helsingfors universitetsbibliotek (SBL 1859:242). SBL anger också det självbiografiska avsnittet i OGL som sin främsta källa, ”af hvilken hans lefnadsteckning i Sundelii Norrköpings Minne till största

delen är en ordagrann afskrift” (SBL 1859:242). I en fotnot till denna källanvisning nämns att Lüdekes auktionskatalog också upptar en ”fullständigare självbiografi under titel af: Assessor Braads lefnad och resor, 1781” (SBL 1859:242 not). Troligen är det här *Curriculum vitæ* (KB: Ib59) som avses. SBL nämner ingenting om några braadhandskrifter vid Kungliga Vetenskapsakademien.

I *Östgötars minne* ger Odén (1902) en mycket kort biografi över Braad, utan några nyheter. Han ger ett gott omdöme om OGL, och formuleringen vittnar om att detta verk inte varit okänt och ansetts som en viktigt referensverk:

Sina personalhistoriska och bibliografiska anteckningar sammanfattade han i det bekanta verket Ostrogothia literata (5 digra, fint handskrifna och präktigt inbundna volymer), hvilket af honom donerades till Linköpings stiftsbibliotek och som alltid skall bära vittne om hans arbetsamhet, urskilning och kunskaper. Det utgör ock en af de förnämsta källskrifterna till föreliggande arbete. (Odén 1902:201)

I ett senare uppslagsverk med titeln *Svenskt biografiskt lexikon* ger Naumann (1925) den första braadbiografen som inte enbart bygger på den självbiografiska texten utan även i hög grad på Braads övriga papper, i synnerhet anteckningarna från den indiska perioden och på Braads senare korrespondens. Naumann har också den första ordentliga översikten över handskriftsbeståndet med fulla indexangivelser och med innehållsangivelser som vittnar om förstahandskunskap. Även KVA- och göteborgshandskrifterna tas upp; saknas gör såvitt jag kan bedöma endast KB:s ”Curriculum vitæ” (KB:Ib59) och LSB:s ”Förteckning på böcker [...]” (LSB:1985:3). Naumanns summering av de två resebeskrivningarna är värd att återges i sin helhet:

Över sina båda första resor författade B., antagligen med stöd av noggranna dagboksanteckningar, värdefulla relationer, som ingåvos till kompaniet och tillvunno honom hans förmäns ynnest. Den äldre relationen [från Hoppet, min anm.] utgör uteslutande en redogörelse för egna iakttagelser, den senare söker även lämna historiska och geografiska skildringar av de olika länderna och orterna, ett förfaringssätt, som väl låter B:s beläsenhet framträda men till ej ringa del berövar hans meddelanden karaktären av förstahandsiakttagelse. (Naumann 1925:626)

Naumann uppger också att det var Braads egen motvilja som gjorde att ingen av resebeskrivningarna kom att tryckas. Han nämner den av Braad gjorda marginalanteckningen i en av handskrifterna till resan med Göta Leijon där texten benämns som en ynglings arbete, särskilt

vad gäller stilen. Vidare menar Naumann att Braad efter att ha skaffat sig närmare kännedom om Indien ville revidera och komplettera sitt arbete, vilket dock aldrig kom att genomföras, eftersom Braads östgötiska intresse så småningom tog överhanden. Han citerar ett brev från Braad i Surat den 2/12 1760 till J.K. Stricker, där Braad dryftar planer på en ”ackuratere beskrivning över Indien än någon annan resande ännu gjort” (Braad efter Naumann 1926:626).

Den biografiska uppslagsboken *Svenska män och kvinnor* (Bohman red. 1942) har en knapp spalt om Braad. Texten innehåller ingenting nytt i förhållande till tidigare biografier. Om resebeskrivningarna nämns att Braad efter de två första resorna ”ingivit omfattande redogörelser” men tillägger: ”[D]et tillämnade stora arbetet om resorna blev aldrig skrivet; en mängd värdefulla anteckningar från hans resor till Ostindien förvaras i Uppsala univ.-bibl.” (Bohman red. 1942:430).

Det arbete som ägnat de ostindiska handskrifterna, i synnerhet dem från resan med Hoppet, störst uppmärksamhet är Frängsmyrs *Ostindiska kompaniet. Människorna, äventyret och den ekonomiska drömmen* som har ett helt kapitel om Braad (Frängsmyr 1976:109–119), förutom att Braad också utgör källa till ett kapitel om Hoppets resa till Kanton (s. 63–81). Trots det populärvetenskapliga upplägget görs här en ordentlig genomgång av källorna och framför allt ges en god översikt över det braadska handskriftsbeståndet i Uppsala. Eftersom Frängsmyr har gjort ingående bruk av några av handskrifterna kommer detta att behandlas nedan (1.4.2). Här skall endast de biografiska upplysningarna och sådana rörande handskrifterna i stort kort beröras.

Frängsmyr tilldelar Braad en framträdande ställning bland det svenska Ostindiska kompaniets personligheter:

Som en av de mest kända superkargörerna framstår Christopher Henric [sic] Braad, inte bara för att han tydligen fullgjorde sitt värv till stor belåtenhet, utan också för att han genom sin stora samling efterlämnade anteckningar i hög grad bidragit till vår kännedom om kompaniets historia. (Frängsmyr 1976:109)

När det gäller Braads biografi bygger Frängsmyr (1976) på Braads självbiografi i OGL, samt på Odén (1902) och Naumann (1925), förutom på de Braads ostindiska papper vid Uppsala univeritetsbibliotek, över vilka ges en tämligen god överblick i källförteckningen (Frängsmyr 1976:174). På samma ställe redovisar Frängsmyr sin analys av Braads beroende av utländska auktoriteter i arbetet med resebeskrivningen från Hoppet (UUB:X389). ”Osjälvständiga” kallar han kapitlen VII, XIII, XV, XVI och XVII och nämner källorna Du Halde, Salmon,

Savary och Dampier. Braad redovisar ibland dessa källor, men Frängsmyr menar att det sker långtifrån konsekvent, detta trots att hela passager ibland översatts ordagrant. Dock poängterar han: ”Osjälvständigheten bör inte få förringa Braads insatser” (Frängsmyr 1976:113). Frängsmyr tycks inte ha använt Braads lista över lästa böcker under resan (LSB:1985:3) vid sin analys, och berör egentligen inte heller texterna från resan med Göta Leijon.

Frågan om Hoppet-resans eventuella tilltänkta tryckning berörs helt kort och i samband med det ovan citerade brevet till Grill (se 1.3.2.3), vilket Frängsmyr verkar tillmäta en avgörande betydelse för tryckningens uteblivande (1976:116). Vad gäller Braads danska påbrå på fädernet bedömer Frängsmyr fadern som ”troligen av dansk börd” (Frängsmyr 1976:109).

Sven T. Kjellberg har i likhet med Frängsmyr nyttjat Braad som källmaterial i en brett upplagd bok om Ostindiska kompaniet och ger också en kort braadbiografi i samma verk (Kjellberg 1975:285–286). Till skillnad från Frängsmyr framhåller Kjellberg (1975) den indiska resebeskrivningen som särskilt förtjänstfull. Av de olika handskrifternas tillkomst och fortsatta öden ger Kjellberg en bild som enligt min mening är skev:

Över båda [de två första resorna] inlämnade han berättelser till Vetenskapsakademien. De ännu opublicerade manuskripten, som i huvudsak ligger till grund för kapitlen om handeln på Indien och Kina i detta arbete, bevaras ännu i dess arkiv. Samtidigt överlämnade Braad även exemplar av dem till kompaniets direktörer, nu i Göteborgs och Uppsala universitetsbibliotek. (Kjellberg 1975:285)

Att det inte var på Braads eget initiativ som skrifterna lämnades till Vetenskapsakademien vittnar flera källor om, inte minst Akademiens egna protokoll; dessutom visar det faktum att de inte är autografer att de är sekundära i förhållande till de till kompaniet inlämnade dokumenten. Uppgiften att det finns till kompaniet inlämnade dokument vid Uppsala universitetsbibliotek tycks sakna stöd, men å andra sidan fattas ju en version av resebeskrivningen från Hoppet med proveniens från kompaniets arkiv. Att UUB:X389 skulle vara den inlämnade handskriften som sedan återgått i Braads ägo för att sedan medfölja kvarlåtenskapen till Uppsala universitetsbibliotek via Lüdeke är endast en hypotes, men som sådan naturligtvis värd att beakta.

I sin källförteckning upptar Kjellberg (1975:303 f.) endast resebeskrivningen från Hoppet (UUB:X389) av uppsalahandskrifterna, vidare endast resebeskrivningen från Götha Leijon av KVA-handskrif-

terna (KVA: Braad[b]) men också göteborgsexemplaret av samma resebeskrivning (GUB:H22:3D). Som den ende nämner också Kjellberg några indiska braadhandskrifter vid Göteborgs landsarkiv (Kjellberg 1975:304 och 285 f.).

Allan Ranius har på flera ställen behandlat braadhandskrifterna i Linköping (Ranius 1983, 1993 och 1997). Det är i *Nya strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek* (Ranius 1997) som den fylligaste redogörelsen görs.

Jeremy Franks är den som ägnat Braad mest uppmärksamhet på senare år (Franks 2005a–c, 2006 och 2008) och är kanske den som ivrigast hävdar braadtexternas egenvärde. I en rad artiklar lyfter han fram Braads författarskap och menar att det inte fått den uppmärksamhet det förtjänat i jämförelse med vissa av Linnés lärjungar, framför allt Torén, som bland annat var med på samma resa med Hoppet som Braad, och antyder nästan att forskningen ibland uppsåtligen skulle ha försummat Braad. När det gäller frågan om varför Braads resebeskrivningar inte kom att tryckas uppställer Franks (2005a) hypotesen att Braad mer eller mindre motarbetades av Linné, som i stället skulle ha velat framhäva sin lärjunge Toréns resebeskrivning, och att detta var orsaken till att Braads texter aldrig kom ut av trycket, det sistnämnda något som jag anser helt sakna belägg och motsägas av bl.a. Braads eget skriftliga vittnesbörd.

Till Franks verkliga förtjänster hör att han har försökt göra Braad mer känd för en internationell läsekrets och att han beaktat vissa mer sällan uppmärksammade braadhandskrifter. En selektiv översikt över handskriftsbeståndet ges i Franks (2006). Trots viktiga utelämnanden (t.ex. nämns inte OGL) och ibland bristfälliga referenser har denna översikt sina förtjänster. Här nämns de annars föga beaktade ”Curriculum Vitæ” (KB:lb59) och förteckningen över böcker som lästs ombord på Hoppet (LSB:1985:3). Franks (2006) ger också några transkriptioner av Braads brevkoncept från den indiska tiden och engelska översättningar av dessa. Detta internationella perspektiv gör behovet av en vetenskapligt etablerad utgåva av den svenska texten än mer tydligt.

1.4.2. Närstudier (användning av handskrifterna)

Redan Hellstenius (1860) utnyttjade Braads handlingar i Uppsala som källmaterial till en skrift om Ostindiska kompaniets historia. Här är det främst statistiska uppgifter, räkenskaper och avskrifter av kompaniets

promemorior som refereras. Dagboken från Hoppet (UUB:X390) nämns endast på grund av sina uppgifter om provianteringar.

Det har redan nämnts att Frängsmyr (1976) i hög grad använder Braads texter från resan med Hoppet som källmaterial. I synnerhet Dagboken (UUB:X390) ligger till grund för ett helt kapitel (Frängsmyr 1976:63–81). Kapitlet är till stor del ett referat av Braads text med flera citat därifrån, men rymmer också utvecklingar om den typiska ostindieresan som sådan. Frängsmyr (1976) använder också flitigt Braad som källa till bildmaterial, både för rena illustrationer och för vissa uppställningar av räkenskaper.

Även Kjellberg (1975) gör ymnigt bruk av Braad som källmaterial. Här är det resebeskrivningen från den andra resan (Götha Leijon 1750–1752) som ligger till grund för ett refererande avsnitt (Kjellberg 1975: 81–84). Även i Kjellbergs bok finns flera bilder från Braads handskrif- ter reproducerade.

Carl-Axel Torén (1953) har i en artikel om sin anfader, Linnélär- jungen med samma efternamn, i huvudsak utgått från Braads texter från de gemensamma resorna (Hoppet och Götha Leijon). Bildmaterialet är genomgående från Braad ”om inget annat anges” (Torén 1953:22). Torén har också ett flertal citat av Braad; bl.a. återges en dryg halv sida ur dagboken från Hoppet (UUB:X390) tämligen troget, dock med några svårförklarliga ingrepp i stavningen och ett par rena felaktigheter (Torén 1953:24).

På liknande sätt förhåller det sig med Gösta Hahrs artikel om H.W. Hahr d.ä. (Hahr 1957). Hahr d.ä. var superkargör tillsammans med Braad på dennes fjärde och sista resa österut, med Riksens Ständer 1760–1762. Här är dock färre direktcitat och källhänvisningarna är vaga (”Braadska handlingar” vid ”Uppsala universitetsbibliotek och Kungl. biblioteket”, Hahr 1957:107).

Björkman (2007) tycks ensam om att ha utnyttjat Braads ”Förslag till inrättning af ett Fruntimmers-Bibliothek” (KB:U10) som källa. Braads text lyfts där fram som ett exempel på 1700-talets syn på romanen i allmänhet och på kvinnors läsning i synnerhet.

Legnér (2003) använder visserligen inte braadtext som källmaterial, men likväl brev ur Braads korrespondens som finns bevarade vid Hel- singfors universitetsbibliotek, närmare bestämt ett antal brev till Braad från Daniel Tilas åren 1765–1772. Intresset är här framför allt inriktat på Tilas, men artikeln berör naturligt nog även Braad och bl.a. frågan om resebeskrivningarnas tryckning. Legnér (2003) uppger att Tilas – för övrigt ledamot av Vetenskapsakademien – vid flera tillfällen försök- te övertala Braad att publicera åtminstone någon av resebeskrivning-

arna, utan att lyckas. Det skäl till Braads motstånd som Legnér utläser ur Tilas brev är framför allt en rädsla för kritik. Tilas framhåller Braads kvaliteter och lyfter fram brister hos andra, t.o.m. hos själve Linné, men som bekant utan framgång (Legnér 2003:164 f.).

1.4.3. *Omnämmanden*

Inledningsvis citerades Strindberg (1884), där Braads manuskript lyfts fram såsom angelägna att publicera. I ett sammandrag på svenska av samma artikel (Strindberg 1881; enligt uppgift där skrevs den franska texten redan 1879) figurerar Braad endast i en not.

Men förutom dem som redan nämnts finns flera som i skrifter i närliggande ämnen, i regel ostindiehandelns historia, nämner Braad. Eskil Olán skriver att Braads ”efterlämnade anteckningar från resorna äro att räkna bland Ostindiska Compagniets värdefullaste arkivalier” (Olán 1925). Sirén (1950) upprepar Strindbergs omdöme:

Förutom de här nämnda tryckta resebeskrivningarna förvaras i våra bibliotek ännu icke publicerade skildringar av Kinafärder under 1740- och 1750-talen, författade av Carl Johan Geethe, Gustaf Fredrik Hjortberg och Christopher Henric Braad, samtliga i Ostindiska Kompaniets tjänst. De två förstnämndas manuskript tillhöra Kungliga Biblioteket. Om Braads handskrifter se Svenskt biografiskt lexikon. Önskvärdheten av dessa resors publicering framhölls redan av August Strindberg i hans Notice sur les relations de la Suède avec la Chine et les pays tartares. (Sirén 1950:7, not 1)

Sten Lindroth nämner flera gånger Braad i sitt stora verk om Vetenskapsakademiens historia (Lindroth 1967a och 1967b). Lindroth beskriver det nära samarbetet mellan KVA och Ostindiska kompaniet, som bland annat yttrade sig i att kompaniets tjänstemän nästan ansågs förpliktade att förse Akademien med upplysningar och naturalier. Braad sätts på ett självklart sätt in i detta sammanhang och Lindroth ger följande sammanfattning av hans samröre med Akademien:

Ledamot [av KVA] blev däremot aldrig den bekante Christopher Henric Braad, men han kom att medarbeta i Handlingarna. Ingen svensk var djupare förtrogen med de orientaliska länderna än denne fint bildade man, vilken avancerat till superkargör i Ostindiska kompaniet och 1748–1762 under årslånga färder studerat handelsförhållanden, kulturer och naturliv från Arabien till Kina. Braads med värdefulla notiser och vackra bilder fyllda reseberättelser hade av Lagerström sänts till Akademien. (Lindroth 1976b:642)

I *Svensk lärdomshistoria* (Lindroth 1978) upprepas ungefär samma bild. Som ett kuriosum kan nämnas att kaptenen Ekeberg här tilldelas en mångbottnad hederstitel såsom ”[d]en jämte Braad främste bland kompaniets litterata sjöbussar” (Lindroth 1978:243). Även Åberg (1981) nämner Braad helt kort i sin genomgång av resande 1700-talssvenskar.

Torkel Stålmarck lyfter fram Braad i sin Wallenbergbiografi (Stålmarck 1995) och tilldelar honom där en särställning gentemot övriga svenska reseskildrare från tiden:

Ingen av de nämnda reseskildrarna tycks ha eftersträvat en mer avancerad litterär form. Men också i det avseendet hade Wallenberg en föregångare bland kompaniets resenärer, nämligen Christopher Henric Braad. (Stålmarck 1995:116 f.)

Stålmarck nämner den ”utstuderat lärda och konstmedvetna formgivningen” (1995:117) och menar också att själva upplägget med kapitel och böcker (i Braads senare resebeskrivning) mer än andra för tankarna till Wallenberg och *Min son på galejan*. Stålmarck illustrerar med ett längre citat ur resebeskrivningen från Götha Leijon hur Braad stundom ”tryfferar sin som helhet mycket sakliga berättelse” med mer litterära passager. Stålmarck spekulerar rentav i möjligheten att Wallenberg känt till Braads texter och låtit sig inspirera därav till den egna resebeskrivningens struktur, de uppenbara skillnaderna vad gäller innehåll och stil till trots (Stålmarck 1995:118).

Flyktigt och inte helt adekvat nämns Braad i *Linné och hans apostlar* (Sörlin & Fagerstedt 2004:53): ”Värd att nämna är också tjänstemannen i Ostindiska kompaniet, superkargören Christoffer Henric Braad som gav ut en reseberättelse i linneansk anda.”

I inledningen till sin utgåva av Tärnströms resedagbok gör Söderpalm (2005) i ett avsnitt stilistiska jämförelser mellan Tärnström och andra samtida reseskildrare. Om Braad heter det:

Den med honom [Tärnström] samtida mycket beläste superkargören Christopher Hinric Braad vinnlade sig starkt om både innehåll och form, men den hårda redigeringen i efterhand har gjort hans reseskildringar mindre spontana och impressionistiska. (Söderpalm 2005:44)

Trots att Tärnströms resedagbok har mer journalkaraktär och på det sättet mest liknar Braads resedagbok från Hoppet (UUB:X390) är det uppenbarligen med de färdiga resebeskrivningarna som jämförelsen här görs. Även i Söderpalm (2006) nämns Braad helt kort och hans ”väl-

skrivna berättelse med egna illustrationer från *Götha Leijons resa 1750 till Surat*” (Söderpalm 2006:247).

1.5. Summering: värdet av att ge ut Braad

Trots att inget av Braads större arbeten kom att tryckas nådde ändå tre av hans verk en viss offentlighet redan under hans livstid: Resebeskrivningen från Hoppet (1748–49), resebeskrivningen från Götha Leijon (1750–52) och en beskrivning av Bengalen (1759). ”Ostro-Gothia Literata” testamenterades av Braad själv till en offentlig institution och blev därmed offentlig på hans eget initiativ, även om det skedde efter hans död. Dessa fyra verk är de enda (förutom de smärre tryckta skrifterna) som vi kan veta att Braad ansett sig färdig med. Även om han senare i livet uttalade sig kritiskt om reseskildringarna och helst verkar ha velat dra tillbaka dem från offentlighetens ljus, har han i alla fall vid ett tillfälle efter respektive verks tillkomst ansett det så avslutat att han lämnat det ifrån sig. Och förutom den faktiska omständigheten att han avhänt sig versioner av dessa verk kan vi också notera att det är dessa fyra verk han räknar upp i det självbiografiska avsnittet i ”Ostro-Gothia Literata” under otryckta skrifter.

När det gäller de faktiska textvittnena till eller versionerna av dessa verk måste man skilja på tre kategorier: a) egenhändiga skrifter som Braad lämnat ifrån sig, b) kopior av annan hand av sådana skrifter och c) egenhändiga skrifter som Braad behållit men som till innehåll och utformning är snarlika dem han lämnat ifrån sig.

Till kategori a hör ett exemplar av reseskildringen från Götha Leijon (GUB:H22:3D), ett exemplar av beskrivningen av Bengalen (GLA: Östadsarkivet E:51) och ett exemplar av ”Ostro-Gothia Literata” (LSB: B12). Till kategori b hör ett exemplar av resebeskrivningen från Hoppet (KVA: Braad[a]) och ett exemplar av resebeskrivningen från Götha Leijon (KVA: Braad[b]). Till kategori c hör ett exemplar av beskrivningen av Bengalen (UUB: H361) och ett exemplar av ”Ostro-Gothia Literata” (UUB: W609–W611).

Ett exemplar av resebeskrivningen från Hoppet (UUB: X389) hör troligen till kategori c, men detta kommer att bli föremål för närmare diskussion längre fram. Som synes finns det inget verk bland de fyra som är representerat av en version i var och en av de tre kategorierna.

Utöver de fyra ”offentliga” verken finns det flera texter i Braads bevarade egna papper som representerar avslutade verk i egen rätt och som också har utnyttjats som sådana av forskningen sedan de posthumt

hamnat vid offentliga bibliotek. Hit hör t.ex. dagboken från Hoppet (UUB:X390), diverse uppteckningar rörande förhållanden i Indien (t.ex. UUB:L181–och L190) och ”Curriculum Vitæ” (KB:Ib59). Andra handskrifter är rena arbetsdokument, t.ex. ett hårt rättat och ofullbordat utkast till resebeskrivningen från Hoppet (UUB:X392).

I detta sammanhang skall jag inte gå längre i att resonera kring de olika kategoriernas eventuellt olika värde eller vilka teoretiska implikationer olikheterna kan tänkas ha. Jag vill mena att alla handskrifterna a priori har ett språkhistoriskt värde, och även den som främst intresserar sig för innehållet har något att hämta ur texter av samtliga ovan nämnda handskriftskategorier, inklusive arbetsdokumenten, även om man här kanske kan sortera ut enskilda handskrifter utan egentligt innehållsligt egenvärde (som t.ex. ett kladdpapper som endast använts till att ändra en viss formulering i en annan handskrift). I det fortsatta arbetet kommer det dock ibland att vara relevant att hålla de nämnda olikheterna i förhållande till Braads intention i åtanke.

Det torde ha framgått av detta kapitel att en vetenskaplig utgivning av vissa av Braads skrifter skulle svara mot ett av flera röster framfört behov. Många har vittnat om de olika texternas värde, men hittills har det saknats en egentlig problematisering av de olika dokumentens inbördes ställning och tillkomsthistoria. Här har den vetenskapliga utgivaren något väsentligt att tillföra.

Slutligen vill jag återigen understryka texternas språkhistoriska värde. Braadmaterialet hör hemma i ett intressant skede i det svenska skriftspråkets historia, men utmärker sig dessutom genom det ovanligt rika textläget. Möjligheten att studera olika redigeringsstadier, olika grader av offentlighet i innehållsligt parallella dokument med samma upphovsman gör materialet ovanligt värdefullt.

Resebeskrivningen utgör en viktig genre i det svenska 1700-talet. Inom denna genre produceras på svenska vad vi med en modern term kallar sakprosa, detta i en tid då latinet ännu dominerade som förmedlare av fackkunskaper. Braad befinner sig tidsmässigt och geografiskt i sällskap med de tidiga linnélärjungarna, men han tillhör inte den linneanska skolan och beskriver endast i undantagsfall företeelser i naturalhistorien, och då påtagligt valhänt. Braad har noggrannheten och mångsidigheten gemensam med de linneanska reseskildrarna, men hans huvudsakliga intressen är kultur, historia och ekonomi. Detta, menar jag, tilldelar hans skrifter en särställning i frihetstidens svenska resebeskrivningslitteratur.

Att Braad inte trycktes under sin livstid var hans egen önskan; härvidlag avger flera källor ett samstämmigt vittnesbörd. I vad mån denna

hans önskan faktiskt varit den avgörande faktorn för den uteblivna tryckningen eller om andra omständigheter ligger bakom går inte att avgöra. Av KVA:s protokoll går hur som helst inte att utläsa att någon utgivningsprocess varit särskilt långt framskriden vid nämnda institution. De planer som Braad anspelar på i det ovan citerade brevet till direktören Grill måste ha varit så lösa att de endast dryftats utanför Akademiens sammanträden. Men ingenting tyder heller på att en utgivning aktivt skulle ha motarbetats från något håll.

Förutom Braads egna reservationer kan man tänka sig flera goda grunder till att texterna inte kom i tryck under 1700-talet. Den mest troliga orsaken anser jag vara att Braad helt enkelt inte stod sig i konkurrensen med andra, linneanskt skolade resenärer – främst Osbeck – då hans resebeskrivningar helt enkelt inte ägnar tillräckligt utrymme åt de ämnen som vid tiden efterfrågades mest. Att Linné spelat en viktig roll vid utgivningen av sina lärjungars alster är tydligt, men detta behöver inte omedelbart ses som en sorts nepotism; Linné bör helt enkelt ha förordat tryckning av de texter som intresserade honom mest och som – inte minst viktigt – tillämpade och därmed hjälpte till att stadfästa hans eget system för att beskriva djur och växter. En annan tänkbar orsak till den uteblivna tryckningen kan mycket väl vara praktiska hänsyn. Braads texter är omfattningsrika, och inte minst rikt illustrerade. En fullständig publicering av resebeskrivningarna skulle vid tiden vara både arbetskrävande, tekniskt avancerad och kostsam, och att göra ett utdrag skulle också det kräva en icke föraktlig arbetsinsats.

Vad gäller posthum publicering kan samma praktiska svårigheter antas ha ägt giltighet ett bra tag efter Braads död. Och även i modern tid måste texternas omfång och mängden inbördes relaterade handskrifter ha verkat bromsande. Man skulle kanske i fråga om textutgivning som sociologiskt fenomen kunna tala om att förhållandet mellan kvalitet och kvantitet måste vara det rätta. En kort halvintressant text har troligen bättre förutsättningar att bli utgiven än en något intressantare men betydligt längre text. Braads skrifter har många och av många personer omvittnade kvaliteter, men de har säkerligen haft kvantiteten mot sig.

1.6. Forskningsöversikt: det språkvetenskapliga skriftstudiet

Som framgått av ovanstående genomgång har hittills ingen egentlig språkvetenskaplig forskning bedrivits med braadtext som material. I detta avsnitt ämnar jag ge en översikt över olika språkvetenskapliga infallsvinklar i studiet av historiska texter samt beröra sidor av senare

forskning som jag anser tillämpbar på ett material som detta och i ett syfte som mitt. Huvudintresset inriktas på forskningen kring själva skrivtecknen och på nordiska förhållanden samt på textutgivning.

1.6.1. Lingvistik och filologi

Ett etablerat synsätt har varit att språkvetenskap antingen kan bedrivas som filologi eller som lingvistik. Redan Saussure ([1915] 1960) framhåller filologin som en av de etablerade vetenskaper som lingvistikerna uppfattar sig som skild från, först och främst för att filologin enligt Saussure inte endast har språk som sitt studieobjekt utan även litteratur- och kulturhistoria. Filologin använder kunskaper i och forskning om språk som ett redskap för att tolka texter och för att t.ex. kunna jämföra dem sinsemellan (Saussure [1915] 1960:13–14).

Barbro Söderberg sammanfattar skillnaden – enligt detta synsätt – så här:

Där lingvistikerna söker universalier eller antropologiska konstanter inom språknivåer som fonologi, morfologi, syntax, semantik och nu på senaste tid textnivån eller den pragmatiska nivån, skulle filologen snarast utnyttja kunskaperna om den tids- och miljöbundna språkliga variationen [...] som hjälpmedel för studiet av unika texter. (Söderberg 1992:11)

Skillnaden skulle alltså också kunna beskrivas som en skillnad i fråga om intresset för språket i *bruk* och språket som *system*. Men en sådan skillnad (vilket också Söderberg 1992 berör) bör nog snarare ses som en skillnad i var man lägger tonvikten än som en väsensskillnad vad gäller konkreta studieobjekt och metodik. Att kunskap om äldre skedens språkssystem endast kan härledas ur ett studerbart (skriftligt) bruk är en självklarhet, men det är lika självklart att studiet av ett äldre språkprov endast kan genomföras utifrån grundantaganden om ett bakomliggande system. Det är mitt intryck att sådana grundantaganden inom den filologiska traditionen sällan blir explicita.

Grafonomi, det lingvistiska studiet av skriftssystemet som motsvarighet till det talade språkets fonologi, som infallsvinkel inom studiet av äldre text, verkar delvis ha uppstått som en reaktion mot nämnda filologiska tradition (jfr t.ex. Allén 1965a, som nedan skall presenteras närmare). Hammarström (1959:17–18) går ganska hårt åt den dåvarande filologins tillstånd som han menar inte hade gjort några framsteg på femtio år och som enligt honom var skild från lingvistikerna med en avgrund:

Elle [la philologie] est encore préaussurienne. Combien de temps les philologues, érudits et compétents dans d'autres domaines que celui de la description linguistique, persévéreront-ils dans des manières de procéder qui aujourd'hui relèvent du dilettantisme? Ne serait-il pas temps de choisir: ou le renouvellement, ou le silence? (Hammarström 1959:18)

Jag uppfattar grafonomin som ett alternativ till den traditionella filologins hjälpvetenskap *paleografin* som sätt att analysera teckenuppsättningen i en handskrift. Gränsdragningen mellan dessa två är dock långtifrån självklar och skillnaden är inte bara teoretisk utan också historisk; paleografin är en långt äldre vetenskap och paleografiska arbeten kan ibland helt enkelt bara representera en äldre infallsvinkel på en frågeställning som snarare hör till grafonomins område.

Förenklat kan man dock säga att paleografin sysslar med skrivtecknens *form* och grafonomin med deras *funktion*, dvs. med skriften som ett system av distinktiva enheter (jfr Allén 1971:9, som dock räknar paleografin som en underdisciplin till grafonomin).

Man kan också beskriva skillnaden mellan de två inriktningarna genom att säga att grafonomin studerar teckenuppsättningen i en källa eller i en avgränsad grupp av källor, medan paleografin sätter tecknen i olika källor i relation till varandra. För att på så sätt placera en viss källa i ett större skrifthistoriskt sammanhang laborerar paleografin i regel med någon form av överordnad teckenuppsättning, ett alfabet, vars representation i den aktuella källan studeras. Grafonomin däremot undviker i regel – eller bör åtminstone undvika – att luta sig mot sådana ”preetablerade” enheter (jfr tex. Allén 1965a:52). Här är det alltså uppenbart att paleografin rör sig med ett – alltså snarast lingvistiskt – systemtänkande samtidigt som grafonomin framstår som en lingvistisk gren med – snarast filologisk – förkärlek för studiet av förhållandena i ett begränsat material.

Det skall också sägas något om själva termen *grafonomi*. Denna term har vunnit viss spridning som beteckning på vad man skulle kunna kalla det skrivna språkets svar på fonologin, utan att dock uppvisa samma enhetlighet i sin användning som denna sistnämnda term. Allén (1971) ger en god översikt över det samlade forskningsområde som enligt hans terminologi benämns grafonomin eller det lingvistiska skriftstudiet. *Grafetik* är där termen för studiet av skrivtecknens utformning (jfr *fonetik*), *paleografi* för den specialgren av grafetiken ”där man studerar skrivtecknens utformning i syfte att tidfästa dokument” (Allén 1971:9). *Grafematik* är termen för studiet av skrivtecknen som ett system av distinktiva (betydelseskiljande) enheter (jfr *fonematik*). I detta arbete använder jag dock främst den övergripande termen *grafonomi*.

På senare år har det filologiska landskapet genomgått en betydande omdaning i och med uppdykandet av den så kallade *nyfilologin* (eller ibland *den nya filologin*). En god översikt över denna forskningsinriktning ges hos Carlquist (2002). Nyfilologin kännetecknas av ett intresse för den enskilda *handskriften* snarare än för den i flera handskrifter traderade *texten*. Handskriften – ofta rymmande flera olika texter – ses som ett unikt vittne om en språklig och sociologisk situation och i princip varje handskrift tillmäts ett egenvärde. Äldre filologi hade syftat till att komma åt den äldsta eller prototypiska texten och de enskilda handskrifternas värde bestämdes utifrån deras pålitlighet som vittnen om denna. En nyfilologisk studie med ett klart grafonomiskt tänkande är Johansson (1997), som nedan kommer att beröras närmare. Nyfilologin uppvisar släktskap med den så kallade kodikologin, en vetenskapsgren som uppkom under andra hälften av 1900-talet och har som syfte att beskriva äldre böckers, i praktiken handskrifters, materiella egenskaper, tillkomshistoria och kontext, men kodikologin riktar framför allt sitt intresse mot annat än själva texten (jfr t.ex. Lemaire 1989).

Även inom den litteraturvetenskapliga textkritiken har de senaste decennierna sett en förskjutning av intresset från det abstrakta verket och författarens intentioner till den enskilda versionen som vittne om en viss historisk och litteratursociologisk kontext. Ett mycket betydelsefull insats i detta avseende är McGann ([1983] 1992) (jfr också nedan om McKenzie 1999).

1.6.2. Viktigare paleografiska arbeten

Ett fåtal paleografiska översiktsverk behandlar skriftens historia i Sverige fram till och med den nyare tiden. Det viktigaste måste nog i dag anses vara Lars Svenssons *Nordisk paleografi* (1974) men även Swedlund & Svenonius (1948) förtjänar att nämnas. Båda dessa har dock egentligen ganska knapphändiga genomgångar av skriftens utveckling och tyngdpunkten ligger på textprov. I detta sammanhang är det deras utsagor om 1700-talet och om den latinska handstilens inträde i Sverige som skall lyftas fram.

Svensson (1974) kallar perioden 1526–1800 för den nygotiska (tyska) stilens period, men nämner att den latinska stilen (som vi alltså möter hos Braad) förekommer i texter på latin och romanska språk (vilket nog skall förstås som gällande även inslag av sådana språk i svensk text), samt under 1600- och 1700-talen även för inhemska namn. Om den latinska stilen heter det: ”Med Linné och gustavianerna började

latinsk handstil komma i bruk i skrifter på svenska. Den latinska stilens seger sker emellertid under 1800-talet” (Svensson 1974:48).

Swedlund & Svenonius (1948) nämner enstaka försök från början av 1600-talet att tillämpa den latinska stilen på svenska och ger ett skriftprov av Olof Rudbeck från 1688 som ”är skrivet med en ganska klar latinsk stil, vari dock flera bokstäver äro tyska” (1948:9), men jag finner det tvivelaktigt huruvida detta verkligen kan kallas latinsk stil i egentlig mening – det tyska inslaget förblir påtagligt.

Gemensamt för båda översiktsverken är hur som helst att den latinska stilen – och i synnerhet då de tidigare förekomsterna av den – tillmäts en mycket begränsad uppmärksamhet. Hos Swedlund & Svenonius (1948) ges denna strategi också en explicit förklaring i att det är den tyska stilen som erbjuder störst motstånd för en modern läsare och därför behöver beskrivas utförligare.

Gemensamt för båda beskrivningarna är också det inom paleografin vedertagna tillvägagångssättet att utgå från en på förhand given uppsättning grundtyper, ”alfabetet”, och att inte problematisera tecknens funktion och inbördes status. Ett visst undantag utgör gränsdragningen mellan majuskler och minuskler (se mer om detta nedan).

Sam Jansson (1924), på vilken Svenssons verk delvis bygger, har en mer detaljerad genomgång – enskilda skrivtecken och deras varianter ägnas stor uppmärksamhet – av framför allt medeltida förhållanden och den senare framväxten av den svensk-tyska handstilen. Men 1700-talet behandlas även här högst summariskt. Linné lyfts fram som banbrytande i det att han använde den latinska stilen 1757 (Jansson 1924: 122). Det poängteras att det sker en ökning av den latinska handstilen under gustaviansk tid men att genombrottet sker på 1800-talet.

Den latinska handstilens användning i svensk text under 1700-talet har helt kort berörts i två studier av den tryckta antikvans gradvisa införande under samma sekel. Den första är Dahlgren (1917) som menar att Vetenskapsakademien, trots att man var bland de första att systematiskt tillämpa antikvan i tryck, ”knappast [kan] sägas ha utöfvat något inflytande på skrifstilens reformerande” (Dahlgren 1917:190). Det framgår dock att den latinska handstilen i svensk text var något som både debatterades och faktiskt användes. Den andra studien är Nordqvist (1965), som bl.a. lyfter fram tryckaren Fougts bemödanden att förbättra den svenska handstilen genom läroboken *Anvisning till skrivkonsten* som utkom 1753, där påtagligt latinska handstilar tycks presenteras som ”de nu brukelige Svenska Stilerne” vid sidan av ”den större och mindre Fracturen” (efter Nordqvist 1965:46). Sådana upplysningar, här och var förekommande i litteraturen, förstärker bilden av den latin-

ska stilens användning i svensk text under 1700-talet som ett föga kartlagt men långt ifrån obetydligt fenomen.

Lindblad (1954), *Studier i Codex regius av Äldre Eddan*, är ett arbete i den paleografiska forskningstraditionen som närmar sig grafonomins intressefält:

Mitt huvudsyfte har varit att belysa urkundens skriftliga proveniens eller – om man så vill – förlagefrågan (antalet förlagor, förlagas [sic!] ålder och allmänna karaktär etc.) ur paleografisk och ortografisk-fonetisk synvinkel. (Lindblad 1954:viii)

Avhandlingen ser sig alltså inte själv som uteslutande paleografisk utan sysslar i någon mån med tecknen som ett system, låt vara som en spegling av ett ljudsystem. Arbetet har många förtjänster men röjer samtidigt en svårighet att hålla isär tecknens form och funktion som grundval för klassificering, en svårighet som tycks typisk för äldre paleografi. Det är också uppenbart att här saknas en terminologi för att tydligt hålla isär typer (abstrakta enheter) och instanser (enskilda konkreta belägg). Trots att Lindblad (1954) behandlar ett ganska annorlunda material än braadmaterialet finns här relevanta uppslag, framför allt när det gäller inventariet av olika typer av majuskler.

Ett senare arbete i den paleografiska skolan är Westlund (1974). Syftet är här att med hjälp av paleografiska och ortografiska iakttagelser urskilja olika händer i 1200-talshandskriften ”Isländska Homiliboken”, och Westlund formulerar den metodiska principen att paleografiska drag här måste tillmätas större betydelse än ortografiska.

Westlund arbetar i hög grad i Lindblads efterföljd och fäster stor vikt vid de olika skrivtecknens funktion samt rör sig med en intrikat terminologi för att skilja form och funktion hos olika typer av stora bokstäver. Studien håller sig annars till det inom denna tradition etablerade arbetssättet att utgå från att det bakomliggande fonologiska systemet är känt. Även om Westlund gör intressanta upptäckter vad gäller de olika ”storbokstävernas” funktion, t.ex. att en viss typ av majuskel framför allt används för att markera inledningen till en ny bibelvers eller vid direkt anföring, röjs en viss systemförväntan härvidlag. Det heter t.ex.:

Ofta är storbokstaven ej mycket större än småbokstaven och kan då vara svår att skilja från denna. Om emellertid ’h’ står efter punkt och har en tydligt högre stapel än övriga höga småbokstäver på samma rad, anser jag det sannolikt att skrivaren åsyftat storbokstav. (Westlund 1974:70)

Ett annat fenomen som är värt att lyftas fram i detta sammanhang är det mindre spatium (”litet spatium”) som ofta observeras vid prepositions-

uttryck (Westlund 1974:112), en företeelse som dock inte återges i den diplomatariska utgåva som avslutar studien. I genomgången för de editorielle principerna för denna uppvisas annars ett klart grafemtänkande, i det att ”rent grafisk variation” inte återges, till skillnad från variation som ”i vissa fall är funktionellt betingad” (Westlund 1974:118).

Denna mycket korta översikt belyser det faktum att man vid ett studium av braadmaterialet har mycket litet paleografisk forskning att luta sig mot. Ett så tidigt bruk av latinsk handstil i text på svenska som det hos Braad har egentligen inte beskrivits tidigare, trots att Braad är långt ifrån ensam; han använde endast den stil som Ostindiska kompaniet tycks ha valt till sin standard. En beskrivning av förhållandena hos Braad borde alltså ha något att tillföra helhetsbilden av den svenska skrifthistorien.

1.6.3. Grafonomiska arbeten och utgåvor med ett grafonomiskt resonemang

När det gäller arbeten med en grafonomisk infallsvinkel är pionjärarbetet på nordisk botten Allén (1965a), *Grafematisk analys som grundval för textedering*. Allén framhåller själv att hans arbete även internationellt sett är nytt i fyra avseenden. Det är 1) första gången någon utför en full grafematisk analys av ett primärmaterial; det är 2) första gången någon arbetar på ett liknande sätt med handskrifter från nyare tiden; 3) första gången med svensk text; dessutom 4) har tidigare forskning så gott som undantagslöst förbigått problemet med textens segmentering, alltså gränsdragningen mellan de ingående tecknen (Allén 1965a:53). Samtidigt som allt detta understryker hur betydelsefullt Alléns arbete är, ligger här också den svårigheten att hans insats genom att på så många punkter avvika från tidigare studier blir svårare att sätta i direkt relation till dessa annat än på ett teoretiskt plan.

En första grundprincip hos Allén är att ett skriftligt yttrande är ett språkligt uttryck i egen rätt, nödvändigt att studera i sig självt som en företeelse parallell till talat språk och inte sekundär i förhållande till detta. *Grafonomin* är på många sätt analog med fonologin, men inte beroende av den. Av detta följer den andra grundprincipen att studiet av teckensystemet i ett skriftligt uttryck inte får ”snegla” åt fonologin, dvs. inte utgå från en uppsättning avsedda fonem när man etablerar skriftens minsta betydelseskiljande enheter, *grafemen*. Detta är särskilt viktigt eftersom kunskapen om äldre språkskedens ljudsystem helt måste vila på skriftliga källor; om inte dessa skriftliga språkprov först analyseras

enligt immanenta kriterier är risken för cirkelresonemang uppenbar. Av allt detta följer en tredje grundprincip: grafonomin måste röra sig med ett ”rent” grafembegrepp. Grafemet är skriftens minsta betydelseskiljande enhet och grafeminventariet i en text måste etableras utifrån hur de olika teckentyperna faktiskt är distribuerade i texten. En förutsättning för ett sådant arbete är hos Allén att man antar sig förstå texten.

Förutom ett ovanligt principfast resonemang har Allén (1965a) den förtjänsten att teorin tillämpas på ett faktiskt material och presenteras i form av en textkritisk utgåva, en ”deskriptiv edition” med Alléns egen term, utgåvan av Johan Ekeblads brev till brodern Claes mellan åren 1639 och 1655 (Allén 1965b). Alléns metod kommer att presenteras mer i detalj nedan. För den som arbetar med Braad har Alléns utgåva också den fördelen som jämförelseobjekt att den behandlar ett material som ligger förhållandevis nära i tid.

Allén (1965a) ger dessutom en utförlig översikt över den grafonomiska forskningen fram till dess och uppmärksammar särskilt diskussionen kring grafembegreppet och graden av ”renhet” i grafembegreppet hos olika forskare. Allén konstaterar att ”[e]tt rent grafembegrepp möter hos ett mycket begränsat antal forskare” (1965a:34). Förhållandet mellan tal och skrift har också behandlats mer övergripande i Allén (1967) och Allén (1971).

Några tidigare studier än Allén (1965a) har visat sig relevanta för föreliggande arbete främst genom sitt resonemang kring icke-alfabetiska företeelser i skriften eller kring betydelsen av allografisk variation. McLaughlin (1963) berörs redan längre ned i detta avsnitt, och i kapitel 4 förs även Hamp (1959) och Hammarström (1964) in i diskussionen.

Inom den nordiska filologin har flera låtit sig inspirera av Alléns metod, men ingen tycks riktigt ha tillämpat den fullt ut. Johansson (1997) arbetar med ett medeltida material, ”Codex Wormianus”, och skiljer sig från Allén framför allt däri att han tillåter sig ta stöd mot den paleografiska forskningen och därmed rör sig med en externt grundad föreställning om vilken tekenuppsättning som kan ha varit aktuell för skrivarna. Men Johanssons (1997) syfte är heller inte främst att med en utgåva som mål etablera en läsning utan att studera grafisk variation för att diskutera skrivarattribution. Johansson försöker också att så långt möjligt hålla isär de paleografiska och grafonomiska perspektiven. Det förra tillämpas för att placera in handskriftens text i ett historiskt, diakront sammanhang, medan det senare perspektivet tillämpas för att beskriva handskriften som ett slutet synkront system. Vid den grafonomiska analysen håller sig Johansson (1997) mycket nära Alléns

metod (1965a) i det att han ställer upp serier av minimala par för att etablera vilka tecken som har grafemstatus (mer om detta i kapitel 4). Även om Johanssons (1997) yttersta syfte inte är att åstadkomma en utgåva transkriberar han hela materialet och redogör nogga för principerna för detta, men själva den transkriberade texten redovisas ej.

Johansson (1997) stöder sig när det gäller grafonomisk analys förutom på Allén (1965a) även i någon mån på McLaughlin (1963). Den sistnämnde analyserar ett medeltida engelskt material grafonomiskt och relaterar analysen till den historiska fonologin. En analysnivå hos McLaughlin som inte möter hos Allén (1965a) är de så kallade *morfograferna*, *allomorfograferna* och *morfografemen* (min översättning av de engelska termerna). Dessa är helt enkelt det skrivna uttryckets morfem med underkategorier, dvs. de minsta *betydelsebärande* kombinationerna av tecken. Just dessa ger oss anledning att återkomma till McLaughlins arbete i 4.3.3 och 4.4.3.3.

Även Weinstock ([1967] 1995) bygger på McLaughlin (1963) och arbetar med ett medeltida nordiskt material, den fornisländska handskriften AM 677 4¹⁰ B. Vid klassifikationen av skrivtecknen tar undersökningen dock tydligt avstamp i paleografisk forskning.

Weinstock intar i fråga om skriftsystemets autonomi en mellanposition – detta föranlett av svårigheter att tillämpa McLaughlins metod fullt ut i praktiken – och formulerar följande hierarki av principer:

1. A graphemic analysis should be performed without resorting to any phonemic information;
2. The graphemic-phonemic relationships should be determined;
3. Any difficulties in the prior graphemic analysis should now be resolved by making use of the graphemic-phonemic relationships. (Weinstock [1967] 1995:36 f.)

För att undvika att hamna i cirkelresonemang när i slutändan det grafematiska systemet skall användas som källa till det bakomliggande fonematiska systemet (det omvända har ju i vissa fall gjorts som steg 3), arbetar Weinstock med en tentativ uppsättning fonem som inkluderar ”all of the historically possible distinctions that might occur, i.e. a phonemic system certainly more complicated than the evidence allows one to assume” (Weinstock [1967] 1995:67). De fonematiska motsättningar som inte kan beläggas utifrån materialets grafematiska förhållanden elimineras så ur systemet.

Hellberg (1974) skiljer sig från övriga hittills nämnda arbeten, dels genom sin explicita förankring i den generativa teorin, dels genom att behandla modernt språk. Den sista omständigheten gör att hans förhållande till det talade språkets fonemsystem kan och måste vara ett helt

annat än den språkhistoriskt inriktade grafonomins. Som representant för den generativa skolan skiljer han sig från många av sina samtida genom att så tydligt ta ställning för det skrivna språkets lingvistiska relevans och synen på skrivandet som en språkhandling i egen rätt och ställer sig därmed nära Allén, men fjärrar sig från honom därigenom att han beskriver skriften såsom del av individens kompetens som underordnad det talade språket.

Spurkland (1991) behandlar det rika materialet av runinskriftioner från Bryggen i Bergen och utför vad han kallar en fonografematisk analys (termen förekommer också i Allén 1965a). Spurkland ger en bred och filosofiskt förankrad översikt över den grafonomiska forskningen, och täcker således också in utvecklingen efter Allén (1965a). Han delar Alléns uppfattning att skriften kan studeras som ett eget system utan att någon hänsyn tas till ett ljudsystem och tillstår: ”Sture Alléns doktoravhandling fra 1965 er i så måte klassikeren på nordisk område” (Spurkland 1991:31). Men till skillnad från Allén anser han att en sådan analys först får sitt värde då relationen till ett ljudsystem studeras: ”En beskrivelse av skrift som system blir ikke lingvistisk adekvat før man relaterer det til det fonemsystem som skriften er en visuell representasjon av.” En diskussion av några punkter i avhandlingen förs vidare i Dyvik (1996) och Spurkland (1996), dock utan att något för detta sammanhang relevant kommer i dagen.

Mårtensson (2007) tillämpar liksom Johansson (1997) grafonomisk metod vid studiet av ett fornisländskt material, 1400-talshandskriften AM 557 4to. Han använder där begreppen grafem, graftyp och allograf för att beteckna olika analysnivåer och därmed kunna studera och hålla isär olika typer av variation, detta för att kunna ”lösa skrivarfrågan”, ett av avhandlingens huvudsyften (Mårtensson 2007:12). Variation på grafemnivå kallar Mårtensson ortografisk variation (och grafemen ortografiska enheter), variation på graftypsnivå och allografnivå typologisk variation. Graftyperna representerar i sin tur den makropaleografiska nivån och allograferna den mikropaleografiska. Mårtensson konstaterar att flera graftyper uppenbart utgör ortografiska enheter och han anser dem inte behöva problematiseras: ”Särskild prövning av grafemstatus har endast företagits då oklarhet om detta har förelegat” (Mårtensson 2007:100).

Ett senare bidrag till den nordiska grafonomi är Dverstorp (2010). Detta arbete står ännu längre från ett utgivningsperspektiv än Johansson (1997). Syftet är här att studera variation hos skrivare i ett vadstena-material. Dverstorp ger en god och kortfattad framställning av grafonomisk analys (Dverstorp 2010:36 f.) och han rör sig med en termino-

logi som känns igen från Allén, men syftet gör att han egentligen främst håller sig på lägre abstraktionsnivåer än grafemet (allografer), även om han också använder grafemnivån för att kunna relatera enheter på lägre nivå till varandra. Det är på det paleografiska planet som avhandlingen har sin tonvikt och sina verkliga förtjänster.

Lönnroth (2007a och 2007b) är ett sent exempel på en utgåva av nysvensk text (1600-tal) som samtidigt är en avhandling i nordiska språk. Lönnroth väljer termen *filologisk utgåva* för sitt arbete och avser med denna term en utgåva som dels har språkforskare som målgrupp, dels är utförd av en språkvetare. Lönnroth förklarar: ”En språkhistoriskt skolad filolog har den största kompetensen att förstå och analysera språket och stilen i äldre handskrifter” (2007a:39). Därmed problematiserar han på ett insiktsfullt sätt begreppet ’diplomatarisk utgåva’, en benämning han också använder för sitt arbete. Att återge en handskrivna text bokstav för bokstav utan ändringar är inte en självklar sak – resultatet beror i hög grad på vem som gör det:

All textutgivning innebär i någon mån att utgivaren gör ingrepp i texten. Normalisering innebär alltid förlust av information. Att skrivaren till exempel skrivit något ord med versaler respektive gemena är inte vetenskapligt egalt: man kan inte veta vad forskningen i framtiden är intresserad av. Därför är min textreproduktion diplomatarisk. (Lönnroth 2007a:55)

Syftet med Lönnroths utgåva är som sagt att den skall kunna tjäna som underlag åt språkhistorisk forskning, och detta visar sig också i en noggrannhet när det gäller att återge teckenvarianter. Tecken inom spannet mellan *y* och *ij* återges t.ex. med hänsyn endast till staplarnas och de diakritiska tecknens utseende och inte till någon tänkt koppling till fonem. Därmed tillgodoser utgåvan i princip en framtida grafonomisk undersöknings behov i just detta avseende. Men Lönnroth för själv inget grafonomiskt resonemang och använder heller inte grafembegreppet. Notation inom vinkelparenteser (< >) används omväxlande för abstraktioner av företeelser i handskriften (grafityper) och för utgåvans egna bokstavstyper. Och det tycks som om utgåvans återgivande av grafisk variation lämnar en del företeelser utanför. Så här lyder det korta avsnittet ”Paleografiska varianter”:

Eftersom jag anger alla förekommande varianter av <ij> och <y>, anger jag också alla varianter av <s>. Här använder jag ligaturen <ß> (egentligen <sz>) för långt <s> (<ss>) i enlighet med skrivarens bruk. (Lönnroth 2007a:58)

Även om det alltså är ont om renodlade grafonomiska undersökningar kan man ändå notera att det i senare filologiska avhandlingar ofta finns en medvetenhet om grafonomins frågeställningar. Men också på annat språkvetenskapligt håll har man på senare tid berört frågor med relevans för ett lingvistiskt skriftstudium.

1.6.4. Semiologi/semiotik och nyare språkvetenskap

Som framgått av föregående avsnitt är frågan om skriftens förhållande till talet ett ämne som de flesta grafonomiska arbeten tycks se sig föranledda att beröra och samtidigt en fråga som skiljer dessa arbeten åt på ett principiellt plan. Men oavsett dessa olikheter har de här refererade studierna det gemensamt att de uppfattar skriftsystemets uppbyggnad som analog med det talade språkets; de betydelsebärande morfemen byggs upp av betydelseskiljande enheter utan egen betydelse (fonemen/grafemen) och dessa uppträder i sin tur i varianter utan relevans för betydelsen (allofoner/allografer), och fler paralleller kunde dras vad gäller metoden för att fastställa de olika segmentens status. Man kan här notera att en sådan grafonomi begränsar sin tillämpbarhet till alfabetiska och möjligen syllabiska skriftsystem.

Även en undersökning som Allén (1965a), vilken med stor skärpa hävdar skriftspråkets egenrätt, har som jag uppfattar det alltså i hög grad övertagit den strukturalistiska lingvistikens tidigt etablerade ”fonocentricitet”. Här skall också inskjutas, och saken kommer att förtydligas i kapitel 4, att även den tidiga strukturalistiska fonologin i sitt intresse för betydelseskiljande enheter och sina analysnivåer i hög grad tycks ha varit påverkad av vad man kunnat iaktta även i (alfabetiskt) skrivet språk. I fonemen hade man funnit språkets verkliga ”bokstäver”.

För den som idag vill ägna sig åt grafonomi, lingvistisk skriftforskning, står flera nya vägar öppna till att modifiera denna syn. Men låt oss först återvända till Saussure ([1915] 1960), och reda ut vilken plats skriften som system har hos denne.

En principiellt viktig och historiskt sett oerhört betydelsefull gärning hos Saussure var hävdandet av det talade språkets autonomi och oberoende gentemot skriften. Saussure såg sig som en av de första som insåg att stavningen av orden inte nödvändigtvis sade något om (tal)språkets systematiska uppbyggnad. Att inpränta skriftens underordnade ställning som representation av talet, en representation som av historiska och andra utomspråkliga skäl står i ett asymmetriskt förhållande till talet, blev i linje härmed ytterligare en hjärtesak för Saussure. Men i det

löpande resonemanget märker man att skriften för Saussure även kan inta andra systematiska positioner inom den mänskliga kommunikationen. Jag har åtminstone tyckt mig kunna utläsa följande fyra:

(1) Skriften som ett eget *teckensystem* i den mänskliga kommunikationen vid sidan av *språket*. Så nämner Saussure skriften i sin uppräknings av *semiologins* (se nedan) arbetsfält (Saussure [1915] 1960:33).

(2) Skriften som ett eget *språk* vid sidan av *talspråket*. Denna funktion tilldelar Saussure i en passage de kinesiska skrivtecknen (Saussure [1915] 1960:48).

(3) Skriften som en egen *artikulation av språket* vid sidan av *talet*. Denna funktion ligger implicit i det faktum att Saussure förklarar den muntliga artikulationen vara en visserligen naturlig men icke-essentiell komponent i det mänskliga språket (Saussure [1915] 1960:25).

(4) Skriften som *representation av* och därmed *underordnad talet*. Detta är som framgått den roll hos skriften som mest upptar Saussure (Saussure [1915] 1960:32).

Denna heterogenitet i Saussures skriftbegrepp torde framför allt hänga samman med att han ibland talar om möjliga skriftsystem och ibland om faktiska, ibland om alfabetiska och ibland om ideografiska, med andra ord hänga samman med en heterogenitet i skriftfenomenet som sådant. Men det är också uppenbart att skriften heller inte varit föremål för Saussures huvudsakliga intresse och därför inte behandlats så utförligt och genomtänkt som talet.

Allén (1965a) rör sig alltså med ett skriftbegrepp som motsvarar typ 3 i uppställningen ovan, och bland de övriga grafonomiska verk som refererats finner vi olika grad av dragning mot typ 4. Som framhållits har den grafonomiska skola som Allén representerar varit starkt påverkad av samtida strukturalistisk fonologi, något som framför allt visar sig i en stark betoning av grafembegreppet. Den fonologiska forskningen har dock under senare delen av 1900-talet utvecklats mot ett större fokus på fonetiska särdrag och en större medvetenhet om betydelsen av icke-segmentala företeelser som prosodi (jfr ett översiktsverk som Gussenhoven & Jacobs 2005). När det gäller särdragstänkandet har försök i den riktningen också gjorts på grafonomiskt håll (jfr Allén 1967:78–79), men med något annorlunda resultat (de grafiska särdragen bildar inga systematiskt relevanta undergrupper av grafemen). Vidare har under perioden forskningen om det talade språket tagit ytterligare ett betydelsefullt steg i det att samtalsanalysen etablerat sig som ett nytt sätt att studera hur mening skapas i talat språk.

För det skrivna språkets del motsvaras detta i någon mån av den nya textforskningen som vunnit terräng under de senaste decennierna, manifesterad t.ex. i projektet *Svensk sakprosa* (jfr t.ex. Englund & Ledin 2003). Insikter inom detta fält tycks dock inte ha avsatt några tydliga spår i en modernare och breddad grafonomi. Går man till botten av denna nyare inriktning inom forskningen om det skrivna språket, menar jag att man dock kan finna uppslag som öppnar nya vägar även för grafonomin, och detta inom ramen för saussuresk strukturalism.

På det hela taget har tiden efter 1960-talet präglats av att *semiotiken* och ett tänkande inspirerat av denna vunnit terräng och därmed en vidare syn på den mänskliga kommunikationen. Redan Saussure skisserar upp *semiologin*, läran om teckensystem, som den överordnade vetenskap varav språkvetenskapen är en del. Språket, menar Saussure, är endast ett teckensystem bland många – han nämner vid dess sida skriften (obs!), teckenspråket, symboliska riter, artighetsformler och militära signaler – men det viktigaste av alla sådana system. Och han fortsätter:

On peut donc concevoir *une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale*; elle formerait une partie de la psychologie sociale, et par conséquent de la psychologie générale; nous la nommerons *sémiologie*[not] (du grec *sēmeion*, «signe»). Elle nous apprendrait en quoi consistent les signes, quelles lois les régissent. Puisque'elle n'existe pas encore, on ne peut dire ce qu'elle sera; mais elle a droit à l'existence, sa place est déterminée d'avance. (Saussure [1915] 1960:33)

Den som kommer att spinna vidare på denna semiologiska tråd hos Saussure är Roland Barthes, och det sker 1964 med publikationen av *Éléments de sémiologie* (Barthes [1964] 1985).

Barthes ger en grundlig genomgång av den saussureska lingvistikens, kompletterad med senare strukturalistisk teori, framför allt Hjelmslev. För Barthes tjänar denna som modell för semiologin som sådan och han använder även begreppen *langue* och *parole* för att beteckna det bakomliggande systemet respektive det individuella uttrycket i klart icke-språkliga teckensystem som han tar upp till behandling, såsom mode och matlagning. Men han bygger också ut teoribildningen för att bättre kunna beskriva sådana system. Till exempel blir det nödvändigt att särskilja teckenfunktionen i en viss klädsel från klädernas icke betydelsebärande funktion av att värma kroppen. För Barthes blir alltså semiologin utgångspunkten för ett nytt sätt att analysera världen och han tycks se som en av semiologins huvuduppgifter att identifiera olika teckensystem, och intresset för språket hamnar så i skymundan.

I detta sammanhang skall jag dock framför allt lyfta fram två iakttagelser hos Barthes som berör just själva språket. Båda dessa iakttagelser har att göra med *komplexitet*, det faktum att flera olika teckensystem kan aktualiseras i ett och samma uttryck, något som varit svårt att passa in i den saussureska modellen. För det första observerar Barthes bl.a. att icke betydelseskiljande varianter (allofoner) som ett återkommande fenomen kan vara *betydelsebärande* på ett annat plan (konnotation). Som exempel anför han hur ett ”rullande” tungspets-*r* i franskt teaterspråk kan förmedla betydelseinnehållet ’bondskhet’ och i en viss situation vara det enda som förmedlar detta innehåll. Han föreställer sig en ny lingvistik, ”*peu prévue par Saussure*”, som tar hänsyn till liknande faktorer (Barthes [1964] 1985:25). För det andra poängterar han förekomsten av teckensystem som till sin natur är komplexa och nämner filmen, televisionen och reklamen som exempel. Här, menar Barthes, ligger en rad analytiska svårigheter; dels är det svårt att avgöra om ett sådant system skall ses som ett eget system eller bara sammansatt av de ingående systemen, dels saknas den nödvändiga kunskapen (år 1964) om dessa delsystem, undantaget själva språket – med Barthes termer ”*la ’langue’ linguistique*” (Barthes [1964] 1985:33).

Liungman (1971) är en relativt tidig – möjligen den första – introduktion till *semiotiken* på svenska. Liungman beskriver semiotiken som en ny vetenskap där ”ännu ingen metodik utvecklats.[not] Det mesta som skrivits i ämnet har haft karaktären av allmänt hållna funderingar över de möjligheter som forskningsområdet innebär” (Liungman 1971: 32). Liungman tycks se semiotiken som den verkliga vetenskapen till skillnad från strukturalismen som han kallar ”en uppsättning rekommendationer av metoder som kan appliceras på många skilda vetenskapliga områden” (1971:31). Liungman räknar med två tankeskolor som parallellt givit upphov till semiotiken. Vid sidan av den franskspråkiga Saussure-baserade finns en anglosaxisk tradition med rötter ända tillbaka till 1600-talet och Locke. Fusionen sker genom utgivningen av Saussure i engelsk översättning 1959 och Barthes år 1967.

Svårigheten hos Saussure att på ett relevant sätt handskas med icke betydelseskiljande variation har också kommenterats av Liungman (1971). Angående ett yttrande hos Saussure om att själva sättet att utföra tecknen, om man skriver i svart eller vitt eller hugger i sten, är irrelevant för betydelsen säger Liungman frankt: ”På denna punkt missar sig de Saussure vilket förmodligen varje reklambyråman inser” (1971: 34, not 113). Liungman menar att det är felaktigt att tro att

de talspråkliga informationsmängder som översätts i visuella termer i [skrift]systemet har samma innebörder, samma semantiska egenskaper,

som de icke översatta motsvarande informationsmängderna. I själva verket är det en av semiotikens viktigaste uppgifter att utreda på vilka sätt transformationen av talspråkliga semantiska komplex till visuella påverkar informationsmängden och vice versa. (Liungman 1971:34)

Denna den skriftliga formens egen betydelsebärande funktion har bl.a. behandlats av Raible (1991), som framhåller att en övergång från en-dimensionell-akustisk, alltså mer direkt talregistrerande, till tvådimensionell-optisk, är oerhört betydelsefull och konstitutiv för en skriftkultur som får utvecklas under lång tid. Raible lyfter fram matematikens formelspråk som ett exempel där denna utveckling gått mycket långt relativt fort, men pekar på att diagram, tabeller o.dyl. fyller en liknande funktion i andra framställningsformer som ”ideogrammartige Gebilde oder Superzeichen” (Raible 1991:38). Den informativa funktionen hos den moderna textens tvådimensionalitet kallar Raible ”die Semiotik der Textgestalt”.

Denna utvecklingstanke, menar jag, är viktig: den visar för det första på det fruktlösa i att analysera förhållandet mellan tal och skrift som något konstant, och för det andra på nödvändigheten i att närma sig ett historiskt material med försiktighet. Ett visst faktiskt skriftsystem kan befinna sig i en av de fyra positioner hos Saussure som jag skisserat ovan, ett annat i en annan.

Kress & van Leeuwen (1996) är en viktig milstolpe inom forskningen om den visuella kommunikationens semiotik. Arbetet har titeln *Reading images* med undertiteln *A grammar of visual design*, och arvet från Barthes är tydligt och anges även explicit (Kress & van Leeuwen 1996: viii). Men trots att man talar om en grammatik för bilder frigör man sig i hög grad från strukturalistisk metod och begreppsapparat. Fokus i arbetet ligger som titeln anger på bilden som sådan och som undertiteln antyder på kompositionens formella och syntagmatiska regelbundenheter snarare än på tolkning av det enskilda bildelementet. Liksom Raible (1991) framhåller man också den etablerade skriftens direkt visuella karaktär (Kress & van Leeuwen 1996:15). En i min mening viktig poäng gör man genom att framhålla att bildskapande och visuell kommunikation är en mycket grundläggande mänsklig verksamhet vid sidan av det talade språket, även om det speciella samband mellan språkligt och visuellt som ett skriftsystem utgör är en relativt sen utveckling och något som inte påträffas inom alla kulturer (Kress & van Leeuwen 1996:18–21).

Det komplexa samspelet mellan text och bild, det som på senare år brukar omtalas som textens *multimodalitet*, är emellertid inte arbetets huvudtema, men man gör ändå ett viktigt ställningstagande i denna

fråga: ”language, whether in speech or writing, has always existed as just one mode in the totality of modes involved in the production of any text, spoken or written” (Kress & van Leeuwen 1996:39). Som exempel nämner man att en talad text beledsagas av visuella fenomen såsom ansiktsuttryck och gester och för den skrivna textens del nämner man materialval och layout, alltså andra företeelser än själva ljud- respektive skrivteckensekvensen. De fortsätter: ”The multimodality of written texts has, by large, been ignored, whether in educational contexts, in linguistic theorizing or in popular common sense. Today, in the age of ’multimedia’, it can suddenly be perceived again” (Kress & van Leeuwen 1996).

Mot sådana exempel kan man för det talade ordets räkning naturligtvis invända att en talad text även kan framföras i telefon, något som är en semiotiskt sett annan typ av kommunikation men likväl fullt möjlig. Den multimodala frågan behandlas emellertid mer direkt av samma forskarduo i Kress & van Leeuwen (1998) och där har de utvecklat resonemanget:

All texts are multimodal. Language always has to be realized through, and comes in the company of, other semiotic modes. When we speak, we articulate our message not just with words, but through a complex interplay of speech-sound, of rhythm, of intonation; accompanied by facial expression, gesture and posture. When we write, our message is expressed not only linguistically, but also through a visual arrangement of marks on a page. Any form of text analysis which ignores this will not be able to account for all the meanings expressed in texts. (Kress & van Leeuwen 1998:186)

Inget språkligt uttryck (detta är väl vad som här avses med ordet *text*) kan alltså enligt Kress och van Leeuwen uppträda i ren språklig form. Själva ljudsekvensen i det talade språket rymmer information av icke-språklig art. Att prosodin är ett svårhanterligt och mångfacetterat fenomen har observerats redan inom den strukturalistiska traditionen och framhålls t.ex. av Greimas & Courtés (1979:299), som dock inte tycks tveka att räkna den till språket. Hos Kress & van Leeuwen (1998) är det framför allt fråga om relativt ”stora” enheter i skriften, såsom disposition och layout, som lyfts fram när det gäller att beskriva sambandet mellan skrift och andra visuella fenomen.

En undersökning som närmare studerar sambandet mellan det rent språkliga och det visuella är Karlsson (2002), som bl.a. har syftet att beskriva sådant som textuell koherens och kohesion mellan språkligt och visuellt på hemsidor. Här dras också en gräns mellan skrift och icke-skrift även i fråga om användningen av skrivtecknen som sådana.

Karlsson bygger i detta avseende delvis på Kress (2000:185), men lämnar enligt min mening ett viktigt bidrag i sin mycket konkreta tillämpning av dennes tämligen abstrakta resonemang om uttryckets dubbla materialitet. Konventionell interpunktion räknar Karlsson (2002) som skrift, medan "[o]nkonventionellt använda interpunktionstecken som förekommer fristående från annan skrift, exempelvis tre asterisker på rad, räknas som icke-skrift" (Karlsson 2002:28, not 23).

En god översikt över mångsidigheten och föränderligheten bland skrivtecknen i ett i grund och botten alfabetiskt system som vårt ger Melin (2000). Han skiljer där mellan *fonematiska tecken*, varmed avses bokstäver och diakritiska tecken, och *skrivtecken* som avser "övriga tecken". Melin anlägger inte något semiotiskt perspektiv och termen *tecken* tycks här användas helt enkelt i betydelsen grafisk symbol. Men vad han med talrika exempel visar är de rena skrivtecknens stora potential som icke-verbal semiotisk resurs. Här menar jag att Melin mer explicit än andra har uppmärksammat själva skrivtecknens stundom icke-språkliga karaktär.

Multimodalitet i historiskt material har i viss mån studerats inom ramen för projektet *Svensk sakprosa* (jfr t.ex. Hultén m.fl. 2003), men jag har inte påträffat något språkvetenskapligt arbete som anlägger ett semiotiskt perspektiv på själva editionsarbetet. Ett arbete inom den litterära textkritiken med explicita rötter inom anglosaxisk semiotik är McKenzie (1999), *Bibliography and the sociology of texts*, som betonar den fysiska formens roll för textens betydelse i vid mening, och hävdar att bibliografin som vetenskap med nödvändighet har en sociologisk sida.

1.6.5. Sammanfattning – försök till syntes

Den äldre strukturalistiska skolans grafonomi är en forskningsgren med få representanter, men den har spelat en principiellt viktig roll genom etablerandet av en lingvistisk filologi. Allén (1965a & 1965b) är denna inriktnings främste representant i Norden och är särskilt betydelsefull i detta sammanhang eftersom den grafonomiska analysen tillämpas i ett editionsperspektiv. Grafonomin har hävdat skriftens autonomi gentemot talet och visat på nödvändigheten av och möjligheten att analysera det skrivna språkliga uttrycket på samma sätt som det talade och att upprätta ett inventarium av distinktiva enheter, grafem, analogt med men oberoende av talets fonemsystem. Detta tillvägagångssätt var framgångsrikt i ett skede där den språkvetenskapliga analysen av talet var

centrerad kring fonemet och på uttrycket framför allt som en sekvens av ord eller morfem. Men under 1900-talets andra hälft har forskningen, mycket tack vare semiologins eller semiotikens inträde, blivit mer och mer medveten om att ett språkligt uttryck alltid beledsagas av andra företeelser med ett eget kommunikativt innehåll, såsom en viss satsmelodi eller ett visst typsnitt. I detta avseende har tal och skrift i högre grad sin respektive egenart och analogierna tvingas bli mer övergripande och abstrakta, som när man jämför intonation och interpunktion – besläktade men också högst olikartade fenomen. Den alléniska grafonomin får enligt mitt förmenande svårigheter när sådant som interpunktion eller allografisk variation skall beskrivas. Ännu saknas såvitt jag kan finna en analysmodell som syftar till att beskriva den konventionella skriftens såväl verbala (och därmed talanalog) som icke-verbala sida ur ett editionsfilologiskt perspektiv. En sådan analysmodell avser jag att skissera i kapitel 4 och tillämpa i kapitel 5 och 6.

Det senaste halvseklets breddade syn på den språkliga kommunikationen har emellertid ingalunda förringat värdet av en grafematisk analys som Allén (1965a). En förutsättning för att kunna analysera komplexa system är ju, som också framhållits av Barthes ([1964] 1985), att vart och ett av de ingående uttrycksmedlen är tillräckligt kända. Men jag menar att en grafonomisk analys – och jag vill bevara denna term – idag bör vidga sitt sökfält för att rätt kunna beskriva skriftens olika betydelseskikt. De verbala och de icke-verbala företeelserna kan behöva analyseras med olika metoder och bedömas efter olika kriterier.

Denna avhandling kommer inte att rymma en analys av handskrifternas fulla multimodalitet. Bilder och layout kommer så gott som helt att lämnas utanför undersökningen. Detta sker i medvetenhet om att vissa semiotiskt relevanta företeelser inte blir beskrivna och att ett behov kvarstår till en framtida editionssituation. Det är dock min förhoppning att jag genom att fokusera på själva skrivteckensekvensen, alltså grafonomins sedvanliga studiobjekt, skall kunna bidra med ett exempel på hur skriftens komplexitet kan hanteras inom ramen för en grafonomisk analys med sikte på textutgivning. Jag anser att det finns en risk att man med en ny öppenhet för det skriftliga dokumentets olika betydelsebärande faktorer hamnar i ett ”allt-måste-med”-tillstånd som passiviserar den språkvetenskaplige utgivaren. Den faktiska utgivningssituationen med sina tänkta syften kan mycket väl fordra faksimilreproduktion som den bästa lösningen, men jag menar att språkvetenskapen har en viktig uppgift i att beskriva teckensystemet i själva det skriftliga uttrycket för att möjliggöra andra val än faksimilet vid utgivning.

Både inom språkvetenskaplig och litteraturvetenskaplig editionsteori har de senaste decennierna sett ett ökat intresse för det fysiska dokumentet och textens plats i ett socialt sammanhang. Jag ser detta som ett fenomen besläktat med semiotiken – som också har en sociologisk sida – i det att det vittnar om en medvetenhet om att den rena texten alltid omges av andra betydelsefulla företeelser.

Denna undersökning ansluter till nyfilologin i det avseendet att varje handskrift från det valda tillfället (Braads resa med Hoppet) tillmäts ett egenvärde som språkhistorisk källa och som en källa till vår kunskap om Braads arbetsprocess. Det är framför allt i kapitel 2 och 3 som detta bör framgå. I det snävare materialurvalet som presenteras i 3.4.3 och 5.1 manifesterar sig samma synsätt i det faktum att två textvittnen till samma verk, varav det ena är författarens eget och det andra en kopia, tillmäts samma status i analysen.

Dessa inledande teoretiska reflektioner kommer att utvecklas i kapitel 4, där jag också kommer att redogöra för min praktiska tillämpning av dem. Jag kommer där också att närmare presentera och diskutera några av forskningens förhållningssätt till några för min undersökning relevanta problem.

2. Primärmaterial: handskrifterna från Hoppet

I detta kapitel presenteras i detalj vad jag har valt att kalla avhandlingens *primärmaterial*. Detta material utgör föremål för den analys som företas i kapitel 3, en analys som i sin tur leder fram till ett snävare materialurval, *sekundäraterialet*. Sekundäraterialet kommer så att utgöra underlag åt arbetet i kapitel 5 och 6.

2.1. Inledning

Primäraterialet består av alla de kända handskrifter vars innehåll har Braad som författare och som i löpande text behandlar resan med Hoppet 1748–1759 eller de besökta platserna. Härtill kommer de fristående delar av braadhandskriften UUB:L185a som har ett sådant innehåll.

I materialet *ingår inte* lösa bilder, lösa sjöjournaler (loggboksartade uppställningar i tabellform), den lista över lästa böcker som förvaras vid Linköpings stiftsbibliotek (LSB:1985:3) eller brev. När bilder eller sjöjournaler utgör en del av de handskrifter som ingår i materialet kommer de att nämnas vid genomgången av handskrifterna i detta kapitel, men beaktas inte i den fortsatta analysen.

I 2.3–2.11 presenteras de enskilda handskrifter som utgör primäraterialet var och en för sig. Som egen handskrift räknas här i utgångsläget varje enhet som vid respektive förvarande institution katalogiserats med ett eget index. I ett fall, UUB:L185a, kommer det att bli nödvändigt att dela upp den indexerade enheten i flera mindre (se 2.6).

Handskrifterna beskrivs enligt ett återkommande mönster. Informationsurvalet har skett utifrån vad jag har bedömt som relevant för den fortsatta undersökningen, vilket betyder att vissa uppgifter som brukar finnas med i en renodlat bibliografisk beskrivning såsom den t.ex. beskrivs i Modalsli (2003) saknas (jfr också Henrikson 2007:61–68 och *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek* 1990:113–128), även om de huvudsakliga riktlinjerna för genomgången hämtats därifrån.

Placering, index och en av mig vald beskrivning av huvudinnehållet ges i rubriken till varje avsnitt, t.ex. ”2.2. UUB:X389 – resebeskriv-

ning”. Omedelbart under rubriken görs en uppräknig av några basfakta. Uppgifterna om *Placering, Katalogens beskrivning* och *Ryggtext* bygger på externt direkt tillgängliga fakta, uppgifterna om *Format, Sidantal, Hand, Bindning* och *Papperstyp* är resultatet av min egen undersökning eller bedömning. I förekommande fall anges också internetadressen till en avfotografering som gjorts tillgänglig via Göteborgs universitetsbiblioteks hemsida. I citat från sådana handskrifter anges även bildnummer i internetfaksimilet efter asterisk och inom hakparentes, efter den vanliga sidnummerreferensen (t.ex. X389:[iii][*5]).

För samtliga handskrifter anges totalt antal sidor, även om handskriften är folierad (försedd med bladnumrering), detta för att underlätta jämförelser handskrifterna emellan. Hänvisningar till ställen i folierade handskrifter görs dock enligt gängse mönster med angivande av bladnummer följt av *r* (*recto*) för den sida av bladet där numret står och *v* (*verso*) för dess baksida. I två av handskrifterna (X391 och X392) är även pärminsidorna tagna i bruk för skrift. Hänvisningar till dessa ställen görs explicit med [pärminsida a] för den främre pärmens insida och [pärminsida b] för bakpärmens, och dessa sidor räknas med i det angivna totala sidantalet.

Sidhänvisningar till numrerade sidor i paginerade handskrifter görs naturligtvis med sidnummer. Onumrerade sidor före den numrerade sekvensen anges med liten romersk siffra inom hakparentes (t.ex. X389:[iii]), onumrerade sidor efter den numrerade sekvensen anges med stor romersk siffra inom hakparentes (t.ex. X389:[I]). För helt onumrerade handskrifter anges sidnummer med arabisk siffra inom hakparentes (t.ex. L185a[a]:[1]).

Som hand anges antingen *autograf* eller *ej autograf*, och med ”autograf” menas här naturligtvis att det är Braad själv som fört pennan. Bedömningen har härvidlag inte ansetts behöva någon djupare analys. Den övervägande delen av materialet är skriven i en karaktäristisk, litet kantig men prydlig handstil, och proveniens (de flesta handskrifter har tillhört Braads privata papper) och andra yttre omständigheter gör det praktiskt taget otänkbart att det inte skulle röra sig om Braad själv. Den gång bedömningen har blivit att det är fråga om en annan hand har detta också starkt stöd i proveniensen (det rör sig om en handskrift vid Kungl. Vetenskapsakademien som vi vet är en kopia), men avvikelser i fråga om handstil från de övriga dokumenten är dessutom påtagliga.

När det gäller bindningen anges endast om det är fråga om en inbunden eller häftad volym eller om lösa ark. Papperstypen anges schablonmässigt som västerländsk eller kinesisk, och här är det frånvaron av vattenlinjer som renderar den senare klassifikationen.

Efter uppräknigen av dessa basfakta för respektive handskrift följer 1) en redogörelse för vad jag bedömer vara handskriftens huvudsakliga innehåll, t.ex. själva resebeskrivningen i UUB:X389, 2) en genomgång av handskriftens hela innehåll i punktform och 3) en kort beskrivning av handskriftens allmänna karaktär och skick. Under sistnämnda punkt lyfts endast sådant fram som bedömts ha betydelse för analysen i kapitel 3. I vissa fall har handskriften dock egenskaper som kräver att denna normala ordning något frångås.

I fortsättningen förenklas handskrifternas index i regel så att UUB för Uppsala universitetsbibliotek utelämnas; alla utom en av de aktuella handskrifterna förvaras vid denna institution. Handskriften KVA: Braad[a] benämns i gengäld endast KVA.

Citat ur handskriften sker i detta kapitel (liksom i kapitel 3 och 4) på en transkriptionsnivå som i första hand har läsbarheten som mål, vilket innebär att jag i vissa avseenden bortser från problem som kommer att bli föremål för ingående analys i kapitlen 5 och 6. Indirekt betyder detta också att jag tillåter mig att föregripa något av resultaten av samma analys.

2.2. UUB:X389 – resebeskrivning

Placering: Uppsala universitetsbibliotek, index X389.

Katalogens beskrivning: Braad, Chr. Henr. Berättelse om resan med skeppet Hoppet från Göteborg till Kanton 1748, 49. Med utsikter af passerade orter. 197 sid. Fol.

Ryggtext: BRAAD. RESA TILL CANTON 1748, 49.

Format: 31,5 x 20,5 cm (folio).

Sidantal: 204 ([vi]+197+[I]) + 13 planscher (sammanlagd tjocklek ca 2,5 cm).

Hand: Autograf.

Bindning: Inbunden.

Papperstyp: Västerländskt papper.

Nätpublicerad:

<http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/dokument/document.xml?id=175>

2.2.1. Huvudsakligt innehåll X389

Det huvudsakliga innehållet i denna handskrift är en resebeskrivning som i 20 kapitel eller paragrafer avhandlar resan Göteborg–Kanton tur och retur med skeppet Hoppet, från avfärden 26/1 1748 till hemkomsten 11/7 1749, samt förhållandena i Kina (12 av de 20 paragraferna).

2.2.2. Fullständigt innehåll X389

- 2 tomma sidor. (X389:i–ii[*3–4])
- Titelblad (1 s.) med texten ”BERÄTTELSE OM RESAN MED SKEPPET HOPPET, UNDER CAPITAINE FR:PETTERSONS COMMANDO FRÅN GÖTHEBORG TILL CANTON I CHINA IFRÅN D: 26 IAN: 1748, TILL D: 11 IULII 1749. TILL DET HÖLOFLIGE [sic!] KONGLIGE SWENSKA OCTROJERADE OSTINDISKA COMPAGNIET ÖFWER-GIFWEN AF Christ:Hinr: Braad.” (X389:iii[*5])
- Dedikation (1 s.): ”Till det Höglöflige kongelige Swenska Octroyerade Ost Indiska Compagniets Respective Herrar Directeurer!” (X389:iv[*6])
- Innehållsförteckning över de 20 paragraferna och sjöjournalen samt en förteckning över planscherne (”Ritningarne”) (2 s.). (X389:v–vi[*7–8])
- RESEBESKRIVNING: 172 sidor. (X389:1–172[*9–180])
- Titelblad (1 s.) med texten: ”Kortt Siö-Journal För Skeppet Hoppet. efter Tridie Styrman Simon Ruuths hålldne dagsarbeten.” (X389:173[*181])
- Sjöjournal (24 s.) med uppgifter om kurs, vind, positioner, distanser samt korta anmärkningar, mestadels om väderleken, allt datumvis i tabellform. (X389:174–197[*182–205])
- 1 tom sida. (X389:i[*206])

På tretton ställen i handskriften finns det också utvikbara planscher i varierande format med illustrationer på recto-sidan. Dessa är utförda på ett tjockare papper och motsvarar storleksmässigt för det mesta dubbla storleken av textsidorna, alltså helarkformat. Några gånger har emellertid papperet beskurits något nedtill (plansch 9 och 11) eller i högerkanten (10 och 12). Planscharknarna är sammanbundna med textbladen och återfinns på de ställen där det som illustreras avhandlas i texten, men de ingår inte i textsidornas paginering.

I detta sammanhang skall det också poängteras att de sidangivelser som görs i innehållsförteckningen också stämmer med var paragrafer och planscher faktiskt återfinns.

2.2.3. Karaktär och skick X389

Handskriften är genomgående mycket tydlig och helt skriven i latinsk stil. På två sidor förekommer kinesiska tecken. Alla sidor utom sjour-nalen och tomsidorna är försedda med en ram av dubbla linjer, inom vilken texten står.

Marginalerna är generöst tilltagna: ca 4,5 cm i ytterkant, 1,8 cm i överkant och 3,6 i nederkant, i innerkant dock mindre än 1 cm i bundet tillstånd. Marginalutrymmet är ytterst sällan taget i anspråk för anmärkningar eller ändringar. Tillägg, rättelser och ändringar förekommer på det hela taget mycket sparsamt i handskriften. Resebeskrivningen, sjour-nalens titelblad och sjour-nalen är paginerade av Braads hand.

Det sammantagna intrycket av denna handskrift är att det är en färdig produkt, gjord för att kunna möta andra ögon än författarens, och inte ett arbetsdokument.

Handskriftens skick är gott. Enstaka blad är något lösa och plansch 1 har delats i två delar i vecket, men den lösa delen är fortfarande befintlig.

2.3. UUB:X390 – resedagbok

Placering: Uppsala universitetsbibliotek, index X390.

Katalogens beskrivning: [Braad, Chr. Henr.] Skeppsjournal under samma resa [som X389], renskrifven. 185 sid. Qv.

Ryggtext: Braad's Journal, 1748. 49.

Format: 21,2 x 16,5 (4:0).

Sidantal: 190 (iv+185+1) (sammanlagd tjocklek ca 1,1 cm).

Hand: Autograf.

Bindning: Inbunden.

Papperstyp: Västerländskt papper.

Nätpublicerad:

<http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/dokument/document.xml?id=176>

2.3.1. Huvudsakligt innehåll X390

Denna handskrift utgörs nästan uteslutande av en resedagbok som datumvis med början 21/1 1748 beskriver Braads ankomst ombord, de sista förberedelserna för resan, avresan 26/1, resan Göteborg–Kanton tur och retur och hemkomsten 11/7 1749. Innevarande datum (alltså datum för de beskrivna händelserna) anges alltid i marginalen.

Texten inleds med en titel som tar drygt halva första textsidan i anspråk och som lyder:

Journal på min til Canton uti China, i Herrans namn tilärnade Resa, med Swenska Ost-Indiska Compagniets Skepp HOPPET. som föres af Capitainen Friedrich Pettersson. *hållen af Christ Hnr Braad.*
(UUB: X390:1[*4b])

Uppehållen och uppehållsorterna under resan är som regel utförligt beskrivna, ibland med ett övergivande av den strikta datumordningen som följd. Ett betydande undantag utgör dock uppehållet i Kina 21/8 1748–30/1 1749. Under denna period skildras endast – mycket kortfattat – förehavandena ombord på skeppet; om Braads besök i Kanton sägs ingenting, annat än – ibland – när de börjar och slutar. Allt tyder med andra ord på att dagboken har lämnats kvar ombord.

Mellan beskrivningen av avresan och början på beskrivningen av hemresan finns fem dryga sidor med uppgifter om den last man förde med sig från Kanton.

Under de långa perioderna till sjöss är anteckningarna korta och rör ofta endast väder och vind. Inledningsvis anges även de distanser som tillryggaläggs, men denna princip överges längre fram, vid datumet 2/6 1748 (X390:82[*45a]).

Trots vissa periodvisa loggligheter måste handskriftskatalogens beskrivning av denna handskrift som ”skeppsjournalen under samma resa som X 389, renskriven” anses som kraftigt missvisande. Med *skeppsjournal* eller *sjöjournal* brukar i dessa sammanhang avses en sorts loggbok med i huvudsak nautiskt-tekniskt innehåll i tabellform, visserligen också försedd med korta anteckningar om väderleksförhållanden och viktiga händelser som dödsfall och liknande. Av det slaget är den *sjöjournal* som finns medtagen i X389 (se 2.2.2). En sådan journal är av officiell karaktär och dess innehåll tycks reglerat av föreskrifter. X390 är däremot Braads högst personliga text med ett betydligt bredare innehåll och, vilket berörs ytterligare i 2.3.3, inget tyder på att den i sin helhet är en renskrift.

2.3.2. Fullständigt innehåll X390

- 2 tomsidor (varav på den första sitter inklistrat en låntagarlista). (X390:i-ii[*2b–3a])
- 2 sidor med uppgifter om lasten, under rubriken: ”Extract ur utrednings Boken fr: Göteborg för Skeppet Hoppet.” (X390:iv–v[*3b–4a])
- HUVUDTEXTEN/DAGBOKEN: 183 sidor. (X390:1–183[*4b–95b])
- 1 tomsida. (X390:184[*96a])
- 1 sida: ”Obs. angående killings Jsländer.” (X390:185[*96b])
- 1 tomsida. (X390:I[*97a])

2.3.3. Karaktär och skick X390

Förutom några enstaka marginalanteckningar i tysk stil är handskriften skriven med latinsk stil och förhållandevis prydlig och lättläst. Löptexten begränsas till vänster av en kraftig dubbel linje i blåck och till höger en enkel linje.

Vänstermarginalen är vanligen avdelad med en lodrät linje någon centimeter från texten. Denna centimetersmala kolumn till vänster om texten tjänar så gott som uteslutande som plats till datumangivelserna.

Högersida och vänstersida har olika marginalmått: Vänstersida har 5 cm marginal till vänster (inkl. datumkolumnen) och knappt 1,5 cm till höger; högersida har knappa 2,5 cm:s marginal till vänster (inkl. datumkolumn) och dryga 3,5 cm till höger.

Yttermarginalerna används flitigt till ändringar och tillägg, ibland tämligen svårtydda, samt inledningsvis också till uppgifter om distanser.

Det finns inga tydliga marginaler i över- och nederkant, utan texten börjar och slutar helt nära papperskanten.

Från och med den första sidan av själva resedagbokstexten är handskriften paginerad av Braads hand. Varje sidnummer står skrivet två gånger, en gång i vardera övre hörnet. Den siffra som står i det yttre av de två hörnen står inom parentes.

Illustrationer förekommer sporadiskt, såväl i marginalen som inuti texten. Ingen teckning upptar en hel sida.

Ny månad markeras oftast genom att månadens namn står som en stor rubrik ovanför en dubbel vågrät linje av samma slag som löper lodrätt

till vänster om texten. På samma sätt anges inledningen till vissa innehållsligt relevanta episoder, såsom en längre ankring eller en ny etapp till sjöss efter ett sådant uppehåll.

Sammantaget kan man säga att handskriften ger intryck av ett icke-officiellt dokument som genom sin prydlighet i handstilen, tydliga och noggranna layout och innehållsliga saklighet dock har skrivits med viss tanke på en eventuell läsare, åtminstone i ett senare bearbetningsskede. Men det är tveklöst ett arbetsdokument; ändringarna är talrika och här och där finns luckor i texten som utan tvekan varit avsedda att fyllas vid ett senare tillfälle. På sina ställen, t.ex. under vistelsen i Cádiz, är det uppenbart att Braad har använt sig av anteckningar som på något sätt legat till grund för dagbokstexten. Han nämner också vid ett tillfälle att han fört sådana anteckningar under ett besök i Cádiz domkyrka. Men som helhet är denna handskrift att betrakta som primär och inte som en renskrift; verket har tillkommit i det denna text har skrivits. Handskriften är i gott skick, utan några allvarliga defekter.

2.4. UUB:X391 – anteckningsbok

Placering: Uppsala universitetsbibliotek, index X391.

Katalogens beskrivning: [Braad, Chr. Henr.] Annotationsbok under resan. O.

Ryggtext: – (endast index).

Format: 17,7 x 11,3 ("oktavtyp").

Sidantal: 92 ([pärminsida a], 46 bl., [pärminsida b]) (sammanlagd tjocklek 1 cm).

Hand: Autograf (ev. förutom förekommande kinesiska tecken).

Bindning: Häftad, klotomslag.

Papperstyp: Kinesiskt papper.

2.4.1. Innehåll X391

Denna handskrift är en anteckningsbok som har använts under vistelsen i Kina. Innehållet är blandat och ämnesvis ordnat, och mellan de olika skrivna avsnitten finns rikligt med tomsidor lämnade.

Den första sidan är en sorts titelblad som jämte en del strödda anteckningar och uträkningar har följande påskrift:

Annotationer på de Curiositeter jag sedt och funnit uti Canton i China under Mitt wistande därstädes år 1748 i September, October, November

och December, samt i Januari] 1749 Jnförde Styckewis eftersom hwart och ett förekommit mig. |men sedan i ordning satt uti |[tillskrivet] (UUB:X391:1r)

I nedanstående uppräknig framgår innehållet i handskriften enligt de avsnittsrubriker som Braad här nästan undantagslöst anger. Rubrikerna är alltid skrivna med latinsk stil om inget annat anges. Det antal sidor som uppges för respektive avsnitt avser antalet påbörjade sidor; som tomsida räknas endast helt oskriven sida. För varje avsnitt anges också om det är skrivet i tysk eller latinsk stil eller om båda förekommer. Härvidlag räknas endast hela meningar eller längre passager som inslag av latinsk stil, inte de i tysk stil så vanligt förekommande enstaka orden i latinsk stil.

- 1 sida, pärminsidan: anteckningar och uträkningar. Sidan utgörs av ett dubbelvikt blad (jfr nedan) vars recto-sida klistrats vid klotpärmen och som rivits av på bredden från vänster till höger så att halva sidan går att bläddra. (X391: [pärminsida a]).
- 1 sida: Titel, klotter och uträkningar. (X391:1r)
- 4 sidor: Avskrifter av gravar (flera språk). Blandad stil. (X391:1v–3r)
- 2 sidor: ”Chinesernes statur och Skapnad uti Canton”. Tysk stil. (X391:3v–4r)
- 2 sidor: ”Chinesiske Grafwar |utom| i Canton”. Tysk stil. Ill. (X391:4v–5r)
- 4 sidor: ”General Jdé af Pagoderne, i och utikring Canton, med något om deras Gudstienst”. Tysk stil. (X391:5v–7r)
- 2 sidor: ”Chinesernes Klädebrägt”. Tysk stil. (X391:7v–8r)
- 4 sidor: ”Om Staden Canton”. Tysk stil. (X391:8v–10r)
- 3 tomsidor. (X391:10v–11v[*11a–12a])
- 1 sida: ”Tiggare i Canton och utom staden”. Tysk stil. (X391:12r)
- 2 sidor: ”Widare om Chinesernes Gudstienst”. Tysk och latinsk stil. (X391:12v–13r)
- 1 tomsida. (X391:13v)
- 2 sidor: ”Chinesernes instrumenter”. Tysk stil. Ill. (X391:14r–14v)
- 2 tomsidor. (X391:15r–15v)

- 1 sida: ”Mandarins procession”. Tysk stil. (X391:16r)
- 1 sida med ordet ”Beskrifn” skrivet i latinsk stil med stora bokstäver tvärsällt längs vänster-/yttermarginalen. Ordet ser ”laverat” ut och har troligen avsetts överstruket. Längst ner också kladd från anteckning nederst på följande sida. (X391:16v)
- 2 sidor: ”Regeringen i Canton”. Tysk stil. (X391:17r–17v)
- 2 sidor: ”Chinesernes widskeppelse”. Tysk stil (även rubrikens andra ord). (X391:18r–18v)
- 3 tomsidor. (X391:19r–20r)
- 1 sida: ”Soml. göra ordningen på Cantons mandariner sålundat”. Tysk och latinsk stil (tysk i rubriken). (X391:20v)
- 3 sidor: ”Om regeringen, och Justitien i Canton vidare.” Tysk stil. (X391:21r–22r)
- 1 sida: ”af åtskillige Chineser”. Lång lista med kinesiska namn i latinsk stil. Enstaka anteckning i tysk stil. (X391:22v)
- 2 sidor: ”Om Chinesernes Guda lära”. Tysk stil. (X391:23r–23v)
- 4 tomsidor. (X391:24r–25v)
- 2 sidor: ”PrisCourant på någre Waror i Canton år 1748 & 49 i början”. Tysk stil. (X391:26r–26v)
- 12 tomsidor. (X391:27r–32v)
- 13 sidor: ”Beskrifning på den lilla Staden Honam, samt Pagoden Hoitongsij d: 14 Januarij 1749”. Latinsk stil. Ill. (X391:33r–39r)
- 2 tomsidor. (X391:39v–40r)
- 1 sida: ”Chinesernes märken på sine timmar”. Kinesiska tecken och strödda anteckningar i latinsk stil. (X391:40v)
- 1 sida: ”Exempel på Räkningen”. Kinesiska tecken och strödda anteckningar i latinsk stil. (X391:41r)
- 1 sida: ”3^{die} Sort Chinesisk räkning”. Kinesiska tecken och arabiska siffror. (X391:41v)
- 1 sida: ”Chinesiske Månadernes namn, och huru de Skrifwas”. Kinesiska tecken och strödda anteckningar i latinsk stil. (X391:42r)

- 2 sidor: ”Chinesiske Siffer Stýlen”. Kinesiska tecken och arabiska siffror. (X391:42v–43r)
- 1 sida: ”Chinesisk räkning på widlyftigt sätt”. Kinesiska tecken och arabiska siffror. (X391:43v)
- 4 tomsidor. (X391:44r–45v)
- 2 sidor. Beskrivning av inloppet till Canton med tullhus och kastell, samt strödda anteckningar om kläder m.m. utan rubrik. Latinsk stil. (X391:46r–46v)
- 1 tomsida/pärminsida. (X391:[pärminsida b])

2.4.2. Karaktär X391

Denna handskrift intar en särställning genom att till övervägande delen vara skriven med tysk stil. Detta kan vara en åtgärd för att spara plats eller möjligen tid; Braads prydliga latinska stil bör ha varit mer tidskrävande att skriva.

Avsnittet om staden Honam utgör ett betydande undantag. Detta avsnitt skiljer sig från det övriga innehållet i handskriften också genom sin längd, och därigenom att ämnesvalet är geografiskt och inte tematiskt avgränsat. Partiet är också daterat. Här verkar Braad ha använt anteckningsboken på ett sätt som mer påminner om hur han brukat använda den i Göteborg påbörjade dagboken (X390, se 2.3.3). Detta är ju också skrivet under en period då Braad inte verkar ha haft dagboken tillgänglig.

Anteckningsboken är gjord av kinesiskt papper, mycket tunt och utan några vattenlinjer. På karaktäristiskt vis är varje blad dubbelvikt med vecket utåt. Varje påskrivna sida har alltså en baksida som inte är åtkomlig. Detta tyder, tillsammans med den rika förekomsten av tomma sidor, på att boken köpts inbunden och inte som lösa ark. (Braad har en beskrivning av kinesernas tunna dubbelvikta blad i resebeskrivningen, t.ex. X389:140[*148].)

Denna handskrift är ett privat dokument med syfte att spara information till kommande användning. Ingenting tycks gjort för att möta en eventuell läsares behov.

Noteras bör att Braad inte heller signerat handskriften. Proveniensen och handstil utesluter dock varje möjlighet till annan attribution.

De kinesiska tecken som förekommer är skrivna med ett annat bläck, men det är svårt att utan kunskaper i kinesiska avgöra om de är skrivna

av någon lokal person eller om det är Braad själv som kopierat dem efter någon förlaga.

Handskriften är försedd med sentida foliering i blyerts och befinner sig på det hela taget i gott skick.

2.5. UUB:X392 – utkast till resebeskrivning

Placering: Uppsala universitetsbibliotek, index X392.

Katalogens beskrivning: [Braad, Chr. Henr.] Resebeskrifning ifrån Sverige till Chinesiska staden Canton. Orig. Fol.

Ryggtext: – (endast index).

Format: 31,2 x 20,2 cm ("foliotyp").

Sidantal: 130 ([pärminsida a], 64 bl. [pärminsida b]) (sammanlagd tjocklek 0,8 cm).

Hand: Autograf.

Bindning: Häftad, klotomslag.

Papperstyp: Kinesiskt papper.

2.5.1. Innehållet allmänt X392

Detta är utan jämförelse den mest svårlästa och svåröverskådliga av de större handskrifterna från Hoppet.

Innehållet är på ett sätt enhetligt; det rör sig om utkastet till en resebeskrivning. Det allra första bladet är avrivet uppifrån och ned och på dess baksida anar man delar av en innehållsförteckning. Endast avsnitt om Kina tas upp där, och det är troligt att mer papper saknas, eftersom handskriftens löptext även behandlar avresan från Göteborg, uppehållet i Spanien osv. Dock finns det ingenting i denna handskrift om återresan eller hemkomsten.

Efter det sönderrivna bladet kommer en sida med en stor och ganska pryddig och elaborerad titel av följande lydelse:

Rese-Beskrifning Jfrån Sverige till Chinesiske staden Canton Deruti de Märckwärdigheter, som förekommit, så wäl under resan, som besynnerligen hossChineserne anföras, och korte††† beskriwas. (UUB:X392:2r)

På denna sida finns även två överstrukna citat av Horatius respektive Ovidius, samt en del skriftprov.

Efter titelsidan börjar den hårt ändrade och nedklottrade löptexten. Vid första anblick får man det intrycket att resans olika delar behandlas

i ordning; paragraf I följs av XIII osv. Men vid närmare undersökning inser man att det hela följer ett enkelt och lätt förklarligt system, och flera ledtrådar pekar i samma riktning.

Det första uppslaget efter titelsidan är endast delvis taget i bruk för texten. Mitt på högersidan av detta uppslag och åtskilt från den övriga texten med ett vågrätt streck över hela sidan har Braad skrivit: ”Jag tror säkert det går an at skrifwa på båda sidor”. Och på titelbladet står en inte helt begriplig kommentar som tycks lyda: ”NB en fiða bara polerað / ha fwårt feija ut v. & B.”.

Ytterligare en ledtråd får man genom att jämföra med X391. Utkastet i X392 är skrivet i en kinesisk skrivbok påminnande om anteckningsboken men i större format. Papperet är detsamma men en viktig skillnad finns: X392 har inte de typiska kinesiska dubbelvikta bladen. Men skärskådar man sidornas ytterkant finner man tydliga (på sina ställen mycket tydliga) spår av sprättning.

X392 har från början haft dubbelvikta blad, men efter ett tag har Braad – troligen för att han tyckt sig behöva mer papper – sprättat upp vecken och så fått tillgång till lika många sidor till, efter att först ha prövat om det gått att skriva även på innersidorna.

Bläddrar man igenom handskriften från början två blad i taget finner man att texten då hänger ihop och att paragrafernas ordning blir den riktiga. Några av de första sidorna (2–5) i den ordning som rått före sprättningen har också en paginering av Braads hand som ytterligare gör denna ursprungliga sidföljd tydlig. Annars är hela handskriften försedd med samma sorts senare blyertsfoliering som X391.

Men sprättningen har inte ägt rum efter det att hela boken skrivits full i en första omgång, utan någonstans på vägen; mot slutet verkar texten hänga ihop då man vänder enkla blad och måste alltså ha skrivits efter sprättningen. Allt detta behandlas utförligare nedan.

Den första sidan av paragraf I (X392:4r) är också försedd med ett datum: 8/2 49. Detta datum är med all sannolikhet det datum då texten skrevs. Avresan från ankringsplatsen utanför Kanton hade ägt rum den 30/1. Texten avhandlar däremot som redan framgått avresan från Göteborg ett år tidigare. Handskriften saknar planscher men hänvisning till sådana görs här och där i den löpande texten.

2.5.2. Innehållets struktur X392

I nedanstående uppställning redovisas den befintliga ordning som paragrafumren och några andra nyckelställen i texten uppträder i. (Hän-

visningarna görs här inom hakparentes även till uppslagsnummer med *a* för vänstersida och *b* för högersida.) Observera att ingen § XII/12 har påträffats.

- 2r[*2b] Titelbladet.
 3r[*3b] Testet ”Jag tror säkert det går an[...]”.
 3v[*4a] Några rader om Kanton.
 4r[*4b] ”§: I.”
 4v[*5a] ”§. XIII.” Står på 3 ställen.
 5v[*6a] ”§: II.”
 7v[*8a] ”§. III.” Helt överskrivet av ändringar.
 10v[*11a] ”§. XIV”.
 14r[*14b] ”§. IV” Inklämt mellan två stycken långt ner på sidan. Ser sekundärt ut i förhållande till texten.
 14v[*15a] ”§.XVI” Först har ”I” strukits över, sedan ”14” eller ”15” skrivits ovanför, sedan har allt strukits över.
 15r[*15b] ”§.XV.”
 19v[*20a] ”§. V”
 26r[*26b] ”§. VI”
 34v[*35a] ”§. XVI”
 36r[*36b] ”§. VII” Hela sidan struken med ett kraftigt lodrätt blyertsstreck.
 37v–38r[*38a–38b] Strukna.
 38v[*39a] ”§.VII.”
 47r[*47b] ”§.VIII”
 49r[*49b] ”§. IX”
 57v[*58a] ”§: 10:”(sic!).
 61v[*62a] ”§. XI.”
 62r[*62b] ”§. 11.”

Som det framgår av uppställningen börjar paragraferna komma i ordning fr.o.m. §VII. (Vi bortser här från det faktum att vissa paragrafnummer som en följd av ändringar uppträder flera gånger.)

Ser man till hur texten hänger ihop från den ena sidan till den andra förstår man att Braad har skrivit t.o.m. uppslag *38 innan han bestämt sig för att sprätta. Texten på dessa sidor, liksom texten på *36b, tillsammans de tre första sidorna i §VII, är överstrukna med ett lodrätt streck. Möjligen har Braad börjat överväga sprättning just här av det skälet att han velat skriva om detta stycke och först tänkt sig att använda den genom sprättning erhållna lediga ytan endast till denna ändring.

Han har då vidtagit ett test genom att sprätta det blad som utgjort titelbladet och vars baksida varit blank. Därigenom har uppslag *3 uppstått, mitt på vilket Braad har testat om det går att skriva på baksidan av en befintlig textsida.

Därefter har han troligen sprättat upp det blad som givit honom uppslaget *37, och där har han börjat skriva en ny inledning till § VII utan

överskrift. Detta har han dock uppgivit efter bara fyra rader (texten är här överstruken), och i stället sprättat nästa osprättade blad och fått uppslag *39, där han påbörjat § VII och sedan fortsatt på det ännu ej använda *40.

Ett annat tänkbart händelseförlopp är att han efter testet börjat med att sprätta till sig uppslag *39 och börjat skriva där. För detta talar att han då inte behövt hoppa över några strukna blad när han skulle skriva fortsättningen. Uppslag *37 har han då sprättat till sig efteråt för att kunna skissa på en ändring av inledningen men sedan förkastat denna skiss. Det går inte att utifrån ordalydelsen i de olika varianterna bedöma i vilken ordning det skett.

Hur som helst har han sedan i fortsättningen sprättat alla återstående blad innan han skrivit på dem och texten följer således från uppslag *39 den nu befintliga sidföljden.

När han kommit till slutet av skrivboken har han fortsatt med att sprätta från början, men först har han skrivit på det uppslag där han allra först gjorde sitt test, alltså *3, och sedan även tagit titelbladets ursprungliga baksida i användning. Därefter har han påbörjat § XIII på det nysprättade uppslag *5 och sedan fortsatt så långt det funnits osprättade blad och ända in i det delvis redan använda *37, där således § XVI kommit att kollidera med de fyra raderna av en inledning till § VII som skrivits bland det första efter sprättning. Uppslag *37 är fullskrivet av det sista som står i § XVI; längst ner på högersidan är texten mycket hoptryckt.

2.5.3. Rekonstruerad innehållsförteckning X392

En rekonstruerad innehållsförteckning ser således ut som följer (logiskt sidnummer anges inom hakparentes ([]), uppslagsnummer efter asterisk (*)).

Titelbladet		*2b
”§: I.”	[1]	*4b
”§: II.”	[2]	*6a
”§: III.”	[4]	*8a
”§: IV.”	[11]	*14b
”§: V.”	[16]	*20a
”§: VI.”	[23]	*26b
”§: VII.”	[33]	*36b
”§: VII.”(bis)	[36]	*39a
”§: VIII.”	[53]	*47b
”§: IX.”	[57]	*49b

”§. 10.”	[74]	*58a
”§. XI.”	[82]	*62a
”§. 11.”	[83]	*62b
”§. XIII.”	[93]	*5a
”§. XIV”	[99]	*11a
(”§.XVI>XV>14/15”) [103]		*15a
”§.XV.”	[104]	*15b
”§. XVI”	[123]	*35a
Sista sidan.	[126]	*37b

I appendix 1 återfinns en uppställning över hur hela den logiska sidföljden skall förstås.

2.5.4. Karaktär X392

Handstilen är latinsk och egentligen inte svårläst. Graferna är dock mindre och mer bundna vid varandra än i t.ex. dagboken (X390).

De talrika ändringarna i marginaler och mellan raderna gör däremot texten svåröverskådlig och på många ställen svårtolkad. De olika tilläggen är ofta svårtydda och det är inte alltid tydligt var i texten de skall föras in.

Ändringarna är dock mycket noggrant gjorda, ofta med strykning av det som eventuellt skall ersättas och tydlig angivelse av var den nya texten hör hemma.

Ofta är höger och vänstermarginalerna markerade med blyerts, men placeringen och därmed marginalens storlek varierar. Ibland saknas strecken helt. Detta gäller framför allt högermarginalen och kanske oftare på de sidor som skrivits efter sprättning.

Som redan nämnts har ett dubbelt blad allra först rivits av med minst en halv sidas textförlust, men detta är den enda åverkan av det slaget jag har kunnat konstatera i dokumentet, som annars i rent materiell bemärkelse måste anses vara i gott skick.

2.6. UUB:L185a – diverse lösa papper

Placering: Uppsala universitetsbibliotek.

Katalogens beskrivning: Braad, Chr. H. Diverse anteckningar rörande handeln på Indien, bl. annat 1) Journal på ”Hoppet”, under resan till och från Kanton 1748. 2) Dagelige anmärkningar öfver Ostindiska handeln... började i Surat 1 Sept. 1755.

Ryggtext: Braad. Journal på ”Hoppet” under resan till och från Canton 1748. Anmärkningar öfver Ostindiska Handelns 1755 m.m.
Format: Paketet ca 18 x 26, tjocklek ca 3–4 cm.

Det objekt i Uppsala universitetsbibliotek som har index L185a är ett paket med lösa blad från flera av Braads olika resor, alltså dokument med helt olika tillkomsttid. Att sortera bort dem som inte härrör från resan med *Hoppet* är tämligen oproblematiskt, eftersom de nästan undantagslöst behandlar indiska förhållanden. Det faktum att L185a är sammansatt av så olikartade dokument gör att man inte heller a priori bör betrakta de papper som kommer från resan med *Hoppet* som en enhet utan som självständiga dokument. I de följande avsnitten (2.7–2.10) presenteras dessa handskrifter en och en på samma sätt som det övriga materialet. För att skilja dem åt har jag försett dem med olika tillägg till index inom hakparentes.

Jag räknar således med fyra separata handskrifter L185a[a], L185a[b], L185a[c] och L185a[d] ur L185a i primärmaterialet. Ordningen bygger i princip på hur de ligger förvarade, men i fråga om L185a[d] har jag varit tvungen att återställa en upplöst ordning och föra två separata papper som skilts åt till samma tilläggsindex. L185a[d] består av en del som förvaras mellan [a] och [b] och en del som förvaras efter [c]. Argumentationen för att föra samman dem utvecklas i 2.10.

Bland dokumenten från *Hoppet* finns också några som enligt vad som sagts inledningsvis inte sorterar inom avhandlingsmaterialets ram: skisser till teckningar och ark med kinesiska tecken. Dessutom finns här en hophäftad sjöjournal på 32 sidor (här kallad L185a[e]) av det slag som också finns i X389, men vilken här såsom självständigt dokument också hålls utanför primärmaterialet. Värda att citera är dock de första raderna i den ”Påminnelse” som inleder journalen, eftersom de tydligt beskriver författarens avsikt med dokumentet:

Denna dagBok, är ett extract ur den dagelige hollêne LoggBoken och fjö_Journalerne, föreställandes ej an[n]at, än hwað fom angår Sjørækningarne och feglatjonen [!]; hwilcket, fom det kulle falla för olägliggit, at införa i min andre refebok, ej: Journal öfwer ðenne refan, få har jag welat föra det å part, för redighet fkull. (UUB:L185a[e]:[1])

2.7. UUB:L185a[a] – fragment till resebeskrivning

Format: ca 20,7 x 16,3 (4:o).

Sidantal: 4 (onummerade).

Hand: Autograf.

Papperstyp: Västerländsk.

2.7.1. Innehåll L185a[a]

Denna handskrift består av ett vikt halvark, 4 onummerade sidor utan titel. Den första sidan är dock försedd med överskriften ”§.I.” och börjar därefter med orden ”Åhr 1748 den 26 Januarij” (L185a[a]:[1]).

Texten utgör inledningen till en resebeskrivning och börjar med avresan från Göteborg den 26/1 och slutar mitt i en beskrivning av den spanska staden Puerto de Santa María (”P^d S^t Marie”). Sidan [4] slutar med en fullständig mening som förklarar att städerna Cádiz och P.S. María i det följande skall beskrivas.

2.7.2. Karaktär L185a[a]

L185a[a] är alldeles uppenbart ett arbetsdokument med flera omfattande ändringar och marginaltillägg, i synnerhet på sidorna [3] och [4]. Skriften är förhållandevis prydligt placerad på sidan med väl tilltagna yttermarginaler, men stömlinjer saknas. Stilen är latinsk men betydligt mer kursiv än i t.ex. X390. Graferna är yviga och staplar under raden når ibland förbi tecknen på raden under. Handskriften är bitvis svårläst men inte oläslig. Skicket är acceptabelt, men en stor fuktfläck gör skriften på sina ställen suddig, framför allt på sidorna [1] och [2].

2.8. UUB:L185a[b] – fragment till resebeskrivning

Format: 21 x 16,5 cm (4:o).

Sidantal: 40 (paginerade 1–40).

Hand: Autograf.

Papperstyp: Västerländsk.

Denna handskrift består av fem separata ark, prydligt numrerade A–E, och som helhet paginerad av Braads hand 1–40.

Varje ark är vikt två gånger och omfattar alltså åtta sidor i kvartoförmåt. Texten är placerad på arken som vid tryckning; arken skulle alltså bara behöva bindas ihop och sprättas för att sidorna skulle komma i rätt följd.

2.8.1. Innehåll L185a[b]

Handskriften innehåller början till en resebeskrivning och omfattar tiden från mönstringen av besättningen 21/1 1748 (ändrat från 22/1) till att man efter avresan från Cádiz den 9 april har Kanarieöarna i sikte. Där slutar det femte arket mitt i en mening. Texten är så långt indelad i 5 paragrafer (numrerade §I–§V).

Överst på den första sidan står bokstäverna ”I.H.C.N.” och därefter ”§.I.” men paragrafnumret har i praktiken blivit överskrivet av en i efterhand tillskriven inledning.

2.8.2. Karaktär L185a[b]

Denna handskrift är förhållandevis prydligt skriven och betydligt mer lätttydd än de hittills behandlade delarna av L185a. Handstilen är mer åt det präntade hållet och liknar mycket den i X389 och X390.

Texten är jämnt placerad på sidan med en väl tilltagen yttermarginal (ca 4,5 cm). Marginalen är inte avgränsad med en dragen linje utan genom en försänkning i papperet som åstadkommit genom vikning eller prägling.

Sidnumret står i det övre yttre hörnet på varje sida och arkbokstaven inom parentes centrerad längst ner på den första sidan i varje ark.

På några sidor har ganska omfattande ändringar i texten gjorts, med långa nya textpartier i marginalen, men många sidor har endast ett fåtal smärre ändringar och på några är den primära texten helt orörd.

Handskriften är i gott skick.

2.9. UUB:L185a[c] – innehållsförteckning resebeskrivning

Format: ca 21 x 16,5 cm (4:o).

Sidantal: 8 (onummerade).

Hand: Autograf.

Papperstyp: Västerländsk.

2.9.1. Innehåll L185a[c]

Denna handskrift är liksom den föregående skriven som på ett tryckark och utgörs av en innehållsförteckning till en resebeskrivning. Den första sidan har överskriften:

Paragraphernes innehåld i denne ReseBeskrifning till China.
(L185a[c]:[1])

Därefter följer en genomgång av innehållet i 20 paragrafer, bitvis ganska omfattande återgivet (mer än i X389). Genomgången av § VII tar t.ex. en hel sida i anspråk, §IX en dryg sida, och flera andra en halv sida. Till beskrivningen av §§ I–IX finns också hänvisningar till ett sidnummer.

Innehållsförteckningen verkar vara komplett (i förhållande till det syfte den gjorts i); §XX kallas ”den sidsta” och skall avhandla St. Helena och Ascension; dock nämns inte någon hemkomst här.

På första sidan finns också noteringen Lüd. 228 i blyerts av annan hand överst till höger.

2.9.2. Karaktär L185a[c]

Såväl handstil som textens placering på sidan påminner starkt om L185a[b]. Såväl arknumrering som paginering saknas dock.

På den första sidan står paragrafnumren prydligt utanför texten i vänstermarginalen, men detta överges redan på den andra sidan där paragrafnumren står som första ord i löptexten och med samma vänstermarginal som den. De flesta paragrafbeskrivningarna har endast blivit föremål för mindre tillägg och rättelser, men beskrivningarna av §§ XII och XIII har utsatts för omfattande strykningar och ändringar.

Yttermarginalen har samma format (4,5 cm) som föregående handskrift (L185a[b]) och verkar ha åstadkommit med samma teknik.

På sidan [4] finns en fläck av vit beläggning överst till höger. Fläcken sträcker sig över fem rader och orsakar en smärre textförlust i dessa (enstaka grafer dolda).

2.10. UUB:L185a[d] – fragment till resebeskrivning

Format: 16,5 x 10,5 cm (8:o).
Sidantal: 4 (onummerade).

Hand: Autograf.
 Papperstyp: Västerländsk.

Denna handskrift består av ett kvartsark som efter vikning till oktavformat sönderfallit i två disjunkta blad. Det ursprungliga sammanhanget syns både på själva papperets snittyta och på att utflutet bläck bildar en sammanhängande fläck på båda bladen. Det sistnämnda bör betyda att delningen är sekundär i förhållande till texten.

Innehållet i detta fragment utgör inte någon tydlig sammanhängande enhet och det är svårt att avgöra vilken sida som bör räknas som den första. Utifrån hur delningen skett kan man åtminstone konstatera vilka sidor som har utgjort uppslag tillsammans. Jag numrerar dem här så att den högersida som har minst påskrift blir den sista.

Sidan [1] börjar med orden ”Ehúru ~~en til~~ [deff] wið ~~den~~” och utgör vänstersida i ett uppslag där högersidan [2] börjar med de överstrukna orden ”~~Man fer~~”. Sidan [3] börjar med orden ”~~Enkönt~~ Desf figur” uppochnedvänt skrivna längst ned på sidan och är vänstersida i ett uppslag där högersidan [4] börjar med orden ”~~Desf figur är~~ aflång”. Sidorna [1] och [4] är recto och verso av det ena lösa bladet, [2] och [3] av det andra.

2.10.1. Innehåll L185a[d]

Sidorna [1] och [2] beskriver utseendet och byggnadsstilen i en stad som man förstär måste vara Puerto de Santa María (det är i Spanien och jämförelser görs med Cádiz). På sidan [4] står två meningar som inte hör ihop inbördes: Den första är en överstruken variant på den inledande meningen på sidan [1] och den andra på en mening om en viss arkitektur ett stycke ned på samma sida. På [3] står endast två rader överst (alltså uppochned i förhållande till det övriga). Detta är ytterligare en variant av inledningen, men det är inte någon fullständig mening utan egentligen två påbörjade meningar som genom ändringar eventuellt har avsetts bli till en enda.

2.10.2. Karaktär L185a[d]

Detta är ett arbetsdokument av samma slag som L185a[a]. Också handstilen liknar den i nämnda handskrift vad gäller yvighet och svårästheter, men läsbarheten försvåras i L185a[d] av att ändringarna är fler och

genomgående gjorda mellan raderna; marginaler saknas helt på sidorna [1], [2] och [4]. Sidan [3], den med uppochnedvänd skrift, har dock två kraftiga blyertstreck som markerar marginalerna, detta trots att sidan till största delen är tom. Skicket är gott, om man då bortser från det faktum att det ursprungliga dokumentet är i två delar.

2.11. KVA: Braad[a] – resebeskrivning

Placering: Kungliga vetenskapsakademien, biblioteket, index Braad.

Katalogens beskrivning: ”Berättelse om resan med skeppet Hoppet under capitaine Fr. Pettersons commando från Götheborg till Canton i China, ifrån d.26 ian.1748 till d.11 iulii 1749. Till det högloflige kongelige swenska octroijerade ostindiska compagniet. Fol. 178 s. 13 pl.”.

Format: 31,5 x 20 cm (folio).

Sidantal: 184 ([viii]+172+[VI]) + 13 planscher (sammanlagd tjocklek ca 2 cm).

Hand: Ej autograf.

Bindning: Häftad.

Papperstyp: Västerländsk.

Nätpublicerad:

<http://www.ub.gu.se/samlingar/handskrift/ostindie/dokument/document.xml?id=188>

2.11.1. Huvudsakligt innehåll KVA

Det huvudsakliga innehållet i denna handskrift (172 s.) är en resebeskrivning som i princip överensstämmer med motsvarande text i X389. Vid en första anblick förefaller skillnaderna endast att föreligga på det ortografiska och det morfologiska planet, och på enstaka ställen i fråga om ordvalet. Paragrafindelningen är densamma.

2.11.2. Fullständigt innehåll KVA

- 2 tomma sidor. (KVA:[i–ii])
- Titelblad (1 s.) med texten ”BERÄTTELSE OM RESAN MED SKEPPET HOPPET UNDER CAPITAINE FR: PETTERSONS COMMANDO, FRÅN GÖTHEBORG TILL

CANTON I CHINA, IFRÅN D: 26. IAN: 1748, TILL D: 11. IULII 1749, TILL DET HÖGLOFLIGE KONGELIGE SWENSKA OCTROJERADE OSTINDISKA COMPAGNIET ÖFWERGIFWEN AF Christ: Hinr: Braad". (KVA:[iii])

- Dedikation (1 s.): ”Til det Högloflige Swenska Octroyerade OstIndiska Compagniets Respective Herrar Directeurer”. (KVA:[iv])
- Förord daterat 7/9 1749 (2 s.). (KVA:[v–iv])
- Innehållsförteckning över de 20 paragraferna och sjöjournalen samt en förteckning över planscherne (”Ritningarne”) (2 s.). (KVA:[vii–viii])
- RESEBESKRIVNINGEN (172 s.). (KVA:1–172)
- 4 tomma sidor. (KVA:[I–IV])

Liksom i X389 finns det på 13 ställen i handskriften också utvikbara planscher i varierande format, illustrerade på ena sidan, klistrade i höger yttermarginal i de uppslag där de hör hemma, dvs. de ställen i beskrivningen som bilden passar till och där hänvisningar görs.

Vad gäller innehållet på denna övergripande nivå finns det två skillnader gentemot X389. För det första finns här ett förord, eller snarare en utbroderad dedikation (KVA:[vii–viii]). För det andra saknas här den sjöjournal som utlovas i innehållsförteckningen och som finns i X389. (En sådan från samma resa finns dock på KVA som en separat handskrift i annat format under författarindex Simon Ruuth.)

2.11.3. *Karaktär KVA*

Även till utförandet ligger denna handskrift X389 nära. De inledande sidorna (titelblad, dedikation och förord) är utförda med en sirlig handstil och elaborerade begynnelsebokstäver.

Handskriften är inte av Braads hand utan av en okänd men som det verkar mer driven skrivare.

Löptexten är inte omgiven av någon ram, men varje sida är försedd med tydlig paginering i det övre yttre hörnet. I princip varje sida (enstaka undantag finns), är också försedd med en kustod i nedre högra hörnet, vilket gäller såväl vänster- som högresidor.

Handskriften har präglade yttermarginaler på ca 4 cm, men innermarginalen är nästan obefintlig, i synnerhet på vänstersidor. Det finns ingen prägling eller linje nedanför eller ovanför skrivytan; skriften börjar upptill ca 2,5 cm från kanten och slutar ca 3–4 cm från nedre kanten.

Handskriftens skick är utan anmärkning.

2.12. Sammanfattning

Följande handskrifter betraktas alltså som avhandlingens primärmaterial:

UUB: X389	<i>Resebeskrivning</i>
X390	<i>Dagbok</i>
X391	<i>Anteckningsbok</i>
X392	<i>Utkast till resebeskrivning</i>
L185a[a]	<i>4-sidigt fragment av resebeskrivning</i>
L185a[b]	<i>40-sidigt fragment av resebeskrivning</i>
L185a[c]	<i>Innehållsförteckning till resebeskrivning</i>
L185a[d]	<i>Disjunkt 4-sidigt fragment av resebeskrivning</i>
KVA: Braad[a]	<i>Resebeskrivning</i>

Dokument relaterade till resan med Hoppet som har sorterats bort är en sjöjournal med annan upphovsman än Braad (UUB:L185a[e]), några blad med kinesiska tecken och skisser till teckningar (likaså ingående i L185a) och en lista som Braad fört över böcker han läst ombord (LSB: 1985:3). De bilder och illustrationer som återfinns i materialet, framför allt då på planscherna i resebeskrivningarna X389 och KVA, beaktas inte som sådana i analysen, men däremot kommer den text som också återfinns på planschmaterialet att uppmärksammas i kapitel 3.

3. Textläget

3.1. Inledning

Detta kapitel svarar mot avhandlingens syfte 1b, nämligen att ”utreda handskrifternas inbördes förhållande och beskriva textläget och i viss mån även handskrifternas konkreta historiska kontext” (se ovan 1.2). I detta kapitel beaktas de handskrifter som i kapitel 2 valts att utgöra primärmaterialet (se 2.12). I kapitlet diskuteras handskrifterna utifrån två typer av bedömningskriterier: *yttre* respektive *inre faktorer*. De inre faktorerna är sådant som framgår då man tar del av handskriftens text-innehåll, övrigt är yttre faktorer. En viktig princip vid beaktandet av inre faktorer är att sådant som rör stavning och morfologi inte tillmäts någon betydelse, eftersom det är meningen att sådan variation skall kunna studeras i texterna och bedömas mot bakgrund av deras inbördes kronologi. Ordval och ordföljd är dock indirekt relevant när det gäller att jämföra ändringar. Att resultatet av en ändring i en handskrift återfinns som ren (eller kanske i sin tur ändrad) text i en annan handskrift bedöms ha stor betydelse vid upprättandet av den inbördes kronologin (se. 3.3.3). Däremot tillmäts inte ett visst ordval eller en viss ordföljd i sig någon särskild betydelse som mer eller mindre genomarbetad eller liknande.

3.2. Yttre faktorer

Här skall nu de olika yttre omständigheter behandlas som har betydelse för hur framför allt kronologin mellan handskrifterna skall förstås. Dessa iakttagelser är emellertid av tämligen olika art: *Proveniensen* vittnar om handskrifternas öde efter sin tillblivelse, *papperstypen* framför allt om tillblivelsens tidsmässiga relation till uppehållet i Kina, *handstilen* om närheten till Braads egen arbetsprocess. Dessa tre första typer av iakttagelser representerar en ganska hög grad av objektivitet.

Två ytterligare typer av yttre iakttagelser är av mer subjektiv karaktär: *Braads upplysningar i andra texter* är knapphändig och kan heller

inte utan vidare tas för sanningsenliga. De ger dock vissa fingervisningar, inte minst om vilka texter som har ansetts färdiga. De egenhändiga *dateringarna* slutligen är en iakttagelse så att säga på gränsen till de inre faktorerna. De räknas dock här som en yttre faktor, dels för att de förekommande datumangivelserna inte står inuti själva löptexten utan i marginalen, dels för att själva tillkomstdatumet som sådant inte kan ses som en egenskap hos texten utan är en faktor utanför texten. En skriven datering i handskriften är naturligtvis inte i egentlig mening objektiv eftersom den härrör från skribentens vilja och förmåga och av olika skäl kan vara felaktig och rentav avsiktligt missvisande. Denna felkälla bedömer jag emellertid som mindre betydande i detta fall.

De dateringar som avses här är naturligtvis endast de som verkar vara skrivna i syfte att tala om när texten ifråga skrevs (och inte bara t.ex. när de händelser som återberättas inträffade).

Den kronologi som kan upprättas på grundval av dessa yttre omständigheter är för braadmaterialets del betydligt grövre än den som kan göras på grundval av de inre. Dess viktigaste funktion är att skapa förutsättningar för en mer detaljerad inre jämförelse. Jämförelsen av de inre faktorerna bör också fungera som en verifikation av den på yttre faktorer grundade kronologin; misstag i den yttre kronologin bör skapa olösliga mysterier i upprättandet av den finare inre kronologin. Mer härom i 3.3.

3.2.1. Proveniensen

Handskrifternas proveniens medger endast en mycket grov uppdelning, den mellan den resebeskrivning som finns på KVA (KVA: Braad[a]) och övriga handskrifter.

UUB:s samling av braadhandskrifter härrör helt från författarens dödsbo, via olika mellanhänder. KVA-handskriften är alltså den enda som inte varit i Braads ägo vid dennes död, och således den enda som man kan vara säker på har nått fler läsare än honom själv under hans livstid. Övriga handskrifter kan naturligtvis ha lånats ut och sedan återbördats till författaren. KVA-handskriften har skänkts till Vetenskapsakademien av Ostindiska kompaniet, och har alltså ansetts som en färdig och presentabel text.

Till skillnad från vad som är fallet med resebeskrivningen från Braads andra resa finns det ingen känd version av resebeskrivningen från Hoppet som förblivit i Ostindiska kompaniets ägo.

3.2.2. *Handstilen/händerna*

Frågan om händerna parallelliserar och understryker den indelning av handskrifterna som kan göras utifrån proveniensen; KVA-handskriften är av en annan hand än Braads, medan övriga handskrifter är autografer. De flesta handskrifterna återspeglar alltså olika stadier av Braads arbetsprocess, medan KVA-handskriften ensam vittnar om en process som tagit sin utgångspunkt någonstans i Braads arbete och fortsatt.

Så mycket bör kunna slås fast utifrån proveniensen och handstilen, att KVA-handskriften utgör slutpunkten för en process och inte bör ha kunnat utgöra förlaga eller någon annan sorts underlag åt någon av de övriga handskrifterna. Frågan huruvida någon av de övriga handskrifterna har varit direkt förlaga åt KVA återstår att besvara.

Ingen av handskrifterna visar spår av ”påfrestande” utlåning, dvs. där finns såvitt jag kan se inga marginalanteckningar av andra händer, inga tecken på systematisk genomgång eller avskrift.

3.2.3. *Papperstypen*

En grov indelning efter papperstyp sorterar ut de två handskrifter som är skrivna på kinesiskt papper: X391 och X392. Dessa bör tidigast ha börjat skrivas under Braads uppehåll i Kina, dvs. någon gång mellan 21/8 1748 och 30/1 1749.

Det faktum att de övriga autografa handskrifterna är skrivna på västerländskt papper säger ju inte något absolut i sammanhanget, men det kan ändå vara värdefullt att ha denna omständighet i åtanke i samband med andra iakttagelser.

Man bör också fråga sig huruvida Braad verkligen skulle ha införskaffat det kinesiska papperet om han betraktat tillgången på västerländskt papper ombord som tillräcklig. Det kan naturligtvis ha varit så att det kinesiska papperet varit billigt eller att han funnit skrivboksformatet praktiskt; kanske har rentav tillgången på det kinesiska papperet stimulerat ett ymnigt skrivande. Men en arbetshypotes skulle kunna vara att han börjat lida brist på papper ombord, och att således de ”västerländska” handskrifterna bör ha kommit till antingen före uppehållet i Kina eller efter hemkomsten, då tillgången på västerländskt papper blivit återställd. Den innovativa men till synes en aning desperata språttningen av X392 pekar onekligen i denna riktning.

3.2.4. *Datumen*

Allra först måste några allmänna anmärkningar kring dateringarna i dokumenten göras; vid tiden var nämligen olika kalendrar i bruk i olika länder, något som tycks ha påverkat vissa av texterna i materialet.

3.2.4.1. *Juliansk och gregoriansk tideräkning (gamla resp. nya stilen)*

Sverige övergick från den julianska kalendern (i Sverige vanligen kallad gamla stilen) till den gregorianska (nya stilen) år 1753. De flesta katolska länder i Europa, däribland Spanien, hade övergått till den nya kalendern redan på 1500-talet. Skillnaden mellan de båda kalendrarna var på 1700-talet 11 dagar; den dag som i Sverige kallades 1 januari var i Spanien den 12. Denna dubbla tideräkning verkar ha satt spår i Dagboken X390.

Braads egen datering följer som man kan förvänta sig den i Sverige år 1748 ännu gällande julianska kalendern. I början av resedagboken anges dock vid vissa dagar två siffror, varav den ena står över den andra med ett vågrätt streck emellan. Allt tyder på att tanken med detta är att ange datum för såväl nya som gamla stilen. Den dubbla dateringen förekommer som mest en gång per sida, ofta vid sidans första datumangivelse. Egendomligt nog överges det dubbla datumssystemet just då man ankrat vid Cádiz, trots att man kan tycka att det nu skulle vara av större betydelse att hålla reda på båda kalendrarna, eftersom man ju befann sig i direktkontakt med ett samhälle som hade infört den gregorianska kalendern. (Att det förhöll sig så framgår bl.a. av skildringen av irländarnas S:t Patricksfirande, som i Braads datering äger rum den 6/3, medan högtidsdagen ifråga bör ha varit den 17/3.)

Det allra första datumet, det för Braads egen avresa från Göteborgs stad ut mot kusten, 21/1, är förbryllande, eftersom den alternativa siffran som anges är 6. Den gregorianska kalendern bör denna dag ha skrivit 1/2. Den 28/1 anges dock tydligt "8 feb." – korrekt dag enligt den gregorianska kalendern – och syftet är här otvetydigt.

Nedan följer en uppräknings av de datum som Braad anger dubbelt. Braad anger ny månad (enligt den julianska kalendern) som en tydlig rubrik på egen rad, och innevarande månad noteras på varje sida i yttermarginalen. Dagens datum markeras bara som en enda siffra, men i nedanstående uppställning har jag i vänsterspalten normaliserat månadsangivelsen till en siffra efter snedstreck. I mittspalten anger jag vad som står under alternativstreckets på förekommande ställen. I högerspalten står respektive datum enligt den gregorianska kalendern, sådant

man kan räkna ut det. (Jag förutsätter här att Braad alltid angivit riktigt datum enligt sin egen julianska kalender. Observera att år 1748 var skottår i båda kalendrarna.)

Braad/Juliansk	Braad alternativ	Gregoriansk
21/1	6	1/2
28/1	8 feb.	8/2
29/1	9	9/2
1/2	11	12/2
11/2	22	22/2
17/2	28	28/2
22/2	4. m.	4/3
24/2	6	6/3
25/2	7	7/3
26/2	8	8/3

Mönstret är således tydligt även om två avvikelser finns (här markerade med fetstil). 1/2 (enligt juliansk kalender) kan det ha varit fråga om ett rent räknefel, eftersom avvikelsen är så liten. När det gäller 21/1 måste man fråga sig om Braad här haft ett annat syfte med den alternativa siffran, t.ex. att ange klockslag. Avvikelsen från korrekt gregorianskt datum förefaller oförklarligt stort, och dessutom är det förbryllande att han inte på något sätt meddelar att det rör sig om ett datum en annan månad än den han noterat som innevarande enligt sin egen kalender.

3.2.4.2. Dateringar i handskrifterna

Fyra handskrifter innehåller någon form av datering (i den bemärkelse som definierats ovan, alltså datering knuten till tillkomstdatum): *Dagboken X390*, *Anteckningsboken X391*, *Utkastet X392* och *Resebeskrivningen KVA*. Här har de räknats upp i ”datumordning”.

Dagboken X390 har som nämnts en löpande datering från 21/1 1748 till 11/7 1749. Dagbokstexten är upplagd så att dessa datum visserligen i första hand avser det skildrade innehållet, men det finns ingen anledning att betvivla att de för det mesta också representerar de datum då den aktuella passagen faktiskt skrevs. På några ställen förstår man dock av innehållet att en dags anteckning skrivits först någon dag efteråt eller, som under uppehållet i Spanien, att flera dagars händelser skildrats ihop. Detta hindrar emellertid inte att man huvudsakligen betraktar de löpande datumen som – åtminstone ungefärliga – tillkomstdatum. Det i detta sammanhang viktigaste är att dagboken utan tvivel skrivits

successivt under hela resans gång, med början vid avfärden och avslutning vid hemkomsten.

Anteckningarna i X391 är vanligtvis inte daterade, men ett undantag finns: beskrivningen av staden Honam är daterad 14/1 1749. Denna passage har som redan antytts mer dagbokskaraktär än handskriften i övrigt, och denna datering (som väl i och för sig i första hand avser datumet för Braads besök i staden) bör nog kunna tas också som ett ganska exakt datum för den aktuella textens nedskrivande. Detta tyder på att titelsidans angivande av de månader som uppehållet varade som innehållsligt spann också kan ses som en uppgift om tillkomstperioden.

Resebeskrivningsutkastet X392 har ett datum i marginalen på den första textsidan. Detta datum, informellt skrivet "8/2 49" utan sekelsiffror, kan inte ha någon annan syftning än skrivögonblickets innevarande datum; texten behandlar en helt annan tidpunkt.

Resebeskrivningen på KVA har ett förord som är daterat 7/9 1749. Skriften är inte av Braads hand, och datumet avser säkerligen inte det föreliggande exemplarets tillkomstdatum utan förlagans. Den slutsats man kan dra av det är endast att Braad detta datum bör ha skrivit ett förord till en färdig resebeskrivning. X389 saknar ett motsvarande förord och KVA-skrivaren har alltså haft ett nu förkommet förord av Braads hand som förlaga. Ett sådant kan ha skrivits separat, endast i syfte att kopieras in i det exemplar som skulle skickas till Vetenskapsakademien, eller ingått i en nu förkommen större handskrift.

Förutom dessa datum bör man i detta sammanhang nämna 1/4 1750, det datum då Braad avseglade på nästa resa österut.

3.2.5. Braads egna upplysningar i texter

En genomgång av Braads upplysningar om hans egna skrifter har redan gjorts i 1.2.3. Här sammanfattas de i detta sammanhang relevanta uppgifterna.

Braad författade en resebeskrivning på hemvägen från Kina, baserad på anteckningar gjorda på orten. Han betraktade detta verk som ett "omogit arbete" endast avsett "för enskilt underrättelse" (KB: Ib59:25). Detta omdöme passar inte på handskriften X389 som är påtagligt läsartillvänd och genomarbetad. Framför allt är den också illustrerad, vilket man mellan raderna kan läsa att den första versionen inte varit.

Efter hemkomsten gjorde han på direktören Lagerströms begäran en renskreven och illustrerad version som han lämnade till kompaniet. Det är osäkert huruvida denna inlämnade handskrift är identisk med X389,

vilken Braad i så fall senare måste ha fått tillbaka, eller en annan nu förkommen egenhändig version.

Lagerström lät göra en avskrift av Braads inlämnade berättelse.

Braads eget exemplar, X389, bör vara vad som enligt Braads egen terminologi – såsom han tillämpar den i samband med handskrifterna från sin andra resa – betecknas som ”originalet”.

I förteckningen över Braads skrifter i det självbiografiska avsnittet i OGL är det av handskrifterna från Hoppet endast resebeskrivningen som finns medtagen.

3.2.6. Sammanfattning och helhetsbedömning av yttre faktorer

De relevanta slutsatser man kan dra av de yttre faktorer som här har diskuterats är sammanfattningsvis alltså:

KVA kan inte ha varit förlaga åt någon av de andra handskrifterna.

Dagboken X390 har börjat skrivas vid avresan från Göteborg.

X391 och X392 har tidigast börjat skrivas i Kina. Om detta vittnar paperstypen.

X391 har skrivits under uppehållet i Kina. En datering vid avsnittet om Honam tyder på att titelbladets mer övergripande datering också gäller tillkomsten.

X392 har börjat skrivas strax efter avresan från Kanton. Här om vittnar en inledande datering.

Ingen av de kända handskrifterna har varit i Ostindiska kompaniets ägo vid Braads död.

Braad har endast betraktat resebeskrivningen som en av sina ”skrifter”.

Fragmenten i L185a kan inte placeras in i kronologin endast på grundval av några yttre faktorer.

3.3. Inre faktorer

I detta avsnitt skall sådana aspekter av handskrifternas textinnehåll lyftas fram som har betydelse för hur kronologin dem emellan och deras genetiska samband skall förstås.

3.3.1. Innehållet i stort

Samtliga handskrifter har det gemensamt att de berättar om Braads resa och/eller de platser han har besökt. Detta är vad man skulle kunna kalla det totala stoffet. Men de olika handskrifterna täcker som redan har framgått in olika mycket av detta stoff. I figur 1 visas mycket förenklat en sammanfattning av ovan gjorda genomgångar av handskrifternas innehåll.

Hs.	Utresa	Spanien	Resa	Kina	Hemresa
X389	_____				
X390	_____ - - - - _____				
X391	_____				
X392	_____ -				
L185a	_____ -				
[a]	_____ -				
[b]	_____ -				
[c]	(-----)				
[d]	_____ -				
KVA	_____				

FIGUR 1. Förenklad uppställning av handskrifternas innehåll.

En uppställning som den ovanstående tjänar framför allt till att visa hur innehållsliga luckor i vissa handskrifter skiljer dessa radikalt från andra. Den visar också tydligt vissa handskrifter status som fragment, även om de schablonmässiga innehållsavsnitten i horisontalld inte på något sätt är proportionerligt utförda.

Det finns dock stora innehållsliga skillnader även mellan de handskrifter som enligt uppställningen ser ut att täcka samma stoff. Den text som motsvarar "KINA" i X389 är något helt annat än texten i X391.

Den mest avgörande skillnaden är vad man skulle kunna kalla genreskillnaden eller skillnaden i syfte och målgrupp. Här väljer jag att använda den mer neutrala beteckningen texttyp.

3.3.2. Texttyp

I huvudsak är det fråga om två huvudtexttyper; *privata anteckningar* å ena sidan och *resebeskrivning* å den andra.

Till de privata anteckningarna hör utan tvivel X390 (dagbok) och X391 (anteckningsbok). Fragmentet L185a[c] (lös innehållsförteck-

ning) har en speciell mellanställning och skall behandlas för sig. Övriga handskrifter representerar alla i någon form typen (av Braad avsedd) resebeskrivning.

3.3.2.1. *Privata anteckningar*

De två handskrifter som förts till kategorin *privata anteckningar* uppvisar flera genremässiga skillnader sinsemellan, vilket redan framgått av genomgången i kapitel 2. Den viktigaste skillnaden är att dagboken (X390) har en i grund och botten kronologisk uppläggning medan anteckningsboken (X391) har en tematisk. Som redan framhållits finns det dock avsnitt av större likhet även i detta avseende.

Att dessa två dokument, trots olikheterna, ändå har fyllt ett liknande syfte vid sin tillkomst framgår av det faktum att de innehållsligt kompletterar varandra så exakt. De är båda två primära i förhållande till övriga handskrifter; inget känt fragment är av en sådan karaktär att det kan ha tjänat som underlag till dessa två. Braad antyder emellertid i själva dagbokstexten att någon typ av anteckningar har föregått det långa avsnittet om Spanien och uppehållet där, men några sådana finns alltså inte bevarade; det är till och med mycket möjligt att de gjordes på raderbara vaxplån.

Anledningen till att dagboken och anteckningsboken blivit två separata dokument är kanske teknisk: kanske var det först i Kina som Braad fick tillgång till en anteckningsbok som var både i ett behändigt format och av papper och därför kunde fylla funktionen av såväl den omedelbara notatboken som den bevarade faktasamlingen. Tillgången till en sådan fickbok under uppehållet i Kina har troligen varit anledningen till att renskrift i dagboken blivit överflödig. Åter till sjöss kunde Braad dock återgå till att skriva direkt i dagboken och anteckningsboken förlorade sin funktion.

Båda dessa handskrifter bör i någon mån – åtminstone faktamässigt – ha utgjort underlag till delar av resebeskrivningen. De textuella olikheterna mellan dessa privata anteckningar och resebeskrivningstextens olika versioner är dock så betydande att det inte utan vidare (dvs. inte utan en mer genomgripande undersökning än vad som skall göras här) går att peka på olika grad av likhet med de förra i de senare och så säga något om den inbördes kronologin mellan de senare.

3.3.2.2. *Resebeskrivningarna*

De handskrifter som representerar resebeskrivningsgenren låter sig på ett naturligt sätt dela upp i två kategorier: arbetsdokument och färdiga manuskript. Denna indelning måste först och främst ta fasta på textens skick, dvs. mängden ändringar, handstilens prydlighet etc. Att något endast är ett fragment behöver i sig inte betyda att det inte varit en del av ett färdigt manuskript och till utförandet kvalificerar sig till denna kategori. I det aktuella materialet är det dock endast de kompletta och inbundna resebeskrivningarna X389 och KVA som utifrån just utförandet kan betraktas som färdiga manuskript. Övriga är arbetsdokument.

De färdiga dokumenten har inte en självskriven plats efter arbetsdokumenten i kronologin. Något eller några av de lösa papperen skulle kunna ha fungerat som utkast vid en eventuell omarbetning av en redan befintlig färdig X389, antingen inför åstadkommandet av en förlaga till KVA eller långt senare.

Väger man samman inre och yttre faktorer så här långt kan man hur som helst vara säker på att X392 föregått X389. Frågan är hur de lösa fragmenten skall placeras in i kronologin. För att utröna det rätta förhållandet måste man väga in inre faktorer (se 3.3.3).

3.3.2.3. *Innehållsförteckningen L185a[c]*

Fragmentet L185a[c] intar en särställning. Som innehållsförteckning låter den sig texttypsmässigt naturligt kategoriseras som en del av en resebeskrivning, eftersom sådana innehållsförteckningar förekommer i de färdiga resebeskrivningsdokumenten. För att utröna dess genetiska status kan man då jämföra ordalydelsen i den med motsvarande text i övriga handskrifter.

Det faktum att den uppträder som ett löst dokument gör dock att man också kan betrakta denna handskrift som en disposition eller ett allra första utkast till en större text. Vissa saker talar för ett sådant synsätt. För det första har texten i handskriften bitvis påtaglig ”stolpkaraktär”, synbarligen mer avsedd som minneshjälp åt författaren än som hjälp åt läsaren att hitta ett visst innehåll i en huvudtext. För det andra är endast vissa av paragrafbeskrivningarna försedda med sidhänvisningar, och några av dessa hänvisningar ser ut att vara ditskrivna vid ett senare tillfälle.

För att klargöra dess plats i kronologin bör man därför också jämföra innehållsbeskrivningarna och sidhänvisningarna i detta dokument med det faktiska innehållet i övriga handskrifter. Detta görs i 3.3.4.

3.3.2.4. *Sammanfattning av texttypsfaktorn*

I figur 2 sammanfattas den kategorisering i texttyper som gjorts ovan.

Privata anteckningar

- X390 (Dagbok, delvis primär, delvis renskrift av förkomna anteckningar)
- X391 (Anteckningsbok, primär)

Innehållsförteckning/disposition

- L185a[c]

Resebeskrivning

Arbetsdokument

- X392
- L185a[a]
- L185a[b]
- L185a[d]
- (L185a[c])

Färdiga manuskript

- X389
 - KVA
-

FIGUR 2. *Indelning av handskrifterna efter texttyp.*

Det är alltså framför allt inom kategorin resebeskrivningar som en noggrannare kronologisk ordning behöver upprättas. Den lösa innehållsförteckningen L185a[c] intar en särställning, men eftersom den i vissa hänseenden är jämförbar med delar av resebeskrivningarna är det också relevant och görligt att se hur den kronologiskt förhåller sig till dessa.

3.3.3. *Variation i ordalydelsen mellan de egenhändiga braadhandskrifterna i resebeskrivningskategorin*

I detta avsnitt skall ordalydelsen i de handskrifter som representerar resebeskrivningskategorin jämföras för att man på så sätt skall kunna etablera deras inbördes kronologi. Från denna jämförelse undantas den lösa innehållsförteckningen L185a[c], vilken behandlas utförligare i

nästa avsnitt (3.3.4), och KVA. En mer genomgripande jämförelse mellan den sistnämnda och X389 kommer att göras i kapitel 3.3.5.

Två av fragmenten, L185a[a] och L185a[d], står innehållsligt i ett komplementärt förhållande till varandra och deras inbördes kronologi kan alltså inte etableras på det här avsedda sättet och är heller inte genetiskt relevant – ingendera kan ju ha varit förlaga åt den andra. De kommer därför att jämföras var och en för sig med motsvarande delar av de övriga handskrifterna.

3.3.3.1. Metod: α - och ω -varianter

En förutsättning för den jämförelse som här skall göras är att de ingående texterna har ändrats på ett sätt som går att uttyda. Om en handskrift X har ordalydelsen A på ett ställe där en annan handskrift Y har lydelsen B, kan man inte säga mer om deras kronologi än om båda hade haft A eller båda B. Om däremot handskriften X på det aktuella stället har ändrats från A till B och handskriften Y har B, bör det betyda att Y är senare än X. På motsvarande sätt bör det förhålla sig om X har A och Y har ändrats från A till B. När man jämför flera handskrifter än två får inte flera av dem ha samma lydelse på det jämförda stället och sakna ändringar.

Eftersom det här är fråga om arbetsdokument med ibland flera ändringar på samma ställe blir man tvungen att för varje ställe som skall jämföras etablera en första lydelse (fortsättningsvis kallad α -variant) och en slutgiltig (ω -variant). I de aktuella handskrifterna är det också ofta möjligt att göra så, eftersom α -varianten ofta är läsbar under alla strykningar som den orörda löptexten på raden, medan ω -varianten ofta framträder som den enda text som aldrig strukits. Ibland har på ett och samma ställe olika varianter skrivits parallellt utan att någon strukits, men detta tillhör undantagen. På en del ställen kan man också med ganska stor säkerhet utläsa inte bara α - och ω -lydelsen utan även flera intermediära varianter. Detta saknar dock betydelse när det gäller att etablera kronologin; här är det fråga om att jämföra ω -varianten i den ena handskriften med α -varianten i en annan. Den handskrift som har en α -variant som saknar motsvarighet i någon annan handskrift bör vara den tidigaste; den vars ω -variant är unik eller som på det aktuella stället saknar ändringar men inte överensstämmer med någon annan handskrifts α -variant utan med någons ω -variant bör vara den sista.

Metoden bygger på att det finns gynsamma ställen att studera. Så är också fallet i materialet, men eftersom två av de problematiska fragmen-

ten (L185a[a] och L185a[d]) är ganska små blir det endast fråga om ett exempel från varterda. Jag menar dock att det som där framträder är tillräckligt talande.

3.3.3.2. Jämförelse av den första meningen i X392, L185a[a], L185a[b] och X389

Resebeskrivningens första mening utgör ett mycket gynnsamt föremål för en undersökning av ovan beskrivet slag. Den har varit föremål för ett flertal iögonenfallande ändringar i samtliga aktuella handskrifter utom det färdiga manuskriptet X389. Sammanlagt, alltså om man även tar med de intermediära lydelsena, föreligger denna mening i uppemot tjugo varianter i materialet.

Efter att ha rekonstruerat en α - och en ω -läsning av denna mening i respektive handskrifter framstår den kronologiska ordningen tydligt: X392 har föregått L185a[b], som har föregått L185a[a], som har föregått X389.

Nedan presenteras de olika α - och ω -varianterna i denna etablerade ordning. Med fetstil framhävs några av de textpartier som skiljer en handskrifts ω -variant från dess α -variant men förenar den med nästa handskrifts α -variant. Som synes är det endast ändringen av ett *samt* till ett *och* som tydligt visar kronologin mellan L185a[a] och X389. För att ytterligare stödja den föreslagna kronologin framhävs med kursiv stil några ställen i L185a[a]: α som skiljer den från föregående handskrift och förenar den med X389. För tydlighets skull återges inte handskrifternas radbrytningar här.

X392

α

År 1748: d: 22: Januarÿ, Skedde Mönstringen på Hög; Compagniets ena Skepp Hoppet, destinerat till Canton uti China; i närvaro utaf Herr Directeuren Abraham Grill; och som vinden d: 26 därpå följande blåste god så lyftades i Herrans namn ankar k_j 12 om middagen sedan alle våre Herrar SuperCargeurer woro ombord komne.

ω

År 1748: d: 22: Januarÿ, **blef besättningen** på Hög; SOI Compagniets Skepp Hoppet, destinerat till Canton uti China; **mönstrat** och sedan d: 26 i samma månad alle våre Herrar SuperCargeurer woro ombord komne, lyftades k_j: 12 om midd[agen] ankar i Herrans namn, och **wi gingo under segel med en god wind. fr: Hwarje håla.**

L185a[b]

α

Åhr 1748, den 22 Januarÿ, **blef besättningen**, på Höglofliga Svenska Ost-Indiska Compagniets Skepp Hoppet, destinerat till Canton uti China **mönstrad**; och sedan den 26, i samma månad, alla våre Herrar SuperCargeurer woro ombord komne, lyftades klockan 12 om middagen anckar i Herrans namn, och **wi gingo under Segel med en god wind ifrån Hwarjehåla**.

ω

Åhr 1748 d. 26 Januarÿ kj 12 †om midd† **gingo wij i herrans namn til segels ifrån Wharjehåla** [spatium] Mihl från Götheborg, med det af Högj. Svenska Ostindiska Compagniet til Chinesiska staden Canton destinerade skeppet Hoppet, och **passerade med en god wind ur svenska skären** förbi Winga, som in[n]an aftonen war ur sigte.

L185a[a]

α

Åhr 1748 den 26 Januarÿ kj. 12 om middagen, **gingo wÿ i Herrans namn til segels ifrån Warjehåla**, 1 $\frac{1}{4}$ Mihl från Götheborg *belegit*, med det, af Högj: Svenska Ostindiska Compagniet, til Chinesiska staden Canton destinerade skeppet Hoppet, om 280 lästers *storlek*, och 28 *stücken*, samt **passerade med en god wind ut†ur†[åt?] svenska skären**, Winga förbi, som äfwen innan Aftonen *förlorades* ur sigte.

ω

Åhr 1748 den 26 Januarÿ kj. 12 om middagen, gingo wÿ i Herrans namn til segels ifrån Warjehåla, 1 $\frac{1}{4}$ Mihl från Götheborg *belegit*, med det, af Högj: Svenska Ostindiska Compagniet, til Chinesiska staden Canton destinerade skeppet Hoppet, om 280 lästers*storlek*, och 28 *stücken*, och passerade med en god wind ut†ur†[åt?] svenska skären, Winga förbi, som äfwen innan Aftonen *förlorades* ur sigte.

X389

Åhr 1748,[¿:] den 26 Januarÿ, klockan 12 om middagen, gingo wÿ i Herrans namn till segels ifrån Warjehåla, 1 $\frac{1}{4}$ mihl ifrån Götheborg belägit, med det af Högloflige Svenska Ost-Indiska Compagniet, till Chinesiska Staden Canton destinerade Skeppet Hoppet, om 280 lästers *storlek*, och 28 *stücken*; **och** passerade med en god wind utur Svenska Skären, Wingö med dess Båk förbi, som äfwen innan aftonen *förlorades* utur sigte.

3.3.3.3. Jämförelse av en mening i X392, L185a[d], L185a[b] och X389

Fragmentet L185a[d] är svårare att passa in i en lika tydlig redigeringsprocess som den i föregående avsnitt. För det första är det svårt att etablera en tydlig inre kronologi i detta dokument; samma mening har påbörjats på helt olika ställen utan tydliga strykningar. För det andra är det svårt att hitta formuleringar som entydigt ansluter till utkastet X392 och till det 40-sidiga fragmentet L185a[b]. Motsvarande ställen i dessa handskrifter (rörande staden P.S. Mariás storlek resp. bebyggelse) är mycket flitigt ändrade och det verkar som om Braad i L185a[d] litet börjat om från början med dessa passager. Men en jämförelse med den färdiga X389 visar en överensstämmelse som ändå med stor säkerhet låter placera in fragmentet L185a[d] före denna och efter övriga arbetsdokument i kronologin.

Den färdiga X389 har följande passage:

Ehuru den samme uti widden innefattar en liten, och till figuren aflång omkretz, som knappast öfwergår halfwa storleken af Cadix, så finnes likwäl anseeligt antal af inwånare, som gemenligen hålles för en raritet, i det, på folck utblåttade Spanien; dess täcka situation låckar äfwen ifrån de omliggande orter en hop folck hit, at förlusta sig, i de angenäma rundt omkring situerade plantagier, och lundar, och förorsakar därigenom en allmen rörelse, så alt synes lefwande, besynnerligen i wackra solskins dagar. (UUB:X389:4[*12])

Motsvarande ställe i L185a[d] lyder i ω -version, alltså sedan tydliga ändringar genomförts:

Ehuru den uti widden innefattar en liten och til figuren aflång omkrets som knappast öfwergår halfwa storleken af Cadix, så finnas likwäl anseeligt antal inwånare, som gemenj hålles för en raritet i det på folck utblottade spanien; dess täcka situation, låckar äfwen ifrån de omliggande orter en hop folck hit, at förlusta sig i de angenäma rundt omkring situerade plantagier, och lundar, och förorsakar en almän rörelse, så alt synes lefwande besynnerligen i wackra solskins dagar [spat] (UUB:L185a[d]:[5] ω)

Överensstämmelsen är alltså nästan ordagrann, och de ändringar som gjorts i L185a[d] och som endast resultatet av är synligt i citatet visar att den slutliga lydelsen vuxit fram i detta fragment. Motsvarande ställen i de andra arbetsdokumenten uppvisar betydande avvikelser. Som exempel anförs här följande mening ur den 40-sidiga renskriften L185a[b]:

Dess belägenhet på en wacker rundt i kring, med Släta fält, gröna Trän, och täcka Plantagier omgifwen ort; som esom oftast för sin liuflighet lockar folcket från de andre kring liggande städer dit at förlusta sig, †[des figur är]† aflång, Som intet är Sÿnnerlig Stor; och ær ansenligen peuplerad, hwilket i allmenhet hålles för en raritet, i det på folk utblåttade Spanien. (UUB:L185a[b]:*5ω)

På ett ställe i citatet (satt inom ††) är läsningen osäker; ändringarna är talrika och otydliga. Det föreslagna *des figur är* är mer eller mindre att betrakta som en gissning. Tidigare har det stått *den har en aflång figur*.

Arbetsfragmentet L185a[d] har alltså samma plats i kronologin som det till innehållet komplementära L185a[a₁], dvs mellan den 40-sidiga L185a[b] och den färdiga resebeskrivningen X389.

3.3.3.4. Sammanfattning: ändringar i ordalydelsen

I detta avsnitt (3.3.3) har vi sett hur man genom att jämföra några formuleringar i de olika fragment som representerar resebeskrivningstexttypen med stor säkerhet kan upprätta en inbördes kronologi dem emellan. Men det skall återigen påpekas att det rör sig om just en kronologi; det går att säga i vilken ordning handskrifterna tillkommit, men inte med säkerhet att den ena varit förlaga åt den andra. Intermediära fragment kan ha funnits och gått förlorade.

Det skall också för tydlighets skull framhållas att den kronologi som upprättats här är relativ; den placerar handskrifterna i relation till varandra men knyter dem inte till några faktiska tidpunkter. Försök till en något mer absolut kronologi skall göras i 3.4.1.

I nedanstående uppställning sammanfattas kronologin mellan resebeskrivningstexttypens olika representanter så här långt:

1. X392 (Omfattande utkast till allt utom hemresan. Sprättat.)
2. L185a[b] (40-sidig omarbetning av de inledande partierna.)
3. L185a[a], L185a[d] (Två komplementära fragment på få sidor.)
4. X389 (Färdig, mycket prydlig renskrift av hela resebeskrivningen.)

3.3.4. Innehållsförteckningarna som texter

Bland arbetsdokumenten i resebeskrivningskategorin finns som redan nämnts en fristående innehållsförteckning eller disposition L185a[c]. Denna kan jämföras med det övriga materialet ur två aspekter: å ena

sidan som text i sig och å andra sidan som vittne om en tänkt struktur till en färdig resebeskrivning.

I detta avsnitt jämförs den fristående innehållsförteckningen L185a[c] med motsvarande innehållsförteckningstext i den färdiga resebeskrivningen X389 respektive med det fragment till innehållsförteckning som kan anas på en skadad sida i resebeskrivningsutkastet X392.

I avsnitt 3.3.5 jämförs de olika innehållsförteckningarna med det faktiska innehållet i resebeskrivningsmaterialet.

3.3.4.1. Övergripande om innehållsförteckningen L185a[c] och dess motsvarighet i innehållsförteckningen till den färdiga X389

Den mest iögonenfallande skillnaden mellan L185a[c] och X389 är att de flesta av paragrafbeskrivningarna i den förra är betydligt mer utförliga än i den senare. Beskrivningen av §III i X389, ”Om staden Cadix med dess märkvärdigheter”, motsvaras t.ex. i L185a[c] av följande text: ”Staden Cadix situation, inlåg och hamn, fästningswärk, Prospekt, indelning, gator, hus, kyrckor, Ceremonier wid Gudstiensten, Processioner, Munckar, publica monumenter, dess ålder &c”. Denna skillnad blir extrem när det gäller de paragrafer som rör Kina; där får texten i L185a[c] påfallande mycket drag av minnesanteckningar åt Braad själv.

Trots ojämnheten i utförlighet kan man ganska enkelt jämföra dessa två innehållsförteckningar med avseende på det utlovade innehållet i respektive paragraf.

Man finner då att de nio första paragraferna i allt väsentligt tillskrivs samma innehåll i de två innehållsförteckningarna. Paragraf X i den fristående L185a[c] tilldelas dock ett innehåll som i X389 delas upp i paragraferna X och XI. Därefter följer sju paragrafer som i huvudsak stämmer överens i båda innehållsförteckningarna, dock naturligtvis med en förskjutning i numrering som uppkommit vid olikheterna kring paragraf X och XI: XI–XVII i L185a[c] motsvarar i samma ordning de sju paragraferna XII–XVIII i X389.

Denna överensstämmelse har på en punkt uppkommit genom en ändring i L185a[c]. Från början har där innehållet delats upp mellan §XII och §XIII på följande sätt (min sammanfattning): XII. Kinesernas utseende och kläder samt om mandarinerna; XIII. Kinesernas karaktär, moraliska egenskaper, seder och matvanor. Efter ändring har dock karaktären och de moraliska egenskaperna flyttats från XIII till XII och mandarinerna har strukits. Denna uppdelning har bevarats mellan

X389:s motsvarande paragrafer XIII och XIV; mandarinerna återfinns dock i innehållsförteckningen till X389 under §XI.

Paragraf XVIII i L185a[c], ”Historia Naturalis, och Beslutet.”, saknar helt motsvarighet i innehållsförteckningen till X389, och därmed är numreringen i takt; de avslutande paragraferna XIX och XX tilldelas samma innehåll i de båda respektive innehållsförteckningarna.

3.3.4.2. *Fragmentet till innehållsförteckning i X392*

Som redan har nämnts i sitt sammanhang finns det ett fragment till innehållsförteckning också i det första utkastet till resebeskrivningen, den sprättade X392. Denna innehållsförteckning återfinns på en delvis avriven sida som utgör vänstersida i uppslag 2 (blad 1v). Revan går uppifrån och ner och orsakar en textförlust motsvarande uppskattningsvis en tredjedel av den ursprungliga texten.

Texten är skriven på vad som har varit baksidan av ett osprättat blad, men den ursprungliga rectosidan av detta blad har försvunnit, troligen samtidigt som innehållsförteckningen rivits sönder, kanske som följd av en misslyckad sprättning. På den nuvarande rectosidan (högersidan i uppslag *1, blad 1r) finns bara litet klotter med uträkningar.

Innehållsförteckningsfragmentet upptar endast kinesiska företeelser och det är mycket möjligt att en första del stått på den nu förkomna ursprungliga delen av bladet. Detta är emellertid inte säkert. Överst på den sönderrivna sidan står det ”[textförlust] och de följande §.§. som handla om de Chine- [radbyte och textförlust] ske Sakerne” (UUB: X392:1v). Dessa lösryckta ord tycks ju ha haft funktionen av någon sorts rubrik på sidan, även om dess direkta innebörd är oklar. Det kan inte uteslutas att det fragment som bevarats är den enda innehållsförteckning som funnits och att rubriken haft syftet att på något sätt tala om att det varit fråga om förteckningen över endast en del av innehållet – kanske en del som Braad själv haft större behov av att strukturera.

Utifrån den text som finns kvar känner man igen det utlovade innehållet från de övriga innehållsförteckningarna. Men den exakta ordningen motsvarar varken den i L185a[c] eller den i X389. Jämförelsen försvåras också av att paragrafnumren – om de någonsin stått utsatta – gått förlorade, och endast ett ökat radavstånd ger en fingervisning om var gränsen mellan paragrafbeskrivningarna gått.

3.3.4.3. Jämförelse av de tre innehållsförteckningarna

Ser man till ordalydelsen i de tre olika innehållsförteckningarna är det svårt att hitta några överensstämmelser mellan två av dem som på en gång är tillräckligt exakta och tillräckligt kontrasterande mot den tredje för att det skall gå att säga något om kronologin. På ett par ställen har dock den färdiga resebeskrivningen X389 och den separata L185a[c] formuleringar som antyder att den senare liksom de övriga fragmenten i L185a kronologiskt skall placeras mellan utkastet X392 och den färdiga X389. X389 har vid §VII formuleringen "Ett generalt begrep om China" (UUB:X389:[v][*7]), L185a[c] har "Ett Generalt Begrep om kejsaredömet China" (UUB:L185a[c]:[2]), men X392 har "Idée af kejsaredömet China" (UUB:X392:1v). Vid §X har X389 "Om dem som bo på watnet wid Canton" (UUB:X389:[v][*7]), L185a[c] har "Om dem Som bo på Watnet och Sampanernes rangering" (UUB:L185a[c]:[5]), men X392 har "de som bo på Cantons rivier" (UUB:X392:1v). Men dessa överensstämmelser är för små och osäkra för att man endast på grundval av dem skall kunna säkerställa det kronologiska förhållandet mellan X392 och L185a[c].

3.3.4.4. Innehållsförteckningarna och innehållet

I föregående avsnitt har innehållsförteckningarna jämförts som texter i sig; nedan skall de jämföras med det faktiska innehållet i de olika resebeskrivningarna.

Sidhänvisningarna i den lösa innehållsförteckningen L185a[c] stämmer med det faktiska innehållet och sidnumreringen i det 40-sidiga fragmentet L185a[b], så långt detta senare räcker. Men textfragmentet täcker endast paragraferna I–V i resebeskrivningen, och innehållsförteckningen har sidhänvisningar även till paragraferna VI–IX, varav den sista sägs börja på sidan 101. Dessutom finns till paragraf IX också en hänvisning till sidorna 136 och 137 beträffande en del av innehållet.

Det är alltså tydligt att den lösa innehållsförteckningen L185a[c] hör intimt samman med tillkomsten av resebeskrivningsfragmentet L185a[b] och att detta har haft en fortsättning som nu tycks ha gått förlorad. Men frågan är huruvida innehållsförteckningen tillkommit före eller efter själva resebeskrivningstexten, och hur mycket mera text som har funnits.

Vad gäller den senare frågan vet vi endast att paragraferna X–XX saknar sidhänvisningar, men om detta beror på att de aldrig kommit

med i just denna redigering eller på att Braad tyckt att innehållsförteckningen efterhand förlorat sin funktion och därför slutat fylla i sidnumren vet vi inte.

Vidare verkar det som om sidhänvisningarna till paragraferna I–VII skrivits dit samtidigt med själva innehållsförteckningstexten, vilket ju onekligen talar för att texten då redan varit skriven. Vid paragraf VI uppträder en egenhet; där anges även vilken sida paragrafen slutar på.

Man skulle kunna tänka sig följande scenario. Först har texten t.o.m. paragraf VI skrivits. Därefter har Braad bestämt sig för att göra en innehållsförteckning, som samtidigt varit tänkt att fungera som disposition för det fortsatta arbetet. Han har då beskrivit innehållet i de paragrafer han redan skrivit och angivit de sidnummer där respektive paragraf börjar. När han kommit till paragraf VI har han också angivit slutnummer (64), eftersom detta då inte gått att utläsa av följande paragrafs inledningssida. Därefter har arbetet med att disponera den följande texten utifrån förlagan tagit vid; innehållsförteckningen får också från paragraf VII mer minnesanteckningskaraktär. När han skrivit den mer dispositionsartade delen av innehållsförteckningen har han av naturliga skäl inte haft tillgång till några sidnummer ännu, annat än till den första av de ännu ej redigerade paragraferna, VII, eftersom detta nummer ju varit detsamma som det antecknade slutnumret (64) vid föregående paragraf. Beskrivningen av paragraf VII har således kunnat få sitt sidnummer ditskrivet från början, men fr.o.m. paragraf VIII ser numren ut att vara ditskrivna vid ett senare tillfälle.

När det gäller det faktiska innehållet i de fem paragraferna i L185a[b] måste omdömet bli att det stämmer mycket väl överens med vad som utlovas i respektive beskrivning i innehållsförteckningen. En liten antydning till olikhet finns dock i övergången mellan paragraf I och II: Paragraf I slutar i textfragmentet L185a[b] med ankringen i ”Cadix Bay”, medan innehållsförteckningen L185a[c] tar upp ”Ankomsten i Cadix Bay” som det första under paragraf II.

Hur förhåller sig då det beskrivna innehållet i den lösa innehållsförteckningen L185a[c] till det faktiska innehållet i det första resebeskrivningsutkastet X392?

Sammantaget kan man säga att överensstämmelsen är mycket stor. En liten skillnad uppträder i paragraferna II och III: utkastet X392 beskriver typiska gudstjänster redan i avsnittet om P.S. María (§II) för att sedan delvis upprepa samma information i beskrivningen av Cádiz i §III. I innehållsutkastet L185a[c] (liksom även i det 40-sidiga fragmentet L185a[b] och den färdiga X389) samlas denna typ av iakttagelser till skildringen av Cádiz.

Som redan nämnts saknar utkastet X392 en paragraf med numret XII. Detta verkar dock bara vara fråga om en felnumrering, ty den paragraf XIII som här följer på XI har i princip det innehåll som innehållsförteckningen L185a[c] anger för paragraf XII.

Men en egenhet uppträder i fördelningen av innehållet mellan paragraferna XII och XIII i innehållsförteckningen L185a[c]. Texten har där ändrats, så att något av det som först angivits under paragraf XIII strukits och i stället förts upp under paragraf XII. Ändringen har medfört en större överensstämmelse med det faktiska innehållet i X392 (där det dock är fråga om paragraferna XIII och XIV, eftersom paragraf XII hoppats över). Som redan nämnts (avsnitt 3.3.4.1) har samma ändring också lett till en större överensstämmelse med den färdiga X389.

På det hela taget uppvisar paragrafindelningen i det första utkastet till resebeskrivningen, X392, mycket stora likheter med den färdiga X389. Den enda väsentliga skillnaden i disposition består i att det innehåll som i X392 utgör paragraf X i X389 har delats upp i två paragrafer, X och XI. Därefter har paragraf XI i X392 samma innehåll som XII i X389; sedan följer i båda paragraf XIII (XII saknas ju som redan nämnts i X392). Paragraferna XIII–XVI har också samma innehåll i båda handskrifterna, med den inskränkningen att slutet på XVI saknas i utkastet X392. Paragraferna XVII–XX finns bara i X389.

Betraktad för sig antyder ändringen att den lösa innehållsförteckningen L185a[c] skulle ha kommit till före utkastet X392. Den uppdelning av innehållet mellan olika paragrafer som står att utläsa i den ännu ej ändrade L185a[c] återspeglar inte innehållet i någon av de föreliggande texterna, medan den uppdelning som framträder efter ändringen faktiskt motsvarar innehållet i dessa. Men hur skall detta förstås i relation till det faktum att innehållsförteckningen L185a[c] utifrån hur sidnumren skrivits dit med all säkerhet har kommit till i direkt anslutning till den bearbetning av resebeskrivningen vars första 40 sidor bevarats som L185a[b], en text som man utifrån ordalydelsen med stor säkerhet kan placera in *efter* X392 i kronologin, och i relation till att även själva ordalydelsen i L185a[c] placeras in den mellan X392 och X389?

Det kan naturligtvis vara så att Braad när han har upprättat innehållsförteckningen L185a[c] har velat justera eller frångå den paragrafindelning som förelegat i X392, och sedan ändrat sig och återgått till den sistnämndas indelning. Det kan också tänkas att uppdelningen av innehållet mellan paragraferna XII och XIII i L185a[c] kommit att avvika från X392 av misstag, kanske på grund av det förvirrande faktum att X392 saknar en paragraf med numret XII.

X392	L185a[c]	X389
§ 1. Utresan.	§ 1. Utresan.	§ 1. Utresan.
§ 2. P. S. María.	§ 2. P. S. María.	§ 2. P. S. María.
§ 3. Cádiz.	§ 3. Cádiz.	§ 3. Cádiz.
§ 4. Spanjorerna.	§ 4. Spanjorerna.	§ 4. Spanjorerna.
§ 5. Resa Cádiz– Kanarieöarna–Java.	§ 5. Resa Cádiz– Kanarieöarna–Java.	§ 5. Resa Cádiz– Kanarieöarna–Java.
§ 6. Java, ank. Kina.	§ 6. Java, ank. Kina.	§ 6. Java, ank. Kina.
§ 7. Kina allmänt.	§ 7. Kina allmänt.	§ 7. Kina allmänt.
§ 8. Inlopp Kanton.	§ 8. Inlopp Kanton.	§ 8. Inlopp Kanton.
§ 9. Kanton allmänt, öppna staden.	§ 9. Kanton allmänt, öppna staden.	§ 9. Kanton allmänt, öppna staden.
§10. De som bor på vattnet. Befästa staden.	§10. De som bor på vattnet. Befästa staden.	§10. De som bor på vattnet. §11. Befästa staden.
§11. Kantons omgivn.	§11. Kantons omgivn.	§12. Kantons omgivn.
	<i>(Före ändring:</i>	
	§12. Kinesernas utseende, klassindelning, kläder.	
	§13. Karaktär, seder, mat, dryck.)	
	<i>Efter ändring:</i>	
§13. Kinesernas karaktär, utseende, kläder.	§12. Kinesernas karaktär, utseende, kläder.	§13. Kinesernas karaktär, utseende, kläder.
§14. Seder, mat, dryck.	§13. Seder, mat, dryck.	§14. Seder, mat, dryck.
§15. Handeln.	§14. Handeln.	§15. Handeln.
§16. Språk, skrift, vetenskap.	§15. Språk, litteratur, vetenskap, tideräkning.	§16. Språk, skrift, vetenskap, tideräkning(?).
	§16. Religion.	§17. Religion.
	§17. Bröllop, begravn. komedier, musik.	§18. Bröllop, begravn. komedier, musik.
	§18. Naturalhistorien, avslutning.	
	§19. Hemresan. Godahoppsudden.	§19. Resan Kanton– S. Helena.
	§20. St. Helena. Ascension.	§20. St. Helena. Ascension. Åter Göteborg.

FIGUR 3. *Innehållet summariskt i X392, L185a[c] och X389.*

Sammanfattningsvis måste man ändå betrakta det som det mest sannolika att L185a[c] faktiskt tillkommit efter X392 och i direkt anslutning till arbetet med L185a[b] (eller rättare sagt: arbetet med den resebeskrivningsversion varav L185a[b] är den enda bevarade delen). Men

trots att det är ett välgrundat antagande kvarstår några gåtor kring den lösa innehållsförteckningen/dispositionen L185a[c]:s tillkomst och syfte. En anmärkningsvärd detalj är att L185a[c] utlovar ett parti om Godahoppssudden, som aldrig besöks. Detta talar för att dokumentet tillkommit ombord. I figur 3 ges en summarisk sammanfattning av innehållet i de tre texterna. I fråga om X392 och X389 rör det sig då om textens faktiska innehåll, i L185a[c] naturligtvis om ett beskrivet och utlovat innehåll.

3.3.4.5. Sammanfattning av innehållsfaktorn

I detta avsnitt har jag först jämfört de bevarade *innehållsförteckningarna* som texter. De tre texter det har varit frågan om är den lösa innehållsförteckningen L185a[c], innehållsförteckningen i början av den färdiga resebeskrivningen X389 och det sönderrivna fragment till innehållsförteckning som återfinns i början av utkastet till resebeskrivning X392. En jämförelse mellan dessa tre texter pekar i riktning mot att L185a[c] kronologiskt hör hemma efter X392 och före X389. Men en sådan jämförelse måste bli lidande av den textförlust som drabbat X392, och resultatet kan inte tas som annat än en indikation.

En annan iakttagelse som en sådan jämförelse tillåter är den att det föreligger vissa genremässiga skillnader mellan den lösa innehållsförteckningen L185a[c] och den färdiga X389, skillnader som består däri att vissa av paragrafbeskrivningarna i den förra har mer karaktären av stolpar och minnesanteckningar vid skrivandet än av en egentlig innehållsförteckning.

Jag har därefter jämfört den lösa innehållsförteckningen L185a[c] med det faktiska innehållet i de olika paragraferna i de större handskrifterna i resebeskrivningskategorin: utkastet X392, det 40-sidiga fragmentet L185a[b] och den färdiga resebeskrivningen X389.

Den kanske mest slående iakttagelsen vid en sådan jämförelse är den att den lösa innehållsförteckningen ansluter sig mycket tydligt till det 40-sidiga fragmentet därigenom att sidhänvisningarna i förteckningen faktiskt stämmer med sidnumren i fragmentet. Men det finns också sidhänvisningar till högre sidnummer än 40 och det förefaller uppenbart att mer text har funnits.

Vidare verkar sidhänvisningarna i innehållsförteckningen delvis vara gjorda i skrivande stund, delvis efteråt. Vid de senare paragraferna saknas sidhänvisningar. Ett rimligt antagande är att innehållsförteckningen tillkommit efter det att de första arken av texten (närmare bestämt hela

det bevarade fragmentet och litet till) redan skrivits. Detta skulle också förklara det faktum att innehållsförteckningen får mer stolpkaraktär längre fram, medan den i början är mer kortfattad och typiskt innehållsförteckningsmässig.

Den andra slående iakttagelsen är den att själva dispositionen av resebeskrivningen står sig tämligen oförändrad genom samtliga bevarade textfragment och den lösa innehållsförteckningen. De skillnader som finns rör i princip bara gränsdragningen mellan de olika paragraferna och den därav följande numreringen. Endast i fråga om små detaljer har innehållet flyttats om.

Slående och i viss mån förbryllande är också att den lösa innehållsförteckningen på en punkt, indelningen av paragraferna XII och XIII, först har haft en uppdelning som avviker från såväl X392 som X389, för att sedan genom en ändring ansluta till paragrafindelningen i båda dessa handskrifter.

3.3.5. En lexikal stückprovsjämförelse mellan X389 och KVA

De två resebeskrivningarna, X389 och KVA, står alltså som redan påpekats i ett oklart förhållande till varandra. Visserligen måste kronologin betraktas som säker; X389 är ett tidigare tillkommet dokument än KVA. Men vi vet inte om X389 varit omedelbar förlaga åt KVA eller om det funnit ett annat egenhändigt exemplar av resebeskrivningen som varit dennas förlaga. Yttre omständigheter pekar i den riktningen, då ju X389 varit Braads personliga egendom vid hans död och inget exemplar finns bevarat i kompaniets arkiv. I KVA finns också ett till kompaniets direktion dedicerat förord som saknas i X389 och som alltså måste ha haft en annan förlaga, om så bara ett separat papper.

En grundlig ord-för-ord-jämförelse på lexikal nivå mellan de båda resebeskrivningarna skulle kunna bringa viss klarhet i frågan, åtminstone lämna fler och starkare indicier. Om man i KVA påträffar sådana avvikelser gentemot X389 som snarast bör ha Braad som upphovsman, som t.ex. ändringar av substantiell art och mindre uppenbar grund, borde det tyda på förekomsten av ett intermediärt dokument. Om det istället i X389 finns uppenbara felaktigheter som Braad torde ha rättat vid förfärdigandet av en egen kopia men som överförts intakta till KVA borde det tyda på att inget intermediärt dokument funnits.

En sådan total jämförelse på lexikal nivå mellan de båda resebeskrivningarna har i detta sammanhang dock inte kunnat genomföras. Vi får

därför här nöja oss med några exempel på sådana iakttagelser – vilka visar sig peka i olika riktningar.

Ett flertal avvikelser är av sådan art att de inte säger något för detta sammanhang väsentligt, eftersom de tycks ha KVA-skrivaren som upphovsman och inte härröra från någon förlaga av Braad. Ett tydligt sådant exempel är 3:1, ett typiskt avskriftsfel som knappast textens upphovsman skulle gjort sig skyldig till.

EXEMPEL 3:1. *Avskriftsfel.*

- a. På **weftra** fidan, af det bekanta fündet Gi-
braltar, fom Skiljer Spanien ifrån Africa, ligger den
lilla halfön Gades eller Cales (UUB:X389:3[*11])
- b. På **wenstra** fiðan, af det bekanta Sündet
Gibraltar, fom fkiljer Spanien ifrån Africa, ligger _
den lilla halfön Gades eller Cales (KVA: Braad[a]:3[*13])

Andra avvikelser, som i exempel 3:2, är av mer osäker art; det kan mycket väl tänkas att de uppstått vid själva avskriften, men det kan inte uteslutas att de speglar ändringar som Braad företagit i en förkommen kopia:

EXEMPEL 3:2. *Avvikelser av oklar art.*

- a. så framt ej alt för elakt wäder twin-
gar dem, at **draga** den wid kåpan fastfittande
húfwan ofwer [!] húfwúdet (UUB:X389:7[*15])
- b. Så framt ej alt för elakt wäder twingar dem
at **taga** den wið Kåpan fast·Sittanðe húfwan
öfwer húfwúdet (KVA: Braad[a]:7[*18])
- c. J klofter kyrckorne äro lek-
tare högt uppe, med gallerwärc före, få at de **innom**
ftående nunnor ej måtte wifa sig för publiqut (UUB:X389:6[*14])
- d. **J** Kloster Kyrckorne äro Lectare högt uppe, _
með Gallerwärc före, få at de innestående Nunnor
ej måtte wisa sig för publiqut (KVA: Braad[a]:6[*17])

En intressant avvikelse finner vi i exempel 3:3. Detta är helt klart ett avskriftsfel som Braad själv aldrig skulle gjort i en egenhändig kopia,

men en annan omständighet tyder ändå på att en förkommen braad-handskrift skulle kunna vara förlaga åt KVA.

EXEMPEL 3:3. *Anmärkningsvärt avskriftsfel.*

- a. kring om denne Bay
ligga likfom uti en kretz åtskillige städer tillhopa, däri-
bland de bekantesta äro: Staden Cadix, den förlfta
och ansenligaste af dem alla; Rotta, och Porto S^t
Marie, fom twärt öfwer den samme äro belägne;
famt Porto Real, hwilcken ligger långft in. (UUB:X389:4[*12])
- b. **K**ring om denne **B**ay ligger liksom uti en
Krets åtskillige Städer tilhopa, deriblanð de be-
Kantaste äro: Staden Cadix den Största och
anßenligaste af dem alla; Rotta, och Porto S^t
Marie, fom twärt öfwer den Samma äro belägne;
Sanct Porto Real, hwilken ligger längst in. (KVA: Braad[a]:4[*15])

KVA-skrivaren (i ex. 3:3b) har alltså tagit förlagans 'm' i *samt* (jfr X389 "famt") för ett 'nc' i "Sanct". I Braads handstil händer det också mycket riktigt då och då att 'm' utförs med en påtagligt konkav yttre högerstapel och blir mycket likt ett sammanskrivet 'nc', dock inte i just denna instans i X389. Detta skulle alltså kunna tyda på att KVA-skrivaren faktiskt haft en annan version av resebeskrivningen under ögonen.

Ett indicium av motsatt art finner vi dock i exempel 3:4. Här tycks det som om meningen saknar ett verb i infinitiv allra sist, t.ex. *anföra*, *förtälja* eller *redogöra*, och i X389 saknas även en avslutande punkt. Om denna analys är riktig kan man tycka att Braad vid företagandet av en eventuell kopia borde ha rättat stället genom att sätta ut det verb som saknas. KVA har emellertid exakt samma lydelse, dock med punkten ut-satt.

EXEMPEL 3:4. *Ett orättat fel.*

- a. Både tilfälle och frihet felades mig, at få
[sidbrytning och sidnummer]
befe de útomkring förekommande märkwärdigheter, och
inrättningar, besynnerligen wid Salttillwárkningarne, hwar-
före denne tracten är bekant, och därföre kan jag ej el-
ler nú, därom något [!](UUB:X389:20–21[*28–29])
- b. **B**åde
tilfelle och frihet felades mig, at få bese de útomkring
[kustod, sidbrytning och sidnummer]

förekommande märkvärdigheter och inrättningar, _
 besynnerligen wið Salt tilwærkingarne, hwarföre _
 denne tracten är bekant, och derföre **K**an jag ej[!>] eller
 nú derom något. (KVA: Braad[a]:20–21[*32–33])

En speciell kategori av avvikelser utgör planschernas bildtexter. Här återfinns en hel del skillnader av substantiell art mellan de båda handskrifterna, och det förefaller mindre troligt att den normalt så trogne KVA-skrivaren genomfört dessa ändringar på eget bevåg. T.ex. har X389 på ett ställe ”Iava Húfwúð” där KVA har ”IAVA HUFWUD OCH LANDET DER INNANFÖRE”, och på ett annat ”Prince Island” där KVA har ”ÖARNE PRINCES EILAND och CRACATOV” (se UUB: X389:pl. 5–6[*211–212] och KVA: Braad[a]:pl. 5–6[*48, *51]). Men även om detta alltså skulle kunna ses som ett indicium på förekomsten av en annan förlaga till KVA än X389, måste man handskas försiktigt med just planschmaterialet, som kan ha en delvis annan tillkomsthistoria än själva resebeskrivningstexten – planscherna i KVA har ju vid något tillfälle varit lösa dokument som klistrats in i resebeskrivningens marginaler.

Anförda exempel är alltså endast stickprov ur en del av materialet och vad de visar är framför allt behovet av en grundligare jämförelse på lexikal nivå. I synnerhet exemplens motstridighet understryker detta behov. De får här också tjäna som exempel på hur ett resonemang kring frågan om en eventuell förkommen intermediär resebeskrivning skulle kunna föras med utgångspunkt i en sådan jämförelse.

3.4. Sammanfattande syntes

I detta avslutande avsnitt försöker jag återskapa de olika handskrifternas relativa och absoluta kronologi så långt det låter sig göra utifrån vad som framkommit (3.4.1), för att sedan resonera kring frågan om huruvida det har funnits dokument som nu förkommit (3.4.2) och allra sist diskutera textläget ur ett utgivningsperspektiv och peka framåt mot det snävare material som kommer att tjäna som utgångspunkt för arbetet i kapitel 5 och 6 (3.4.3).

3.4.1. *Kronologin rekonstruerad*

Redan vid avresan från Göteborg i januari 1748 började Braad att skriva på sin resedagbok, handskriften X390. Denna text fortsatte att växa fram under hela resan och avslutades vid hemkomsten.

Under uppehållet i Cádiz har han också fört anteckningar i ett annat dokument som inte finns bevarat; kanske har det rört sig om återanvändbara och därför uttraderade skrivplån. Dessa anteckningar har legat till grund för motsvarande passage i dagboken.

Under uppehållet i Kina (aug. 1748 – jan. 1749) har dagboken också förblivit ombord och avhandlar bara sådant som hänt på skeppet, ingenting om vad Braad har gjort i land.

I Kina har han köpt en liten anteckningsbok (X391) och en större skrivbok (X392). Den förra har han troligtvis burit med sig och använt för att direktanteckna, men också för att – mer dagbokslikt – sammanfatta intrycken från vissa utflykter, såsom besöket i staden Honam. Innehållet har ordnats tematiskt, och talrika tomma sidor mellan avsnitten har möjliggjort påfyllning i efterhand.

Vid avresan från Kina i januari 1749 har anteckningsboken spelat ut sin roll och det regelbundna dagboksskrivandet har återupptagits.

Men den 8 februari (gamla stilen) har Braad också, parallellt med detta, börjat författa en resebeskrivning, och då använt den skrivbok som han köpt under uppehållet i Kina, X392. Denna har skrivits helt full utan att resebeskrivningen därmed blivit fullbordad.

Halvvägs igenom skrivboken har Braad också börjat sprätta de typiska kinesiska dubbla bladen i den för att få tillgång till mer utrymme att skriva på. Denna åtgärd borde kunna tas som ett uttryck för att det rått viss pappersbrist ombord. X392 har också utnyttjats hårt till ändringar, ofta i flera steg med omfattande strykningar och fullklottrade marginaler som följd. Detta vittnar också om ett behov av att utnyttja papperet maximalt.

L185a[b] är en renskrift på 40 sidor av inledningen till X392, gjord på västerländskt papper, tydlig och prydligt skriven, försedd med sid- och arknummer. Ett möjligt antagande är att den har tillkommit efter hemkomsten till Göteborg 11/7 1749 (g.s.). Även denna text har ändrats och bearbetats ytterligare. På några ställen har Braad tagit till lösa papper för att renskriva sina ändringar: fragmenten L185a[a] och L185a[d]. I samband med detta arbete har han upprättat en innehållsförteckning, L185a[c], troligen som en hjälp att överblicka stoffet i den röriga X392. Men såväl innehållsförteckningen L185a[c] som den 40-sidiga L185a[b] kan ha skrivits redan ombord, vilket då motsäger hypotesen om pappersbrist. Braad talar i *Curriculum vitae* om att han vid hemkomsten endast haft ett omoget arbete att visa upp. Detta omdöme skulle kunna passa på L185a[b].

X389 är en helt färdig resebeskrivning med ett minimum av ändringar och rättelser. Proveniensen talar om att den liksom de övriga rese-

beskrivningsdokumenten vid Braads frånfälle befunnit sig i hans ägo. Men ingenting är privat i dess utförande; den är prydligt skriven, försedd med titelblad, dedikation, innehållsförteckning och sidnummer, komplett med illustrationer. Det enda som kan uppfattas som privat framträder i förhållande till KVA, nämligen avsaknaden av ett förord till kompaniet. X389 har med allra största sannolikhet tillkommit i Göteborg efter hemkomsten.

KVA är en kopia som inte kommit till på Braads initiativ och inte är utförd av hans hand. Den är utförd på uppdrag av kommerserådet Lagerström i syfte att lämnas in till Kgl. Vetenskapsakademien. Till Akademien inkom den 24/2 1750, alltså efter Braads nästa avresa.

Den har ett förord adresserat till kompaniet som saknas i X389, och detta bär dateringen 7/9. Detta datum torde avse den dag då förlagan lämnats in till kompaniet. Om denna förlaga varit identisk med X389, betyder det att Braad måste ha skrivit förordet på ett separat papper som sedan förkommit. Datumet 7/9 för inlämningen är intressant. Det innebär att Braad efter hemkomsten 11/7 haft knappa två månader på sig att förfärdiga en presentabel resebeskrivning.

Steget från de kända förarbeterna till X389 är till viss del höljt i dunkel, och till de allra sista paragraferna finns alls ingen motsvarighet i de bevarade fragmenten. Likaså är alltså steget från X389 till KVA inte alldeles självklart. Allt detta kommer att behandlas mer utförligt i nästa avsnitt.

3.4.2. *Vad saknas?*

Ovan har jag så långt det varit möjligt försökt placera in de bevarade handskrifterna i kronologisk ordning. För det fortsatta arbetet med dessa handskrifter är det nödvändigt att också ställa sig frågan om några ytterligare handskrifter funnits och gått förlorade – antydanden i denna riktning har redan gjorts. Jag skall i detta avsnitt närma mig denna frågeställning i två steg, nämligen genom att först fråga vad som *måste ha funnits* och därefter vad som *skulle kunna ha funnits*.

3.4.2.1. *Vad måste ha funnits?*

När man tar såväl yttre som inre faktorer hos de bevarade handskrifterna i beaktande, blir enligt mitt förmenande åtminstone fyra luckor tydliga:

(1) De sista paragraferna i den färdiga resebeskrivningen X389 (slutet av XVI, XVII–XX, om kinesernas religion, hemresan m.m.) saknar helt motsvarighet i de bevarade förarbeterna inom resebeskrivningstext-typen; de nämns endast i den lösa innehållsförteckningen L185a[c]. Med tanke på hur ren och prydlig texten är i X389 förefaller det högst osannolikt att något där skulle vara formulerat för första gången, och med tanke på den ambitionsnivå som hela handskriften vittnar om är det än mer osannolikt att Braad skulle ha gett sig in på att skriva slutet utan förarbeten. Någonstans har slutet formulerats för första gången och troligen också ändrats, men detta dokument saknas.

(2) Avsnittet om Cádiz i dagboken X390 bygger på anteckningar förda under besöket (Braad nämner detta själv), men några sådana anteckningar finns inte bevarade.

(3) Den 40-sidiga bearbetningen av resebeskrivningen L185a[b] slutar mitt i en mening längst ner på den sista fullskrivna sidan i arket, och innehållsförteckningen L185a[c] har hänvisningar till sidor som inte ryms i denna handskrift. Det är så gott som helt säkert att det har funnits en fortsättning, åtminstone så långt det finns sidhänvisningar i innehållsförteckningen.

(4) Resebeskrivningen KVA är en avskrift och inte utförd av Braads hand. Den har dock ett förord adresserat till Ostindiska kompaniet och försett med Braads namn. En förlaga till detta förord saknas.

3.4.2.2. *Vad skulle kunna ha funnits?*

I föregående avsnitt räknas alltså de fyra dokument upp som såvitt jag kan bedöma bör ha funnits. Skall man begränsa sig till att räkna med dessa fyra måste man dock göra vissa antaganden som kan tyckas långsökta. Det är därför befogat att ställa upp några hypoteser om ytterligare förkomna dokument.

Om man förutsätter att det endast funnits en fortsättning på L185a[b] så långt innehållsförteckningen har sidhänvisningar, förutsätter detta att det första utkastet X392 har utgjort direkt förlaga åt X389 i vissa stycken. Detta är inte omöjligt, men knappast troligt. Steget från den mycket röriga och ändrade X392 till den prydliga X389 är mycket långt.

Det är därför troligt att hela resebeskrivningen förelegat i en version av samma grad av redigering som L185a[b]. Det som då ligger närmast till hands att föreställa sig är naturligtvis att det inte bara funnits en fortsättning så långt det finns sidnummer i innehållsförteckningen (jfr punkt 3 ovan i 3.4.2.1) utan att just denna handskrift faktiskt varit

komplett. Eventuellt skulle de avslutande paragraferna som saknas i X392 (jfr 3.4.2.1, punkt 1) där kunna ha förelegat i sin första version.

Om man förutsätter att X389 har varit förlaga åt KVA måste man tänka sig ett scenario där Braad lämnat in X389 till kompaniet och vid något tillfälle tillhandahållit förordet separat. När man så har låtit göra kopian KVA har man bemödat sig om att få med förordet, trots att det inte ingått som en del av X389. Men nog förefaller det egendomligt att tänka sig att den resebeskrivning som lämnats in till kompaniet inte skall ha varit försedd med ett förord som haft kompaniet som adressat, när en kopia avsedd för en helt annan institution bevisligen försetts med ett sådant förord. Och om X389 varit den inlämnade resebeskrivningen måste den alltså vid något senare tillfälle ha återbördats till Braad.

Ovanstående scenario är ju inte på något sätt otänkbart, men det förutsätter ändå några så pass osannolika antaganden, att man måste fråga sig om X389 aldrig har lämnats in till kompaniet utan istället en annan handskrift av Braads hand, försedd med förord. Denna har i så fall av någon anledning med tiden kommit att försvinna ur Ostindiska kompaniets arkiv. I detta sammanhang skall man återigen påminna om att Braad i en av sina självbiografiska skrifter nämner som något anmärkningsvärt att originalet till hans andra resebeskrivning har försvunnit; i det fallet vet vi alltså att han har lämnat in en egenhändig kopia till kompaniet.

Dock måste man fråga sig huruvida det varit möjligt för Braad att på endast två månaders tid genomföra både en genomarbetad reviderad renskrift av sina förarbeten (X389) och en egenhändig avskrift av detta dokument (förkommen). Jag anser det inte otänkbart, men det förutsätter att han har uppvisat en anmärkningsvärd flit och ett exceptionellt arbetstempo. Detta vore dock i så fall inte enda gången. Frågan måste lämnas obesvarad.

Om KVA haft en annan förlaga än X389 bör detta kunna avspegla sig i den variation i lydelse som uppträder handskrifterna emellan. Frågan om en förkommen handskrift är högintressant i ett utgivningsperspektiv, eftersom värdet av KVA som textvitne i hög grad påverkas av svaret på denna fråga. Som framgått i 3.3.5 måste dock denna fråga här lämnas obesvarad.

Slutligen skall det framhållas att man inte av principiella skäl kan utesluta existensen av i stort sett vilka förkomna arbetsdokument som helst. Vi vet ju av spåren de lämnat att vissa papper måste ha försvunnit – men hur kan vi veta att ingenting försvunnit spårlost? Lösa småfragment som L185a[a] och L185a[d] har säkerligen funnits och försvunnit tillsammans med fortsättningen på den större L185a[b]. Men

även om man i detaljfrågor kan behöva vara öppen för sådana spekulationer måste man bestämma sig för vilken status man tillmäter det bevarade materialet. Vad gäller de innehållsliga delar av resebeskrivningen som täcks av de olika fragmenten i L185a anser jag inte att man bör räkna med ytterligare förkomna versioner.

3.4.3. Textkritiska och editoriella implikationer. Material till den grafonomiska analysen

Alla texterna i primärmaterialet speglar ett och samma innehållsliga stoff: Braads iakttagelser från resan och läsning om Kina. Alla handskrifter är a priori intressanta för den som vill ta del av detta stoff. Men bland texterna framträder tre självständiga ”verk” i egen rätt: en dagbok, en anteckningsbok och en resebeskrivning. Resebeskrivningen föreligger i flera versioner, varav några är inkompleta. Den enda kompletta resebeskrivningen av Braads egen hand är X389, men KVA är den som torde ha nått störst publik. I ett utgivningssammanhang har båda dessa versioner ett egenvärde, beroende på om man framför allt vill spegla Braads intentioner eller den kontext vari resebeskrivningen blivit läst. Men dessutom kan det inte uteslutas att KVA haft en nu förkommen egenhändig version av resebeskrivningen som förlaga; tvärtom finns det flera omständigheter som pekar i den riktningen. Skillnader i KVA gentemot X389 kan därför härröra från Braad själv.

För det fortsatta arbetet med den grafonomiska analysen kommer ett snävare materialurval att närmare presenteras i kapitel 5, men redan nu kan det vara på sin plats att göra klart att det är X389, X390 och KVA som är de handskrifter som delvis transkriberats. Det rör sig alltså om två färdiga versioner av resebeskrivningen samt om dagboken. Alla arbetsdokument till resebeskrivningen (dit räknar jag alltså inte dagboken som är ett verk i egen rätt) har uteslutits liksom anteckningsboken. Anledningen att sistnämnda (X391) har uteslutits är – förutom ett mer övergripande behov av avgränsning – att den genom att till störst del vara skriven i tysk handstil inte utan vidare går att analysera parallellt med de övriga färdiga verken utan behöver en egen analys och reser egna problem. Sekundärt men inte utan betydelse är också att de tre handskrifter som valts ut till sekundärmaterialet alla finns tillgängliga som digitala faksimiler online, något som bör kunna vara till fördel vid läsningen av avhandlingens återstående kapitel.

4. Mot en ny grafonomisk teori

4.1. Vad är skrift?

Ämnet för denna avhandling är den konventionaliserade, linjära, alfabetiska skriften sådan den uppträder i ett givet material. Bilder och layout och dokumentets fysiska egenskaper beaktas i princip inte. Närmast skall jag mot bakgrund av den forskning som presenterats i kapitel 1 redogöra för min syn på sådan skrift som kommunikation och språkligt uttryck. Med ordet *skrift* avses alltså i det följande teoretiska resonemanget just sådan skrift och inte blindskrift, teckenspråk eller andra visuella signaler, inte samspelet mellan skrift och bild. Denna avgränsning skall dock inte förstås som att det som här sägs inte skulle kunna vara giltigt även för dessa kommunikationsformer, utan endast som ett klagörande av på vilket område resonemanget hävdas äga giltighet.

Skriften är ett språkligt uttryck i egen rätt, på så sätt jämförbart med och sidordnat talet. I detta avseende delar jag alltså det synsätt som presenteras hos Allén (1965a m.fl.) och som egentligen finns uttryckt som en implicit möjlighet redan hos Saussure ([1915] 1960). Skriften är med andra ord en direkt artikulation av språket.

Men jag ansluter mig också till den uppfattning som vuxit fram inom semiotiken och kanske först formulerats klart av Kress & van Leeuwen (1998, se ovan 1.6.4) och som menar att alla språkliga uttryck är multimodala, dvs. inte endast är språkliga utan obligatoriskt åtföljs av annan information. Redan Liungman (1971) menar att en överföring av ett kommunikativt innehåll från t.ex. tal till skrift innebär en förändring av själva informationen och kallar kartläggandet av detta förhållande för ”en av semiotikens viktigaste uppgifter” (Liungman 1971:34, jfr ovan 1.6.4). Saken, sedd ur ett multimodalt perspektiv, utvecklas i väl funna ordalag av Karlsson (2002):

Skriften blir i detta perspektiv multimodal i sig eftersom den är både språklig och visuell. Därmed kan man för det första konstatera att idén om en ensam, isolerad modalitet snarast blir en abstraktion, för det andra att det vi kallar skrift inte främst bör ses som en ”översättning” av talat

språk utan som ett eget system format av sina specifika materiella villkor. (Karlsson 2002:28)

Detta betyder att ett skriftligt uttryck består av dels språk och dels någonting annat. Något försök att exakt definiera vad i den konventionaliserade skriften som är språk och vad som är annan visuell kommunikation har jag inte sett, även om Karlsson (2002) i det fortsatta rör sig mycket nära en sådan gränsdragning.

För att kunna avgöra vad som är språk och annan kommunikation måste man frigöra sig från bilden av talet som ”rent språk” eller prototypiskt språk och hänföra termen *språk* till en högre abstraktionsnivå. Ett sådant resonemang möter också redan hos Saussure:

[O]n pourrait dire que ce n'est pas le langage parlé qui est naturel à l'homme, mais la faculté de constituer une langue, c'est-à-dire un système de signes distincts correspondant à des idées distinctes. (Saussure [1915] 1960:26)

Genom att tala om distinkta tecken avser Saussure att fästa uppmärksamheten också vid språkets förmåga att på uttryckssidan länka dessa tecken vid varandra enligt vissa regler, vid språkets *articulation* (av lat. *articulus* ’led’, ’del’, ’avdelning’). Saken förklaras närmare av Barthes ([1964] 1985), som framhåller denna uppstyckning av verkligheten som konstitutiv för språket:

[L]e sens ne peut naître que d'une *articulation*, c'est-à-dire d'une division simultanée de la nappe signifiante et de la masse signifiée: le langage, c'est en quelque sorte ce qui *divise* le réel (par exemple le spectre continu des couleurs se réduit verbalement à une série de termes discontinues). (Barthes [1964] 1985)

En konsekvens av detta resonemang, menar jag, är att endast de företeelser i skriften som har som funktion att beteckna morfem (eller lexem) skall räknas som ett uttryck för språk i egentlig mening. Även enheter som har som sin primära funktion att utgöra nödvändiga segment i en helhet som betecknar ett morfem hör naturligtvis hit; detta är fallet med grafemen, alltså med den övervägande delen av skriftens återkommande enheter. För att beteckna det i strikt mening språkliga i skriften kommer jag i fortsättningen att tala om det *verbala* eller *den verbala strukturen*, i motsats till det (rent) *visuella* eller *den visuella strukturen*, detta för att undvika den med många associationer behäftade termen *språk*, som därmed även fortsättningsvis kan användas som en mer allmän benämning på språkliga uttryck av olika slag.

Som visuella räknas alla de företeelser som inte kan räknas som verbala; jag använder mig alltså här av en negativ definition av skriftens visuella sida. Hit hör dels enskilda skrivtecken som interpunktions-tecken och matematiska symboler, dels en visuell, språkligt sett icke-betydelseskiljande, variation av de språkliga tecknen (de skrivna morfemen) eller deras beståndsdelar. De mest konventionaliserade icke-språkliga tecknen torde vara interpunktionstecknen, den mest konventionaliserade variationen av de språkliga tecknen växlingen mellan stor och liten bokstav. Här delar jag alltså inte Alléns (1965a) syn på versaliteten som ett suprasegmentalt grafem, utan ansluter mig snarare till Hammarström (1964) m.fl., som framhåller de stora bokstävernans betydelsebärande funktion. Enkelt uttryckt är det det som hörs (obligatoriskt och på ett givet sätt) vid högläsning som utgör skriftens språkliga innehåll. Att grafemen ”hörs” skall här naturligtvis inte tolkas som att de vart och ett artikuleras som ett fonem; det är det morfem som de tillsammans betecknar som hörs, vid högläsning realiserat som en fonemsekvens. Skillnaden mellan *gärna* och *hjärna* kan inte höras men denna motsättning räknas alltså inte till den visuella strukturen.

Ibland framhålls likheten mellan interpunktionen och det talade språkets prosodi. En sådan parallell är av många orsaker befogad (t.ex. är kopplingen mellan frågetecken och frågeintonation uppenbar), men vi har likväl inte att göra med ett komplett system av obligatoriska samband mellan skrivna symboler och talade prosodiska företeelser. Dessutom bör man fråga sig i vilken grad de prosodiska företeelserna bör räknas som språk. Motiven för denna gränsdragning och de metodiska implikationerna av den kommer jag att utveckla nedan (avsnitt 4.5 och då särskilt 4.5.3).

En viktig konsekvens av denna skriftens dubbla natur är att det språkliga innehållet och det rent visuella utgör varandras kontext och därmed kan styra tolkningen av tvetydiga element i varandra. Häri består, menar jag, den stora bokstavens skenbart grafematiska karaktär. Den betydelseskilnad vi t.ex. uppfattar mellan *olle* och *Olle* ligger i den visuella kontext som det tvetydiga språkliga tecknet {olle} uppträder i. Distinktionen neutraliseras också i meningsinitial position, något som normalt inte förekommer vid grafem. Skillnaden mellan paren *olle* – *Olle* och *gärna* – *hjärna* ligger i att den första motsättningen inte är semantiskt arbiträr, vilket den andra är. Versaliteten är själv bärare av ett betydelseinnehåll (ungefär ’namn’), vilket de olika sätten att återge /j/-fonemet inte är.

Den konventionaliserade skriften är med andra ord ett komplext system av språkliga och visuella tecken som tillsammans bygger upp en

betydelse. Den visuella sidan är inte endast en potential som aktualiseras under särskilda omständigheter eller när särskilda skäl föreligger, som t.ex. användningen av olika textfärger, storlekar och typsnitt i reklam, utan något som obligatoriskt realiserar varje gång man skriver. En för vårt skriftspråk (den språkliga varietet som vuxit fram och konventionaliserats kring skriften som medium) så grundläggande företeelse som *meningen* är i grund och botten en visuell och inte en språklig företeelse, även om vissa syntaktiska och prosodiska företeelser ofta typiskt förknippas med den. Ett okonventionellt eller normbrytande bruk av punkt och stor bokstav gör inte den språkliga morfemsekvensen ogrammatisk.

Tal och skrift är alltså jämställda språkliga uttryck, men vart och ett är också bärare av ett eget och specifikt slag av icke-verbal information. Detta torde till viss del förklara de betydande svårigheter som möter när man skall beskriva förhållandet mellan de båda på ett systematiskt sätt (jfr t.ex. Hellberg 1974). En av grafonomins uppgifter måste vara att kartlägga vad som är verbalt och vad som är rent visuellt i det undersökta skriftmaterialet. I följande avsnitt skall jag utveckla min syn på detta grafonomins uppdrag, men jag kommer också att reda ut förhållandet mellan verksamheterna transkription, grafonomisk analys och edition.

4.2. Förhållandet mellan transkription, grafonomisk analys och edition

En handskriven text utgörs av en sekvens av sinsemellan olika skrivtecken eller *grafer*. Troligen föreligger aldrig full utseendemässig (typologisk/grafisk/paleografisk) överensstämmelse mellan två enskilda grafer i handskriften. Antalet varianter är principiellt lika stort som antalet instanser. En tryckt text (uttrycket avser här även text skriven på dator eller en maskinskriven text) är däremot uppbyggd av en begränsad mängd teckenvarianter. Fullständig likhet mellan vissa av de enskilda fallen förekommer systematiskt.

Att omvandla en handskriven text till en tryckt innebär att man gör en tolkning, där de enskilda fallen i handskriften sammanförs i grupper vars samtliga medlemmar återges med ett och samma skrivtecken i den tryckta texten. Vad man då gör är att man identifierar abstrakta enheter i den handskrivna texten, enheter som är överordnade de enskilda fallen och som de enskilda fallen ses som representationer av.

Sammanförandet av graferna i grupper kan antingen ske på rent utseendemässiga grunder (typologiska kriterier) eller utifrån grafernas funktion (systematiska kriterier). Grovt räknat kan man hänföra det första tillvägagångssättet till paleografin och det senare till grafonomin, men uppdelningen är långt ifrån så enkel, vilket vi skall få anledning att återkomma till (jfr t.ex. Johansson 1997).

De typologiska skillnaderna mellan grafer kan ibland vara mycket små och man kan då tala om *mikropaleografisk* variation, eller förenklat omedvetna skillnader. Ibland kan skillnaderna dock vara påtagliga och uppenbart medvetna, trots att ett gemensamt grundmönster kan urskiljas; man talar då om *makropaleografisk* variation (jfr Dverstorp 2010, van Arkel 1977 och 1979).

Eftersom en *transkription* alltid innebär att man utifrån ett språkligt uttryck (den handskrivna texten) etablerar ett system (i enlighet med vilket man för de enskilda graferna i materialet till gemensamma typer) är den rena transkriptionsverksamheten alltid i någon mån en lingvistisk analys, som sedan kan vara utförd med olika grader av systematik och stringens och mot bakgrund av olika skolning och kunskaper samt utförd med olika grader av medvetenhet om denna analytiska sida av arbetet.

På det systematiska planet kan två teckentyper enligt gängse förklaringsmodell vara utbytbara mot varandra utan att den språkliga betydelsen ändras, vara *allografer*, eller också utgör de betydelseskiljande enheter, de är olika *grafem* (jfr fonologins allofoner och fonem). Härtill bör alltså, enligt mitt synsätt, läggas ytterligare en kategori tecken, tecken utan någon egentlig verbal betydelse vilka dock är betydelsebärande på ett annat plan. Och man skall också påminna om att grafemen som företeelse endast hör hemma i alfabetisk skrift, och att även vårt skriftsystem har odelbara verbala enheter som är betydelsebärande (och inte betydelseskiljande), såsom siffror och logogram (t.ex. %).

En *grafonomisk analys* är *medveten, vetenskaplig* och *lingvistisk* och innebär att man inte enbart ersätter det handskrivna materialets obegränsade teckenuppsättning med en begränsad uppsättning *grafityper* utan också att man beskriver dessas inbördes status och funktion. Den grafonomiska analysen kan föregås av en transkription (som i detta arbete) eller vara integrerad i själva transkriptions- och editionsarbetet (som hos Allén, där transkriptionsmomentet motsvaras av momenten *segmentering* och *grafitypsklassificering* i den grafonomiska analysen).

En huvudsaklig uppgift för en sådan analys förblir att avgöra om grafityperna står i grafematiskt eller allografiskt förhållande till var-

andra. Men den bör också ha ambitionen att visa vilka tecken som hör till den verbala strukturen och vilka som hör till den visuella eller icke-verbala. Grafonomin är en analys av det skrivna språkliga uttrycket, och jag menar alltså att den också bör innefatta de *konventionella och obligatoriska* icke-verbala visuella fenomen som åtföljer det. Eftersom gränsen för vad som är konventionellt flyttar sig i takt med att konventioner uppstår och förändras (jfr Raible 1991) måste varje grafonomisk analys själv specificera var gränsen för det egna sökfältet går. Man kan t.ex. argumentera för att användningen av en viss teckenstorlek eller spaltbredd och en viss placering på sidan i tidningsskrift är så konventionaliserad att den bör ingå i den grafonomiska analysen. Det går inte att bortse helt från de visuella elementen, men det går inte heller att behandla dem på samma sätt och kategorisera dem efter samma kriterier som de språkliga. Allén (1965b), en av de mycket få utgåvor (åtminstone när det gäller svenskspråkigt material) som faktiskt bygger på en grafonomisk analys, hanterar de visuella elementen (som t.ex. skiljetecken) i god filologisk anda – resultatet skulle nog av de flesta språkvetare betraktas som mer än acceptabelt –, men det är tydligt att den grafonomiska metod som använts inte ensam lyckas producera det önskade resultatet utan måste kompletteras med utgivarens goda omdöme. Utan att vilja avskrika utgivarens omdöme som en avgörande instans vid varje edition, vill jag ändå i detta arbete presentera en teoretisk ram som ger mer objektiva kriterier åt bedömningen av de mest konventionella visuella elementens systematiska status, något som också bör kunna vara vägledande i ett editionsarbete.

En *edition* är en transkription med någon form av social finalitet, ett interpersonellt syfte. Driven av detta syfte skapar utgivaren ett nytt skriftligt uttryck utifrån sin analys av ett befintligt. (Utgivningssituationen som ett eget socialt fenomen har betonats av bl.a. McGann [1983] 1992.) En utgivare måste ta ställning till vilka skillnader mellan tecken i handskriften som skall synas i den etablerade texten och vilka skillnader som skall upphävas. Graden av själva analysen och arten av de omvandlingar av det ursprungliga uttrycket som det nya innebär avgör huruvida editionen fyller eller förfelar sitt syfte. (Den transkription som återges i detta arbete faller utanför denna definition, eftersom den har sin finalitet på ett vetenskapligt metaplan och endast syftar till att redovisa transkriptionen som steg i den vetenskapliga analysprocessen. Den är alltså inte någon edition av det slag som här åsyftas.)

Man skulle kunna tänka sig att en medvetenhet om skriftens och det skriftliga dokumentets multimodala natur och semiotiska komplexitet nödvändigt leder till slutsatsen att faksimilet är den enda acceptabla

formen av utgåva. Det är troligt att få andra sätt gör uttryckets hela semiotik större rättvisa, och inom den litterära textkritiken har också en faksimilutgåva av ett litterärt verks första upplaga kommit att framstå som en ojämförlig tillgång. Men det är uppenbart att editioner kan ha sådana syften att ett faksimil som enda återgivning är mindre lämpligt, i synnerhet när det gäller handskriven text. För en utgåva som är tänkt att kunna utnyttjas av språkvetenskapen är en textetablering som bygger på en analys av det grafonomiska systemet troligen att föredra. Allén använder termen *deskriptiv edition* (1965b:XLIV) om sin utgåva och denna term anser jag vara mycket välfunnen i det att den betonar betydelsen av den språkvetenskaplige utgivarens operativa forskarinsats.

Historiska texter utgör vår enda källa till äldre språkskeden, även vad gäller det talade språket, och har kanske i störst utsträckning utnyttjats just med beskrivningen av det sistnämnda som yttersta mål. Att antaganden om det talade språket utifrån ett skriftligt vittne, i synnerhet antaganden av fonologisk art eller antaganden som bygger på fonologiska grundantaganden, helst bör göras efter det att själva det skriftsystem som finns representerat i dokumentet är beskrivet har med kraft framhållits av bl.a. Allén (1965a), och påståendet äger inte mindre giltighet för att man i eran efter Barthes ([1964] 1985) äger nya redskap att hantera det skrivna och det talade uttryckets respektive egenart.

I 4.3 går jag närmare in på några av de frågor som den grafonomiska forskning som introducerats i 1.5 har behandlat. I 4.4 för jag så ett eget teoretiskt resonemang som skall ligga till grund för arbetet i kapitel 5 och 6. Mot bakgrund av tidigare forskning föreslår jag där några begrepp och analysnivåer som jag anser ändamålsenliga när det gäller att beskriva de oklarheter i skriftsystemet som det faktiska materialet uppvisar.

4.3. Närmare blick på några problem inom den grafonomiska forskningen

I 1.5 introducerades de grafonomiska studier som influerat eller på annat sätt haft beröring med föreliggande arbete, t.ex. genom att behandla ett nordiskt material. Här skall nu några frågor av detaljnatur inom denna forskning diskuteras för att senare kunna sättas i mer direkt relation till mitt material, mina frågeställningar och min metod.

4.3.1. Metoder, analysnivåer och terminologi

Allén (1965a) går mycket grundligt tillväga för att etablera grafem-inventariet i det undersökta materialet. Metoden sammanfattas också i Allén (1971:26 ff.) Det första steget är *segmenteringen* och innebär arbetet med att dela upp texten i enskilda skrivtecken, *grafer*. Eftersom skrivstilen i Alléns material är utpräglad kursiv är segmenteringen ett intrikat och omfattande arbete som i detta sammanhang inte närmare skall beskrivas. Metoden går i korthet ut på att ta vara på de sporadiska ordinterna mellanrum som finns och så erhålla mindre beståndsdelar än graforden. Dessa delar kan sedan utnyttjas för att dela upp ord som saknar inre mellanrum och på så sätt erhålla fler mindre delar och till slut med stor flit och slutledningsförmåga etablera de minsta tecknen som texten är uppbyggd av. Allén (1971:26) framhåller dock att segmenteringen inte utgör något egentligt problem vid präntad handskrift.

Efter segmenteringen tar klassificeringen vid. Denna går ut på att på typologisk (utseendemässig) grund föra samman de vid segmenteringen erhållna enheterna i grupper. Dessa grupper kallas *graftyper* och är alltså skriftens minsta abstrakta enhet. Att arbetet med att på detta sätt upprätta ett graftypsinventarium utifrån ett typologiskt grundmönster rymmer ett mått av subjektivitet, medger Allén: ”Något mått på tillåtna variationer inom ramen för detta [grundmönstret] kan jag inte ge” (1965a:82). Graftyperna sammanförs i nästa steg i *graftypsklasser*. Om två graftyper visar sig vara utbytbara i ord utan att betydelsen ändras, uppvisar de fakultativ variation och tillhör samma klass. Om två graftyper står i komplementär distribution är klasstillhörigheten oviss, men det visar sig att fakultativ variation oftast föreligger i några fall, varför även de flesta komplementärt distribuerade graftyperna låter sig grupperas i större klasser. I de få undantagsfallen tillämpar Allén (1965a) olika speciallösningar, som t.ex. att två ovissa graftyper varierar med samma majuskulära graftyp. Det sista steget är att genom uppställandet av minimala par utröna vilka graftypsklasser som står i distinkt förhållande till varandra och alltså utgör olika *grafem*. (Ett första steg är därvidlag att sortera ut de graftypsklasser som ensamma kan utgöra stavelser, alltså skriftens ”vokaler”, men denna rätt invecklade process förbigås här.) Två eller flera graftyper som är representationer av samma grafem är sinsemellan *allografer*.

En företeelse som är värd att nämna är vad Allén kallar *överspridning*. Detta fenomen föreligger när två graftypsklasser i regel står i distinktiv relation och alltså fungerar som grafem, men ibland tycks utbytbara. Exemplet är *e* och *ä*.

Som redan antytts säger sig Johansson (1997) först och främst bygga på Allén (1965a) men förenklar också medvetet metoden i avsevärd grad. Redan på segmenteringsstadiet tillåter sig Johansson att väga in sin förståelse av texten, detta till skillnad från Allén, som först vid klassificeringen tillåter betydelsen att påverka analysen. Vidare stöder sig Johansson vid identifieringen av grafer och grafter på tidigare paleografisk forskning och för alltså in texttexterna föreställningar om en teckenuppsättning i analysen. Detta till trots redovisar Johansson egentligen mer utförligt än Allén de kriterier enligt vilka grafer förs samman till grafter (Johansson 1997:135).

Närmare Alléns (1965a) metod ställer sig Johansson (1997) när det gäller att analysera vilka grafter som har grafemstatus eller är varianter av samma grafem (allografer); här ställer han i likhet med Allén upp minimala par. En större frihet till egen bedömning än Allén tar sig Johansson (1997) när det gäller två särskilda grafter:

Variationen mellan *u* och *v* är av en sådan art att det knappast går att se någon systematik i den. Det är dessutom i många fall svårt att avgöra vilken av de två grafterna det rör sig om, eftersom den grafiska likheten mellan dem ofta är stor. Jag har valt att vid transkriberingen av handskriften urskilja två grafem <u> och <v> som tillskrivs olika betydelsebärande [sic!] funktioner. Överspridningen för dessa grafem kommer inte att behandlas närmare i denna avhandling.
(Johansson 1997:154)

Det blir här tydligt att en föreställning om vilka grafem som skall finnas funnits med redan i grafterklassificeringen; graftern bör ju vara en rent utseendemässigt grundad kategori, och där ingen tydlig grafisk grund för distinktionen föreligger bör man inte heller räkna med olika grafter.

Även Dverstorp (2010) förhåller sig förenklat till Alléns metod och utför sin grafemanalys utan minimala par:

När jag alltså konstaterar att graftergrupperna rakt och runt *r* representerar ett grafem <r> och graftergruppen *g* ett grafem <g> så bygger jag på en förkunskap om den analyserade skriften som i en strikt grafnomisk analys inte är möjlig. Detta är dock ett redan tidigare accepterat ställningstagande i forskningen. (Dverstorp 2010:40)

Men som redan nämnts är Dverstorps syfte inte att åstadkomma en utgåva utan att studera variation på lägre nivåer i texten än grafemnivån. Dverstorp redovisar också med större noggrannhet klassificeringsarbetet med grafter och *graftergrupper* (ungefär Alléns klasser) där

han tar stöd i paleografisk forskning och terminologi. Han ställer upp en grundmodell för beskrivning av graferna och förklarar: ”Grafer som får samma beskrivning [enligt modellen] tillhör alltså samma graftyyp. Graf-typer som följer samma grundmönster tillhör samma graftypsgrupp” (Dverstorp 2010:42).

Dverstorp för också in begreppen mikro- och makropaleografi i analysen (begreppen har han hämtat från van Arkel 1979, som i sin tur verkar ha hämtat dem från Rode; jfr van Arkel 1977:27). Med dessa begrepp särskiljs två nivåer av grafisk variation. Enheter på mikronivån kallar Dverstorp graftyper och enheterna på makronivån graftypsgrupper (Dverstorp 2010:38). Som exempel anføres de två mycket distinkta formerna rakt och runt r – två graftypsgrupper. Detaljvarianterna av respektive r är graftyper.

När det gäller principerna för själva utgåvans utformning har Allén (1965a och 1965b) naturligt nog ett utförligt resonemang om de grafonomiska aspekterna. Här skall framför allt det som rör representationen av det grafematiska systemet lyftas fram, och inte sådant som rör hanteringen av ändringar, förkortningar och textkritisk apparat.

Först och främst, menar Allén, måste alla grafematiska oppositioner i handskriften synas i utgåvan, dvs. två graftypsklasser som analyserats som olika grafem får inte återges med ett och samma tecken. Men editionsnivån väljer han ändå att lägga något mellan grafem- och allograf-nivån, nämligen så att man låter ”de allografer (varianter av grafem) som låter sig representeras inom ramen för den moderna trycksatsen komma till uttryck i texten. Härigenom ges på ett lätt realiserbart sätt ökad information om vissa förhållanden i handskriften” (Allén 1965b: XLIII). Eftersom den moderna trycksatsen år 1965 satte ganska snäva ramar innebär detta val i praktiken att en skiljelinje uppstår mellan junkturgrafemen (skiljetecknen) och övriga grafem. Växlingen mellan t.ex. komma och punkt vid meningslut – lätt att återge med normal trycksats – räknar nämligen Allén som allografisk. Junkturgrafemen återges alltså på allografnivå, medan alfabetiska och numeriska grafem återges grafematiskt. Latinsk stil och majuskularitet återges med kursiv stil respektive versala typer. Det kan förefalla något egendomligt att handskriftens val av skiljetecken endast överlever till utgåvan som ”information om vissa förhållanden i handskriften” som den moderna trycksatsen råkar medge återgivandet av, men detta går ju i linje med den grafematiska analysen. Samtidigt är detta en implicit öppning hos Allén för att det kan finnas variation som i grafematisk mening är oväsentlig men som samtidigt är bärare av information som en läsare

skulle kunna tänkas vara betjänt av. Jag får anledning att återkomma till detta problem i 4.4.3.

Johansson (1997) genomför inte någon regelrätt edition, men han vidtar en datortranskribering av hela handskriften. Transkriberingen sker på graftypsnivå, på så sätt att de olika graftyper som i den föregående analysen upprättats återges med distinkta symboler. ”Analysen av den allografiska variationen har därmed kunnat utföras utan någon ytterligare bearbetning av den transkriberade texten” (Johansson 1997: 157). Exakt vilka symboler som väljs redovisas inte, och transkriptionen finns inte medtagen i avhandlingen. I ett par fall elimineras skillnaden mellan graftyper vid transkriberingen (s^f och s^2 , z^f och z^2) utan att detta motiveras närmare. Majuskler och förstörade minuskler återges i linje med analysen på ett och samma sätt, med kapitåler.

4.3.2. *Analysen av majuskler, stilbyte, suprasegmentala enheter*

De paleografiska handböckerna framhåller utan reservation svårigheten att i äldre text skilja ”små” och ”stora” bokstäver. Härvidlag röjer de den preetablerade föreställningen att det i en text måste finnas just dessa två kategorier och inte fler av samma slag.

Den passus hos Swedlund och Svenonius (1948) som behandlar fenomenet är värd att citeras i sin helhet:

Användandet av stora bokstäver har växlat mycket. Ibland finnas särskilda typer för dessa men ibland kan man blott iakttaga en förstoring, stundom ganska obetydlig, av de små bokstäverna. Några regler för användandet av stora bokstäver funnos ej eller iakttogos i varje fall icke. Det är därför ofta svårt att avgöra om stor eller liten bokstav avses. Vid återgivande i tryck av äldre texter är det därför tillrådligt att i detta avseende normalisera i viss utsträckning. (Swedlund & Svenonius 1948:9)

Citatet beskriver alltså en dubbel svårighet vid valet mellan gemen och versal vid textedering: dels en rent grafisk svårighet att veta var gränsen mellan ”stor” och ”liten” går, dels svårigheten att utifrån kännedomen om ett system kunna räkna ut vad som avses. Rekommendationen att normalisera visar att man ger upp ambitionen att analysera det faktiska systemet och att man har en stark föreställning om att distinktionen majuskel–minuskel måste finnas närvarande i en text, och gärna enligt ett visst känt mönster.

Svensson (1974) sammanfattar förhållandena i vad han kallar den nygotiska eller tyska stilens period (1526–1800) i mycket liknande ord-

lag, även om han inte ger rekommendationen att normalisera: ”Regler för användandet av stora bokstäver fanns ej. Stundom är det omöjligt att veta om liten eller stor bokstav avses” (Svensson 1974:48). Precis som Swedlund och Svenonius (1948) framhåller han avsaknaden av regler som ett problem vid identifikationen av majuskler.

Allén (1965a) kontrasterar mot dessa beskrivningar genom att i princip helt avfärda svårigheten med att skilja minuskler och majuskler åt (notera att även Allén tycks utgå från att dessa två kategorier skall finnas representerade). Han uppställer en metod för att definiera minuskler och utgår då från en etablerad modell där man med hjälp av fyra linjer i skrivriktningen delar upp grafens utrymme i tre ”mellanrum”. En minuskel är en alfabetisk graftyp som håller sig inom det mittersta mellanrummet mellan dessa linjer (alltså på ”raden”) och endast med en stapel eller ett diakritiskt tecken går över gränsen till det övre eller med en stapel gränsen till det nedre. Övriga är majuskler. När det gäller storleksvariation klargör Allén sin ståndpunkt:

Minuskler och majuskler har i texten en viss normalstorlek. Det förekommer, att enskilda grafer av båda kategorierna uppträder såväl förstora som förminskade i förhållande till denna. Enligt den definition som här givits, vilken tar fasta på linjemönstren, inverkar inte detta på vederbörande graftypers kategoritillhörighet. En förstora minuskel är fortfarande en minuskel, en förminskad majuskel fortfarande en majuskel. Formen, inte storleken (graden), uppfattas alltså som den avgörande faktorn. Vid behandling av texter från nysvensk tid råder ofta osäkerhet på den nu diskuterade punkten. Den här givna definitionen synes emellertid kunna skingra denna. (Allén 1965a:83 f.)

Allén tycks alltså mena att denna definition skulle ha bärlighet på mer än bara ekebladmaterial och att rentav svårigheterna i fråga om majuskularitet överdrivits.

I sin grafematiska analys beskriver Allén (1965a) majuskularitet och minuskularitet som två olika *suprasegmentala grafer*. Ettdera finns alltid representerat vid alfabetiska grafer och valet mellan stor och liten bokstav har alltså betydelseskiljande funktion.

Visserligen uppträder så gott som samtliga majuskler även i fakultativ variation med en viss minuskel vardera. Den distinktiva funktionen är undantaget; Allén har endast noterat två minimala par. Förhållandet måste enligt Alléns terminologi beskrivas som överspridning. Dessa två belägg får så tjäna som utgångspunkt för att betrakta motsättningen mellan majuskel och minuskel som potentiellt distinktiv i sig (Allén 1965a:102 ff.).

Det är sålunda hos Allén inte fråga om en binär analys i egentlig mening, eftersom man teoretiskt – såsom han beskriver det – skulle kunna tänka sig att inget av grafemen vore närvarande i ett ord. Möjligt motiveras detta synsätt av att distinktionen inte kan göras vid alla typer av grafer. T.ex. skulle ett ord bestående av endast siffror sakna såväl majuskularitet som minuskularitet, men det tycks mig som om en mer ekonomisk beskrivning skulle ha varit att betrakta skillnaden mellan majuskel och minuskel som neutraliserad vid vissa grafter, och för de alfabetiska grafternas del – normalfallet – endast se majuskularitet som ett grafem och minuskularitet som frånvaron av detta grafem. Alléns (1965a) grafematiska notationssystem ansluter också till ett sådant synsätt genom att inte på något särskilt sätt markera minuskularitet annat än som frånvaro av majuskelmarkering.

Johansson (1997) tycks något vacklande i sin inställning till majuskulerna. Han tillskriver – enligt mitt förmenande alltså oriktigt – Allén (1965a) ett binärt synsätt och säger sig ansluta till detta, men tycks samtidigt frånga den suprasegmentala analysen till förmån för en syn på den enskilda majuskeln som ett eget grafem: ”Man torde därmed kunna betrakta majuskeln som ett självständigt grafem på den majuskulära nivån, samtidigt som den i vissa fall realiserar i komplementär distribution med minuskeln” (Johansson 1997:155). Men säkert är i alla fall att Johansson tillämpar Alléns metod för att skilja majuskel och minuskel på ett rent grafiskt plan (Johansson 1997:135). Till skillnad från Allén gör dock Johansson en distinktion mellan majuskler och förstörade minuskler, även om de tillmäts samma systematiska ställning.

Johansson ansluter i denna fråga också till Lindblad (1954) och dennes resonemang om ”stora bokstäver” och formulerar: ”De av Lindblad avgränsade storbokstäverna betraktas vid den grafematiska analysen, oavsett om det rör sig om majuskler eller minuskler, som egna grafer. De betecknas i det följande som *majuskelgrafem*” (Johansson 1997:134).

Lindblad (1954) är intressant i detta sammanhang eftersom han mycket tydligt har en öppenhet för tanken på flera olika sorters ”stora bokstäver”. Han förklarar att termen *majuskler* används för grafer med en viss från normalminuskeln avvikande form, och termen *stora bokstäver* för grafer med en från minuskeln avvikande storlek (Lindblad 1954:3 not 2.). Som jag förstår det kan hos Lindblad en viss graf samtidigt vara storbokstav och majuskel, eller också endast det ena eller det andra.

Lindblad finner svårigheter i att använda tidigare *Codex Regius*-forsknings kategorier för olika stora bokstäver, eftersom företrädare för

olika kategorier kan vara snarlika, som i fallet med bokstäver som inleder nya kapitel respektive nya dikter. Problemet bottnar enligt min mening i det gängse tillvägagångssättet att ställa upp funktionellt grundade kategorier utan tillräcklig hänsyn till de grafiska olikheterna – och likheterna. Lindblad (1954) närmar sig ett mer grafonomiskt tillvägagångssätt genom att föra samman de grafiskt snarlika kategorierna till en, men fjärrar sig egentligen inte från den funktionellt baserade kategoriseringen som sådan. En grafonomisk undersökning skulle ha utgått från grafiskt grundade kategorier och sedan beskrivit de funktioner dessa faktiskt har.

McLaughlin (1963) för inget resonemang kring suprasegmentala företeelser. Majuskler och minuskler ser han som allografer av samma grafem. I vissa positioner står de i komplementär distribution, i andra (som t.ex. initialt i egennamn eller initialt i en strof) befinner de sig i variation. Dverstorp (2010) sysslar egentligen bara med minuskler, men jag kan inte finna något resonemang kring detta i avhandlingen. Tro- ligen ligger förhållanden i handskriften bakom.

När det gäller fenomenet växling mellan tysk och latinsk stil är det naturligt nog bara hos Allén (1965a) som frågan blir aktuell; det är ju den enda undersökning som behandlar ett nysvensk material. Allén analyserar denna växling på samma sätt som växlingen mellan minuskler och majuskler, som en opposition mellan två suprasegmentala grafem. Latinsk stil återges i utgåvan och i den grafematiska notationen med kursiv stil (Allén 1965a:109, Allén 1965b:XLVI). Han exemplifierar den grafematiskt distinktiva funktionen med de minimala paren: ”de” ’de’ : *de* (lat./fr.) ’av, om’; ”in” ’in’ : *in* (lat.) ’i’.

Hamp (1959) tar ett annat teoretisk grepp på fenomenet stilväxling genom att föra det till vad han kallar *paragraphemics*, det skrivna språkets särskilda form av de s.k. paralingvistiska företeelser som vid tiden för artikelns publicering hade börjat uppmärksammas. Hamp uppehåller sig mest kring frågan om vilka typer av stilföreteelser som bör räknas som paragrafemiska och inte bara som dekor eller som en motsvarighet till talsituationens akustik. Avgörande tycks vara ett relativt klart betydelseinnehåll inom ett visst system, och de entydigaste exemplen som Hamp ger är kursivering och genomgående versalitet, det senare analyserat som något annat än grafemet initial versalitet (”*capitalization*”) (Hamp 1959:2, 5).

Hammarström (1964) gör en skillnad mellan två sorters icke-betydelseskiljande variation (allografi med en gängse term), fri och fakultativ. Den fakultativa variationen är sådan som har en funktion på ett annat plan än den betydelseskiljande, och dit räknar Hammarström

såväl olika sorters stilväxling som användning av majuskler. I sin analys av majuskelfenomenet (där han också stöder sig på en artikel av A. Avram) framhåller Hammarström det faktum att majusklerna har en systematisk koppling till språkets innehållssida (genom att beteckna sådant som substantiv eller egennamn) och således inte – som fonemen i talet – är ”tomma” tecken (Hammarström 1964:337, not 1). Det är tydligt att Hammarström liksom Hamp ger uttryck för tankegångar som i mycket minner om Barthes resonemang kring vad han kallar konnotation (Barthes [1964] 1985).

4.3.3. *Analysen av icke-alfabetiska segment*

Allén räknar förutom med de alfabetiska och de suprasegmentala (gradväxling och stilväxling) grafemen med *numeriska grafem*, *junkturgrafem* och *abbreviaturgrafem* (1965a:116–125). Som en företeelse för sig räknas *korrektionsstecknen*.

Analysen av de så kallade junkturgrafemen, alltså framför allt skiljetecken, skiljer ut sig något från det övriga resonemanget därigenom att grafeminventariet på denna punkt framför allt tycks vara systematiskt betingat; graftyper med samma funktion förs samman till ett grafem. Egentligen skiljer sig väl detta inte väsentligen från hur de alfabetiska graftyperna klassificerats. Skillnaden är dock enligt mitt förmenande att funktionen tycks så mycket svårare att belägga objektivt. De viktigare junkturgrafemen är *terminal junktur* med allograferna punkt, kommatecken, kolon, snedstreck, junkturcell majuskularitet och Ø; *subterminal junktur* med den enda varianten kommatecken; *semiterminal junktur*, kolon före direkt anföring. (Vidare finns olika ordinterna skiljetecken samt parenteser m.m.) Kommatecken och kolon ses alltså ibland som allografer till den terminala (meningsavslutande) junkturen, ibland som representationer av egna grafem. Det är uppenbart att dessa skiljetecken har de olika funktioner som Allén med sedvanlig stringens observerat, men det förefaller samtidigt något riskabelt att en återgivning på grafemnivå enligt analysen skulle rendera en på vissa punkter ”normaliserad interpunktion” i det att mening alltid skulle avslutas med punkt (som nämnts i 4.3.1 löser Allén detta på annat sätt).

När det gäller abbreviaturerna räknar Allén på motsvarande sätt med ett enda grafem som representeras av olika allografer, vilka motsvarar de olika tekniker för att förkorta ord som används i materialet (Allén 1965a:122).

De korrektionstecken som förekommer menar Allén inte ingår i den definitiva texten och de ”måste på grund härav anses stå utanför denna texts grafematiska struktur” (Allén 1965a:125).

Allén (1965a) använder alltså termen *grafem* för de icke-alfabetiska företeelserna och berör inte närmare de principiella svårigheter som måste sammanhånga med etablerandet av dem jämfört med etablerandet av de alfabetiska grafemen, såsom t.ex. svårigheten att ställa upp minimala par.

Allén (1971) går något närmare in på de icke-alfabetiska företeelsernas speciella karaktär. Han lyfter t.ex. fram den påtagliga skillnaden mellan tal och skrift i detta avseende: ”Junkturerna i skrift är segmentala enheter: punkt, komma osv. I talet har vi här att göra med prosodiska fenomen, intonationsförlopp” (Allén 1971:9). Vidare talar han om svårigheten att precisera de numeriska grafemens alfabetiska motsvarighet på grund av det ”för de numeriska graforden unika positionssystemet” (Allén 1971:31). Siffror, menar han vidare, påminner om *logogram* (ordtecken) som % och §. Förekomsten av dessa senare gör att modern svensk skrift noga räknat borde betecknas som ”logoalfabetisk” (Allén 1971:32).

McLaughlin (1963) räknar med fyra sorters icke-alfabetiska grafem: *punctuation graphs*, *graphic components* (diakritika), *Tachygraphs* (abreviaturtecken) och *word-signs* (”non alphabetic graphs bounded by space”) (1963:30). Om de sistnämnda heter det vidare att ”Word signs apparently represent words rather than sequences of graphemes”, och exemplet med &-tecknet anförs, som i McLaughlins material endast kan stå för ordet *and* och inte för grafemsekvensen <and> i annan kontext (1963:30). McLaughlin säger ingenting explicit om hur dessa och de andra icke-alfabetiska företeelserna förhåller sig till grafemnivån, men det borde ligga nära till hands att föra hans ”word-signs” till hans tidigare nämnda kategori *morphographemes*.

Hamp (1959) gör i sin korta terminologiska genomgång en distinktion mellan *graphomorph(eme)s*, skriftliga morfem utan direkt motsvarighet i talet, såsom plural genom dubbling (t.ex. *pp. §§*), *morphograms*, grafem (!) som motsvarar ett morfem och inte nödvändigtvis ett helt ord (t.ex. *¢* för *cent-*) i talet, och *logograms* för grafem (!) som regelbundet återger ett visst ord (t.ex. & för *and*). Ett *ideogram*, slutligen, är ”[a] grapheme that matches a structure point in one or more non-linguistic systems, and hence has multiple correspondents in the linguistic system” (Hamp 1959:2). Huruvida den sistnämnda kategorin hör till de paragrafemiska företeelser som är ämnet för artikeln sägs inte

explicit, men att de relateras till ett "non-linguistic system" pekar onekligen i den riktningen.

Johansson (1997) räknar med tre sorters icke-alfabetiska tecken: skiljetecken, numeriska tecken och abbreviaturer. "Skiljetecken behandlas dock inte närmare i denna avhandling" (1997:136).

De numeriska tecken som förekommer i Johanssons material är romerska siffror som till sin utformning är identiska med vissa minuskelgrafem och de får därför ingen särskild behandling i analysen (1997:136). Abbreviaturerna redovisas först som en särskild grupp graftyper efter de alfabetiska. Vid den grafematiska analysen ställs de så i tabellform upp som graftyper som hör ihop med ett och samma grafem. Men i löptexten komplicerar Johansson bilden: "Abbreviaturerna är svårhanterliga ur ett grafematiskt perspektiv" (1997:156). Därefter tycks han ta avstånd från Alléns analys att föra samman alla abbreviaturer till ett grafem såsom olämplig i ett medeltida material.

Weinstock ägnar förhållandevis stort utrymme åt att upprätta icke-alfabetiska grafem utifrån de icke-alfabetiska allografer han upptecknat, och analysen intar en framtädande plats genom att företas före upprättandet av de alfabetiska grafemen ([1965] 1995:38–49). De icke-alfabetiska grafemen konstateras liksom de alfabetiska genom förekomsten av minimala par (många av hans icke-alfabetiska tecken är abbreviaturer) och tycks inte egentligen tillmätas någon annan status inom systemet än dessa.

Spurkland nämner termen *grafografem* som beteckning på grafem "som ikke har tilsvarenheter i lydsystemet, slik som tall, £, \$, og &" (1991:41), men han utvecklar inte saken vidare än så, troligen av den anledningen att hans studie främst ägnar sig åt relationen mellan grafem och fonem. Möjligen spelar också företeelsen en mindre roll i det runmaterial han arbetar med. Det är dock uppenbart att Spurkland inte ser de icke-alfabetiska företeelserna som representanter för grafemsekvenser. Spurklands term är intressant såtillvida som den riktar uppmärksamheten på att vissa skrivtecken har sin funktion inom skriften som sådan, utan given parallell i talet.

Alléns (1971) kommentar om likheten mellan skriftens skiljetecken och det talade språkets prosodi inbjuder till en jämförelse med hur man på fonologiskt håll analyserar sådana företeelser. I ett översiktsverk som Gussenhoven & Jacobs (2005) sägs följande om "postlexical tone", varmed avses frågeintonation och liknande företeelser i motsats till fonematisk tonaccent:

These tones are independent morphemes, whose meanings are somewhat vague, having to do with whether you are telling the listener some in-

formation or are asking for some, but no attempt to define them will be made here. (Gussenhoven & Jacobs 2005:128 f.)

Allén (1965a) har en faktiskt textedition (Allén 1965b) som yttersta syfte och det är naturligt att frågor rörande textens utformning på sidan blir aktuella i hans arbete. Som ideal framhåller Allén att textutgåvan följer handskriftens radbrytningar: ”En textutgåva bör om möjligt vara radrätt” (Allén 1965b:XLVI). För hanterlighetens skull väljer han dock att markera radslut med ett litet lodstreck och sidslut med ett dubbelt litet lodstreck. Alléns material är som sagt ett brevmaterial och erbjuder särskilda problem, såsom olika skrivriktning m.m. Även sådant anges i kommentar (1965b:XLVII).

Johansson meddelar kort att ”[r]adslut markeras” (1997:135) vid etableringen av materialet, men det anges inte närmare hur detta konkret görs vid den transkribering som också vidtas.

Även utgivaren Lönnroth meddelar att han ”i enlighet med dagens nordiska textutgivning [...] reproducerar handskriften sidrätt och radrätt” (2007a:55).

Denna allmänt omfattade syn på radbrytningens betydelse är intressant och man kan beklaga att saken inte motiveras närmare hos någon. Jag menar att detta synsätt ytterligare öppnar för möjligheten till en vidare definition av skriftsystemets betydelsekonstruerande faktorer.

4.4. Teoretiska ställningstaganden

Mot bakgrund av denna mer detaljerade forskningsgenomgång skall jag nu först redogöra för min egen tillämpning av några av grafonomins grundantaganden och begrepp (4.4.1) och framhålla avhandlingsmaterialets särskilda problem (4.4.2), för att sedan kunna skissera några metodiska grundprinciper för att hantera dessa problem (4.4.3).

4.4.1. Bruket av den grafonomiska analysens grundläggande antaganden och begrepp i denna avhandling

För den som skall göra en tryckt utgåva av en handskreven text i syftet att den skall kunna tjäna som underlag för ett språkhistoriskt studium står sig Sture Alléns arbeten med Ekeblads brev (Allén 1965a och 1965b) ännu som goda förebilder, framför allt i metodiskt hänseende men också i fråga om teoretiska grundpoänger. Synen på skriften som ett autonomt system, jämbördigt med talet och möjligt och nödvändigt

att studera i sig anser jag vara principiellt riktig. Ett vad Allén kallar ”rent grafembegrepp”, dvs. en syn på grafemet som skriftens minsta betydelseskiljande enhet utan någon hänsyn till det talade språket, anser jag likaledes vara eftersträvansvärt.

I följande resonemang är det Allén (främst 1965a men även 1965b) som utgör referenspunkt. Det är Alléns metod som är utgångspunkten för metoden i föreliggande arbete. Jag ansluter mig också till dem som utan invändning övertagit Alléns användning av de svenska termerna *grafonomi*, *graf*, *graftyp*, *graftypsklass*, *grafem* och *allograf*. Grafem återges i denna avhandling inom vinkelparenteser (<>), grafter inom enkla citattecken (‘ ’) och grafterklasser i kursiv stil. Sekvenser av enheter på respektive nivå återges på samma sätt. Direkta citat ur materialet ges inom citationstecken (” ”), vilket alltså kan ses som notation på grafnivå.

Mitt arbete skiljer sig dock i flera avseenden från Alléns. Delvis hänger detta ihop med de respektive handskriftsmaterialens olikheter, vilket kommer att beröras närmare i 4.4.2. Delvis hänger det ihop med en olikhet i syfte, där Allén (1965a) har det uttalade syftet att pröva en viss grafemteori i praktiken. Min studie är i det avseendet mer materialdriven; jag avser att behandla just de problem som det givna materialet ställer upp. Till viss del kommer det att innebära att problemområden som Allén (1965a) ägnar mycket utrymme helt förbigås, till viss del att finare distinktioner behöver göras än hos Allén. De metodiska likheterna och olikheterna kommer att kommenteras i 4.4.3. Här skall jag dock föra den teoretiska diskussionen något vidare.

Oavsett vilken syn på förhållandet mellan tal och skrift man företräder, om man menar att de utgör två helt parallella system eller att skriften har en underordnad ställning och i någon mån är sekundär i förhållande till talet hos den enskilde språkbrukaren, är det essentiellt att man vid studiet av äldre textmaterial betraktar skriften i sig som den enda primära kunskapskällan. All kunskap om äldre språkskedens fonologi har grafonomin som nödvändigt mellanled. Både McLaughlin (1963) och Spurkland (1991) resonerar med stor klarhet i detta avseende, trots att de har skriftens förhållande till talet som sitt yttersta syfte. Ett arbete som Hellberg (1974) kan alltså inte utan vidare utföras på ett äldre material, men detta utesluter inte att en sådan förklaringsmodell har något att bidra med vid beskrivning av äldre språkskedens grafonomi. Ingenting utesluter dock att man vid studiet av äldre texters grafonomiska system uppställer hypoteser om det talade språkets fonologiska system, så länge man inte glömmer att det rör sig om just hypoteser.

När allt detta har sagts vad gäller den principiella teoretiska hållningen gentemot ett äldre material, måste dock några tankar föras fram rörande praktiken.

För Allén (1965a och 1965b) är det en nödvändig följd av principen om skriftspråkets autonomi att den grafematiska analysen måste företas enligt textimmanenta kriterier, och när det gäller segmenteringen och den första graftypsklassificeringen arbetar han också enligt en sinnrik och helt textintern metod. När det dock gäller den fortsatta klassificeringen, dvs. inordnandet av graftyperna i klasser och vid analysen av deras systematiska förhållanden (fri variation, komplementär distribution, betydelseskiljande/icke betydelseskiljande) förs förståelsen av texten in som ett nödvändigt redskap i metoden – på goda grunder. Även här framhåller Allén vikten av att gå så litet utanför texten som möjligt och lyfter fram möjligheten att använda den snäva kontexten som hjälp vid tolkning och tillråder minimal hjälp av historiska ordböcker.

Men jag menar att man genom att släppa in förståelsen också tillåter ett känt språkssystem (med såväl fonologi som grafonomi) att vägleda analysen. Ty när det kommer till kritan måste det vara forskarens egen språkkompetens kompletterad med kunskaper i äldre skedens formlära och ordförråd – allt lika textexternt – som utgör den huvudsakliga förutsättningen för förståelsen. Mellan att som Allén anse sig kunna identifiera kända lexikala enheter och att såsom t.ex. äldre paleografi anse sig kunna identifiera representanter för en känd uppsättning segment föreligger en gradskillnad, men ingen väsensskillnad. För att över huvud taget kunna arbeta med äldre texter på det sätt som Allén gör måste man utgå från att mycket av det kända språkets lexikon och formsystem går igen, och dess fonologiska struktur, med andra ord att man till stor del förstår graford i texten genom att identifiera likhet med lexikala segmentsträngar i det språk man redan har kompetens i. Om det inte fanns en påtaglig överensstämmelse mellan dessa segmentsträngar vore förståelsen inte möjlig.

En fullkomligt textintern analysmodell skulle vara en som gick att använda i en text som är skriven på ett språk man inte förstår och med ett alfabet man inte alls känner till. Det första steget i en sådan analys skulle behöva vara att slå fast vad som är upp och ned och fram och bak på dokumentet, och frågan är om ens detta är möjligt – på rent text-interna grunder. Kunskaper om andra språk och skriftsystem och inte minst en kännedom om världen torde alltid spela in när vetenskapen ställs inför liknande problem och lyckas lösa dem.

Men var skall man då dra gränsen för hur mycket man kan låta extern information spela in vid analysen av en äldre handskrifts grafonomiska

system? Svaret måste bli att det är materialets natur och undersökningens syfte som avgör. En språkhistoriskt inriktad utgivare måste fråga sig vad handskriftens grafiska variation har för potentiellt språkhistoriskt informationsvärde och ge en adekvat beskrivning av denna variation.

Som redan framgått har detta arbete också hämtat inspiration från och ansluter sig i viss mån till semiotiken. Detta yttrar sig framför allt i ett viktigt principiellt tillägg till den allénska grafonomins skriftsyn: den konventionaliserade skriften består förutom av en verbal struktur, i någon mån analog med talet, av en icke-verbal, rent visuell struktur som inte på samma sätt är direkt analog med någonting i talet och vars innehåll inte är omedelbart språkligt, dvs. inte syftar till att artikulera språkliga morfem. Detta har metodiska implikationer framför allt när det gäller analysen av allografi, som hör till den visuella strukturen och dit jag alltså även räknar majuskularitet/versalitet, men även vid hanteringen av icke-alfabetiska segment som interpunktionstecken.

4.4.2. Braadmaterialets särskilda egenskaper och problem

Handskrifterna i mitt material är skrivna på svenska med latinsk handstil åren 1748–1749. Ingen relevant utgåva eller annat grafonomiskt arbete jag har påträffat har arbetat med något ungefär samtida material på samma språk och med handstil som braadmaterialet. Den latinska stilen är vid den aktuella tiden en ny och tämligen oetablerad företeelse i skrift på svenska och kan knappast ha varit någon skribents ”grafiska modersmål”. Den är också en i hög grad utforskad företeelse.

Alléns (1965a och 1965b) material ligger någorlunda nära i tid (mindre än hundra år) och braadmaterialet har åtminstone det gemensamt med ekebladtexterna att varken utgöra en del av medeltidens skriftkultur eller vara produkter av senare skedens standardiserade svenska. Men skillnaderna mellan Braad och Ekeblad är samtidigt avsevärda.

För det första föreligger en skillnad i genre och format. Braadtexterna i materialet är längre sammanhängande texter och i resebeskrivningarnas fall väl genomarbetade böcker uppenbart avsedda att läsas av en bredare publik än en enda adressat och en eventuell krets kring denne, som fallet är med Ekeblads brev. För det andra är skillnaden mellan Ekeblads tyska handstil och Braads latinska betydelsefull. För det tredje föreligger en viktig skillnad i grafisk tydlighet, sannolikt intimt kopplad till olikheten i syfte och genre: ekebladbreven är mycket kursivt skrivna

(segmenteringen är ju för Allén en stor och krävande uppgift) medan Braads skrifter i det närmaste är präntade. Segmenteringsproblemet bedömer jag i braadmaterialet vara i princip obefintligt och det kommer inte att ges något särskilt utrymme i analysen. Enstaka svårare ställen kan finnas, men behandlingen av sådana hör snarast hemma i en eventuell utgåvas kommentarer och apparat. I viss mån utgör problemet med *ij/y* (se nedan) ett segmenteringsproblem, men eftersom det rör sig om en enda och så pass begränsad företeelse har jag valt att behandla den ungefär på samma sätt som andra grafter.

I Alléns material finns slutligen en diakron aspekt (brevet är skrivna över flera år), som är mindre betydande i mitt material. Å andra sidan finns i braadmaterialet en motsättning mellan olika händer, Braads egen i UUB:X389 och X390, en okänd skrivares i KVA-handskriften.

Jag har redan nämnt att även klassificeringen av grafterna enligt min bedömning till stor del är oproblematiske. Delvis bygger denna bedömning på den iakttagelsen att den makropaleografiska variationen är ganska liten.

Som en utgångspunkt för den fortsatta teoretiska och metodiska diskussionen i detta kapitel skall jag här sammanfatta de viktigaste grafonomiska problemen i braadmaterialet. Mer i detalj beskrivs de enskilda företeelserna i kapitel 5. En förutsättning för denna översikt är att jag (olikt Allén 1965a men i likhet med t.ex. Dverstorp 2010 och Johansson 1997) anser mig kunna föra samman olika grafter (grupp av liknande grafer) med varandra till relevanta överordnade kategorier, grafterklasser, utan annan grund än mitt helhetsintryck av materialet och min bedömning. Jag kommer t.ex. att betrakta grafterna 'd' och 'ð' som tillhöriga samma klass *d* utan att närmare redovisa en bakomliggande analys. (Vilka grafiska egenskaper som kännetecknar respektive grafter meddelas i kapitel 5.) Jag kommer på samma sätt att tala om *vokalisk* och *konsonantisk* användning av olika grafter utan att redovisa ett empiriskt underlag för dessa beteckningar, som skall förstås som rent grafofaktiska och syfta på grafternas förmåga att i likhet med talets vokaler ensamma utgöra stavelsekärna. (Allén 1965a använder de mer adekvata men kanske mindre självförklarande termerna *autografem* och *syngrafem*.)

På segmentnivå har jag iakttagit följande problemområden i materialet (problematiske grafterklasser):

(1) Två varianter av *d*, 'd' och 'ð', används på ett sätt som verkar systematiskt, om än inte konsekvent. På liknande sätt förhåller det sig med *s* där två varianter 's' och 'ʃ', fungerar som minuskler och där ett 'S'

(eller annan form av ”stort” *s*) har en oklar ställning i fråga om minuskularitet och majuskularitet.

(2) Inom en klass som jag kallar *ij/ÿ* är det oklart vilka grafter som avser två segment och vilka som avser ett. Problemet är här att materialet inte erbjuder några exempel på minimala par när det gäller vissa av de ingående grafterna. Visserligen är den rent grafiska skillnaden mellan de olika typerna tämligen ringa, men till problembilden hör också mitt – som jag menar rimliga – antagande att det inom den grupp av lexikala enheter där grafterklassens medlemmar uppträder *bör* finnas en grafematisk distinktion i fråga om det aktuella segmentet. I klar-språk: jag finner det rimligt att anta att Braad t.ex. har två olika grafem i det andra segmentet från vänster i ord som jag identifierar som de lexikala enheterna *vi* och *synnerligen*. För att bringa reda i den grafiska variation som faktiskt finns kommer jag här att laborera med *tentativa grafem* som en ersättning för minimala par. Saken utreds närmare i 4.4.3.2.

(3) Två grafter, ’u’ och ’y’, används sida vid sida med liknande grafter försedda med diakritiska tecken. Distributionen tycks relaterad till huruvida orden där grafterna ingår är av latinskt eller germanskt ursprung eller om de är egennamn. Ett liknande distributionsförhållande tycks råda mellan ’v’ och ’w’, samt mellan ’æ’ och ’ä’, men saken kommer alltså att bli föremål för noggrannare analys.

(4) Grafterna ’i’ och ’j’ står i en oklar relation till varandra. Rör det sig om komplementär distribution, fri variation eller distinktiv funktion?

På en punkt tycks braadmaterialet erbjuda svårigheter som inte täcks av Alléns metod; det gäller distinktionen mellan stora och små bokstäver. Allén (1965a) anför formen som det distinktiva draget mellan majuskler och minuskler och avfärdar storleken som kriterium. Detta menar han tillgodoser ekebladmaterialets noggrannhetsbehov i frågan. För en riktig analys av förhållandena i braadmaterialet bedömer jag att det krävs en mer finkalibrerad analysapparat.

En företeelse som framför allt möter i KVA-handskriften av rese-beskrivningen (KVA: Braad[a]) har jag kallat *diakritisering*, en sorts utsmyckning av oklar grafonomisk status av vissa grafer.

När det gäller dessa problematiska företeelser är det inte så mycket en fråga om att avgöra vad som är grafem och vad som är allografer, utan om att ge en märkbar variation en adekvat beskrivning. Och här menar jag att uppdelningen i grafem och allografer delvis är otillräcklig.

Problemet med ”stora” och ”små” bokstäver har två sidor. Dels handlar det om att finna en metod för att reda ut vad som är vad (det finns åtskilliga mellanformer mellan de tydligaste majuskelnerna och de helt omarkerade minuskelnerna i löptexten), dels handlar det om att beskriva vilken funktion i systemet de olika varianterna har. Det förstnämnda kommer jag att kort beröra nedan (4.4.3.4) för att sedan fördjupa i kapitel 5. När det gäller det sistnämnda, att beskriva tecknens systematiska funktion, anser jag att frågan behöver sättas in i ett större sammanhang. Liksom siffror, interpunktionstecken och ordtecken som % och &, är det man brukar kalla majuskularitet och minuskularitet en *icke-alfabetisk* företeelse. Ty även om växlingen mellan majuskel och minuskel blir synlig i form av olika alfabetiska bokstavstecken, är den inte någon bokstav i sig. Detsamma gäller andra suprasegmentala företeelser, som t.ex. växlingen mellan tysk och latinsk handstil i en och samma text. Detta fenomen spelar en marginell roll i primärmaterialet (och ingen alls i sekundärmaterialet), men det tycks som om bruket av 'y', 'u', och 'v' på något sätt är besläktat. Och i sekundärmaterialet förekommer *understrykning*, en i högsta grad suprasegmental företeelse.

När det gäller texters icke-alfabetiska företeelser tycks det som om dessa inte har fått sin särställning tillräckligt beaktad av forskningen utan i någon mån åkt snålskjuts på grafembegreppet. Grafemen är ju skriftens minsta betydelseskiljande enheter, men det finns uppenbarligen också odelbara enheter som är mer än bara betydelseskiljande. Därför skulle jag vilja formulera ett tillägg till grafemdefinitionen: egentliga grafem måste kunna kombineras på ett semantiskt och morfologiskt arbiträrt sätt; endast då är de betydelseskiljande och ingenting annat. Odelbara enheter som inte lever upp till detta krav behöver särbehandlas vid den grafematiska analysen.

I avsnitt 4.4.3.3 presenteras min teoretiska syn på skriftens icke-alfabetiska *segment* och i 4.4.3.4 behandlas de *suprasegmentala* fenomenen. Men dessförinnan diskuteras i 4.4.3.1 olika slag av allografi och i 4.4.3.2 användningen av *tentativa grafem*.

4.4.3. Metodiska grundprinciper

För att mitt resonemang skall bli tydligt kommer jag i detta avsnitt att ta utgångspunkt i modern konventionell svensk skrift, och alla exempel är intuitivt konstruerade utifrån denna.

4.4.3.1. Hanteringen av allografisk variation

Alléns avhandling från 1965 (Allén 1965a) bär titeln *Grafematisk analys som grundval för textedering*. Allén betonar där vikten av ett grafematiskt tänkande i editionsarbetet och han har också genomfört en edition baserad på grafemanalysen. Att alla grafematiska distinktioner måste vara synliga i en edition som skall kunna fungera som språkhistoriskt källmaterial anser jag vara en självklarhet. Men frågan är som redan antytts om detta är nog för ett sådant ändamål. Alléns utgåva (1965b) återger inte heller texten på grafemnivån, utan ger ett visst utrymme åt allografisk variation, så långt ”den moderna trycksatsen” medger det. Den allografiska variation som får synas i editionen framstår alltså som något av en icke-väsentlig bonus. Jag menar dock att den allografiska variationen i fråga om skiljetecknen (junkturgrafemen hos Allén) inte hade kunnat elimineras utan en avsevärd försämring av den ederade textens språkhistoriska källvärde och saknar hos Allén en fastare principiell grund för deras bevarande än den befintliga (dvs. trycksatsens medgivande).

Utgångspunkten för den metodiska olikhet gentemot Allén (1965a & 1965b) i fråga om behandlingen av allografisk variation som jag kommer att föreslå nedan är min uppfattning att skriftens visuella struktur är betydelsebärande och att allografin hör till denna struktur; Alléns metod avgör graftypernas funktion i den verbala strukturen, och i denna har de allografiska relationerna helt enkelt ingen funktion, annat än indirekt som en tolkningsstyrande kontext.

På ett sätt är det befogat att tillmäta den vid tiden för utgivningen normala tekenuppsättningen en betydelse i den editorielle beslutsprocessen, som ett uttryck för det *mottagarsystem* man skall ”översätta” den äldre texten till. Kanske kan det i det enskilda fallet – och så kan det mycket väl vara med Ekeblads skiljetecken – helt enkelt vara så att mottagarsystemet *kräver* att vissa distinktioner upprätthålls för att man inte skall få en missvisande bild av handskriften.

Men jag anser att det finns anledning att försöka fånga upp betydelsen av den allografiska variationen redan i den grafonomiska analysen och där upprätta distinktioner som motiverar att vissa allografer får en annan ställning än andra. Här är det uppenbart att jag tar utgångspunkt i den semiologiska eller semiotiska traditionen. Redan Barthes observerar ju hur icke betydelseskiljande, allofonisk variation på ett plan som han kallar konnotationen kan vara *betydelsebärande* (Barthes [1964] 1985: 25; jfr ovan 1.6.4). Punktvisa påpekanden i denna riktning har som redan nämnts också gjorts av Hamp (1959) och Hammarström (1964).

Redan i Alléns analys möter till att börja med två sorters allografisk relation mellan graftyper: fri variation och komplementär distribution. Graftyper i fri variation uppträder regelbundet i samma grafiska omgivning; båda kan t.ex. stå först i ordet, båda kan stå i förbindelse med en viss annan graftyp osv. Graftyper i komplementär distribution uppträder normalt i olika grafisk kontext, t.ex. den ena alltid sist i ord och den andra aldrig sist i ord. För att ett sådant allografiskt förhållande skall kunna konstateras krävs dock att en viss gemensam distribution – alltså fri variation – föreligger, annars funnes ingen möjlighet att föra graftyperna till samma grafem. Redan denna uppdelning av det allografiska fenomenet skulle kunna tänkas ha editorielle implikationer i ett visst sammanhang. (Man kan t.ex. notera att den komplementära allografin tycks vara den enda som förekommer i viss omfattning i tryckt text, t.ex. långt och vanligt *s* i äldre antikva, icke-finalt och finalt litet sigma i grekisk text σ/ς .)

Men jag skulle vilja införa en tredje kategori, som det enligt min mening är väsentligt att hålla åtskild från de övriga i en grafonomisk analys, egentligen en underkategori till Alléns fria variation. Vissa allografer som vad gäller distributionen i grafisk kontext står i fri variation till varandra, kan ändå visa sig variera på ett icke slumpmässigt sätt och alltså i ett annat avseende vara bundna. Någoting utanför texten, någoting i skribentens intention, tycks ha föranlett det ena eller det andra valet. Sådana allografer är utbytbara med avseende på den rent lexikala identifikationen av grafordet, alltså inte betydelseskiljande i snäv mening, men de kan själva vara *bärare av ett betydelseinnehåll*. Olika emfatiska stilförändringar hör hit, och jag skulle även vilja föra användningen av stor och liten bokstav till denna kategori av allografi (mer om detta längre ned). I likhet med grafemen är distributionen av dessa allografer *paradigmatiskt* betingad och inte som i fråga om de komplementärt distribuerade allograferna *syntagmatiskt* betingad. (Den paradigmatiskt betingade variationen motsvarar alltså ungefär Hammarströms fakultativa variation.)

Jag skulle vilja göra följande indelning av de relationer som brukar räknas som allografi:

1. Det finns *bunden* och *fri allografi*.
2. Den *bundna* allografin kan antingen vara *syntagmatisk* eller *paradigmatisk*.
3. Den *fria* allografin följer inga iakttagbara regler.

I en utgivningssituation måste man fråga sig vilken hållning man skall inta gentemot detta att man inte kunnat se någon regelbundenhet hos de

fria allograferna. T.ex. kan man välja att låta alla typologiskt tydliga allografer förbli distinkta i den ederade texten för att gardera sig mot att låta en systematik som man ännu inte fått öga på gå förlorad.

I detta arbete kommer jag att fästa särskild vikt vid den paradigmatiska allografen, grafem och större enheter kommer jag ibland att använda *grafonomisk relevans* eller tala om en viss distinktion som *grafonomiskt relevant*. Med detta vill jag belysa att företeelsen ifråga är med och bygger upp betydelseinnehållet i texten på ett sätt som inte kan sägas om de syntagmatiska allograferna. Rent metodiskt innebär detta att allografer som inte tycks variera enligt något av den grafiska omgivningen betingat mönster måste undersökas utifrån möjligheten att de varierar enligt något annat mönster. I praktiken innebär det att ett mönster som jag tycker mig iakta prövas empiriskt i hela materialet. När det t.ex. gäller variationen mellan stor och liten bokstav är det kopplingen till ordklass som undersöks, och när det gäller 'u' och 'ü' kopplingen till ordens härkomst. Att förutsättningslöst undersöka varje tänkbart kriterium för variationen vore naturligtvis ogörligt.

4.4.3.2. *Tentativa grafem*

Vid ett tillfälle kommer jag att röra mig med *tentativa grafem*, närmare bestämt när det gäller graftypsklassen *y/ij*. Jag utgår då från hypotesen att en grafematisk motsättning föreligger mellan vissa av de lexikala enheter där graftypsklassens medlemmar uppträder, fastän inga minimala par har påträffats (men inte heller några fakultativa par). Det är då frågan om att sortera den rent grafiska variationen inom klassen i förhållande till de tentativa enheterna, för att se om något mönster framträder. I princip skulle man kunna nöja sig med att säga att den grafiska variationen inom klassen är mycket liten – det rör sig bl.a. om olikheter i det diakritiska tecknets form – och att man för säkerhets skull därför väljer att betrakta allt som ett enda grafem. Men om man faktiskt lyckas påvisa ett samband mellan hur de olika grafterna är distribuerade och vilka ord som klassats som belägg för de respektive tentativa grafemen, anser jag att man har sagt något väsentligt om det grafonomiska systemet i texten och dessutom skapat förutsättningar för en högre läsbarhet i en utgåva.

Uppdelningen av beläggen efter förekomst av de tentativa grafemen bör i fallet *y/ij* endast företas inom det inhemska språkmaterialet (inte med ord av påtagligt icke-svenskt ursprung) och när det rör sig om

vokalisk användning som stavelsekärna. För att beteckna tentativa grafem används vinkelcitationstecken (« »).

4.4.3.3. *Icke-alfabetiska segment*

Med uttrycket icke-alfabetiska enheter avses alla odelbara enheter som inte utgör ordens egentliga byggstenar, ”bokstäverna”. Dessa företeelser tycks ha det gemensamt att de antingen inte alls kan kombineras eller endast kan kombineras på ett semantiskt (eller funktionellt) förutsägbart sätt.

De icke-alfabetiska företeelser (potentiellt närvarande i braadmaterialet) jag räknar med är följande:

1. Siffror (arabiska och romerska).
2. Skiljetecken.
3. Ordtecken/logogram (§, &, %).
4. Abbreviaturer (samlade beteckning för olika företeelser: speciell användning av skiljetecken, utelämnning av tecken, uppdrag, trunkeringstecken).

Samtliga av dessa företeelser anser jag ligga på en högre nivå än grafemet. Resonemanget i de enskilda fallen kommer att preciseras och exemplifieras i nedanstående genomgång av de olika företeelserna, men en gemensam orsak är att de inte lever upp till mitt ovan formulerade tilläggskrav till grafemdefinitionen, nämligen att distributionen måste vara semantiskt arbiträr. Jag menar att allt det ovanstående tillför ett visst betydelseinnehåll (eller ett av ett begränsat antal semantiska innehåll; polysemi kan förekomma) till en kontext.

Men en viktig skillnad föreligger inom kategorin. Vissa av dessa segment, närmare bestämt siffrorna och logogrammen (och möjligen vissa abbreviaturer) hör liksom de egentliga grafemen till den verbala strukturen i skriften. De har en given koppling till vissa språkliga morfem och kan alltid ersättas med en viss grafemsekvens, även om det omvända inte alltid råder: grafemsekvensen <två> kan endast ersättas med <2> när den betecknar morfemet {två} (klammerparenteser används här för att notera morfem), normalt inte annars (*2l* ≠ *tvål*). Men härvidlag kan konventionerna variera.

Dessa morfem i det skrivna språket skiljer sig från andra morfem genom att de har en odelbar representation på grafemnivån och att denna representation inte kan kombineras med andra enheter utan att kopplingen till det ifrågakvarande morfemet består. (Det sistnämnda är

det som skiljer dem från monografa morfem som t.ex. {ö} och {i}.) Som en samlande term för just denna typ av icke-alfabetiska morfem väljer jag termen *verbala innehållssegment*.

Ordtecken eller *logogram* som §, % och & utgör kanske de tydligaste exemplen på denna kategori. Att & historiskt sett är en ligatur för grafemsekvensen <et> hindrar inte att det numera används för ordet *och* oavsett språklig kontext och aldrig används för motsvarande grafemsekvens i andra sammanhang. I ett äldre textmaterial kan saken dock inte tas för på förhand given utan bruket måste iakttas och analyseras.

Siffror liknar i hög grad ordtecken. Det står helt klart att de i regel inte motsvarar grafemsekvenser utan själva räkneorden. En form som *21* för *två* är omöjlig i traditionellt skriftspråk (även om sådant har börjat dyka upp i modern tid och i moderna medier, inte minst på engelskspråkigt håll) och inte ens för den obestämda artikeln *en/ett* är siffran *1* gångbar. Men siffrorna har en mer komplex användning än bara den att motsvara räkneorden noll till nio. Genom det som Allén (1971) kallar positionssystemet kan varje siffra beteckna en oändlig men förutsägbar serie av olika orddelar: siffran *3* kan beteckna orden och orddelarna *tre*, *trettio-*, *trehundra-* och *tre miljarder* i kombinationerna *23*, *35*, *316* och *3425678124*. De numeriska segmenten företer med andra ord en mycket speciell form av polysemi. Och observera att det just är själva siffrorna som har denna egenskap; med räkneorden som sådana (sagda eller skrivna alfabetiskt) förhåller det sig annorlunda.

Men såsom odelbara enheter på grafemnivå skulle ändå t.ex. <3> och <§> naturligtvis betraktas som en sorts grafem, eftersom de ju inte kan delas upp i mindre betydelseskiljande delar, men deras speciella egenskaper gör att jag anser det befogat att hålla dem skilda från de egentliga, icke-betydelsebärande grafemen.

Här kan det vara befogat att också påminna om McLaughlins term *morfografem*, vilket hos McLaughlin (1963) betecknar de minsta betydelsebärande enheterna i skriften, hos honom dock endast exemplifierade med grafemsekvenser och inga logogram. Jämför följande:

grafem	morfem
<ö>	{ö}
<k>	–
<ök>	{ök}
<§>	{paragraf}

Grafemsekvenserna <ö>, <ök> och – rimligen – <§> skulle alltså utgöra morfografem, medan <k> endast är ett grafem. Ett ett-till-ett-förhållande mellan segment på grafemnivån och morfem kan som i fallet

<ö>-{ö} föreligga även vid alfabetiska grafem. Skillnaden mellan <ö> och <§> är att <ö> kan kombineras på ett semantiskt och morfologiskt arbiträrt sätt ({ök} har ingen förutsägbar relation till {ö}), medan <§> alltid representerar morfemet {§}. (Observera dock att vissa av dessa ordtecken kan beteckna fler än ett morfem, men då är det alltid fråga om ett mycket begränsat antal och det sker enligt strikta regler. Exempelvis kan en dubbling av <§> beteckna {paragraf}+ {PLURAL}. I fråga om siffror sker detta systematiskt genom de olika positionerna.)

I fortsättningen kommer jag dock att bortse från gränsdragningen mellan morfem- och grafemnivå i fråga om dessa morfem, och endast använda termen *verbala innehållssegment*. Jag använder denna term uteslutande som en beteckning på enskilda betydelsebärande och odelbara segment och inte – som McLaughlin morfografem – för betydelsebärande sekvenser av segment.

När det så gäller de icke-alfabetiska segment som inte är siffror eller ordtecken tillhör de alltså den visuella strukturen och är på ett sätt väsensskilda från de verbala segmenten. För dessa använder jag termen *visuella innehållssegment*.

Skiljetecknen utgör kanske den mest typiska kategorin av visuella segment. Med termen skiljetecken avses här såväl de vanliga interpunktionstecknen (, . : ; ! ?) som parenteser och snedstreck samt ordinterna tecken som divis, apostrof och avstavningstecken. Dessa företeelser uppvisar flera inbördes olikheter. Ett kommatecken har t.ex. en betydligt bredare funktion än ett frågetecken. Avstavningstecknet är på många sätt besläktat med abbreviaturerna.

Abbreviaturer är de tecken (eller andra modifikationer) som anger att något har utelämnats, till skillnad från det allmänspråkliga ordet ”förkortning” som vanligen åsyftar även de ”kvarvarande” graferna. (*S:t* är en förkortning, : är en abbreviatur).

Ett vanligt sätt att analysera abbreviaturerna är att se dem som ekvivalenter till de utelämnade grafemen (jfr t.ex. Allén 1965a:122 och Johansson 1997:156). I olika skriftsystem är bruket av abbreviaturer olika mycket konventionaliserat och inventariet av tillgängliga abbreviaturer olika stort, varför en sådan beskrivning kan vara olika mycket träffande t.ex. beroende på om man arbetar med ett medeltida material eller ett 1700-talsmaterial. När det gäller abbreviaturer som i sig inte anger eller ens antyder vilka orddelar det är som utelämnats utan denna information endast går att supplerat utifrån de befintliga orddelarna och den övriga verbala kontexten, måste de betraktas som rent visuella segment, nära besläktade med interpunktionstecknen. Om däremot en abbreviatur i sig bär på information om ett morfologiskt innehåll, tillhör

den den verbala strukturen och är en sorts morfografem. I den grafonomiska analysen bör man utreda vilketdera slaget de olika abbreviaturerna tillhör.

Trots den fundamentala skillnaden mellan verbal och icke-verbal funktion inom kategorin icke-alfabetiska segment finns en rent metodisk poäng i att behandla dem alla på ett likartat sätt. Ingen av underkategorierna utgörs av egentliga grafem och kan därför inte kombineras på ett betydelsemässigt arbiträrt sätt. De kan aldrig vara endast betydelskiljande enheter och kan därför aldrig analyseras med hjälp av minimala par.

Naturligtvis kan man upprätta minimala par bestående av engrafsord som § : % och ö : & men detta förefaller otillfredställande. I några fall kan visserligen segment av denna typ ingå i kombinationer som utgör större enheter, tydligast i fråga om siffrorna, och man kan ställa upp minimala par som 123 : 124, *kalla't* : *kalladt* och möjligen *Kalle?* : *Kalle!*. Men det visar sig snabbt vid jämförelse med andra par som exemplifierar de respektive grafemmotsättningarna att den betydelse-skillnad som föreligger mellan parens två beståndsdelar inte är semantiskt arbiträr. *Kalle?* : *Kalle!* exemplifierar exakt samma semantiska relation som *Pelle?* : *Pelle!*, 123 : 124 samma relation som 223 : 224. Argumentationen i samband med de olika kategorierna kommer att preciseras i genomgången av dessa nedan.

Kombinationsproblemet kan också angripas på ett mer principiellt plan. Det grafematiska systemet är den uppsättning tecken och regler som förutser ett givet morfologiskt innehålls grafiska uttryck, eller åtminstone ett begränsat antal möjliga uttryck. När man utifrån ett existerande skriftligt uttryck försöker rekonstruera detta system, måste en grundpremiss vara att man anser det morfologiska innehållet vara bekant. Att man i fallet *treffa* – *träffa* i en äldre text kan dra slutsatsen att överspridning föreligger mellan grafemen <e> och <ä>, bygger på att man anser sig veta att en och samma lexikala enhet 'träffa' (morfemet {träffa}) avses. Kontexten innehåller alltså så mycket information att det enskilda segmentets funktion i grafordet kan säkerställas. Att grafordet innehåller flera grafer måste här vara avgörande för att det avsedda lexikala innehållet skall kunna anses avgjort. Mellan segmentet (av ännu ej känd status) och det lexikala innehållet (känt) föreligger resten av grafordet som en studerbar verklighet.

När det däremot gäller två segment som punkt och frågetecken finns det, som jag ser det, inte samma möjligheter att hämta kunskap om det avsedda innehållet ur något annat än respektive segment självt. Skillnaden mellan "Han kommer." och "Han kommer?" ligger endast i

skiljetecknet självt. Där ligger problemet i segmentens oförmåga att ingå i kombinationer. Och precis som med punkt och frågetecken anser jag att man också måste utgå från att punkt och kommatecken har olika innebörd.

När det gäller siffror är problemet detsamma fastän förutsättningarna närmast är de omvända. Eftersom alla sifferkombinationer är möjliga går det inte att hänga upp sin kunskap om det morfologiska innehållet på något annat än vart och ett av segmenten. Hur vet man att *145* och *146* inte är samma sak, utan att redan veta att *5* och *6* har olika innebörd? Ibland kan kanske den större kontexten ge ledtrådar till vilket tal som avses, men det torde i praktiken vara omöjligt att i det enskilda fallet avgöra huruvida räknefel, skrivfel, överspridning eller allografisk variation föreligger, om man i ett visst fall har anledning att tro att samma tal avses med sekvenser som *145* och *146*.

Min inställning är denna: de icke-alfabetiska företeelserna är i sig direkta uttryck för ett verbalt eller annat betydelseinnehåll och valet mellan dem måste följaktligen alltid betraktas som ett aktivt val av författaren. Fakultativ variation kan inte uteslutas, men inte heller tillräckligt säkert påvisas. Den förstståelsegrundade analysen att ett enskilt skrivtecken är icke-alfabetiskt anses alltså räcka för att dess status som grafonomiskt relevant skall anses säkerställd. Det säger sig självt att dessa företeelser inte heller ägnas något större utrymme i den fortsatta analysen. När det gäller de verbala innehållssegmenten behöver dock kombinationsförmågan prövas empiriskt, och därmed också den eventuella förmågan att representera en viss grafemsekvens oberoende av betydelse.

4.4.3.4. *Suprasegmentala fenomen*

De suprasegmentala fenomen som möter i modern skrift kan vara av flera olika slag. De kanske mest konventionaliserade är:

1. Markerad grad (majuskularitet/versalitet).
2. Kursivering, fetstil, spärming och liknande.
3. Stilväxling (eller byte av typsnitt).
4. Understrykning.
5. Överstrykning.

Med termen *markerad grad* avser jag framför allt det som vanligen brukar kallas majuskularitet (eller versalitet i fråga om tryckt text). Jag väljer denna term för att visa på den teoretiska möjligheten till fler än en

typ av avvikelse från den omarkerade graden minuskularitet. Markerad grad skall förstås som en samlingsterm för alla sådana kontrasterande grader. Genom att kalla minuskularitet för omarkerad grad vill jag också framhäva att jag gör en binär analys av fenomenet. Ett ord skrivet i minuskler är inte bärare av något morfografem ”minuskularitet” utan uppvisar endast frånvaron av majuskularitet och andra eventuella markerade grader.

För det teoretiska resonemanget väljer jag att här inskränka diskussionen till att omfatta majuskularitet/versalitet och bortser från möjligheten till andra markerade grader.

Versalitet som vi känner den i modern tryckt text förekommer som bekant i två olika former: initialt (*Hans*) och genomgående (*HANS*). Den genomgående versaliteten påminner mycket i sin användning om kursivering, understrykning, fetstil och liknande, med den skillnaden att vissa förkortningar (ofta namn på företag och organisationer) normalt skrivs på detta sätt.

Den initiala versaliteten uppträder i sin tur i två huvudanvändningar: meningsinitialt och (övrigt) ordinitialt. Den första användningen är syntagmatiskt betingad och står i nära relation till de ”stora” skiljetecknen, den andra är i huvudsak paradigmatiskt betingad (anger att ett ord tillhör kategorin egennamn), men kan även användas emfatiskt (*Han har äntligen hittat Båten med stort B*), även om det sistnämnda spelar en marginell roll i modern svensk text.

Den ordinitiala (lexikala) versaliteten används ibland för att visa på versalitetens grafemstatus med hjälp av minimala par som *olle* : *Olle*, *dan* : *Dan*, *israel* : *Israel*. Att dessa grafemoppositioner enligt mitt förmenande är oegentliga torde vid det här laget inte överraska någon; den inbördes paradigmatiske relationen mellan parens två beståndsdelar är inte arbiträr utan alltid i ett bestämt avseende densamma (icke egennamn : egennamn). Men det är också viktigt att framhålla att oppositionen mellan versal och gemen även vid dessa lexikala enheter neutraliseras i meningsinitial position eller vid genomgående versalitet. Versaliteten kan även utelämnas eller användas atypiskt av stilistiska skäl, detta på ett sätt som knappast hade kunnat komma ifråga med några egentliga grafem. Ytterst är det kontexten som avgör, och det är så som jag menar att den ordinitiala versaliteten bör förstås – som ett eget morfem som i normalfallet tillför ett betydelseelement till kontexten och därmed styr tolkningen av grafemsekvensen i en viss riktning. Utelämnas eller överanvänds detta morfem av stilistiska skäl kan förståelsen ändå i regel bli den riktiga med hjälp av betydelseelement i den större kontexten. Närvaron av morfemet majuskularitet visar sig i att de

berörda alfabetiska grafemen uppträder i olika allografer. Relationen mellan segmenten *a* och *A*, *b* och *B* osv. är ett exempel på *paradigmatisk allografi*.

Ett annat mycket vanligt, om kanske mindre strikt reglerat suprasegmentalt fenomen i modern tryckt skrift är användningen av kursiv stil (och det som här sägs om kursiv stil borde gälla även mindre vanliga fenomen som fetstil, spärning och liknande). Syftet med kursiv stil kan vara att markera emfatiskt tryck (ofta motiverat av en risk för syntaktisk tvetydighet), ange att ett textparti är ett citat eller en boktitel, markera icke-etablerade lånord, låta ett längre textparti kontrastera med övrig text (t.ex. signalerande ett annat berättarperspektiv i skönlitteratur) eller som ofta i denna avhandling för att markera den första förekomsten av en specifik term. Att i ett sådant bruk etablera en grafematisk skillnad mellan segmenten 'a' och 'a' med hjälp av minimala par låter sig inte göra. Möjligen kan det i fråga om lånorden uppstå kontexter där det är kursiveringen som avgör om det är det främmande ordet eller ett homograft svenskt ord som avses. Men en sådan skillnad skall enligt den grundprincip som jag formulerat i detta kapitel inte förstås som grafematisk, utan som att kursiveringen medför något till kontexten som ger den avsedda tolkningen.

Sekvensen ”*grafem*” betyder på det verbala planet ingenting annat än ”*grafem*”. Icke desto mindre är skillnaden betydelsebärande och en viktig del av textens kommunikativa innehåll. Analysen behöver alltså ta med i beräkningen huruvida distributionen av två relaterade graftyper på något sätt är semantiskt systematisk. (Med semantiskt avses här även syntaktisk-funktionellt.) I en analys av denna avhandlings text skulle man t.ex. kunna iaktta att den hälften av ett ”minimalt par” som ”*grafem*” – ”*grafem*” som är skrivet i kursiv stil mycket ofta är den första förekomsten av den aktuella lexikala enheten. Variationen är alltså inte arbiträr och måste ses som potentiellt betydelsebärande. Kursiveringen är ett betydelsebärande suprasegmentalt fenomen med den ungefärliga och vaga och syntaktiskt inte alltid likvärdiga betydelsen ’så kallad’, t.ex.:

Vi har att göra med ett *grafem*.
 ≈ Vi har att göra med ett så kallat *grafem*.

I ett fall som det anförda kan en samtida läsare naturligtvis med hjälp av sin egen kompetens i det aktuella systemet rätt tolka innebörden och skulle troligen inte tveka att bevara den grafiska distinktionen vid avskrift eller omvandling till ett annat format.

Ett centralt fenomen i äldre text som är skriven i tysk handstil eller tryckt i frakturstil är *stilväxlingen* till latinsk handstil respektive antikvatryck. I viss mån påminner den om vår moderna användning av kursiv stil, och i utgåvor används ofta just kursivering för att återge de kontrasterande stilinslagen. Men stilväxlingen i äldre texter används för det första ofta i betydligt större utsträckning än kursivering i modern text, för det andra ibland på ett sätt som inte är görligt vid modern kursivering, nämligen omfattande endast delar av grafiska ord. Stilväxlingen används i princip så att det som uppfattats som icke-svenskt eller åtminstone latinskt och romanskt språkods skrivs med latinsk stil, liksom ofta även egennamn, men den enskilde skribentens val av stil är aldrig helt förutsägbart. Även om man tycker sig se ett konsekvent system måste man komma ihåg att det inte kan vara t.ex. ordens härkomst som sådan som genererar valet av stil, utan *skribentens uppfattning* om ordens härkomst. Och denna uppfattning är naturligtvis oåtkomlig för vår kunskap på annat sätt. Här är alltså stilväxlingen bärare av en för eftervärlden intressant information, hur avancerade våra egna etymologiska kunskaper och hjälpmedel än är. Naturligtvis finns här också förutom en stor individuell variation en variation över tid. Kanske är stilväxlingen den enskilt viktigaste skillnaden mellan en 1600- eller 1700-talshandskrifts och en modern tryckt texts uppsättning uttrycksmedel.

I denna avhandling analyseras ett material skrivet i genomgående latinsk stil, varför den vanliga stilväxlingen inte kan iakttas. Men med tanke på fenomenets starka ställning under den aktuella perioden och på att skribenterna bör ha lärt in det hellatinska, ”växlingsneutrala” sättet att skriva svensk text relativt sent i sin inläring, bör analysmetoden vara öppen för möjligheten till besläktade fenomen, och som redan antytts tycks det föreligga beröringspunkter med bruket av *y* och *u* i braadmaterialet.

Understrykning av texten är ett i egentligaste mening suprasegmentalt fenomen. Till en given grafemsekvens kan det läggas utan att något av de befintliga segmenten behöver bytas ut. Till sitt bruk påminner det liksom den genomgående versaliteten om kursiv stil, vilket fenomen inledningsvis berörts utförligare. Om en text uppvisar olika sorters understrykning (enkel, dubbel, streckad osv.) bör de räknas som olika fenomen.

Överstrykning av ord eller orddelar skulle kunna behandlas på samma sätt som understrykning. Men liksom de funktionellt besläktade omflytningstecknen (inskjutningsstreck, ordningsomkastande bågar, asterisker) spelar de en mer genomgripande och textmodifierande roll.

Deras närvaro i handskriften måste behandlas med samma varsamhet som något innehållssegment, men hur de slutligen skall bemötas i förhållande till en etablerad text är en större editorieell fråga som måste behandlas i sitt sammanhang.

När det gäller att spegla handskriftens ”större” egenskaper, allt från strukturerandet av skriften på sidan till illustrationer och själva bandets yttre egenskaper, anser jag att sådant principellt är viktigt men att en språkhistoriskt inriktad utgåva kan ha skäl att lämna vissa sådana element utanför analysen såsom inte omedelbart språkligt relevanta. Jag anser däremot att en språkhistoriskt tillförlitlig utgåva bör återge radbrytningar och indrag, sådana företeelser som mer direkt kan ha påverkat det språkliga uttrycket (t.ex. valet av form vid radslut) eller vara ett direkt textstrukturerande val av författaren (som frivilligt radbyte och markering av nytt stycke med indrag eller liknande). Även här kan man alltså tala om en kontextuell växelverkan mellan den visuella och den verbala strukturen, men dessa större visuella enheter utgör inte en lika integrerad del av skriftsystemet i det att de inte gör sig gällande på ett lika systematisk sätt tillsammans med vissa givna verbala enheter eller syntagmtyper (jfr t.ex. sambandet mellan ord och mellanrum eller mellan sats och skiljetecken).

Jag kommer inte att beakta handskrifternas helhetsutförande, layout, titelsidornas särskilda utförande etc. i min grafonomiska analys; detta har i viss utsträckning gjorts i den genetiska analysen i kapitel 3.

4.5. Sammanfattande syntes

Skriften (det skrivna språkliga uttrycket) är uppbyggd av två på varandra lagda strukturer, den *verbala* och den *visuella*. Båda dessa förmedlar ett innehåll, men det är endast den verbala strukturen som har ett innehåll som hör till det egentliga och med talet gemensamma språk-systemet. Den verbala och den visuella strukturen står i ett komplext och konventionaliserat förhållande till varandra och utgör varandras kontext. Den språkliga (i vid bemärkelse) betydelsen i skriften byggs därför upp av den verbala och den visuella strukturen tillsammans.

Den verbala strukturen är uppbyggd av linjärt ordnade representationer av *morfem*. I modern alfabetisk skrift är dessa av två slag. De flesta morfemrepresentationerna utgörs av kombinationer av betydelse-skiljande, odelbara, semantiskt arbiträra *grafem* (såsom *a*, *b* och *ö*). Därutöver förekommer betydelsebärande, odelbara *verbala innehålls-*

segment (såsom %, 3, och §). Här kan man urskilja de två huvudtyperna *logogram* och *siffror*.

Den visuella strukturen är uppbyggd av betydelsebärande *visuella innehållssegment*, där huvudtyperna är *skiljetecken* och *abbreviaturer*, och likaledes betydelsebärande *suprasegmentala fenomen*, dvs. olika verbalt irrelevanta variationer av den verbala strukturens element, såsom kursivering och användning av versaler/majuskler (med min term *markerad grad*).

I metodiskt avseende kan det vara befogat att ibland behandla verbala och visuella innehållssegment som en kategori, vilket gör det möjligt att dela upp skriften i tre typer av fenomen (utan hänsyn till vad som är verbalt och visuellt): *grafem*, *innehållssegment* och *suprasegmentala fenomen*.

Grafemen är abstrakta enheter som kan representeras av flera olika, typologiskt åtskilda varianter eller *allografer*. Allografisk variation mellan representanter för ett grafem kan vara av olika slag. En viktig skillnad är den mellan *fri* och *bunden allografi*. Bunden allografi kan i sin tur vara *syntagmatisk* eller *paradigmatisk*. Allografi som fenomen utgör en del av den visuella strukturen, trots att grafemen hör till den verbala.

Förhållandet mellan paradigmatiska allografer har det gemensamt med grafemens distinktiva funktion att det är *grafonomiskt relevant*, de är med och förmedlar något väsentligt i skriftens betydelseinnehåll, något som inte kan härledas ur kontexten. En typisk funktion för paradigmatisk allografi är att signalera närvaron av ett suprasegmentalt fenomen, som t.ex. majuskularitet eller markerad grad. Dessa iakttagelser leder till slutsatsen att man vid grafonomisk analys och utgivningsarbete måste gå särskilt varsamt tillväga med just den allografiska variation som inte är syntagmatiskt (grafotaktiskt) betingad och noga avgöra huruvida den istället är paradigmatiskt betingad eller helt fri.

I ett första analyskedje, här sammanfallande med transkriptionen, upprättas enheter på rent grafisk eller typologisk grund; dvs. ett antal av handskriftens grafer förs samman och återges med en och samma symbol. En sådan första abstrakt kategori benämns *graftyp*. Med utgångspunkt i grafterna bedöms sedan deras inbördes ställning som allografer, grafem eller icke-alfabetiska segment.

5. Den grafonomiska analysens material och metod

5.1. Inledning: sekundärmaterialet

Tre handskrifter har som redan nämnts valts ut till att utgöra grundmaterial till en grafonomisk analys: X389, X390 och KVA, alltså resebeskrivningen från resan med Hoppet i två färdiga versioner (X389 och KVA) och dagboken från samma resa (X390). (Avbildningar av textsidor ur samtliga tre ges som bilaga 3–5.)

Motiven till detta (som utretts i kapitel 3) är först och främst att resebeskrivningen och dagboken utgör färdiga verk, som i dessa tre handskrifter föreligger i en komplett och framför allt tydligt avslutad version. Handstilen är tydlig och ändringarna få. Det faktum att två av handskrifterna är av Braads hand (X389 och X390) och en är av en annan hand (KVA) ger också den grafonomiska analysen en ytterligare dimension.

Vidare har de aktuella texterna valts med tanke på ett allmännare intresse ur utgivningsperspektiv. För det första överlappar de varandra innehållsigt men kontrasterar genremässigt och därför utgör de språkhistoriskt intressanta jämförelseobjekt. Att ha med både X389 och KVA, alltså två versioner av samma verk där den senare handskriften inte är av Braads hand, motiveras av att KVA a priori kan bära vittne om varianter som är Braads egna (se resonemang i kap. 3) och att den i alla händelser är ett exempel på den sociologiska kontext vari Braads handskrifter kom till (skillnaderna mellan resebeskrivningens två versioner är alltså språkhistoriskt intressanta).

Materialet begränsas vidare så att inte hela handskrifterna tas med, utan endast följande sidor: i X389 i–vi och 144[*1–52], i KVA motsvarande parti, dvs. i–ix och 144[*1–61] och i dagboken X390 i–iv och 155[*1–31b]. I de båda resebeskrivningarna slutar det utvalda materialet mitt på sista sidan, så att materialet kommer att inkludera hela paragraf VI, men ingenting av paragraf VII. Olikheten i sidantal i den absoluta pagineringen (den nätpublicerade kopian numrering) mellan dessa båda beror på att planscherna i kopian av KVA placerats på sina respektive platser i förhållande till texten, medan de i kopian av

X389 samlats allra sist. Detta har naturligtvis ingen egentlig betydelse för ett arbete som ytterst bygger på handskrifterna; i ingetdera urvalet räknas planscherorna till materialet.

Urvalet har skett på innehållsliga grunder; de inledande partierna och i synnerhet skildringen av (uppehållet i) Cádiz uppvisar förhållandevis stor innehållslig överensstämmelse mellan resebeskrivningarna å ena sidan och dagboken å den andra. Som redan framhållits har dagboken egentligen ingen beskrivning av uppehållet i Kina. Den innehållsliga ojämnhet som uppstår i urvalet därigenom att avsnittet ur dagboken endast räcker fram till och med uppehållet i Cádiz, medan urvalet ur resebeskrivningarna täcker även resan till Kina och ankomsten till Wampou redd är kvantitativt motiverad. Beskrivningen av överfarten är i dagboken oproportionerligt lång.

Anteckningsboken X391 har utelämnats, trots att den är ett självständigt verk, eftersom den är så fragmentarisk och innehållsligt befinner sig längre ifrån resebeskrivningarna än vad dagboken gör och samtidigt står i komplementärt förhållande till denna vad gäller innehållet. Den omständigheten att den till störst del är skriven i tysk stil gör också att den inte utan vidare kan analyseras grafonomiskt tillsammans med de övriga; dessutom anser jag att den därigenom inte heller är lika grafonomiskt intressant.

I avsnitt 5.2–5.10 skall jag redogöra för hur det utvalda handskriftsmaterialet transkriberats för att sedan i 5.11 beskriva metoden för den grafonomiska analysen av detta material. Avhandlingens sekundärmaterial, underlaget för den grafonomiska analysen i kapitel 6, utgörs alltså av *transkriptionerna*, inte av handskriftspartierna som sådana.

De delar som valts bort ur handskrifterna kommer inte heller att beaktas ytterligare i återstoden av detta kapitel. Alla upplysningar om förekommande företeelser och deras frekvens rör endast de utvalda partierna.

För att skilja själva handskrifterna och delarna av dem från de transkriberade utdragen ur desamma används hädanefter följande benämningar på transkriptionerna: *UU-Resan* (utdraget ur UUB:X389), *Dagboken* (utdraget ur UUB:X390) och *KVA-Resan* (utdraget ur KVA: Braad).

5.2. Transkriptionerna – allmänt

Transkriptionen avser att i maskinskriven form återge de valda delarna av handskrifterna så att det skriftliga uttrycket speglas så troget som

möjligt, såväl verbalt som visuellt, och genom den transkriberade texten kan bli föremål för ett noggrant studium. Naturligtvis är det dock fråga om generalisering eller om man så vill normalisering av handskrifternas hela uttrycksspektrum, och framför allt har vissa företeelser på en större grafisk eller fysisk nivå i enlighet med vad som sagts i avslutningen av 4.4.3.4 lämnats utanför. Förutom själva skrivtecknen bevaras dock också några av handskriftens ”större” egenskaper, sådant som i någon mån har utgjort ram åt och förutsättningar för det språkliga uttrycket. Tomma sidor och sidbrytningar, radbrytningar och dispositionen av skriften på sidan görs i någon mån synlig i transkriptionen. Ett viktigt undantag utgör planschererna i X389 och KVA. Deras närvaro i handskriften markeras på respektive plats, men i övrigt hålls de utanför transkriptionen och därmed analysen. Detta gäller även bildtexten. Mindre illustrationer i Dagboken markeras på respektive plats.

Ändringar återges så att såväl ursprunglig som slutgiltig lydelse redovisas liksom förhållandet mellan dem. Alla oklarheter och otydliga passager noteras och anges med tänkbara alternativa läsarter. Sådan tilläggsinformation till den transkriberade texten sätts alltid inom hakparentes (dvs. []).

Som redan avhandlats innebär överförandet av den handskrivna texten till maskinskriven ett sammanförande av oräkneliga, sinsemellan olika grafer till ett fåtal abstrakta enheter, grafter. Graftertypen är transkriptionens (och analysens) minsta enhet och återges i avhandlingstexten alltid inom enkla citattecken (dvs. ’ ’). Även löpord i texten kan återges i grafternotering: ’och’ är således en abstraktion för alla löpord sammansatta av grafterna ’o’, ’c’ och ’h’ i följd. Man kan därigenom tala om att si eller så många belägg av ’och’ har påträffats i ett visst textparti.

Etablerandet av grafterna är typologiskt (grafiskt) grundat. Grafer av påfallande olika utförande bör inte föras till samma graftertyp. Att bedömningen rymmer ett visst mått av tolkning kan inte undvikas. I princip gäller dock att makropaleografiska företeelser bör synas i grafterinventariet men inte nödvändigtvis mikropaleografiska. Transkriptionsarbetet har naturligtvis inneburit en mängd ställningstaganden i enskildheter som inte alla kan redovisas och som heller inte skett enligt en beskrivbar metod. Ett sådant fenomen är t.ex. valet mellan de ofta snarlika ’e’ och ’o’ i final ställning. Grundregeln har här varit att jämföra med säkrare ställen i texten och lösa frågan textinternt och inte låta valet styras av vad som tycks vara den rimligaste läsningen. Några gånger har sådana ställen behövt markeras som osäkra. Detta problem har dock inte varit av en sådan omfattning att det påkallat en mer

systematisk analys, såsom varit fallet med graftypsklassen *y/ij*, vilket behandlas närmare nedan.

Redan på transkriptionsnivån har det varit möjligt att urskilja att vissa graftyper utgör betydelseskiljande enheter; detta är rentav normalfallet. Således kommer t.ex. graftyperna 'a' och 'b' att utan närmare analys betraktas som grafem. I några specialfall har dock vissa typologiskt åtskilda graftyper förts samman till större enheter, *graftypsklasser* för närmare analys. Graftypsklasserna noteras med kursiv stil (en eller två av de ingående graftyperna har då valts att symbolisera hela klassen) och har etablerats genom samma direktanalys av distributionsförhållandena som de oproblematiske "direktgrafemen". Det är alltså genom omedelbar iakttagelse som jag anser mig ha kunnat sammanföra några graftyper till en gemensam kategori *d*, andra till *s*. Vilka de problematiske klasserna och deras ingående graftyper är behandlas utförligare i 4.4. Graftypsklassbegreppet är också användbart som samlande beteckning för minuskler och majuskler av samma "direktgrafem". Graftyperna 'a' och 'A' utgör alltså klassen *a*. Alla graftyper kan diskuteras på såväl graftyp- som graftypsklassnivå, även om förhållandena mellan dessa är av varierande grad av komplikation.

I stora stycken har de tre handskrifterna varit problematiske i samma avseenden. De kategorier för närmare analys som upprättats vid transkriberingen gäller för det mesta samtliga tre transkriptioner. I några avseenden har transkriberingen av en handskrift krävt en finare graftypsindelning, så framför allt hanteringen av markerad grad i KVA. Generellt har tillvägagångssättet också varit att betrakta ett fenomen som potentiellt problematiskt i alla tre handskrifterna när det tydligt visat sig vara det i en eller två av dem.

Transkriptionen använder sig av den vanliga teckenuppsättningen, därutöver av liknande enkla tecken och av tillgängliga diakritiska tecken samt av olika stilmodifikationer som understrykning och överstrykning. Däremot används inte siffror eller andra tilläggstecken för att motsvara en viss graftyp. En graf i handskriften motsvaras i princip alltid av ett enda tecken i transkriptionen. Anledningen till detta är en strävan att bevara grafordet så intakt som möjligt och framför allt sökbar. En strävan har också varit att i görligaste mån vid valet av olika symboler spegla de grafiska olikheterna mellan handskriftens graftyper. Normalt används inte i själva den transkriberade texten (alltså utanför hakparenteserna) samma symbol för helt skilda fenomen; den understrykning som används för att notera ett visst utseende på ett diakritiskt tecken ser t.ex. annorlunda ut än den som används för att återge understrykning i handskriften. I enstaka fall förekommer dock "kollisioner"

där båda understrykningarna är befogade men tekniskt sett utesluter varandra. Hur förfarandet varit i sådana fall beskrivs närmare nedan och vid eventuella osäkerheter ges alltid den korrekta tolkningen av instansen i klartext inom hakparentes.

Som en praktikalitet används de nätpublicerade faksimilens bildnumrering som ett komplement till handskrifternas paginering. Den artificiella numreringen anges inom hakparentes överst på varje transkriberad sida, jämte eventuell befintlig paginering. Härigenom är det för det första möjligt att göra exakta referenser till sidor i transkriptionen, även i handskriften onummerade och felnummerade sådana, och för det andra underlättar det varje jämförelse med handskriftsavsättningarna väsentligt.

I avhandlingstexten anger alltid en asterisk före siffran att det är fråga om de digitala faksimilens nummer. Dagboken är avfotograferad uppslagsvis och sidnumren anges med hjälp av ett *a* för vänstersida och ett *b* för högersida efter uppslagsnumret. Dokumentets första sida är således *1a, dess andra är *1b. Dagbokstextens s. 1 enligt Braads paginering är *4b.

5.3. Återgivning av sidans och radens struktur: sidnummer; kustoder; marginalanteckningar; centrering; indrag

Med markeringen [-] anges i transkriptionen att en sida tar slut och nästa börjar. Övre och nedre marginalerna symboliseras alltid av en enda blankrad omedelbart före och efter sidbrytningstecknet.

I samtliga tre handskrifter förekommer någon form av paginering överst på sidan. Efter den översta blankraden transkriberas pagineringen, oavsett om den faktiskt står placerad allra överst på sidan eller något vid sidan av löptexten.

I resebeskrivningarna (X389 och KVA) står sidnumret alltid i det yttre översta hörnet. I transkriptionen skrivs sidnummertexten på motsvarande sätt antingen högerorienterad eller vänsterorienterad. Vanligen står i dessa handskrifter sidnumret under ett långt, något lutande streck som påminner om ett bråkstreck. Detta streck symboliseras i transkriptionen av ett snedstreck (/) omedelbart före siffran, och dess speciella utseende och placering symboliseras av att både snedstrecket och sidnumret är enkelt understrukna. Det skiljetecken (oftast punkt) som i handskriften brukar stå efter siffran återges alltid med motsvarande skiljetecken.

Sidnumret följs av blankrad och därefter vidtar den transkriberade löptexten. Denna är vänsterställd, och radbyte i handskriften återges med manuell radbrytning. (I kapitel 8 har radbrytningen av utrymmes-skäl dock ersatts med hög punkt `.)

Nytt stycke markeras i handskrifterna vanligen med indrag. Sådant symboliseras i transkriptionen av ett enkelt tabulatorstecken, oavsett omfånget på indraget i handskriften.

Ofta förekommer det ett vågrätt streck i raden till höger om det sista ordet, vars syfte verkar vara att fylla ut tomrummet fram till marginalen. Ett sådant streck transkriberas med lågt streck (_). Ibland står ett sådant utfyllnadsstreck längre in på raden än efter det sista grafordet, t.ex. i innehållsförteckningen eller i uträkningar i dagboken.

Paragrafnummer och andra rubrikartade textobjekt som i handskriften står ungefär mitt emellan marginalerna står i transkriptionen maskinellt centrerade.

Förhållandena i dagboken (X390) är delvis speciella. Framför allt är det de till datumangivelser systematiskt använda marginalerna som kräver en särskild behandling.

Sidnumret anges i denna handskrift i regel två gånger på varje sida, en gång överst i den inre marginalen och en gång inom parentes i den yttre marginalen, där inte alltid överst. I transkriptionen ges det sidnummer som inte står inom parentes enligt samma principer som ovan redovisats för de andra två handskrifterna: omedelbart efter sidbrytning och blankrad, höger- eller vänsterorienterat som i handskriften, föregånget av snedstreck (/) och understruket där det i handskriften är placerat under långt streck. Numret följs av blankrad. Det sidnummer som i handskriften står inom parentes återges i transkriptionen på sin plats i ordningen av marginaltext och enligt de nedan beskrivna principerna för återgivandet av sådan text.

Som beskrivits i 2.2.2.3 anges i dagboken datum och vissa distansuppgifter i den dubbla vänstermarginalen. Där dessa uppgifter står påbörjas i regel också ett nytt stycke i löptexten, den aktuella dagens anteckningar. Dessa marginaluppgifter transkriberas på en egen rad omedelbart före det tillhörande textstycket. Placering inom lodstreck (||) indikerar att de i handskriften står utanför löptexten. På några sidor i början förekommer även systematiska distansuppgifter i högermarginalen. Dessa transkriberas inom lodstreck till höger om den textrad där de återfinns i handskriften.

Generellt gäller att all text som inte står på raden i löptexten återges inom lodstreck. Förfarandet vid ändringar som står mellan raderna kommer närmare att behandlas i 5.8.1.

Text som i handskriften återfinns i marginalerna återges inom lodstreck med ett mellanrums avstånd till dessa tecken på vardera sidan om texten, efter det stycke i löptexten i vars marginal texten står. Transkriptionen av marginaltexten föregås alltid av en närmare upplysning inom hakparentes om var texten står i handskriften (oftast endast [hmarg:] eller [vmarg:]).

I framför allt X390 förekommer sporadiskt olika typer av linjer som delar av hela sidan eller markerar gräns mellan rubrik och löptext. Sådana företeelser noteras i klartext inom hakparentes.

I KVA förekommer kustoder längst ned på de flesta sidor. Dessa återges högerorienterade med en blankrads avstånd från såväl den föregående löptexten som det följande sidbrytningstecknet ([–]). Två gånger förekommer det att sidbyte i löptexten sammanfaller med styckeslut. Dessa gånger står ingen kustod, men istället en båge efter sidans sista ord. Tecknet förekommer också efter dedikationen på sidan [6]. Denna båge återges med långt tankstreck (—). Kustod saknas likaså på titelbladet, efter förordet och efter innehållsförteckningen.

5.4. Meningens och ordets struktur: skiljetecken; spatier; apostrof

De grafiska meningarna och deras inbördes beståndsdelar separeras i handskrifterna av mellanrum och av särskilda skiljetecken. Vad gäller mellanrummen är de naturligtvis i en handskrift av varierande storlek utan att detta alltid har distinktiv betydelse. Några skillnader är dock av sådan natur att de måste avspeglas i transkriptionen.

Till de accidentella mellanrummen mellan graferna inne i ett ord (*sektur* hos Allén, se 1965a:61) tas ingen särskild hänsyn i detta sammanhang. En sekvens av grafer som bildar ett graford transkriberas på samma sätt oavsett om graferna är sammanbundna, vidrör varandra eller åtskiljs av små mellanrum. (Ett undantag härifrån görs dock i fråga om markerad grad; se 5.4.3.)

Däremot finns det tre grader av mellanrum mellan ord som inte verkar vara av slumpmässig natur: normalt spatium, minskat spatium och ökat spatium. Inga absoluta urvalskriterier kan redovisas för hur vart och ett av de enskilda fallen förs till någon av dessa tre kategorier, men min bedömning är att de tveksamma gränfallen är mycket få.

Normalt spatium är det omarkerade fallet och uppträder mellan majoriteten av löporden i texterna. Detta transkriberas med ett enkelt spatium.

Ibland står två ord påtagligt närmare varandra än normalt och tycks då ofta utgöra en betydelsemässig och syntaktisk enhet som i praktiken är liktydig med ett sammansatt ord. Fenomenet benämner jag *närskrivning* och mellanrummet mellan de ingående orden symboliseras i transkriptionen av halvhög punkt (··). Förhållandet till normalt spatium, divis och total sammanskrivning behandlas i den grafonomiska analysen i kapitel 6.

Den tredje typen av substantiellt mellanrum är ett påtagligt ökat spatium, oftast så stort att det skulle kunna hysa ett grafiskt ord. En sådan ”ordlucka” återges i transkriptionen av symbolen ‘◇’.

Skiljetecken används i handskriften på ett sätt som på flera punkter avviker från bruket i modern tryckt text. Såväl valet av skiljetecken som deras distribution i förhållande till meningens syntax kan störa ett nutida öga, men transkriberas så troget som möjligt. På en punkt görs dock en anpassning till modernt bruk: de i handskrifterna vanligt förekommande mellanrummen mellan ett löpord och ett efterföljande skiljetecken elimineras konsekvent.

En särskild svårighet erbjuder handskrifternas avstavningstecken. Det har normalt formen av ett mycket kort och lågt placerat likhets-tecken (=) och kan vara svårt att skilja från såväl kolon som punkt. Att transkriptionen här alltså ibland grundar sig på en bedömning utifrån antagandet att det är avstavning som föreligger och inte på rent grafiskt iakttagbara egenskaper kan inte undvikas. Tecknet transkriberas med vanlig divis (-), och därmed kommer symbolen för avstavningstecken och divis att sammanfalla.

Apostrof transkriberas naturligtvis med apostrof. Det förekommer emellertid i handskrifterna att apostrof har satts mellan delar av ett graford som inte skiljs åt av något mellanrum utan är bundna vid varandra. Understrykning under apostrofen anger i transkriptionen att detta förhållande föreligger (t.ex. ’kalla’t’). Den eventuella betydelsen av denna variation behandlas i den grafonomiska analysen i kapitel 6.

Skiljetecknen och divis tas även upp i 5.5.1 bland de operativa grafiska symbolerna.

5.5. De segmentala grafterna och grafterklasserna

Som redan påpekats är identifikationen (och klassificerandet) av det övervägande flertalet enskilda grafter i de tre handskrifterna operativa. I linje härmed är det så gott som alltid självklart vilken tryckbokstav/grundtyp som skall väljas som symbol för den enskilda grafen

(om valet av exakt typ med hänsyn till grad och stil, se nästa avsnitt). Tillvägagångssättet vid osäkra instanser kommer att beskrivas närmare i avsnitt 5.8.2.

5.5.1. Oproblematiska grafter

Det övervägande flertalet av minusklerna (alltså till graden omarkerade grafer) har kunnat transkriberas med en ”normal trycktyp” utan att några variationer har behövt avspeglas. Detta grundar sig på att den grafiska variationen i handskrifterna i fråga om dessa tecken är så liten. Det bygger också på att jag ansett mig ha kunnat fastställa dessa grafter typers grafemstatus utan någon systematisk analys. Noga räknat är det följande minuskler som har räknats som ”direktgrafem”:

’a, á, à, b, c, ç, e, f, g, h, k, l, m, n, o, p, q, r, t, x, z, å, ö’

Till dessa kommer så de problematiske alfabetiska grafterklasserna *d, i/j, s, u, v/w, ij/y, ä/æ*, vilka kommer att behandlas var för sig, liksom de i någon mån alfabetiska romerska siffrorna. Genomgången av de problematiske klasserna nedan, liksom presentationen av analysresultatet i kapitel 6, följer en annan ordning än den (förmodade) alfabetiska. Istället finns en strävan att behandla likartade fenomen i anslutning till varandra och därmed skänka framställningen ett större mått av progression.

Majuskularitet, eller närmare bestämt markerad grad, kommer att behandlas nedan – som sådant har inte detta fenomen kunnat klassas grafematiskt utan analys. Detta innebär dock inte att länken av gradmarkerade grafter till respektive omarkerad varit problematisk (alltså att avgöra vilken ”stor” bosktav som hör till motsvarande ”liten”), utan endast att distinktionen mellan markerad och omarkerad är det. Som alfabetiska segment är de markerade grafterna lika oproblematiske som de omarkerade grafter med vilka de hör samman.

Som oproblematiske räknas också följande icke-alfabetiska segmentala grafter:

’1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0’
 ’., : ; ! ? ’ () / -’

Däremot tas §, & och £ upp till särskild behandling i 5.5.9 och 5.5.10. Detsamma gäller abbreviaturgraftypen ’j’ som behandlas i 5.7.

5.5.2. Graftypsklassen *u*: 'ú' och 'u' (och 'ü')

Graftypsklassen *u* består i huvudsak av två tydligt åtskilda graftyper. Skillnaden består i närvaron respektive frånvaron av ett diakritiskt tecken. Detta tecken uppvisar viss utseendemässig variation och liknar ibland tecknet över *å*, ibland tecknet över *ä* eller *ö*. Det rör sig dock alltid om en båge i vertikalled och aldrig om något som på ett rent grafiskt plan skulle kunna tolkas som två sammanskrivna punkter (jfr 5.5.4 om 'ý' och 'ÿ').

I transkriptionen görs följande distinktion: *u* med diakritiskt tecken transkriberas med 'ú', *u* utan diakritiskt tecken med 'u'.

I Dagboken förekommer en enda gång en tredje typ där det diakritiska tecknet utgörs av två åtskilda punkter. Denna instans transkriberas 'ü'.

5.5.3. Graftypsklassen *i/j*

Graftyperna i klassen *i/j* åtskiljs med hjälp av stapelns längd nedåt. Om stapeln går nedanför raden används vid transkription 'j' eller 'J', om den inte gör det används 'i' eller 'I'. För kriterierna vid valet mellan gemen och versal, se 5.6.3; 'I' och 'J' skall här endast förstås som exempel på den i sig varierande kategorin majuskler.

Ibland förekommer en enhet som i princip skulle kunna läsas som 'i' och 'j' i följd. Sådana eventuella kombinationer räknas dock alltid till graftypsklassen *y/ij* och transkriberas enligt principerna i 5.5.4.

5.5.4. Graftypsklassen *y/ij*: 'ÿ' och 'ij' m.fl.

Medlemmarna av denna graftypsklass uppvisar mindre inbördes skillnader än vad som normalt betraktats som relevant i denna undersökning. På enbart typologiska grunder skulle man alltså med fog kunna betrakta dem som ett och samma fenomen.

Problemet består i att klassen ändå har en distribution som sträcker sig över lexikala enheter där man förväntar sig olika grafem på den berörda punkten. Denna förväntan utgör naturligtvis inte i sig en tillräcklig grund för att tillmäta någon av de ingående graftyperna grafemstatus, dock ger det anledning till noggrannare analys.

Transkriptionen av dessa graftyper görs enligt följande kriterier som tar fasta dels på högerstapelns utseende, dels på diakritiska teckens

eventuella närvaro och utseende. (Inga belägg av markerad grad har påträffats vid denna grafttypsklass.) De valda symbolerna är i tabell 1 uppställda som i ett koordinatsystem där vertikalaxeln anger skillnader i fråga om diakritiska tecken, horisontalaxeln skillnad i fråga om högerstapelns utseende.

TABELL 1. *De möjliga kombinationerna inom grafttypsklassen y/ij.*

Diakritiskt tecken	Stapelform	
	rak	svängd
Inget diakritikon	'ij'	'y'
Två prickar	'ij'	'y'
Bunda prickar	'ij'	'y'
Lodrätt/enkelt diakritikon	'ij'	'y'

Med uttrycket ”bundna prickar” avses ett enkelt diakritiskt tecken som löper i horisontalplanet (skrivriktningen) och som skulle kunna tänkas vara avsett som två separata diakritiska tecken som skrivits i en rörelse. Det lodräta diakritiska tecknet däremot är en båge som löper uppåt från raden och vars like man visserligen kan se vid ’ä’ och ’ö’, men som grafiskt inte kan sägas vara ett sätt att skriva två prickar utan endast möjligen en allografisk representation av det diakritiska tecknet trema (alltså *ett* tecken, i sin grundform bestående av två prickar). Det första kan alltså uppfattas som två tillfälligtvis juxtaponerade tecken, sammanhörande med varsin ”modergraf”. Huruvida det verkligen tycks föreligga någon sådan koppling i bruket av dessa varianter återstår att se i den grafonomiska analysen; det som sags här är endast ett försök att beskriva det faktiska utseendet.

5.5.5. Grafttypsklassen d: ’d’ och ’ð’

Två påtagligt olika grafttyper har förts samman till klassen *d*. Dessa två har vid transkriberingen återgivits med ’d’ respektive ’ð’. Grafttypen ’ð’ har en stapel som kröks åt vänster och ibland slutar öppet, ibland i en sluten ögla. Bindningen till påföljande tecken sker i förekommande fall halvhögt över raden. Typen ’d’ har en rak stapel med viss lutning åt höger. Bindningen sker på raden, vid stapelns fot.

5.5.6. *Graftypsklassen s*

Av graftypsklassen *s* förekommer i samtliga handskrifter två graftyper som uppenbart kan fungera som minuskler (omarkerad grad): 's', där grafen håller sig inom det normala minuskelutrymmet (lågt, på raden) och 'f' som såväl sträcker sig under raden som högt på den. Utöver dessa förekommer ett antal graftyper av oklar ställning vad gäller grad. Dessa beskrivs utförligare i 5.6.3.

5.5.7. *Graftypsklassen v/w*

Två graftyper 'v' och 'w' är typologiskt lätta att åtskilja och verkar i huvudsak stå i komplementär distribution rent lexikalt, men undantag finns. Förhållandet bör analyseras närmare.

5.5.8. *Graftypsklassen ä/æ*

De två graftyperna 'ä' och 'æ' är likaledes lätta att åtskilja men tycks i högre grad kunna förekomma i fakultativ variation. Just på grund av deras mycket framträdande olikhet anser jag att sakförhållandena kring denna variation bör undersökas noga.

5.5.9. *Siffror och graftyperna '&' och '§'*

De arabiska siffrorna och graftyperna '&' och '§' utgör i transkriptionsfasen inget problem och har alltid en klar funktion i sitt sammanhang. I analysen i kapitel 6 kommer endast användningen i förhållande till respektive grafemsekvenser och lexikala enheter att kartläggas.

5.5.10. *Graftypen '£'*

I dagboken X390 förekommer i en redogörelse för skeppets last vad som förefaller vara måttsangivelser med ett tal följt av två eller tre genomstrukna *l*. Genomstrykningen är utförd med två vertikala linjer oavsett antalet *l*. Sådana strukna *l* transkriberas '£' och i analysen diskuteras en lämplig tolkning liksom förhållande till grafemsekvenser och begrepp.

5.5.11. Romerska siffror

De romerska siffrorna föranleder egentligen inget problem vid tolkning. Dock kan man observera vissa utseendemässiga avvikelser från motsvarande stora bokstäver, vilket jag har ansett böra synas i transkriptionen. Därför bibehålls följande distinktioner.

I UU-Resan förekommer 'V', 'X' och 'I'. 'V' uppträder ibland som romersk siffra, ibland som alfabetiskt segment, 'X' uppträder endast som romersk siffra, 'I' uppträder endast som romersk siffra, grafiskt skild från det alfabetiska segmentet 'I'. 'I' är mycket lik den arabiska siffran 1.

I Dagboken förekommer graftypen 'I', skild från 'I', främst men inte uteslutande som romersk siffra.

I KVA uppträder också en graftyp 'I' som endast förekommer som romersk siffra, liksom 'X'. När det gäller talet 5 förekommer där en romersk siffra som är identisk med en alfabetisk graftyp och transkriberas 'V'. Som alfabetiskt segment förekommer även en annan graftyp: 'V'. Den senare är mer rundad och *u*-lik nedtill.

5.6. Suprasegmentala drag: gradtyper; understrykning; diakritisering

Tre drag av tydligt suprasegmental karaktär har kunnat iaktas i handskrifterna: *markerad grad*, *understrykning* och *diakritisering*. Det som här kallas markerad grad är egentligen en sammanfattande benämning på olika typer av storleksmässig avvikelse av "majuskelkaraktär" från det omarkerade fallet, "normalminuskeln". Någon egentlig växling av stil förekommer inte i materialet, som uteslutande är skrivet i latinsk stil.

5.6.1. Understrykning

Understrykning är ett suprasegmentalt drag som inte torde behöva någon utförligare beskrivning. Det förekommer i viss omfattning i Dagboken och på ett ställe i UU-Resan. Det symboliseras av vågig understrykning (~~~~) av berörda typer i transkriptionen. Transkriptionen följer så noggrant som möjligt understrykningens spatials utsträckning, och endast de grafer i ordet som faktiskt är understruken transkriberas med vågigt understruken typ. När någon typ av markerad grad (majuskel) som normalt transkriberas med understrykning (se

5.6.3) förekommer i anslutning till egentlig understrykning markeras handskriftens understrykning av *s*:et genom att det föregående mellanrummet är vågigt understruket eller ej understruket.

5.6.2. Diakritisering

I samtliga handskrifter förekommer sporadiskt en liten båge högt upp till höger i den enskilda grafens utrymme. Detta tecken förekommer ofta vid *s* och *c* men inte uteslutande. Jag väljer att behandla det som ett suprasegmentalt drag och företa en samlad analys av dess distribution. Fenomenet symboliseras i transkriptionen av att den berörda grafen kursiveras.

5.6.3. Markerad grad

I UU-Resan och Dagboken utgör frågan om markerad grad endast ett egentligt problem i fråga om graftypsklassen *s*. Det förekommer följande olika ”stora” *s*, det vill säga *s* som står på raden (olikt ’*t*’) och har full utsträckning i höjddled (olikt ’*s*’). I princip rör det sig om två huvudtyper, där den ena har tunna linjer och ”mjuka” former ’*S*’/’*S*’ och den andra fyllda linjer och brutna former ’*S*’/’*S*’. För dessa båda huvudtyper anges med understrykning huruvida de är bundna eller ej vid följande graf (understruken=bunden). Graftypen ’*S*’ förekommer högst margi-
nellt.

’ <i>S</i> ’	fullstor, tunn, obunden
’ <u><i>S</i></u> ’	fullstor, tunn, bunden
’ <i>S</i> ’	fullstor, bruten, obunden
’ <u><i>S</i></u> ’	fullstor, bruten, bunden

I KVA är problemet med att dra gränsen mellan omarkerad och markerad grad mera genomgående, dvs. det har en bredare spridning över graftypsklasserna. I KVA-transkriptionen görs därför genomgående flera distinktioner bland grafer av ökad storlek. Distinktionerna tar utgångspunkt i de tre binära faktorerna *storlek*, *form* (minuskellikhet) och *bundenhet* (vid nästa graf).

Fenomenet ”uppförstorad” minuskel kan vara svårt att föreställa sig i fråga om de graftypsklasser där normalminuskeln har hög stapel eller stapel under raden. Uppförstoring är dock möjlig partiellt, så att den del som normalt finns inom minuskelutrymmet (t.ex. de två sneda höger-

strecken på litet k) antar en markerat större storlek och går utanför det egentliga minuskelutrymmet.

Med halv storlek avses grafer som är påtagligt större än normal-minuskeln men något mindre än möjlig maximalstorlek på den aktuella raden. Storleksfaktorn återges i transkriptionen med hjälp av motsättningen kapitalversal, formfaktorn med fetstil och bundenheten med understrykning, vilket ger följande åtta symboler per graftyppklass (graftyppsklassen a används här som exempel).

'A'	fullstor, uppförstorad minuskel, obunden
' <u>A</u> '	fullstor, uppförstorad minuskel, bunden
'A'	fullstor, egen form, obunden
' <u>A</u> '	fullstor, egen form, bunden
'A'	halvstor, uppförstorad minuskel, obunden
' <u>A</u> '	halvstor, uppförstorad minuskel, bunden
'A'	halvstor, egen form, obunden
' <u>A</u> '	halvstor, egen form, bunden

När det gäller klassen s krävs särskilda distinktioner. Följande fullstora graftyper iaktas där, vartill kommer (åtminstone i teorin) lika många möjliga halvstora motsvarigheter som återges med kapital. Beträffande s motsvarar distinktionen tunn–bruten distinktionen uppförstorad minuskel–egen form hos de övriga klasserna:

'S'	fullstor, tunn, obunden utan övre ögla
' <u>S</u> '	fullstor, tunn, bunden utan övre ögla
'S'	fullstor, bruten, obunden
' <u>S</u> '	fullstor, bruten, bunden
' <u>S</u> '	fullstor, tunn, obunden med övre rundad ögla
' <u>S</u> '	fullstor, tunn, bunden med övre rundad ögla
' <u>S</u> '	fullstor, tunn, obunden med rakt slutet övre ögla
' <u>S</u> '	fullstor, tunn, bunden med rakt slutet övre ögla

5.7. Abbreviaturer; ligaturer; nasalstreck

Abbreviaturerna är i materialet av tre huvudkategorier. Gemensamt för transkriptionen av alla tre är att endast utseendet på abbreviaturerna som sådana återges med de valda symbolerna, och inget görs för att lösa upp dem.

I den första kategorin sker förkortning helt enkelt genom utelämnandet av bokstäver och närvaron av ett vanligt skiljetecken (punkt eller kolon). I dessa fall transkriberas de ingående graftyperna på vanligt sätt.

I den andra kategorin sker förkortning med hjälp av ett särskilt trunkeringsstecken, till utseendet påminnande om ett *l* som går nedanför raden. För detta tecken har i transkriptionen tecknet 'l' valts.

I den tredje kategorin sker förkortning genom upphöjning av en eller flera grafer i ordets slut. Sådana upphöjda grafer transkriberas med upphöjning: 'a', 'b', 'c' osv. Oftast förekommer också två streck eller punkter under den upphöjda grafen, ibland mycket likt ett kolon mellan den föregående huvuddelen av grafordet och upphöjningen. Närvaron av sådana streck symboliseras i transkriptionen genom understrykning av de upphöjda graferna: 'a', 'b', 'c' osv.

En särställning intar den typ av fasta förbindelser som här betecknats som *ligaturer* (Allén avser något annat med denna term; se 1965a:78 f.) och som kännetecknas av att flera tecken delar på ett utrymme som normalt endast upptas av ett enda. (Allén 1971:27 kallar detta fenomen skriftens koartikulation.) Egentligen rör det sig i materialet endast om två grafkombinationer, varav den ena har variabla komponenter.

Den första är en sammanskrivning som skulle kunna beskrivas som ett majuskulärt *n* och ett majuskulärt *b* som skrivits så att högerstapeln i det förra samtidigt utgör stapel i det senare. Denna kombination transkriberas 'NB'. Den andra kombinationen är bråktal som skrivs med täljaren ovanför nämnaren, ibland med ett vågrätt streck emellan, ibland med ett som sluttar nedåt vänster. Sådana kombinationer transkriberas '1/2', '1/3' osv.

Ett liknande fenomen är det raka steck över *m* eller *n* som tycks betyda geminering (i KVA förekommer tecknet endast över *m*). Detta återges genom att det befintliga *m*:et eller *n*:et understryks och en tvilling ges inom hakparentes: 'hem[m]a'.

5.8. Ändringar, felskrivningar och osäkra ställen

Till sist skall något sägas om de ställen där texten inte har ett entydigt avslutat utseende. Det rör sig om ställen där texten har ändrats och alltså olika stadier i tillkomstprocessen samtidigt finns representerade på papperet, om ställen där det finns anledning att förmoda att den befintliga lydelsen inte varit den avsedda (felskrivning) och ställen där det föreligger tvivel om vilken den befintliga lydelsen är (osäkra ställen). Ofta föreligger en kombination av dessa fenomen.

Den överordnade principen är att alla skrivtecken som någon gång under arbetets lopp hamnat på papperet skall transkriberas, och endast de. För ändringarnas del innebär det att även de grafer eller ord som

ersatts av något senare skall redovisas, för de eventuella felskrivningarna gäller att de redovisas intakta, för de osäkra lydelseerna gäller att osäkerheten måste anges och alternativ i förekommande fall måste ges.

5.8.1. Ändringar

Ändringarna är av fyra huvudtyper: överskrivning, strykning, tillägg och flyttning. Inte sällan förekommer en kombination av strykning och tillägg.

Överskrivning redovisas i transkriptionen så, att den slutgiltiga formen redovisas i löptexten, medan de grafer som skrivits över ges inom hakparentes enligt följande mönster (exemplet är konstruerade):

husen [t>n] (först har det stått *huset*, så har *t* skrivits över med *n*)
 talar [de>r] (*r* är skrivet över orddelen *de*)
 kaka [o>a₂] (ett *o* har stått där ordets andra *a* nu står)

Tre slag av osäkerhet uppträder i samband med denna ändringstyp. För det första kan det vara osäkert vad som föregått en slutgiltig, säker form. Alternativa tidigare tecken ges då avgränsade med /, och 'X' får beteckna ett otydligt tecken.

kyrkor [e/a>o] (*o* har föregåtts av antingen *e* eller *a*)
 kyrka [X>a] (*a* har föregåtts av något, men det går inte att säga vad)
 kyrka [X/o>a] (*a* har föregåtts av ett osäkert *o*)

För det andra kan det vara osäkert huruvida en ändring verkligen ägt rum. Detta redovisas med hjälp av () omkring den föreslagna tidigare varianten och ändringstecknet >, t.ex.:

hand [(t>)d] (*d* har möjligen föregåtts av *t*)
 man [(X>)n] (*n* har möjligen föregåtts av ett annat tecken)

För det tredje kan det vara osäkert vilken lydelse som är den senast skrivna och alltså ändringens slutprodukt. Detta anges med hjälp av tecknen <>, t.ex.:

borden [[...]t<n] (det är osäkert huruvida *bordet* ändrats till *borden* – här dock föreslaget som förstahandsval – eller om det först har stått *borden* och *bordet* är det avsedda resultatet av ändringen)

Beläggen i denna tredje kategori av osäkerhet i fråga om överskrivning är samtidigt alltid exempel på osäkra ställen i egentlig bemärkelse, eftersom textens slutgiltiga lydelse här inte är klar. Därför måste också osäkerhetens grad och typ anges enligt de principer som redovisas nedan (med [...] i exemplet antyds att en sådan upplysning av något slag alltid föregår denna typ av ändringsangivelse). Så länge slutprodukten av ändringen är entydig analyseras stället dock alltid som säkert; den osäkerhet som då kan föreligga hänför sig till arbetsprocessen och inte till den slutgiltiga texten.

Överstrukna grafer transkriberas med överstrykning: 'a', 'b', 'e' osv. Osäkerhet i fråga om huruvida överstrykning verkligen föreligger behandlas som osäkerhet enligt nedan.

Tillägg gjorda i direkt anslutning till den först skrivna texten meddelas i transkriptionen inom lodstreck (|) på den plats i löptexten där den verkar vara avsedd att stå. Ofta anges denna plats av ett streck i handskriften. Om ett tillägg står ovanför ett annat ord (överstruket eller inte) förs det in efter detta ord. Osäkerhet rörande tilläggets placering i förhållande till den primära texten redovisas i klartext inom hakparentes. Text som skrivits i marginalen och som länkas till löptexten med hjälp av någon form av asterisk förs på denna nivå dock inte in i löptexten utan redovisas som marginaltext enligt ovan. Text som däremot är skriven som en omedelbar fortsättning ut i marginalen till höger om textradens redovisas som en del av löptexten inom lodstreck.

5.8.2. Osäkra ställen

Slutligen skall något sägas om behandlingen av sådana grafer, ord eller passager där det är oklart vilken den korrekta transkriptionen är. Dessa osäkra ställen är av två skilda slag och två grader av osäkerhet redovisas. Först skall något sägas om osäkerhetsgraden.

Den allvarligaste graden av osäkerhet (*krux*) markeras genom att den osäkra teckensekvensen i transkriptionen omges av obelisk († †). Det förslag som därmed ges skall förstås som så mycket ett resultat av gissning att det inte utan vidare kan tas som en del av den transkriberade texten. I de svåraste fallen ges över huvud taget ingen läsning. Det med obelisk markerade stället följs alltid av en hakparentes, där tecknet ‡ står omedelbart följt av eventuella alternativa tolkningar åtskilda av snedstreck.

En mindre grad av osäkerhet markeras inte i själva löptexten utan endast med hjälp av en följande hakparentes där tecknet ı följs av en

eller flera alternativa tolkningar åtskilda av snedstreck. Endast i yttersta undantagsfall förekommer det att en osäker läsning av denna grad markeras utan att något tolkningsalternativ anges; frånvaron av tänkbara alternativ upphäver normalt osäkerheten i dessa fall.

Osäkerheten kan vidare bestå i att stället antingen är *svårtytt* eller *svårtolkat*, där vardera slaget kan uppträda med de gradskillnader som beskrivits (‡ resp. ˘). I det förra fallet kan orsaken till svårigheten att läsa vara att texten i fråga är överstruken, överskriven, mycket liten eller att bläcket flutit ut osv. I sådana lägen kan tekniska hjälpmedel som förstoringsglas eller extra stark belysning bidra till en säkrare transkription och ibland helt eliminera osäkerheten. När ett ställe däremot är *svårtolkat* har tekniska hjälpmedel ingenting att ge. Det rör sig då om fullt läsliga ställen där något ingående tecken t.ex. har ett utseende som inte entydigt svarar mot en gängse graftyp eller där ett diakritiskt tecken svävar någonstans mellan två fullt möjliga modergrafer. Osäkerheten i ett *svårtolkat* fall är orsakad av pennföringen, medan den i ett *svårtytt* fall ligger i att avgöra hur pennan har förts. Skillnaden mellan *svårtydda* och *svårtolkade* ställen redovisas genom att tecknen ˘ och ‡ i det senare fallet kursiveras.

5.8.3. *Felskrivningar*

I transkriptionen markeras med utropstecken inom hakparentes ([!]) att en form på ett eller annat sätt är anmärkningsvärd och att det eventuellt rör sig om ett skrivfel. Sådana belägg undantas naturligtvis, liksom osäkra passager, från den grafonomiska analysen.

5.9. Sidor av atypiskt utseende: titelblad; innehållsförteckning; övrigt

Den löpande texten i resebeskrivningen räknas som det normala uttrycket för texternas grafonomiska system. Men även mer atypiska sidor som titelblad, innehållsförteckning och förord transkriberas så långt möjligt enligt samma principer. Dock undantas dessa sidor från analysen där så befinner sig befogat. T.ex. utgör inte resebeskrivningarnas titelsidor underlag åt analysen av skillnaden mellan markerad och omarkerad grad. Dessa sidor är skrivna i mycket stora kapitäl och utgör uppenbart en företeelse för sig där det blir oegentligt att tala om markerad grad.

I transkriptionen medtas också uppenbart sentida påskrifter på innerpärm och dylikt, men denna text ingår naturligtvis inte heller i analysen.

5.10. Översikt över de alfabetiska specialtecknen

Som redan nämnts ges de tre transkriptionerna i fulltext i kapitel 8 som 8.1 (UU-Resan), 8.2 (Dagboken) och 8.3 (KVA-Resan). Som en sammanfattning av ovanstående genomgång framhålls här att det framför allt är följande företeelser i transkriptionerna som frångår gängse teckenuppsättning och som man behöver vara uppmärksam på:

Rakt och runt *d*: 'd' / 'ð'

Litet och långt *s*: 's' / 'ʃ'

Frånvaro respektive närvaro av diakritiskt tecken över *u*: 'u' / 'ü'

Rak högerstapel och olika diakritiska tecken i 'ij', 'ij', 'ij', 'ij'

Svängd högerstapel och olika diakritiska tecken i 'y', 'y', 'y', 'y'

Minst genomskinlig är transkriptionen kanske när det gäller att markera grad (i KVA-Resan) och i synnerhet graftypsklassen *s* (i samtliga transkriptioner). Här gäller dock allmänt att fetstil anger tydligare majuskelform, understrykning bindning vid nästa graf och kapital halv storlek. Som nämnts avviker den i kapitel 8 presenterade texten i ett avseende från den transkription som utgör avhandlingens material, nämligen i fråga om hur accidentellt radbyte (alltså inte styckeslut) återges. I transkriptionen återges detta med manuell radbrytning, och i citat därifrån i avhandlingstexten behålls denna radbrytning eller återges med snedstreck ('/'). I kapitel 8 har dock radbrytningen ersatts med hög punkt omgiven av spatium på båda sidor (' ' '). Denna skillnad motiveras av att största möjliga tydlighet har eftersträvat i analysarbetet och framställningen, medan platsparande och läsbarhet tillmätts viss betydelse i fulltextversionen i kapitel 8.

5.11. Metod för den grafonomiska analysen

I kapitel 6 genomförs alltså en grafonomisk analys av det transkriberade material som presenterats i detta kapitel och som återfinns i sin helhet i kapitel 8. I det följande skall metoderna för denna analys, som sker mot bakgrund av vad som sagts i kapitel 4, beskrivas.

5.11.1. Allmänt

Det övergripande syftet med den grafonomiska analysen är att ge de företeelser som betraktats som problematiska en så uttömmande beskrivning som möjligt. Det handlar alltså om mer än att slå fast hurvida en grafematisk distinktion föreligger eller ej; även naturen hos de olika exemplen på allografiska relationer bör när analysen har utförts ligga i dagen. Här kommer det i kapitel 4 lanserade uttrycket *grafonomiskt relevant* att användas på grafematiska relationer och paradigmatisk allografi.

De problematiska företeelser som möter i materialet kan delas in i tre kategorier: *alfabetiska graftypsklasser*, *icke-alfabetiska segment* och *suprasegmentala fenomen*. Denna tredelning svarar mot den uppdelning av skriften i grafem, innehållssegment och suprasegmentala fenomen som gjorts i 4.5. De alfabetiska graftypsklasserna och de icke-alfabetiska segmenten utgör så att säga de oanalyserade förstadierna till kategorierna *grafem* och *innehållssegment*.

Till kategorin suprasegmentala fenomen hör *markerad grad* (majuskelaritet), som dock på grund av sin komplexitet kommer att särbehandlas i genomgången nedan och så i praktiken utgöra en egen fjärde kategori.

Vissa problem vid transkriberandet har varit av textkritisk art snarare än grafonomisk. Det handlar om sådant som *felskrivningar*, *ändringar* och *oklara passager*. Dessa företeelser faller utanför den grafonomiska analysens omedelbara intressområde.

Slutligen skall det återigen poängteras att materialet utgörs av tre separata texter (UU-Resan, Dagboken och KVA-Resan), som vid analysen kommer att betraktas som uttryck för tre olika grafonomiska system. Iakttagelser gjorda i en av texterna kommer inte att användas för att reda ut oklarheter i någon av de övriga två eller stödja hypoteser rörande något i dessa.

Det har dock förefallit praktiskt och mer överskådligt för framställningen i kapitel 6 att så långt det är möjligt avhandla varje grafonomisk företeelse för sig snarare än varje text för sig, och alltså kommer t.ex. analysen av graftypklassen *d* utgöra ett eget avsnitt, naturligtvis med de tre transkriptionernas respektive empiriska verkligheter tydligt åtskilda.

5.11.2. Alfabetiska graftypsklasser

De alfabetiska graftypsklasser som erbjuder problem är alltså följande: *i/j*, *u*, *y/ij*, *d*, *s*, *v/w*, *ä/æ*. Det faktum att fyra av dessa klasser här

betecknas med två symboler med snedstreck emellan och tre av dem med en enda symbol speglar det faktum att det i vissa fall (två-symbolklasserna) är fråga om grafter som lätt låter sig associera med grafem i det moderna systemet, men där denna relation inte är uppenbar i materialet, medan det i fråga om de andra klasserna rör sig om en motsättning mellan grafter utan tydlig motsvarighet i det moderna systemet (en-symbolklasserna). Det är för att undvika att den ena eller den andra typen framstår som mer normal än eller överordnad den andra som jag i förekommande fall har valt dessa dubbla symboler.

Där så är möjligt beaktas samtliga förekomster av de aktuella grafterna i materialet (så t.ex. vid *ij*), men många gånger måste en avgränsning göras. Hur detta konkret har skett redovisas mer i detalj på respektive ställe i kapitel 6. Där inte alla belägg har kunnat beaktas har alltid vad som ansetts varit ett tillräckligt antal belägg tagits med.

En första princip när det gäller att analysera grafternas relation är denna: grafterna måste betraktas som egna grafem så länge inget annat kan påvisas. Om antalet belägg är för litet eller läget av andra orsaker förblir oklart kan analysen tvingas mynna ut i att två förmodat relaterade grafter inom en klass blir betecknade som en sorts *ad hoc-grafem*. Bevisbördan ligger så att säga hos allografen.

Annars gäller att två grafterns grafemstatus anses påvisad om några tydliga minimala par kan påvisas. Enstaka belägg måste betraktas med försiktighet, eftersom det då kan röra sig om två homonyma (på grafemnivån homografa) ord som bara råkat uppträda med var sin av två möjliga allografer. Ett eventuellt belägg av 'såg' (substantiv) och ett av 'fåg' (verb) gör inte att 'l' och 's' måste vara olika grafem. Vad gör då ett minimalt par till ett minimalt par om man inte tillåter sig att koppla in en externt grundad föreställning om vad som borde vara olika grafem, alltså ta in spekulationer om fonologisk koppling eller om en viss känd teckenuppsättning? Utan tvivel måste det handla om en helhetsbedömning. Det skall helst finnas *flera minimala par* och *flera belägg av varje ord* inom paret, t.ex. 10 'såg' (substantiv) och 10 'fåg' (verb). Dessutom bör det inte finnas många fakultativa par, och dessa bör uppvisa någon naturlig avgränsning, som t.ex. att *e* och *ä* kan växla före dubbelkonsonant eller *r* men inte annars. Distributionen av de två grafterna bör i huvudsak vara *lexikalt komplementär*, dvs det stora flertalet ord som har den ena typen uppträder aldrig med den andra och omvänt. Här tas alltså alla de ord som inte uppträder som ena halvan av ett minimalt par med i beräkningen. Ju fler belägg som finns av ett enskilt ord som bara uppträder med den ena av de aktuella grafterna, desto starkare indikation på att det handlar om lexikalt komplementär

distribution. Hur vet vi att *son* och *zon* är ett minimalt par när vi har (kan tänka oss) ett fakultativt par som *sebra* och *zebra*? Jo, vi vet att *s* i de allra flesta fall inte kan bytas mot *z* och omvänt, dvs. även om merparten förekomster inte uppträder i minimala par håller sig distributionen lexikalt komplementär.

Som en särskilt betydelsefull form av fakultativa par räknas de par i KVA-Resan som utgörs av en kustod och det första ordet på följande sida; närmare skribentens intuition av vad som varit fri variation går knappast att komma.

Om såväl minimala par som fakultativa uppträder i någon omfattning att tala om, betraktas detta som *överspridning*. Om inga eller endast ett fåtal minimala par påträffas men i gengäld ett flertal fakultativa par (ordpar som utgörs av två belägg av samma lexikala enhet, där det ena i en viss position har en annan graftyp än det andra), råder allografi.

Om fakultativa par har påträffats men inga minimala, gäller det vidare att utrona huruvida de sålunda etablerade allograferna är distribuerade enligt något visst mönster i beläggen som helhet, alltså även de belägg som inte utgör ena halvan av något fakultativt par. Om distributionen följer ett grafotaktiskt mönster, alltså har olika distribution i förhållande till olika positioner i ordet eller i relation till andra intillställda grafer rör det sig om *syntagmatisk allografi*. I förekommande fall inskränker sig undersökningen till att påvisa ett sådant mönster utifrån några nyckelpositioner men har inte möjlighet att vara uttömmande. Att visa att det finns distributionella olikheter anser jag vara tillräckligt, även om deras omfattning inte kan redovisas. Att ett sådant mönster iaktas här betyder alltså att graftyperna dels växlar i vissa positioner (eftersom det finns fakultativa par), dels står i komplementär distribution eller åtminstone har tydliga olikheter i frekvens i vissa positioner. Man kan t.ex. tänka sig att initialt den ena graftypen alltid (oftast) uppträder och den andra aldrig (sällan), medan i final ställning förhållandet kan vara det omvända. Inuti ord kan variationen vara betydligt friare.

Om istället distributionen följer ett lexikalt mönster, dvs. att de olika graftyperna uppträder olika i förhållande till låt säga vissa ordklasser eller till namn och lånord, är det fråga om *paradigmatisk allografi*.

Båda dessa allografiska relationer kan med en samlande term betecknas som exempel på *bunden allografi*. Om det i gengäld inte går att se något system i distributionen handlar det om *fri allografi*.

De frågor som i analysen ställs till var och en av de alfabetiska graftypsklasserna är alltså följande:

1. Uppträder graftyperna i minimala par?
2. Uppträder graftyperna i fakultativa par?

3. Är graftyperna distribuerade enligt något grafotaktiskt mönster?
 4. Är graftyperna distribuerade enligt något lexikalt mönster?

Hur svaren på dessa frågor alltså skall tolkas sammanfattas i figur 4. Vissa kombinationer har markerats med frågetecken (2–4), eftersom det dels är osäkert om de alls kan finnas i någon omfattning, dels för att de utgör ett tolkningproblem. Två kombinationer (7–8) har endast satts inom parentes, eftersom det är osäkert huruvida de kan förekomma men överspridning samtidigt framstår som den rimligaste tolkningen.

	Minimala par*	Fakultativa par	Grafotaktiskt mönster	Lexikalt mönster
1. Egentliga grafem	+	-	-	-
2. ?	+	-	+	-
3. ?	+	-	-	+
4. ?	+	-	+	+
5. Överspridning	+	+	-	-
6. Överspridning	+	+	+	-
7. (Överspridning)	+	+	-	+
8. (Överspridning)	+	+	+	+
9. Fri variation	-	+	-	-
10. Syntagmatisk allografi	-	+	+	-
11. Paradigmatisk allografi	-	+	-	+
12. Paradigmatisk/syntagmatisk allografi	-	+	+	+
13. Inget påvisbart samband	-	-	-	-
14. Syntagmatisk kontrast	-	-	+	-
15. Paradigmatisk opposition	-	-	-	+
16. Paradigmatisk/syntagmatisk relation	-	-	+	+

* Härmed avses säkra minimala par i nämnvärd omfattning, inte enstaka eller tveksamma fall.

FIGUR 4. *Tolkningen av graftypernas inbördes distributionsförhållanden.*

När det gäller den lexikala distributionen tar jag i analysen fasta på följande kategorier:

1. Månaders namn.
2. Personnamn.
3. Geografiska namn.
4. Geografiska adjektiv och substantiv.
5. Citatorn med påtagligt osvensk stavning eller morfologi eller som i texten presenteras som främmande.
6. Övriga ord av latinskt-/romanskt ursprung.
7. Övriga ord av germanskt ursprung.

När det gäller graftypernas grafotaktiska distributionsmönster genomförs ingen heltäckande inventering, utan sökningar företas på några nyckelpositioner som i det enskilda fallet framstår som relevanta. Det kan röra sig om positionerna först och sist i grafordet eller kombinationer med vissa andra graftyper. Hur dessa stickprov har gjorts beskrivs på varje berört ställe i kapitel 6.

Vid analysen av klassen *i/j* jämförs de olika graftypernas förmåga att stå vokaltiskt respektive konsonantiskt i grafotaktisk bemärkelse. För detta används ett enkelt kriterium. Om ett belägg av någon av graftyperna 'i', 'j', 'I' eller 'J' står omedelbart bredvid en vokal räknas graftypen i detta belägg som konsonant, annars som vokal. Att denna kategorisering är möjlig förutsätter naturligtvis att jag, som nämnts i 4.5.2, i normalfallet anser mig kunna avgöra vilka graftyper som fungerar konsonantiskt och vilka som fungerar vokaltiskt.

När det gäller graftypsklassen *y/ij* prövar jag som nämnts i 4.4.3.2 graftypernas fördelning över de tentativa grafemen «y», «ij» och «j». Detta innebär alltså att jag grupperar beläggen efter min föreställning om grafematiska motsättningar. I detta sammanhang beaktas endast det svenska språkgodset i materialet. Kategorin «j» har som sin enda funktion att sortera ut de konsonantiskt fungerande beläggen ur jämförelsen.

Uppställningen i figur 4 räknar alltså med att distributionen av två graftyper både följer ett syntagmatiskt och ett paradigmiskt mönster (det skall t.ex. också visa sig att 'w' är mer sällsynt än 'v' i ord av latinskt ursprung, liksom i intervokalisk ställning). Här ges ingen absolut regel för vilken kategorisering, syntagmatisk allografi eller paradigmatisk, som i ett sådant läge skall ges förtur. Från fall till fall måste man väga in omfattningen av respektive variationstyp och göra en bedömning av vad som är det primära. Detsamma gäller de eventuella kombinationer som i uppställningen markerats med ett frågetecken, dvs. sådana som uppträder i minimala par men samtidigt enligt något grafo-taktiskt eller lexikalt mönster.

Kombinationerna 13–16 utgörs av de fall där varken några minimala eller fakultativa par inom den stipulerade klassen har påvisats. I princip innebär detta att det inte kan anses säkrat att de aktuella grafterna alls utgör någon klass. En analytisk strategi skulle då kunna vara att betrakta dessa relationer som grafematiska i brist på motbevis. I kombinationerna 14–16 är dock grafterna distribuerade enligt något mönster, antingen ett paradigmiskt eller ett syntagmatiskt eller bådadera, vilket i sig är ett indicium på att relationen inte är grafematisk. Jag menar att ett sådant förhållande är värdefullt att poängtera och etiketteringarna *paradigmatisk opposition* eller *syntagmatisk kontrast* ges då förtur framför grafembeteckningen. Med paradigmisk opposition avses här en kontrast i fråga om icke-verbalt innehåll (tillhörighet till någon av kategorierna 1–6 ovan: månaders namn, personnamn osv.) – även de entydigt påvisbara grafemen befinner sig ju annars i ett paradigmiskt oppositionsförhållande i fråga om sin funktion i den verbala strukturen.

5.11.3. Logogram och siffror

De icke-alfabetiska segmenten är vanligen inte ”problematiska” i den bemärkelsen att det är vanskligt att avgöra huruvida de har ett väsentligt informationsvärde eller bara är ett uttryck för accidentell variation. Mot bakgrund av det i kapitel 4 förda resonemanget om innehållssegmenten är det rimligt att utan vidare föra dem till denna kategori. Materialet uppvisar heller ingen sådan variation i fråga om dessa företeelser att det utgör ett grafonomiskt problem.

Vad som återstår att något utreda är deras relation till de olika språkliga nivåerna. Är de ekvivalenter till grafemsekvenser på grafnomisk/grafisk nivå? Är de ekvivalenter till morfem på lexikal nivå? Eller har de en egen, mer direkt koppling till begreppen?

På dessa komplexa och vittomfattande frågeställningar avser jag inte att inom ramen för denna undersökning ge några utfömliga svar. Däremot anser jag att svaret på följande mer specifika frågor kan ge intressanta fingervisningar:

1. Kan de aktuella segmenten kombineras på ett semantiskt arbiträrt sätt (t.ex. '3' fungerar som 'tre' i *tre – trevlig – bortre : 3 – 3vlig – bor3*)?
2. Förekommer någon form av böjning eller kan segmenten motsvara olika böjda former av en viss lexikal enhet?
3. Uppträder segmenten oberoende av språklig (svensk, latinsk osv.) kontext?

5.11.4. *Abbreviaturgraftypen 'i'*

Den enda abbreviatur som ägnas en närmare undersökning i den grafonomiska analysen är 'i'. Ett allmänt intryck är att denna står i ett särskilt förhållande till klassen *l*, nämligen så att den både tycks kunna fungera som ett avslutande *l* i den förkortade ord delen och som ett allmänt abbreviaturtecken. I analysen jämförs belägg av 'i' med andra förkortningar av de belagda orden, och en helhetsbedömning av förhållandet görs.

5.11.5. *Spatier, divis, apostrof*

Spatierna (mellanrummen mellan ord) och apostrofen är de enda icke-alfabetiska segment som i sin problematik påminner om de alfabetiska graftyperna därigenom att här föreligger varianter av oklar inbördes ställning.

När det gäller spatium finns som nämnts ett *snävt spatium* som transkriberas med '·', och det är detta spatium som utgör ett grafonomiskt tolkningsproblem. Är det en tillfällig, mindre variant av normalt spatium eller är det tvärtom en utökad variant av det naturliga mellanrum som också finns mellan graferna inuti ord (Alléns *sektur*)? Eller är det ett eget morfografem, mer eller mindre ekvivalent till divisen '·'?

För att utröna förhållandet till normalt spatium vill man först och främst veta om '·' liksom detta uppträder mellan graford som står i vilken relation som helst till varandra ("Idag·regnar det") eller om det främst står mellan ord som utgör någon typ av naturlig enhet, som t.ex. bestämning och huvudord i en fras ("I·dag regnar det").

När det så gäller att jämföra med ordintern "sektur", vill man vidare veta om det snäva spatiet kan uppträda mellan ord delar utan morfologisk relevans ("Id·ag regnar det").

Om det snäva spatiet '·' uteslutande eller främst förekommer mellan ord som står i en nära relation (som "I·dag"), anser jag det klarlagt att det utgör ett eget innehållssegment. Om det tvärtom förekommer över hela linjen, ömsom mellan godtyckliga ord ("Idag·regnar det"), ömsom mellan godtyckliga ord delar ("Id·ag"), är det snarast att betrakta som ett uttryck för tillfällig storleksvariation hos normalt spatium respektive ordintern sektor utan någon grafonomisk betydelse. Men icke desto mindre är ett sådant fenomen med helt egen distribution en mycket viktig grafisk företeelse i texten och måste hanteras ytterst varsamt vid en edition. Hur avgör man i ett fall som "I·dag" om det är fråga om snävt spatium eller utökad sektor?

Det tredje tänkbara fallet, att '·' distributionellt sammanfaller med antingen normalt spatium eller ordintern sektor, är det minst komplicerade. Om så är fallet bör det kunna ses som en variant (allograf om man så vill) av det förra eller det senare.

I analysen inventeras samtliga belägg av snävt spatium. Beläggen klassas så efter de två omgivande grafordens relation. Denna relation kan vara en av följande:

1. Godtyckliga ord ("Idag-regnar", "regn-och").
2. Två ord som utgör syntaktiskt enhet ("i-dag", "på-väg", "i-regn").
3. Två ord eller morfem som utgör morfologisk enhet ("regn-väder", "regn-et").
4. Morfologiskt irrelevanta orddelar ("reg-net", "regnv-ädret").

Kategorierna 2 och 3 är en uppdelning av det som i resonemanget ovan behandlats som ord som utgör en naturlig enhet. Med "syntaktisk enhet" avses här att de två orden tillsammans utgör en egen fras, med morfologisk enhet menas att också något i formen visar att orden hör ihop, t.ex. att det rör sig om två substantiv varav det första står i naken nominativform ("regn-väder") eller det första i genitivform och det andra i bestämd form ("regnväders-dagen"), eller att det första är ett adjektiv i utrumform och det andra ett verb eller ett adjektiv i neutrum ("stor-regnar", "stor-rutigt"). Men det kan också handla om ordstam och böjningsmorfem. Denna finare indelning är egentligen inte nödvändig för att upprätta en distinktion mellan '·' och normalt spatium respektive sektor utan avser endast att tjäna till en mer detaljerad och uttömmande beskrivning av fenomenet som sådant. För en sådan mer uttömmande beskrivning kommer också sökningar att företas på de ord som omger '·' i beläggen för att klargöra om de också uppträder i liknande kombinationer men förenade på annat sätt en med '·'. Denna parallell får tjäna som ett urval exempel på hur spatium och sammanskrivning uppträder i materialet.

På typologiska grunder kan man redan på förhand avgöra att ett snävt spatium '·' är något annat än divis '·-'. För den allmänna kännedomen om det snäva spatiets funktion anser jag det dock värdefullt att jämföra dess användning med divisens. Därför kommer också en total inventering av divis (ej det radfinala avstavningstecknet) att företas. Beläggen kategoriseras för formens skull på samma sätt som vid '·', men ytterligare en faktor tillkommer för divisens del, nämligen samordning av typen "mån- och solsken". Ett sådant belägg klassas efter relationen mellan de ord som divisens avser (här "mån" och "sken", alltså kategori

3) och upptas samtidigt som ett belägg för samordning, vilket alltså blir en överlappande kategori.

På liknande sätt behandlas de två varianterna av apostrof, (') och ('). (Parentesen används här för tydlighets skull i stället för den vanliga graftyposnotationen med enkla citattecken.) Här inventeras samtliga belägg, och olikheter i fråga om de omgärdande orden och orddelarna kartläggs. Apostrofen är en tämligen lågfrekvent företeelse och någon mer detaljerad metod för jämförelsen ges därför ej här.

5.11.6. *Suprasegmentala fenomen*

När det gäller de suprasegmentala företeelserna *understrykning* och *diakritisering* handlar det framför allt om att kartlägga deras användning.

Understrykningen används helt uppenbart för att framhäva vissa ord eller större delar av texten och frågan är här egentligen bara vilken typ av textelement som blir föremål för ett sådant framhävande.

När det gäller diakritisering är läget mer oklart. Detta fenomen uppträder knutet till enskilda grafer och utgör inte en modifiering av längre grafsekvenser. Här handlar det i första hand om att klargöra vilka grafter som över huvud taget uppträder diakritiserade och om det över huvud taget är befogat att betrakta fenomenet som suprasegmentalt.

De suprasegmentala fenomen som här nämnts förekommer alla i så relativt ringa omfattning att det kommer att bli nödvändigt att låta analysen av deras användning bli mer övergripande.

5.11.7. *Markerad grad*

Den övervägande majoriteten av alla grafer i materialet är tveklösa minuskler. Dessa grafer är de som med sin storlek och inbördes likhet så att säga skapar skriftens grund- eller normalstorlek – de är det omarkerade fallet. Här och där finns däremot grafer som tydligt kontrasterar mot normalstorleken genom att vara större. Det är dessa grafer som kan – men inte måste – vara exempel på fenomenet *markerad grad*, dvs. exempel på att skribenten valt att frångå normalstorleken i ett bestämt syfte eller av en bestämd anledning.

Som redan framgått är det problem som uppstår i förhållande till detta fenomen dubbelt i materialet. För det första gäller det att avgöra vilka grafter som alls utgör markerad grad, för det andra att avgöra

hur många olika grader (nivåer av markering) det finns. När det gäller UU-Resan och Dagboken har undersökningen begränsats till att gälla graftyposklassen *s*, men i KVA analyseras alla de graftyper som finns belagda med någon form av gradmarkering i transkriptionen. Här används termen gradgrupp som en samlande benämning på en viss minuskulär graftype och dess markerade motsvarigheter. Gradgruppen noteras i avhandlingstexten med versal: A, B, etc. I de flesta fall är gradgruppen identisk med graftyposklassen (A och B omfattar t.ex. samma graftyper som a och b) men inte alltid (grafityposklassen *u* delas t.ex. upp i gradgrupperna *Ú* och *U*).

Samtliga belägg av de gradmarkerade graftyperna i respektive transkription inventeras, liksom även minuskeln i ordinitial position. Beläggen sorteras så in i följande kategorier (kategorierna inom parentes gäller endast vid *s*):

1. Styckeinitial position.
2. Meningsinitial position.
3. Position inuti ord i genomgående markerad grad.
4. Initialt i namn.
- (5. Initialt i epitetet *s:t, sanct* osv.)
6. Initialt i geografiska adjektiv och substantiv (alltså avledda av geografiska namn) samt väderstrecken och avledningar av dessa.
7. Initialt i övriga substantiv.
8. Initialt i övriga adjektiv och particip.
9. Initialt i personliga och possessiva pronomen.
- (10. Initialt i reflexiva inklusive reflexiva possessiva pronomen.)
- (11. Initialt i ordet *som*.)
12. Initialt i verb, adverb, räkneord, prepositioner och övriga pronomen.
13. Initialt i konjunktioner, subjunktioner (förutom *som*) och infinitivmärket.
14. Inuti ord skrivna med minuskler, men där inledande ett sammansättningsled eller prefigerat rotmorfem.
15. Övriga belägg inuti ord skrivna med minuskler.

Som initial position räknas även positionen efter snävt spatium '·'. Man bör notera en olikhet inom ovanstående kategorier: Kategorierna 1–3 och 15 är enbart syntagmatiskt betingade, medan kategorierna 4–13 är paradigmiskt betingade, så länge beläggen uppfyller det syntagmatiska kriteriet att stå ordinitialt men inte tillhöra kategorierna 1 eller 2. Kategori 14 är något av ett mellanting, eftersom den framför allt är syntagmatiskt betingad men samtidigt är beroende av morfologisk struktur och därmed i något avseende paradigmatisk.

Kategoriseringen är hierarkisk såtillvida som ett belägg alltid förs till den kategori som står högst på listan om flera kategorier är möjliga. Ett

belägg initialt i ett substantiv som står först i meningen räknas alltså som ett belägg för meningsinitial position (kategori 2) och inte för substantivinitial position. Kategoriseringen (i synnerhet de paradigmatiske kategorierna) är tentativ men grundar sig på ett helhetsintryck av materialet och av vilka ungefärliga faktorer som tycks påverka förekomsten av markerad grad. Framför allt är det kategorierna namn, övriga substantiv och verb m.m. som verkar avgörande. Övriga mindre kategorier och i synnerhet de kategorier som består av ett eller ett fåtal lexikala enheter på *s* har upprättats främst för att renodla de mer betydelsefulla kategorierna. Rangordningen mellan kategorierna är också den tentativ men avser att försöka bilda en fallande skala från de kontexter med högst nivå av förväntad gradmarkering till dem med minst.

Vid jämförelsen av de olika graftypernas distribution över kategorierna är det dels olikheter i totalt spridningsområde som iakttas, alltså i vilka kategorier den enskilda graftyten över huvud taget finns belagd, dels i vilka kategorier den har sina kvantitativa toppar, alltså vilka kategorier som samlar störst antal av beläggen. Om två graftyper av samma grupp har olika total spridning eller olika kvantitativa toppar räknas de som olika grafonomiskt relevanta grader. Vid denna jämförelse måste hänsyn i viss mån tagas till beläggens absoluta frekvens och en bedömning göras. Avvikelser på enstaka belägg när har inte samma betydelse som markanta olikheter, att en mycket talrik graftype har bredare spridning än en med endast ett fåtal belägg kan inte omedelbart tas till intäkt för att de är grafonomiskt distinkta grader. Några absoluta kriterier för dessa bedömningar ges inte här, utan jag hänvisar till det resonemang som förs vid de enskilda ställena i kapitel 6.

I analysen av KVA-Resans belägg behandlas transkriptionens olika graptyper med varandra i en sammantagen uppställning, dvs. alla minuskler jämförs med alla halvstora minuskelformade, alla halvstora majuskelformade osv. Denna uppställning föregås dock av en kontroll där enskilda gradgrupper som eventuellt skiljer sig från de övriga på ett uppenbart sätt sorteras bort och särbehandlas.

5.12. Sammanfattning

I samband med transkriptionsarbetet har några alfabetiska grafytklasser i materialet betraktats som problematiska, dvs. deras medlemmars inbördes relation har inte ansetts kunna beskrivas utan en närmare analys. Dessa grafytklasser är: *i/j*, *u*, *y/ij*, *d*, *s*, *v/w* och *ä/æ*.

Det första steget i analysen är att utröna huruvida de olika klassernas medlemmar (de ingående grafterna) uppträder i några minimala eller fakultativa par. Finns minimala par belagda, konstateras att grafterna står i grafematisk relation till varandra, alltså utgör egna grafem. Finns dessutom fakultativa par, konstateras överspridning. Om däremot endast fakultativa par påträffas, kan man konstatera att grafterna befinner sig i allografisk relation, alltså är allografer av samma grafem. I bedömningen av de eventuella minimala och fakultativa paren för jag också in ett kvantitativt moment, i det att jag förhåller mig försiktig till enstaka belägg för det ena eller det andra. Denna första grafematiska analys avgör grafternas funktion i den *verbala strukturen*.

Om man inte har kunnat belägga någon grafemrelation inom klassen, och variationen alltså inte har någon funktion i den verbala strukturen, återstår att avgöra huruvida den allografiska variationen har någon funktion i den *visuella strukturen*. Detta görs genom att undersöka om variationen följer något mönster eller till synes är helt fri, och om det eventuella mönstret är grafotaktiskt, alltså syntagmatiskt och härledbart ur den grafiska kontexten, eller i någon mån paradigmatiskt, dvs. betingat av lexikala relationer, alltså något utanför kontexten. Denna undersökning är kvantitativ och betraktar fördelningen av de olika grafterna i klassen över några tentativa kategorier som vid första anblick förefallit relevanta. Här är det framför allt etymologisk härkomst och ordklassstillhörighet som kan bli aktuella kategorier. Om man sålunda kan konstatera att allograferna fördelar sig olika över de lexikala kategorier som ställts upp, blir slutsatsen att *paradigmatisk allografi* föreligger. Grafternas inbördes variation har då en funktion i den visuella strukturen.

De icke-alfabetiska segmenten logogram och siffror är inte problematiska på samma nivå som de alfabetiska segmenten. Här är inte problemet att avgöra grafemstatus gentemot allografstatus utan att avgöra huruvida de är ekvivalenter till sekvenser av grafem eller betydelsebärande verbala innehållssegment. Detta avgörs genom att man undersöker huruvida de kan kombineras på ett semantiskt arbiträrt sätt (som grafemen kan) eller om de alltid är bärare av ett visst innehåll. Om det sistnämnda visar sig vara fallet konstateras att de är verbala innehållssegment.

För de övriga icke-alfabetiska segmenten gäller att de av principiella skäl räknas som visuella innehållssegment a priori. Någon grafisk variation av oklar status föreligger i regel inte i materialet. Ett undantag utgör det normala och det snäva spatiet (transkriberat med '·'). Här jämförs distributionen i förhållande till kringvarande verbala enheter

(graford) och analysen påminner därmed om uppställandet av minimala par vid grafemanalysen. Detta är möjligt eftersom de visuella segment som spatierna utgör antas ha en systematisk relation till så små verbala sekvenser att en betydelsebaserad jämförelse är möjlig, såväl av kvantitativa som kvalitativa skäl; tillräckligt många parallella instanser är möjliga att påträffa och deras tolkning är ofta entydig. De olika spatiernas distribution jämförs här även med divisens.

De suprasegmentala företeelserna understrykning, diakritisering och markerad grad liknar på ett principiellt plan den allografiska variationen; det är en typ av visuell modifikation som har ett eventuellt innehåll av icke-verbal karaktär. Skillnaden är här att vi har att göra med företeelser som uppträder över ett bredare spektrum av graftypsklasser och därför inte bör analyseras endast som en variation inom respektive klass. Men metoden är i grund densamma. De suprasegmentala fenomenens distribution sätts i samband med innehållsliga kategorier.

Det fenomen som kallas markerad grad, vilket skall förstås som ett vidare begrepp än det binära paret versalitet/minuskularitet (eller egentligare icke-versalitet), är det som på grund av sin komplexitet och sin rikedom på varianter föranlett det mest omfattande analysarbetet. Detta gäller dock inte hela materialet utan endast KVA-Resan. I UU-Resan och Dagboken är det egentligen en allografisk variation inom klassen *s* som är problemet, men fenomenet behandlas som supra-segmentalt av praktiska skäl och för att parallellen till KVA-Resan skall vara tydlig. Beläggen av de olika *gradtyperna* sorteras in efter syntagmatisk position (styckeinitial, meningsinitial, övrig ordinitial eller ordintern position). De belägg som påträffas i ”övrig” ordinitial position, alltså först i ett ord men inte först i en mening, sorteras efter lexikala kategorier som i princip innebär ordklassstillhörighet. Vissa ordklasser har dock delats upp (t.ex. utgör geografiska substantiv och adjektiv en egen kategori), medan andra (de flesta formordklasser) slagits samman. Gradtyper som uppvisar olika distributionsmönster i förhållande till de olika kategorierna (såväl de syntagmatiska som paradigmatiska) betraktas som olika grader, alltså som olika betydelsebärande fenomen i den visuella strukturen.

Analysen av markerad grad, liksom i möjligaste mån övriga icke-verbala fenomen, har en tydlig kvantitativ sida. Detta bygger dels på föreställningen att den visuella strukturens betydelseinnehåll är mindre distinkt än den verbalas, och därför framför allt bör iaktas som tendenser i förhållande till det verbala innehållet, dels på att de kategorier vartill de visuella fenomenen sätts i relation är i hög grad tentativa.

6. Grafonomisk analys

Presentationen av den grafonomiska analysens resultat är uppdelad i tre huvudavsnitt (6.1–6.3) och en sammanfattning (6.4). Störst utrymme ägnas genomgången av de segmentala fenomenen, dvs. spatierna och diviserna, apostroferna, de problematiska alfabetiska graftytpklasserna, siffrorna och några ordtecken (6.1). Även genomgången av de supra-segmentala företeelserna och i synnerhet då fenomenet markerad grad är av visst omfång (6.2). Abbreviaturgraftyten 'i' ägnas en helt kort genomgång i ett eget avsnitt (6.3). Vid exempel ur materialet anges i förekommande fall antalet belägg inom parentes efter den aktuella formen. Om inget antal anges avses ett enda belägg.

6.1. Segmentala fenomen

I detta avsnitt behandlas de problematiska graftytpklasser som introducerats i 5.5. och 5.11.2, men även den variation i fråga om olika stora spatier och divis samt de olika sätt att sätta ut apostrof som behandlats i 5.4 och 5.11.5.

6.1.1. *Spatier och divis*

I transkriptionen görs alltså skillnad mellan tre grader av mellanrum mellan graford: '·', '·' och '∅'. Problemet är här att utreda hur det snäva mellanrummet '·' förhåller sig till fullt spatium '·', divis '-·' och total sammanskrivning, här ∅.

Tabell 2 visar i siffror hur snävt spatium ('·') och divis ('-·') uppträder i förhållande till de fyra typfunktioner som presenterats i 5.9.6. Det är alltså uppenbart att snävt spatium '·' i samtliga tre delar av materialet har en distribution som uppenbart skiljer sig från såväl normalt spatium som sammanskrivning, i det den övervägande delen av beläggen faller inom kategorierna 2 och 3, endast några få i det normala spatiets normalkategori 1 och inga i grafsektorens 4. Endast i Dagboken finns en antydning till en svagare gräns gentemot normalt spatium, men det rör

sig då endast om 5 belägg av '·' mellan ord av godtycklig relation, medan normalt spatium i en text naturligtvis uppträder ett mycket stort antal gånger i denna position. Snävt spatium fördelar sig annars rätt jämnt över kategorierna 2 och 3, vilket skiljer det från divisen, som tydligt har en övervikt i kategori 3. De belägg av divis som påträffats i kategori 2 står också nästan undantagslöst i samband med samordning, och framstår då ofta som malplacerade.

TABELL 2. *Distributionen av snävt spatium och divis i hela materialet.*

Transkription och graftyp	1. Godtyckliga ord	2. Ord i syntaktisk enhet	3. Ord eller morfem i morfologisk enhet	4. Morfologiskt irrelevanta orddelar	Totalt
UU-Resan '·'	–	8	10	–	18
UU-Resan '-'	–	2 (2s)*	7 (2s)	–	11(4s)
Dagboken '·'	5	19	13	–	37
Dagboken '-'	–	1 (1s)	8 (1s)	–	9 (2s)
KVA-Resan '·'	2	22	22	–	45
KVA-Resan '-'	–	3 (2s)	9 (7s)	–	12 (9s)

* Siffror följda av *s* inom parentes anger andelen belägg som uppträder tillsammans med samordning; se exempel nedan.

EXEMPEL 6:1. *Divis i kategori 2.*

- 'grå- eller tiggare múnc-/kars' (UU-Resan)
- 'Javæ 4^{de}- och Angri- údde ell^f point' (UU-Resan)
- 'mans-, fom quins-/personer' (Dagboken)
- 'grå- eller tiggare Múnkars' (KVA-Resan)
- 'Handels- Stäðer' (KVA-Resan)

I exempel 6:1a och d utgör samordningens andra förled 'tiggare' ett särskrivet ord som står i relation 3 till efterledet, i exempel 6:1b står båda förleden i en mycket tydlig relation 2 till efterledet, gränsande till relation 1 och det andra ledet har både divis och spatium. I exempel 6:1c står det andra förledet "quins-" i en tydlig relation av typen 3 till efterledet, men radbytet gör att man inte kan avgöra om divis eller Ø avses. Det enda belägget av divis utan samordning i kategori bekräftar bilden av det atypiska, i det både divis och spatium används, varför man kan spekulera i huruvida divisens satts dit sekundärt, närmast som en rättelse (se 6:1e).

Det är annars värt att notera att i UU-Resan och Dagboken beläggen för samordning fördelar sig jämnt mellan kategorierna 2 och 3, men att de då utgör en minoritet av beläggen i kategori 3. I KVA däremot utgör samordningsbeläggen en majoritet också i kategori 3, vilket betyder att samordning som sådan uppträder vid hela 9 av totalt 12 fall av divis i denna transkription.

I de belägg av samordning i kategori 3 som materialet uppvisar är det normala att det andra förledet står sammanskrivet med efterledet eller vid avstavning, men även en andra divis förekommer, som i exempel 6:2g eller spatium som i h. Nedan ges samtliga belägg.

EXEMPEL 6:2. *Samordning i kategori 3.*

- a. 'fä /wäl åt lands-, fom fiöfidan' (UU-Resan)
- b. 'blå- eller röd-/randigt' (UU-Resan)
- c. 'helge- och fästedagar' (Dagboken)
- d. 'Hög- och Wälborne' (KVA)
- e. 'in- och útrikes' (KVA)
- f. 'lanðs- som/Sjösiðan' (KVA)
- g. 'Citrone- och Pomeranze-trän' (KVA)
- h. 'guld- eller Silfwer galloner' (KVA)
- i. 'Sten- och Sandbackar' (KVA)
- j. 'blå- eller rödrandigt' (KVA)

Men även om snävt spatium '·' har ett eget distributionsmönster som skiljer det från såväl normalt spatium som divis och Ø, är det viktigt att poängtera att flera av beläggen för '·' uppträder parallellt med motsvarande eller snarlika ordkombinationer åtskilda av '·' eller Ø. Även för divis och snävt spatium finns sådana par. I exempel 6:3 ges exempel på detta förhållande.

EXEMPEL 6:3. *Olika spatier och sammanskrivning i variation.*

- a. 'Ofi·Jndiska' – 'Ofi-Jndiska' – 'OSTINDISKA' (UU-Resan)
- b. 'lefnads·fätt' – 'lefnadssätt' – 'lefnads fätt' (UU-Resan)
- c. 'i·dag' – 'Idag' (3) – 'i dag' (13) (Dagboken)
- d. '4·kan-/tig' – '4-kantig' – '4kantig' (Dagboken)
- e. 'den·Šamma' – 'denŠamma', 'detŠamma' – 'det famma' (KVA-Resan)
- f. 'äfwen·Šom' – 'äfwenŠom' – 'äfwen Šom' (KVA-Resan)

Trots att det finns talrika sådana exempel är det dock uppenbart att det snäva spatiet liksom divisen är en företeelse av egen grafonomisk relevans, ett visuellt innehållssegment. Det fåtal instanser där det upp-

träder mellan graford av en till synes godtycklig inbördes relation måste alltså hanteras med samma försiktighet som varje instans av misstänkt felskrivning, även om det är befogat att anta att de snarast är en tillfällig minskning av det normala spatiet, t.ex. uppkommet som en följd av ändringar eller tillägg. Sett som en helhet är det snäva spatiet dock inte slumpvis brukat.

6.1.2. Apostrof

I UU-Resan förekommer apostrof endast 12 gånger, varav 3 gånger finalt, dvs. utan något alfabetiskt segment till höger (1:° 46', 20:° 31', 8°13') som förkortning för 'minut' (jfr tecknet ' i modernt tryck).

Av återstående 9 gånger står apostrofen 8 gånger mellan obundna grafer:

Skiúta`t, kal-/la`n, jettes ø`eau, nämna`n, hålla`n, gorde`t, hielpa`n, wänta`t (UU-Resan)

Endast en gång förekommer apostrof mellan bundna grafer:

hielpa`n (UU-Resan)

I Dagboken förekommer över huvud taget bara en enda apostrof, och den är obunden:

ø`Es-/pagne (Dagboken)

I KVA-Resan ser situationen något annorlunda ut. Av 13 apostrofer står även här 3 stycken finalt (1:° 46', 20:° 31', 8:°13'). Men av återstående 10 står endast 2 obundna:

jettes ø`eau, hielpa`n (KVA-Resan)

Återstående 8, alltså flertalet, står bundna:

fkiúta`t, kalla`n, hielpa`n, nämna`n, holla`n, gorde`t, wänta`t, till`s (KVA-Resan)

Den variation som alltså förekommer i UU-Resan och KVA-Resan skulle kunna beskrivas som att det finns en normal form för apostrofsättning i respektive text, men att det också i båda texterna finns enstaka undantag från denna form. Denna beskrivning tycks adekvat när det

gäller UU-Resan, där det enda exemplet på bunden apostrof inte på något sätt sticker av från flertalet på något annat sätt. Annorlunda är det i KVA-Resan där det ena av två undantag med obunden apostrof faktiskt sticker av genom att vara ett franskt uttryck: ”jettes ô'eau”. Övriga belägg är samtliga svenska uttryck och alla utom ett består av en verbform och ett enklitiskt objektspronomen. Här har man anledning att, åtminstone i brist på fler belägg, betrakta skillnaden mellan bunden och obunden apostrof som grafonomiskt relevant, men detta är en försiktighetsåtgärd.

6.1.3. Graftypsklassen *u*

Graftypsklassen *u* består huvudvarianterna ’ú’ och ’u’ jämte parallella gradmarkerade (”stora”) motsvarigheter till dessa, ’Ú’ och ’U’. I detta avsnitt avser beteckningarna ’ú’ och ’u’ även de gradmarkerade motsvarigheterna. En undersökning av materialet visar att situationen beträffande dessa graftyper är tämligen likartad i de tre transkriptionerna: valet mellan ’ú’ och ’u’ är inte grafematiskt distinkt i egentlig mening utan följer vissa mönster, om än inte fullkomligt konsekvent. Uppställningen i tabell 3 visar utfallet i förhållande till de parametrar som presenterats i 5.9.2.

TABELL 3. *Sammanfattning av relationen mellan ’ú’ och ’u’ i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	NEJ	NEJ	NEJ
Fakultativa par	JA	JA	JA
Grafotaktiskt mönster	JA	JA	JA
Lexikalt mönster	JA	JA	JA

Ingen av de tre texterna uppvisar alltså något minimalt par som skulle kunna antyda en grafematisk motsättning mellan ’ú’ och ’u’. Däremot finns flera fakultativa par, varav här följer ett urval exempel:

EXEMPEL 6:4. *Fakultativa par inom klassen u.*

- ’Januarý’ – ’Janú-/arý’ (UU-Resan)
- ’Júly’ – ’Júlý’ (UU-Resan)
- ’Augustý’ – ’Aúgústý’ (UU-Resan)

- d. 'Auguſtinernas' – 'Ágúſtiner/-nernas' [sic!] (UU-Resan)
- e. 'Curieúſt' – 'curieufſt' (Dagboken)
- f. 'Gauſſ' – 'Gauſſ' (Dagboken)
- g. 'ſitüeraðe' – 'ſitüeraðe' (KVA-Resan)

Men det är samtidigt tydligt att variationen följer ett visst mönster. Utgångspunkten har när det gäller denna graftyppsklass varit att bruket av 'ú' respektive 'u' förefaller relaterat till ordens härkomst. Fenomenet skulle alltså påminna om växlingen mellan tysk och latinsk stil i skrift med i huvudsak tysk stil.

En inventering av beläggen visar att detta intryck äger saklig grund. Men samtidigt visar det sig att det finns några lexikala kategorier av ord där bruket vacklar kraftigt mellan 'u' och 'ú'.

I undersökningen har jag tagit fasta på vilken av följande kategorier orden tillhör:

1. Månaders namn.
2. Personnamn.
3. Geografiska namn.
4. Geografiska adjektiv och substantiv.
5. Citatord med påtagligt osvensk stavning eller morfologi, eller som i texten presenteras som främmande.
6. Övriga ord av latinskt/romanskt ursprung.
7. Övriga ord av germanskt ursprung (jfr ovan 5.9.2).

Det visar sig att kategorierna 5 (citatord) och 7 (övriga germanska ord) företer störst regelbundenhet. Citatorden har för det allra mesta 'u': 67 'u' mot 5 'ú' i UU-Resan, 105 'u' mot 15 'ú' i Dagboken och 63 'u' mot 8 'ú' i KVA-Resan. I KVA-Resan uppvisar kategorin månadsnamn samma tydliga tendens med 21 'u' mot 1 'ú'.

Omvänt har de "övriga" germanska orden nästan alltid 'ú': 674 'ú' mot 1 'u' i UU-Resan, 710 'ú' mot 25 'u' i Dagboken och 700 'ú' mot 10 'u' i KVA.

Inom de övriga kategorierna är antalet belägg av respektive graftyp i regel i samma storleksordning, vilket framgår av tabell 4. Det framstår av siffrorna som uppenbart att distributionen följer ett lexikalt mönster, att vi med andra ord har att göra med *paradigmatisk allografi*. Dock tycks även grafotaktiska faktorer styra valet av graftyp. Till viss del har ju också kategorin citatord vissa grafotaktiska kännetecken (såsom talrika vokalkombinationer), som i viss mån försvårar bedömningen av vad som är den avgörande eller primära faktorn. Men en inventering av graftypen 'q' ger ett exempel på en distribution av 'u' och 'ú' som inte tycks ha med ordens härkomst att göra.

TABELL 4. *Den lexikala distributionen av 'ú' och 'u' i hela materialet.*

Ordkategori	Graftyp	
	'ú'	'u'
<i>UU-Resan</i>		
Citatord	5	67
Lat./rom. ursprung	28	28
Månader	9	13
Personnamn	2	8
Geografiska namn	10	17
Geografiska adj./subst.	1	3
Övriga germanska	674	1
<i>Dagboken</i>		
Citatord	15	105
Lat./rom. ursprung	46	41
Månader	16	8
Personnamn	13	13
Geografiska namn	6	4
Geografiska adj./subst.	1	2
Övriga germanska	710	25
<i>KVA-Resan</i>		
Citatord	8	63
Lat./rom. ursprung	34	32
Månader	1	21
Personnamn	3	6
Geografiska namn	11	15
Geografiska adj./subst.	1	5
Övriga germanska	700	10

TABELL 5. *Variation efter q i materialet.*

Transkription	Graftypskombinationer				
	'qu'	'quí'	'qw'	'qv'	'qa'
UU-Resan	24	0	4	0	0
Dagboken	29	0	9	2	0
KVA-Resan	20	1	6	0	1

Sökningen ger vid handen att 'u' men (i princip) inte 'ú' förekommer efter 'q' och i denna ställning varierar med 'w' och (i Dagboken) med 'v'. Graftypen 'q' är som sådan inte etymologiskt begränsad, men följs i

germanska ord normalt av 'w'. Det enda belägget av 'u' i ett "övrigt" germanskt ord i UU-Resan är just ordet 'quinspersoner'. Som framgår av tabell 5 är denna komplementära distribution utan undantag i UU-Resan och Dagboken; endast KVA-Resan har ett exempel på 'qu' i ordet 'Attaqúera'.

Men som sagt har även den rikliga förekomsten av 'u' i citatord en grafotaktisk sida. Kombinationer av *u* och en annan vokal (ordet används här i rent grafotaktisk mening om tecken som ensamt kan utgöra stavelse) förekommer i högre utsträckning bland dessa ord än bland de övriga (liksom *ua* i månadsnamnen).

I UU-Resan förekommer t.ex. 82 belägg av någon av kombinationerna 'au/ua/eu/ue/ui/ou' mot endast 1 'ou' och 3 'áu'. Undantaget är kombinationen *iu* med endast 1 'iu' mot 21 'iú', men här skall man komma ihåg att *i* kan användas konsonantiskt.

Dagboken har 91 'au/ua/eu/ue/ui/ou' mot 3 'eú', 3 'áu', 1 'ou', 12 'úa' och 1 'ue' eller sammanlagt 20 belägg av 'ú' i dessa kombinationer. Den relativt högfrekventa kombinationen 'úa' med 12 belägg står här mot 11 'ua'. Även här skiljer *iu* ut sig med 8 'iu' mot 30 'iú'.

KVA-Resan slutligen har 80 belägg av 'au/ua/eu/ue/ui/ou' mot 2 'eú', 3 'ou' 3 'áu' och 3 'ue'. Liksom i de övriga handsskrifterna råder här det omvända förhållandet efter 'i' med 5 'iu' mot 26 'iú'.

Det sammantagna intrycket blir att det finns vissa positioner där det framför allt tycks vara den omedelbara närheten till vissa andra graf typer som avgör valet mellan 'ú' och 'u', och det är just 'u' som gynnas i de aktuella fallen. I dessa fall sätts de lexikala (etymologiska) preferenserna ur spel. Anmärkningsvärt är att 'u' därmed kommer att stå i fakultativt förhållande – snarast att betrakta som överspridning – med en konsonant som i exempel 6:5.

EXEMPEL 6:5. *Variation mellan 'u' och 'w'.*

- a. 'quinspersoner' – 'qwinfolck' (UU-Resan)
- b. 'Quarterens' – 'qwarter' (UU-Resan)
- c. 'quin-/folck' – 'qwinfolck' (Dagboken)
- d. 'Reliquiarum' – 'Reliqviai;' (Dagboken)
- e. 'qwi-/ftar' – 'quistar' (Dagboken)
- f. 'quartermestarnes' – 'qwarters' – 'Qvartermes-/taren' (Dagboken)

Som framgår av dessa exempel förekommer båda kombinationerna 'qw' och 'qu' i såväl svenska som osvenska ord i UU-Resan och Dagboken. KVA tycks ha en tydligare lexikal fördelning av dessa kombinationer och det finns inga fakultativa par i denna text. Ett belägg som 'qwarter'

(KVA-Resa) visar dock att valet stundom kan falla på 'w' även i ett ord av latinskt ursprung. Detta ger ändå intrycket av att 'u' i KVA-Resan har en tydligare paradigmatiske koppling än i resten av materialet. Det faktum att 'u' i KVA-Resan också helt dominerar vid månadernas namn styrker på något sätt detta intryck.

Slutsatsen måste bli att 'ú' och 'u' i hela materialet står i förhållandet *paradigmatisk allografi* till varandra, även om syntagmatiska faktorer i vissa positioner och framför allt i UU-Resan och Dagboken delvis övertrumfar den paradigmatiske faktorn.

I vissa positioner och i vissa grupper av ord, som t.ex. namn, förekommer också en tämligen fri variation. Skillnaden i frekvens mellan de vanliga inhemska eller germanska orden och de kategorier där 'u' förekommer relativt rikligt är dock sammantaget så markant att man måste säga att närvaron av ett 'u' signalerar att ett ord tillhör någon av dessa speciella lexikala kategorier; ett 'ú' verkar dock inte lika tydligt signalera någon särskild kategoritillhörighet.

På det hela taget verkar det alltså som om 'u' är tämligen fakultativ inom de ordkategorier där den typiskt uppträder; 'ú' är ju där också tämligen frekvent. Men omvänt framstår 'ú' som närmast obligatorisk i övriga kategorier.

En viktig omständighet, som också framträder i de inledningsvis anförda exemplen, är att ett och samma löpord kan innehålla både 'u' och 'ú', som t.ex. Dagbokens 'Curieúst', där det för övrigt också är det grafotaktiskt minst främmande *u*:et som har 'u'.

6.1.4. Graftypsklassen *i/j*

Graftypen 'i' är alltför frekvent för att en fullständig inventering skall vara möjlig; däremot beaktas alla fall av 'j' och alla belägg för 'I' och 'J' (med deras ytterligare gradvarianter i KVA-Resan). För 'i' beaktas alla de fall där denna graftyp står i kombination med en vokal, samt alla eventuella ytterligare former där 'i' uppträder i samma grafotaktiska kontext som 'j' (fakultativa/minimala par). Eventuella sammanskrivningar av 'i' och 'j' upptas inte i denna klass utan hänförs till klassen *y/ij* vilken behandlas i 6.1.5.

Den första bild som framträder av relationen mellan graftyperna i klassen *i/j* är den av *syntagmatisk allografi*, se tabell 6. När det gäller minusklerna 'i' och 'j' är distributionen i hög grad lexikalt kompletterad; de fakultativa par som finns är få. I exempel 6:6 ges ett urval.

TABELL 6. *Sammanfattning av relationen mellan 'i' och 'j' i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	NEJ	NEJ	NEJ
Fakultativa par	JA	JA	JA
Grafotaktiskt mönster	JA	JA	JA
Lexikalt mönster	NEJ	NEJ	NEJ

EXEMPEL 6:6. *'i' och 'j' i fakultativa par.*

- a. 'Spaniorene' – 'Spanjorerne' (UU-Resan) (flera belägg av respektive form)
- b. 'fiöchartorne' – 'Sjökorten' (UU-Resan)
- c. 'kÿrckian' – 'kÿrckjan' (Dagboken) (flera belägg av respektive form)
- d. 'liús' – 'ljús' (Dagboken)
- e. 'Keifer' – 'kejfer' (Dagboken)
- f. 'mitt i' – 'mitt j' (Dagboken)
- g. 'Tiokt' – 'tjokt' (Dagboken)
- h. 'miðian' – 'miðjan' (Dagboken)
- i. 'Spanien' – 'Spanjen' (Dagboken)
- j. 'meðian' – 'miðjan' (KVA-Resan)
- k. 'wi' – 'wj' (KVA-Resan)

Som urvalet antyder finns det fler exempel på fakultativ variation i Dagboken än i UU-Resan och KVA-Resan. Huvudregeln (med få undantag) för graftypernas distribution är att 'j' uppträder i kombination med en vokal; finns ingen annan vokal används 'i'. Detta kan även uttryckas så: 'i' kan stå vokaliskt, vilket 'j' normalt inte kan, även om det finns några få belägg för detta i Dagboken ('mitt j') och KVA-Resan ('wjn', 'wj' 5), dock aldrig i UU-Resan.

Men graftypen 'i' fungerar även i kombination med vokal, och det är alltså här som de allra flesta fakultativa paren uppträder. Men det finns samtidigt ett mönster för vilka vokalkombinationer som föredrar 'i' och vilka som föredrar 'j'.

En vokal som står som ordets andra graf kan föregås av ett initialt 'j', men 'i' står normalt inte i denna position.

EXEMPEL 6:7. 'i' och 'j' initialt och omedelbart före vokal.

- 'jag', 'ja', 'jettes d'eau', 'jollen', 'jú', 'júst', 'jämte', 'járngrýtor' (UU-Resan) (52 belägg)
- 'iag' (UU-Resan) (1 belägg)
- 'jag', 'jú', 'júst', 'jämte' (Dagboken) (92 belägg)
- (inga belägg för 'i' i denna position i Dagboken)
- 'jag', 'jemte', 'jordæn', 'jollen', 'júst', 'jåms' (KVA-Resan) (60 belägg)
- (inga belägg för 'i' i denna position i KVA-Resan)

I positionen mellan en eller flera inledande konsonanter och en påföljande vokal står i regel 'i', men de tre olika transkriptionerna uppvisar olikheter i fråga om mängden avsteg från denna regel (se exempel 6:8; här räknas endast absolut initial position, ej initialt i sammansättningsar efterled).

EXEMPEL 6:8. 'i' och 'j' mellan inledande konsonant(er) och påföljande vokal.

- 'Diamanten', 'fielfwa', 'fiéntliga', 'fieder', 'pieðefta-/lerne', 'hielpa'n', 'Hiero-/nými', 'ftielpa', 'tiock', 'kiortlar', 'tiotúsende', 'liúflig', 'diúpt', 'Skiúta't', 'hiúl', 'fiö-' (25) (UU-Resan) (67 belägg)
- 'Tjúnang', 'Sjökorten' (UU-Resan) (2 belägg)
- 'Spiat', 'fierðingj:', 'Friedrich', 'fkieppets', 'fielfwa', 'lieutnanter', 'pieðftaler', 'ftiern-raquetter', 'Skiortans', 'Criolerne', 'niúrtalg', 'fiúka', 'liús', 'hiúl', 'giútas', 'ðiúpt', 'Skiärs-Elden', 'Skiöto', 'fiö', 'miölckkannor' (Dagboken) (62 belägg)
- 'tjent', 'Sjelfwa', 'Hjert-Sköld', 'tjocka', 'kjortel', 'Skjorta', 'njúta', 'ljús', 'fkjúta', 'kjäftar', 'Sjöfiðan', 'Skjölð' (Dagboken) (21 belägg)
- 'Diamanten', 'piastrar', 'tienst', 'hielpa', 'fielfwa', 'fiendtliga', 'piedeftalerne', 'Stiert', 'tiock', 'Kjortlar', 'giorde', 'diúpaste', 'liúflig', 'Skiúter', 'hiúl', 'fiöfart', 'Sniö' (KVA-Resan) (82 belägg)
- 'Tjúnang' (KVA-Resan) (1 belägg)

Som synes är i UU-Resan och KVA-Resan 'j' mycket ovanligt i denna position, endast 2 respektive 1 belägg mot 67 respektive 82 motsvarande 'i'. I Dagboken står 'j' dock för uppemot en fjärdedel av belägen, 21 'j' mot 62 'i' i den aktuella positionen.

I vissa positioner längre fram i ordet är det svårare att se några rent grafotaktiska mönster, och det är frestande att i exempel som 6:9 börja spekulera i fonologiska paralleller.

EXEMPEL 6:9. *Belägg av obekant stavelsestruktur i materialet.*

- 'Maria', 'S^t Marie' (UU-Resan)
- 'wärja', 'Warje-/håla' (UU-Resan)
- 'Marie', 'Canarie', 'ceremonier', 'Evangelierne' (Dagboken)
- 'hwarje', 'följe' (Dagboken)
- 'Mariæ', 'Marie', 'Spanien' (KVA-Resan)
- 'hwarjehanða', 'Skönjes' (KVA-Resan)

Men vad dessa exempel illustrerar är vikten av att avgöra huruvida ett alfabetiskt segment kan vara stavelsekärna eller ej. Vi kan inte med säkerhet veta hur ovanstående ord har uttalats av Braad eller KVA-skrivaren, och framför allt hör den frågan inte hemma i en grafonomisk analys. Men vad vi vet är att det finns talrika entydiga belägg i alla tre transkriptionerna för att 'i' kan fungera som vokal, alltså utgöra en egen stavelse, medan det finns betydligt färre tydliga belägg för att 'j' kan det. Denna vetskap är väsentlig för den som i ett annat sammanhang skulle vilja fördjupa sig i frågan om ordens uttal.

Dessa exempel antyder om man så vill också en lexikal systematik därigenom att de exempel som finns med 'i' genomgående är av icke-germanskt ursprung. Ser man till de belägg där 'i' eller 'j' står efter en vokal och före en konsonant framträder samma systematik (i sökningen medtas inte dubbling av 'i' eller kombinationer av 'i' och 'j') ännu tydligare (se exempel 6:10).

EXEMPEL 6:10. *'i' och 'j' efter vokal och före konsonant.*

- 'quarantaine', 'regulaire', 'extraorðinairt', 'terrine', 'air', 'keifare', 'Maleiska', 'point', 'quinspöner', 'Jesuite', 'Europæiske' (UU-Resan) (26 belägg)
- 'ej' (62), 'höjder' (UU-Resan) (63 belägg)
- 'Sainte', 'orðinairt', 'Palais', 'bou-/teilleurens', 'peilaðe', 'neigðen', 'Keifer', 'Panatheneis', 'poikar', 'introi-/tum', 'Hiftoire', 'quin-/folck', 'Sanguis', 'Elifæilke' (Dagboken) (58 belägg)
- 'ej' (46), 'kejfer' (Dagboken) (47 belägg)
- 'extraorðinairt', 'terrine', 'portrait', 'Capitainen', 'maleiska', 'point', 'Suiten', 'æquinocctial', 'Europæiske' (KVA-Resan) (24 belägg)
- 'ej' (62), 'Kejser', 'kej-/fare' (KVA-Resan) (64 belägg)

I exemplet upptas visserligen inte alla belagda former med 'i', endast deras antal, men det ger ändå en tydlig bild av det faktiska förhållandet, att merparten av beläggen för germanska ord i sökningen har 'j'. Dess-

utom framgår att samtliga belägg med 'j' i denna position i texterna är ord av germanskt ursprung (ordet *kejsare* räknas som germanskt eftersom ordet uppenbart lånats in i en tysk form) – alla ordformer med 'j' är med i exemplet. Å andra sidan är det ett enda ord, 'ej', som i samtliga texter står för den förkrossande merparten av 'j'-beläggen. Ser man istället till antalet olika belagda ordformer finns det fler eller lika många germanska ord med 'i' bara i exemplet. T.ex. står 'ej' och 'kejfer' i Dagboken mot 'neigden', 'Keifer', 'poikar' och 'quin-/folck'.

Jag anser att man måste betrakta den lexikalt eller etymologiskt betingade ojämnheten i distributionen av 'i' och 'j' som potentiellt underordnad andra faktorer, framför allt ordens stavelsestruktur. Det faktum att det uppträder många fler icke-germanska än germanska ordformer över huvud taget i denna sökning visar att skillnaden också eller främst borde ha att göra med skillnader i svenskans och de långivande språkens allmänna grafotax.

Bilden kompliceras ytterligare när man tar med 'I' och 'J' (jämte ytterligare gradmarkerade varianter i KVA-Resan) i beräkningen. Här uppvisar också de tre olika texterna betydande olikheter.

Den parallellitet 'i'-'I' och 'j'-'J' som man kanske förväntar sig att finna tycks sakna motsvarighet i transkriptionernas grafonomiska system; en sådan förväntan bygger på de grafem och gemen-versal-relationer som möter i modern svenska. 'I' och 'J' är i materialet två allografer som rent typologiskt har det gemensamt med 'i' och 'j' att den förra inte går under raden medan den senare gör det, men den inbördes distributionen tycks vara en annan.

Till att börja med är 'J' i UU-Resan och Dagboken en långt vanligare graftyp än 'I'. I KVA råder det omvända förhållandet. I siffrorna för 'I' och 'J' i KVA-Resan inkluderas i tabell 7 alla varianter av markerad grad, men den med genomgående kapitälliknande stil utförda titelsidan i såväl UU-Resan som KVA-Resan räknas inte med.

TABELL 7. *Stort 'I' och 'J' i hela materialet.*

Transkription	Graftyp	
	'I'	'J'
UU-Resan	10	56
Dagboken	11	53
KVA-Resan	64	12

I Dagboken förekommer det också att den romerska siffran 'I' används som alfabetiskt segment, då alltid i förkortningar eller ord helt skrivna i markerad grad: 'I: C: N:', 'IGNACIO', 'LOJOLA' (Dagboken).

I var och en av de tre transkriptionerna uppträder vidare 'I' och 'J' i fakultativa par, ibland även i variation med 'i' (se exempel 6:11).

EXEMPEL 6.11. *Variation mellan 'I', 'J' och 'i' i hela materialet.*

- a. 'Java' – 'Iava', 'Icke' – 'icke', 'Jnuti – inuti', 'Jslanð – islanð' (UU-Resan)
- b. 'Janúary' – 'Janúary', 'Idag' – 'J dag' (Dagboken)
- c. 'Irlanð' – 'Jrrlanð', 'I' – 'J', 'Iava' – 'Java' (KVA-Resan)

Ser man till den rent grafotaktiska distributionen visar det sig att båda grafterna uppträder vokaliskt i avsevärd grad. I tabell 8 ges antalet belägg för var och en av grafterna vokalisk respektive konsonantisk ställning (enligt definitionen i 5.9.2, där konsonantisk ställning är positionen direkt bredvid en vokal, vokalisk övriga positioner).

TABELL 8. *'I' och 'J' i vokalisk respektive konsonantisk ställning i hela materialet.*

Transkription	Grafter och ställning			
	'I' vok.	'I' kons.	'J' vok.	'J' kons.
UU-Resan	5	5	23	33
Dagboken	9	2	25	28
KVA-Resan	31	33	5	7

Trots den påtagliga ojämnheten mellan å ena sidan KVA-Resan och å andra sidan det övriga materialet vad gäller vilken variant som är den vanligaste, finns det en viktig likhet, nämligen att både 'I' och 'J' i alla tre transkriptionerna har en ganska jämn fördelning över konsonantisk och vokalisk position. Endast i Dagboken har just 'I' en proportionerligt sett tydlig övervikt för vokalisk användning, men här rör det sig å andra sidan om mycket få belägg, 9 vokaliska mot 2 konsonantiska. 'J' har – och det är betydelsefullt – i alla tre transkriptionerna en tydlig förmåga att stå vokaliskt, och detta skiljer denna grafter från 'j'.

Denna avsaknad av tydliga paralleller mellan minusklerna och de gradmarkerade grafterna anser jag måste ses som ytterligare indicium på att vi här inte har att göra med två olika grafem. Att markerad grad i princip skulle neutralisera distinktionen mellan två grafem är inte en tillfredsställande förklaring.

Grafemet <i>, för att uppkalla det efter den mest flexibla graftern, har som minuskel två allografer vars inbördes variation är syntagmatiskt betingad. I markerad grad står de olika allograferna snarare i fri variation.

6.1.5. Graftypsklassen *y/ij*

Graftypsklassen *y/ij* innehåller ett stort antal olika graftyper och deras inbördes förhållanden skiljer sig markant åt i de olika delarna av materialet. Efter en genomgång av allmänna iakttagelser i 6.1.5.1 kommer därför de tre olika transkriptionerna att därefter behandlas för sig.

6.1.5.1. *y/ij* allmänt

Graftypsklassen *y/ij* består som ovan nämnts av ett antal till utseendet mycket lika graftyper; situationen är ungefär densamma i samtliga tre transkriptioner. Det huvudsakliga problemet består i att klassens medlemmar har en lexikal distribution som låter antyda att grafematiska motsättningar föreligger inom klassen. Det förefaller med andra ord osannolikt att det skulle vara ett och samma grafem som uppträder i alla de belagda orden.

De olika graftyperna särskiljs genom de olika särdragen *högerstapelns form*, *närvaron av diakritiska tecken* och de eventuella *diakritiska tecknens form*. För systematikens och överskådlighetens skull behandlas varje tänkbar kombination av dessa drag som en möjlig graftyp, vilket leder till att det i framställningen ibland talas om graftyper som inte finns belagda, vilket naturligtvis i strikt mening är en omöjlighet.

Frågan är då vilka av graftyperna som hör till vilket grafem. Detta problem är alltså något annorlunda än de som hittills uppträtt vid alfabetiska graftyper. Det rör sig inte här i första hand om en grafisk skillnad av oklar innebörd, utan om en antagen grafematisk opposition av oklar grafisk representation.

Ett annat problem med denna graftypsklass är vilken betydelse närvaron respektive frånvaron av diakritiskt tecken skall tillmätas. Denna problematik är besläktad med den som uppträtt vid graftypsklassen *u*.

Det skall medges att föreställningen om att en grafematisk motsättning bör föreligga mellan den sista grafen i *'wŷ'* (personligt pronomen 1 p. pl.) och den sista grafen *'hŷ'* (hud) i huvudsak vilar på textextern grund. Men det finns även textinterna skäl att undersöka saken närmare.

För det första finns likheten mellan vissa medlemmar av klassen och graftyperna *'i'* och *'j'* i kombination, en likhet som dock saknas hos graftypen *'y'*, vilken istället visar stora likheter med klassen som helhet, så när som på det diakritiska planet.

För det andra förekommer fri variation mellan medlemmar av klassen och 'i' eller 'ii' liksom variation mellan 'y' och andra medlemmar av klassen, medan andra medlemmar uppträder i minimala par gentemot 'i' (se exempel 6:12).

EXEMPEL 6:12. *Minimala par mellan y/ij och i.*

- a. 'fýne' (*syne*) : 'fine' (*sina*, pron.) (UU-Resan)
- b. 'fkýn' (UU-Resan) : 'ſkin' (UU-Resan)
- c. 'i' : 'y' (sp. *och*) (Dagboken)
- d. 'ſkin' (*skinn*) : 'Skýn', 'fkýn' (*skyn*) (KVA-Resan)
- e. 'fýne' (*syne*) – 'fine' (*sina*, pron.) (KVA-Resan)

För det tredje finns en antydning till ett minimalt par inom klassen i vardera transkriptionen (se exempel 6:13).

EXEMPEL 6:13. *Eventuellt minimalt par.*

- a. (storm-) 'bý' : 'By de winds feclare' (ett slags manet) (UU-Resan)
- b. (laðe) bñj : býregn (Dagboken)
- c. (storm-) 'bý' : 'By de Winds /feclare' (KVA-Resan)

Antalet fakultativa och minimala par är dock inte tillräckligt stort och heltäckande för att medge en fullständig och säker analys av klassens medlemmar. Tyvärr saknas också belägg i markerad grad. I den fortsatta analysen kommer jag att arbeta med tre *tentativa grafem*: «y», «ij» och «j». Dessa används endast för att sortera beläggen och på så sätt kunna se om någon systematik uppträder i fråga om hur de olika grafterna uppträder i förhållande till de förmodade grafemdistinktionerna. Detta förfarande motiveras av att antalet minimala par som påträffats är försvinnande litet och inte täcker in alla grafterna och inte heller alla tre transkriptionerna. I strikt mening föreligger alltså otillräcklig grund för en säker grafemanlys. Det är dock min mening att en uppdelning av grafterklassen *y/ij* i underklasser efter hur grafterna fördelar sig på de tentativa grafemen har ett stort värde vid etablerandet av en text och vid eventuell edition, förutsatt att verkliga samband visar sig föreligga mellan grafisk form och förväntat grafem, och så länge det endast är rent grafiska olikheter som motiverar användandet av olika symboler i editionen. Analysen tjänar med andra ord till att på ett relevant sätt förenkla den grafiska variation inom grafterklassen *y/ij* som iakttagits vid transkriberingen.

Det tentativa grafemet «j» är här egentligen inte tänkt som ett eget grafem utan har som sin huvudsakliga uppgift att sortera ut de lexikala

enheter (konsonantisk användning) där en eventuell överspridning mellan «y» och «i» inte behöver stå i motsättning till den huvudsakliga distinktionen som sådan. Det är uppdelningen mellan vokaltiskt «y» och «i» som är det egentliga problemet.

I genomgången nedan behandlas de tre handskrifterna var för sig, och i analysen av förhållandena i respektive handskrift har jag valt att behandla de rent svenska beläggen först och därefter icke-svenskt språk-gods. Detta gör jag för att det endast är på de svenska orden som uppdelningen i tre tentativa grafem i första hand kan förväntas ha bärighet.

Graftypskombinationen 'ii' som inte hör till klassen *y/ij* tas ibland med som en jämförelse och behandlas då oegentligt som en enda graftyp. Förhållandet mellan denna graftyp och de graftyper som i detta avsnitt analyseras som 'i' och 'j' i kombination borde vara av ett liknande slag som relationen mellan ensamt 'i' och ensamt 'j'.

6.1.5.2. *y/ij* i *UU-Resan*

I *UU-Resans* svenska språkmaterial fördelar sig de olika graftyperna i klassen efter de tentativa grafemen enligt vad som redovisas i tabell 9.

TABELL 9. *Graftypsklassen y/ij bland svenska ord i UU-Resan.*

Graftyp	Tentativt grafem			Totalt
	«i»	«y»	«j»	
'ii'				
'ii'				
'ij'				
'ij'				
'ij'			1	1
'ij'			1	1
'y'		5		5
'ý'		80		80
'ý'	59	1	3	63
'ý'	6	167	1	174

Som synes fördelar sig graftyperna mellan «y» och «i» enligt ett ganska tydligt mönster: 'y', 'ý' och 'ý' går med 6 undantag till «y», 'ý' går med 1 undantag till «i». De belägg som klassats som «i» är alla representanter av en och samma lexikala enhet: 'wý': 'wý'. Denna finns inte belagd med ett ensamt 'i'.

Så långt står det klart att det kan finnas skäl att låta graftypen 'ý' utgöra en egen underklass. Den överlappning som består i att graftypen

I gång uppträder som «y» och att ordet 'wý' befinner sig i variation med 'wŷ' är av så ringa omfattning att jag menar att det skulle vara ett misstag att för den sakens skull avfärda skillnaden mellan 'ý' och de övriga som grafnomiskt irrelevant.

Det återstår då att undersöka huruvida 'y', 'ý' och 'ŷ' kan föras samman till en gemensam underklass, eller om det finns skäl att hålla isär dem.

När man betraktar samtliga förekomster av dessa grafter visar det sig tydligt att de uppträder i fri variation. I exempel 6:14 ges några relativt högfrekventa lexikala enheter som exemplifierar detta förhållande (antalet belägg inom parentes).

EXEMPEL 6:14. *Fri variation inom y/ij i UU-Resan.*

- a. 'besynnerligen' : 'besŷnnerligen' : 'besŷnnerligen' (4)
- b. 'kŷrckan' : 'kŷrckan'
- c. 'kŷrck' - : 'kŷrck' - (8) : 'kŷrck' - (7)
- e. 'tý' (4) : 'tŷ' (2)
- f. 'mŷcket' (16) : 'mýcket' (11)

Det återstår då att ta ställning till två grafter som endast uppträder vid det tentativa grafemet «j»: 'ij' och 'ŷj'. Dessa två belägg är de enda beläggen med rak högerstapel. Annars uppträder «j» 3 gånger med graftern 'ŷ' (typisk för «i») och 1 gång med graftern 'ŷj' (typisk för «y»). Eftersom «j» flertalet gånger representeras av grafter som är gemensamma med «y» och «i», anser jag det befogat att sammanföra även de två "egna" grafterna 'ij' och 'ŷj' med de övriga på typologisk grund. Det distinktiva draget mellan «i»-graftern och «y»-grafterna tycks vara de diakritiska tecknen: «i» har två punkter, «y» ett eller inget diakritiskt tecken. Utifrån detta väljer jag att sammanföra 'ij' med 'ŷj' och 'ŷj' med de övriga. Detta ger oss två underklasser som både speglar en tydlig grafisk verklighet och har en tillfredställande grad av överensstämmelse med distributionen av de tentativa grafemen «i» och «y».

Nu återstår att väga in det icke-svenska språkmaterialet i transkriptionen. I tabell 10 ges samtliga icke-svenska ord med någon av grafterna i klassen y/ij i UU-Resan. Vid de ord som finns belagda i flera former ges till höger en normaliserad form som skall ses som ett uttryck för vilken lexikal enhet jag har identifierat. (När det gäller månadernas namn ges här de latinska formerna med dubbelt *i* i slutet. Observera att augusti dock har enkelt *i* även på latin.)

Som framgår av tabell 10 uppträder vid ett par av de lexikala enheterna en variation som inte har kunnat iaktas bland de svenska be-

läggen. Ordet *baj-* 'buktt' (SAOB *baj* 2) finns belagt med hela fem av graftyperna (se exempel 6:15).

EXEMPEL 6:15. *Variation mellan fem av graftyperna i UU-Resan.*

'Baij'- : 'Bay' : 'Baý' : 'Baÿ'-/'baÿ'- (9) : 'Baÿ'- (4)

Värt att notera är att den aktuella grafen bland dessa belägg alltså ibland uppträder med två distinkta prickar ('ij' och 'y') och en gång helt utan diakritiskt tecken ('y'). Utöver dessa belägg förekommer en gång att detta ord står avstavat vid radbyte: 'Bai-'/ 'jen'.

TABELL 10. *Graftypsklassen y/ij bland icke-svenska ord i UU-Resan.*

Belägg	Graftyp					
	'ij'	'ij'	'y'	'ÿ'	'ÿ'	'ÿ'
augusti					3	1
'By' ('de winds')			1			
februarii					2	1
'Hieronými'				1		
januarii					2	1
julii					4	
junii					1	
martii				1	1	
'NewBaÿ'					1	
baj-	1		1	1	9	4
'convoÿeran'					1	
maii			1		1	
oktrojerade	1				1	
'Martyrernas'			1			
'peÿlades'						1
'Taÿa'					1	
'voÿage'					1	

På liknande sätt finns ordet *maii* belagt med både 'y' och 'ÿ'. Men beläggen är förhållandevis få och illustrerar endast det redan inledningsvis antagna förhållandet att en större variation skulle uppträda bland de främmande orden. Någon tydlig distinktion mellan «y» och «ij» är inte på samma sätt att förvänta där.

Graftypen 'y' är mycket sparsamt belagd: 5 gånger bland de svenska beläggen, 4 gånger bland de icke-svenska. Proportionellt sett är den alltså vanligare bland de icke-svenska. Trots att den har en långtifrån tydligt iakttagbar status anser jag det ändå befogat att bevara den distinkt. Erfarenheten från graftypsklassen *u* talar också för detta; samma

relation mellan diakritiskt tecken och ordets härkomst uppträder där. En gång förekommer till och med vad som skulle kunna ses som ett minimalt par, (storm-)'bÿ' : 'By de winds feglare' (*bidevinds-* ytterst av ndl. prep. *bij*), men som inledningsvis sagts anser jag att man för det första måste vara försiktig med sådana enstaka belägg. För det andra utgörs den ena delen av paret här av en del av ett flerordsuttryck, vilket ytterligare gör paret mindre tydligt som exempel på just en eventuell grafematisk distinktion mellan 'ÿ' och 'y'. För det tredje finns också en motsättning mellan 'b' och 'B' i denna instans, vilket lika gärna skulle kunna tolkas som avgörande. Men det viktigaste är att distributionskillnaderna mellan 'y' och de övriga graftyperna uppvisar ett paradigmiskt betingat mönster, något jag alltså anser att ett egentligt grafem inte bör göra. Skillnaden är då inte grafematisk, men likväl grafonomiskt relevant.

Graftyperna i klassen *y/ij* i UU-Resan har alltså kunnat delas upp i tre underklasser:

- | | | |
|-------------------|---|-----------|
| 1. 'ij', 'ÿ' | > | <i>ij</i> |
| 2. 'îj', 'ÿ', 'ý' | > | <i>y</i> |
| 3. 'y' | > | <i>y</i> |

Denna tredelning speglar alltså en enkelt beskrivbar grafisk verklighet, nämligen huruvida graftyperna har två diakritiska tecken (*ij*), ett enda (*y*) eller inget alls (*y*).

Relationen mellan *ij* och de övriga är *grafematisk*. Mellan 'îj', 'ÿ' och 'ý' föreligger *fri allografi*. Den är att betrakta som grafonomiskt irrelevant och utgör ett typiskt exempel på ett mikropaleografiskt fenomen. Relationen mellan 'îj', 'ÿ' och 'ý' (*y*) å ena sidan och 'y' (*y*) å den andra är att betrakta som *paradigmatisk allografi* och är alltså som sådan grafonomiskt relevant. Den antydning till ett minimalt par som finns anser jag vara ett betydligt svagare indicium än den lexikala systematik som uppträder när beläggen som helhet beaktas.

6.1.5.3. *y/ij* i *Dagboken*

I *Dagboken* är förhållandena något annorlunda. Här föreligger en fullständig bodelning i det svenska språkmaterialet mellan «y» och «i» i fråga om vilka graftyper som uppträder vid respektive tentativt grafem. Bland de belägg som räknats till «j» förekommer alla de graftyper som förekommer vid «y» (utom 'ÿ') och «i» och inga andra. I tabell 11 redovisas antalet belägg per graftyp och tentativt grafem.

I denna text verkar det alltså vara högerstapelns form som är avgörande och inte de diakritiska tecknens utseende. Vid «i» uppträder rak stapel ('ij', 'ij' och 'ij') och vid «y» krökt ('y', 'ý', 'ÿ' och 'ÿ'). Förekomsten av två diakritiska tecken är dock proportionerligt sett högre vid «i» än vid «y», men detta kan inte ha avgörande betydelse.

Jämfört med UU-Resan företer de som «i» klassade beläggen här en större lexikal spridning. Följande lexikala enheter finns representerade (antal per form inom parentes): 'wîj' (57) / 'wij' (28) / 'wîj' (1); 'förbi' (2) / 'förbij' (1); 'wîjn(et)' (3) / 'wijnet' (1); 'wîjd' (1); 'Wefterwîjk' (1); bîj (1).

TABELL 11. *Graftypsklassen y/ij bland svenska ord i Dagboken.*

Graftyp	Tentativt grafem			Totalt
	«i»	«y»	«j»	
'ii'				
'ii'				
'ij'				
'ij'	1		1	2
'ij'	30		1	31
'ij'	65		9	74
'y'		3	1	4
'ý'		186	1	188
'ÿ'		11		11
'ÿ'		40	3	43

De tre graftyperna 'ij', 'ij' och 'ij' befinner sig alltså uppenbart i fri variation och visar sig också stå i variation med 'i': Texten som helhet uppvisar 1 'wi', 3 'förbi' (varav 1 'förbi-'), 8 'win' (varav 3 '-win' och 2 'win-'), 10 'wid' (varav 1 '-wid') och 2 '-wik'.

Även graftyperna 'y', 'ý' och 'ÿ' befinner sig i fri variation inbördes. Några exempel på detta ges i 6:16.

EXEMPEL 6:16. *Fri variation inom y/ij i Dagboken.*

- 'býgd'- (9) – 'býgd'- (2)
- 'tycktes' – 'tycktes' – 'tycktes'
- 'dýgn' – 'dýgn' – 'dýgn'
- 'kýrck'- (19) – 'kýrck'- – 'kýrck'- (8)

När det gäller de icke-svenska orden ser distributionen ut enligt tabell 12 (belägg av 'ii' tas med som jämförelse).

Precis som i UU-Resan förekommer i det icke-svenska språkgodset överlappningar mellan de graftyppsgrupper som i det svenska materialet kunnat förknippas med «i» respektive «y». Orden *Februarii* och *Martii* finns t.ex. belagda med såväl 'ij' och 'ij̃' (*Martii* även med 'ii') som 'y' och 'ỹ'.

Ännu tydligare än i UU-Resan är här överrepresentationen av graftypen 'y' (inget diakritiskt tecken) bland de icke-svenska beläggen jämfört med de svenska. Nämnade graftyp är inte bara proportionerligt sett vanligare bland de utländska beläggen, utan förekommer absolut sett oftast där (9 belägg av de utländska mot 4 av de svenska). Trots att denna graftyp uppträder i variation med övriga med krökt högerstapel ('ỹ', 'ŷ', 'ẏ') finner jag det befogat att betrakta den som en egen underklass, eftersom dess distribution ändå är paradigmatiskt påverkad.

TABELL 12. *Graftypsklassen y/ij bland icke-svenska ord i Dagboken.*

Belägg	Graftyp							
	'ii'	'i̇'	'ij'	'ij̃'	'y'	'ỹ'	'ŷ'	'ẏ'
'erijceron'			1					
februarii			2	6			1	2
'Jeronȳmi'								1
januarii				1			1	3
julii				1				
junii				2				
Martii	2		4	24			1	2
'Play'							1	
baj					5		4	7
pejlade					1		1	
martyrer- cylinder							1	1
'y' (sp. 'och')					1		2	
'Patricii'	1							
'voyage'					1			
'býde winð'							1	
'Schotbynacht'					1			

De undergrupperingar av de belagda graftyperna i Dagboken som låter sig göras är följande:

1. 'ij', 'ij̃', 'iĵ' > *ij*
2. 'ỹ', 'ŷ', 'ẏ' > *ẏ*
3. 'y' > *y*

Grafiskt sett görs alltså skillnad på grafter med diakritiskt tecken och rak högerstapel, grafter med diakritiskt tecken och krökt högerstapel och grafter utan diakritiskt tecken. Klassen *ij* står i grafematiskt förhållande till de övriga; dess medlemmar är ensamma om att variera med 'i' och det inledningsvis anförda rena minimala paret 'laðe bij' : 'býregn' ger ytterligare stöd åt analysen. Underklasserna *y* och *y* befinner sig inbördes i paradigmatiske allografi.

6.1.5.4. *y/ij i KVA-Resan*

I KVA-Resan visar det sig att grafterklassens medlemmar i flera avseenden uppvisar en ännu mer regelbunden distribution (se tabell 13).

TABELL 13. *Grafterklassen y/ij bland de svenska orden i KVA-Resan.*

Graftertyp	Tentativt grafer			Totalt
	«i»	«y»	«j»	
'ii'	1			1
'ii'				
'ij'				
'ij'	3			3
'ij'	52			52
'ij'				
'y'				
'y'		4		4
'y'		86		86
'y'	169	1		170

Liksom i Dagboken finns alltså ingen överlappning mellan de tentativa graferna «y» och «i», men här utgör inte ens «j» en förbindelselänk. Endast ett belägg finns under «j», detta med graftertypen 'y' vilken är gemensam med flertalet «y»-belägg.

Det distinktiva draget tycks vara högerstapelns form; alla «i»-belägg har rak högerstapel (och ett saknar högerstapel under raden: 'ii') och alla «y»-belägg har krökt.

En viktig iakttagelse är också att graftertypen 'y' (inget diakritiskt tecken) över huvud taget inte är belagd i det svenska språkgodset i KVA-Resan. Även graftertypen 'ij' saknas.

Samtliga belägg med «i» är olika representationer av det personliga pronomenet i första person plural: 'wii' (1) / 'wij' (3) / 'wij' (52). Dessa

När man ser till de icke-svenska beläggen uppvisar de berörda graftyperna även bland dessa en mycket mer renodlad distribution än i de övriga handskrifterna. Särskilt intressant är att det är två graftyper som helt saknas respektive endast har ett belägg bland de svenska orden, 'y' och 'ii', som här är dominerande (se tabell 14).

Det är alltså i fråga om denna text än mer uppenbart att graftyperna 'y' måste hållas isär från 'ý', 'ÿ' och 'ÿ'. Den saknas helt bland de svenska orden men har en mycket stark ställning bland de utländska. Här skulle det rentav kunna vara statistiskt befogat att lyfta fram 'By' (de wind) : 'bÿ-' som ett minimalt par, eftersom den fria variation som föreligger mellan berörda graftyper är så marginell och endast förekommer i det främmande språkmaterialet. Med tanke på att distributionen inte är lexikalt arbiträr anser jag dock att analysen *paradigmatisk allografi* mer träffande beskriver förhållandet mellan å ena sidan 'y' och å den andra 'ý', 'ÿ' och 'ÿ'. De underkategorier som låter sig uppräta i KVA-Resan är alltså följande:

1. 'ij', 'ij', > *ij*
2. 'ý', 'ÿ', 'ÿ' > *y*
3. 'y' > *y*

Förhållandet mellan *ij* å ena sidan och *y* och *y* å andra sidan är alltså grafematiskt, och det är högerstapelns form som är den avgörande faktorn. Mellan *y* och *y* råder paradigmatisk allografi.

6.1.6. Graftypsklassen d

Denna graftypsklass består av två högfrekventa graftyper: 'd' och 'ð'. Dessa uppvisar i samtliga tre transkriptioner en viss grad av fri variation, samtidigt som det också finns en tydlig tendens till komplementär distribution i vissa positioner (tabell 15).

TABELL 15. *Sammanfattning av relationen mellan 'd' och 'ð' i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	NEJ	NEJ	NEJ
Fakultativa par	JA	JA	JA
Grafotaktiskt mönster	JA	JA	JA
Lexikalt mönster	NEJ	NEJ	NEJ

I UU-Resan står i initial position normalt 'd'. Endast tre gånger står 'ð' efter spatium (se exempel 6:18) och följs då inte av något alfabetiskt segment.

EXEMPEL 6:18. *Initialt 'ð' i UU-Resan.*

'ð_i' (den vid datumangivelse), 'jettes ð'eau' (fr. *vattenkaskader*),
'ð:' (den vid datumangivelse) (UU-Resan)

I final position förekommer båda graftyperna talrikt, 'd' ca 170 gånger och 'ð' ca 130 om man endast räknar position före spatium (härtill kommer alltså position före radbyte och skiljetecken). Exempel 6:19 visar att det rör sig om fri variation.

EXEMPEL 6:19. *Finalt 'd' och 'ð' i fri variation i UU-Resan.*

'med' (84) – 'með' (66), 'wid' (18) – 'wið' (24), 'ftad' (3) – 'ftað'
(UU-Resan)

I Dagboken är båda graftyperna istället rikligt företrädde i initial position, 'd' ca 460 gånger bara efter spatium, 'ð' ca 120 gånger i samma position. I 6:20 ges några exempel på att det rör sig om fri variation.

EXEMPEL 6:20. *Initialt 'd' och 'ð' i fri variation i Dagboken.*

'det' (50) – 'ðet' (4), 'då' (33) – 'ðå' (7), 'dag' (12) – 'ðag' (5)
(Dagboken)

Även i final position uppträder båda graftyperna i fri variation, men 'ð' är här betydligt vanligare, ca 315 'ð' mot ca 80 'd' (se exempel 6:21).

EXEMPEL 6:21. *Finalt 'd' och 'ð' i fri variation i Dagboken.*

'med' (32) – 'með' (152), 'land' (3) – 'lanð' (17), 'god' – 'goð' (3)
(Dagboken)

KVA-Resan är den transkription där graftypernas distribution kommer närmast den rent komplementära när man ser till initial och final position (här alltså endast räknat i förhållande till spatium, ej skiljetecken eller radbrytning).

Initialt står 'd', förutom 3 belägg av 'ð', i mycket påminnande om dem i UU-Resan (se exempel 6:22).

EXEMPEL 6:22. *Initialt 'ð' i KVA-Resan.*

'ð:': (*den* vid datumangivelse), 'ð²' (*dito*),
'jettes ð'eau' (fr. *vattenkaskader*)

Finalt står istället 'ð' ca 320 gånger mot 19 'd'. Dessa fall är uppenbart exempel på fri variation (se exempel 6:23, antal belägg inom parentes).

EXEMPEL 6:23. *Finalt 'd' och 'ð' i fri variation i KVA-Resan.*

'Iava-húfwúð' – 'Iava húfwúð' (4), 'prýðnad' – 'prýdnað',
'längd' – 'längð' (4), 'land' (2) – 'lanð' (4), 'ibland' – 'iblanð' (3),
'om bord' – 'omborð' (6), 'Nord' – 'Norð' (2), 'med' – 'með' (153)

Ser man nu istället till hur de två graftyperna uppträder i kombination med sig själva och varandra, kan man konstatera att ingen av transkriptionerna tolererar 'ðð' men att alla har exempel på 'dd'. I övrigt går preferenserna isär, vilket framgår av tabell 16.

TABELL 16. *Graftypsklassen d geminerad.*

Transkription	Graftypskombination			
	'dð'	'dd'	'ðd'	'ðð'
UU-Resan	10	27	0	0
Dagboken	0	12	41	0
KVA-Resan	31	5	4	0

Det mest slående i tabell 16 är kanske att varje handskrift har en alldeles egen prefererad form: UU-Resan har 'dd', Dagboken 'ðd' och KVA-Resan 'dð'. Det faktum att Braad själv håller sig med två olika system i UU-Resan och Dagboken blir här också ovanligt påtagligt.

Detta begränsade urval positioner torde ge en tillräckligt tydlig bild av graftypsklassen *d:s* distributionsförhållanden. Det rör sig om fri variation med viss systematik.

Det återstår dock att undersöka om kategorierna svenskt och icke-svenskt har någon relevans vid valet av graftyp. En jämförelse av de 50 sista beläggen av respektive graftyp i de tre transkriptionerna ger dock vid handen att så inte är fallet. Andelen icke-svenska löpord är tämligen konstant: 4 av de 50 sista 'd' i UU-Resan står i icke-svenska ord, likaledes 4 av de 50 sista 'ð'. Motsvarande siffror i Dagboken är 4/50 : 5/50, i KVA 2/50 : 2/50.

Slutsatsen måste alltså bli att 'd' och 'ð' i samtliga tre texter är allografer av ett och samma grafem. Allograferna befinner sig i olika grad av fri variation i texterna, men det finns i alla tre ett tydligt mönster vad gäller den rent grafotaktiska distributionen av respektive allograf. Det är alltså befogat att tala om *syntagmatisk allografi*.

6.1.7. Graftypsklassen *s*

Förhållandena inom graftypsklassen *s* är ovanligt komplexa. Här rör det sig både om att utröna huruvida de olika graftyperna har inbördes distinktiv funktion som minuskler, och om att avgöra om vissa av graftyperna är minuskler (ommarkerad grad) eller ej. I klartext är det graftyperna 'f' och 'S' som har en oklar ställning vad gäller markerad grad.

Eftersom vi här har att göra med oerhört högfrekventa graftyper blir det nödvändigt att begränsa undersökningen till vissa nyckelpositioner. Liksom vid *d* utgår jag här från initial och final position (efter resp. före spatium) samt från inbördes kombinationer av klassens medlemmar.

Sett i det stora hela uppvisar graftypsklassen *s* ett distributionsmönster som liknar det som iakttagits vid *d*: komplementär distribution med undantag av fri variation, se tabell 17.

TABELL 17. *Sammanfattning av relationen mellan 's' och 'f' i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	NEJ	NEJ	NEJ
Fakultativa par	JA	JA	JA
Grafotaktiskt mönster	JA	JA	JA
Lexikalt mönster	NEJ	NEJ	NEJ

6.1.7.1. Graftypsklassen *s* i UU-Resan

Ser man till initial och final position i UU-Resan är det tydligt att 'f' är den normala graftypen i initial position med drygt 1 050 belägg efter spatium mot 7 's'. I final position råder det omvända förhållandet med ca 375 's' före spatium mot 41 'f' totalt, även om proportionerna här är annorlunda. 'S' är en ovanligare graftyp (endast 80 belägg i dessa positioner) och står alltid initialt. Detta gör att vi inte kan veta om det rör sig om en minuskel (grafotaktiskt bunden till initial position) eller om

det handlar om en form av markerad grad. Denna fråga kommer därför att sparas till det avsnitt som behandlar just markerad grad som sådan, nämligen 6.2.3. I detta avsnitt skall därför främst relationen mellan de uppenbara minusklerna 's' och 'ŀ' behandlas. Exempel 6:24 skall dock först visa att 'S' och den bundna varianten 'S̄' uppträder i fakultativa par med 's' och 'ŀ' och att det alltså rör sig om samma grafem.

EXEMPEL 6:24. *Initialt s i UU-Resan.*

- a. 'samme' – 'ŀamme' (3) – 'Samma'
- b. 'sedan' – 'ŀedan' (3) – 'Sedan'
- c. 'sådan' – 'ŀådan' (2)
- d. 'sidan' – 'ŀidan' (11) – 'Sidan'
- e. 'seg-/lar' – 'ŀegla' (4)
- f. 'sig' – 'ŀig' (40) – 'Sig' (3)
- g. 'sin' – 'ŀin' (3) – 'S̄in' (4)

I exempel 6:25 ser vi vidare att minusklerna 's' och 'ŀ' uppträder i fri variation i final ställning.

EXEMPEL 6:25. *Finalt s i UU-Resan.*

- a. 'defŀ' (29) – 'desŀ' (14)
- b. 'ofs' (4) – 'osŀ' (27)

Det är värt att notera att finalt 'ŀ' alltid uppträder som kombinationen 'ŀŀ'. I tabell 18 redovisas fördelningen mellan olika kombinationer av graftyperna (graftypen 'S' uppträder aldrig dubblerad eller i kombination med de övriga).

TABELL 18. *Graftypsklassen s geminerad i UU-Resan.*

Transkription	Graftypskombination			
	'ŀŀ'	'ŀs'	'ŀŀ'	'ŀs'
UU-Resan	84	36	1	1

Man kan alltså konstatera att 'ŀŀ' med god marginal är den prefererade formen vid geminering. Vid närmare undersökning visar det sig också att 35 av de 36 förekomsterna av den mindre vanliga 'ŀs' står just i final position. Det råder alltså en konflikt mellan prefererad kombinationsform ('ŀŀ') och prefererad final form ('ŀs'), vilket alltså höjer undantags-siffran i vad som annars skulle vara en mer renodlad komplementär distribution: kombination medger i högre grad finalt 'ŀ', final position

medger i högre grad kombinationen 'fs'. En egenhet är att denna sistnämnda form främst förekommer i ordet 'dels', där den också lyckas uppväga den i det stora hela vanligare formen 'sl' (jfr exempel 6:25a ovan). Slutligen ges i exempel 6:26 de mindre vanliga kombinationsformerna, som också visar att det åtminstone delvis rör sig om fri variation.

EXEMPEL 6:26. *Ovanlig geminering av s i UU-Resan.*

- a. 'delle' – 'delse' – 'desfe' (3)
- b. 'lefnadssätt' – 'lefnads fätt'

Som synes är 6:26b inte ett rent exempel på fri variation. Frågan in-
finner sig om förekomsten av den ovanliga formen 'ss' hänger ihop med
att det rör sig om ett sammansatt ord där två *s* möts över ordgränsen.
Fall som detta aktualiserar det gränsdragningsproblem mellan syn-
tagmatiska och paradigmatiska faktorer som uppstår när morfemgräns
tycks ha grafiska (eller fonetiska i talat språk) implikationer. Den *syn-
tagmatiska allografi* som vi uppenbarligen här har att göra med skulle
under sådana omständigheter kunna ses som bärare av paradigmatiska
och alltså ur kontexten icke härledbar information, nämligen om skri-
bentens uppfattning av den morfologiska strukturen i ordet. Problemet
faller utanför den här använda metodens räckvidd, något som dock, med
tanke på dessa beläggs låga antal i materialet, inte i nämnvärd grad
torde minska värdet av analysen som helhet.

6.1.7.2. Graftypsklassen *s* i *Dagboken*

Förhållandena i *Dagboken* är i stort sett desamma som i *UU-Resan*.
Graftypen 'ſ' står initialt (ca 770 gånger efter spatium) och 's' finalt (ca
300 gånger före spatium). Här är dock också 'S' (inkl. 'ſ') betydligt
vanligare än i *UU-Resan* och förekommer initialt drygt 500 gånger, men
aldrig i någon annan position. Liksom i *UU-Resan* förekommer i *Dag-
boken* ett antal undantag, varav några också visar att graftyperna står i
fri variation. Finalt 'ſ' har påträffats 58 gånger totalt (ej enbart före
spatium), och 's' har påträffats initialt 21 gånger allt som allt (jfr ex-
emplen 6:27 och 6:28 nedan). De flesta exemplen på finalt 'ſ' står även
här i kombinationen 'sl' eller t.o.m. 'll' (exempel 6:28a), men även
några belägg för ensamt finalt 'ſ' har påträffats (exempel 6:28b–f). An-
märkningsvärt är att ordet 'leaguel' (ett nautiskt längdmått) står hela 5

gångar med finalt 'ŀ' men endast 4 gånger med 's' (exempel 6:28b). (I exemplen har belägg som varierar i fråga om 'd'/'ð' förts samman.)

EXEMPEL 6:27. *Initialt 's' i Dagboken.*

- a. 'sīdan' – 'fīdan' (6) – 'Sīdan' (4)
- b. 'sig' (3) – 'fīg' (22) – 'Sig' (19)
- c. 'samma' – 'famma' (2) – 'Samma' (3)
- d. 'silfwer' – 'fīlf-/wer' – 'Silfwer' (9)
- e. 'såg' – 'fåg' (11) – 'Såg' (2)
- f. 'som' (3) – 'fom' (210) – 'Som' (20)
- g. 'så' (3) – 'få' (53) – 'Så' (10)
- h. 'såðan' – 'fåðan'
- i. 'sin' – 'fīn' (10) – 'Sin' (6)
- j. 'se-/dan' – 'fedan' – 'Seðan'
- k. 'sīden' (3)

EXEMPEL 6:28. *Finalt 'f' i Dagboken.*

- a. 'osŀ' (38) – 'oŀŀ' (2)
- b. 'leaguēŀ' (5) – 'leagues' (3) – 'leagus'
- c. 'hūŀ' – 'hūs' (9) – 'hus'
- d. 'ftyckeŀ'
- e. 'ræprefenteraŀ'
- f. 'ŀskōtŀ'

När det gäller inbördes kombinationer av graftypsklassens medlemmar är det här fråga om en mycket stark preferens för 'sŀ'. Kombinationen 'fs' förekommer över huvud taget inte, inte ens i final position, vilket alltså förklarar den relativt höga förekomsten av finalt 'ŀ'. Det finns inte heller några belägg för 'ss'. I gengäld finns hela 10 'ŀŀ' (se tabell 19). Exempel 6:29 visar den fria variation som föreligger.

TABELL 19. *Graftypsklassen s geminerad i Dagboken.*

Transkription	Graftypskombination			
	'sŀ'	'fs'	'ŀŀ'	'ss'
Dagboken	111	0	10	0

EXEMPEL 6:29. *Geminerat s i Dagboken.*

- a. 'oŀŀ' (2) – 'osŀ' (38)
- b. 'ðeŀŀe' (2) – 'desŀe' (15)

- c. 'proceffion' (3) – 'procesfion' (6)
- d. 'myfflan' – 'lärfitsmysfa'
- e. 'pafflera' (2) – 'pasfëra'

Även i Dagboken står det alltså klart att den variation som förekommer inom klassen *s* är att betrakta som *syntagmatisk allografi*.

6.1.7.3. Grafttypsklassen *s* i KVA-Resan

I KVA-Resan står grafttyperna 'ŕ' och 's' i fullkomligt komplementär distribution när det gäller initial och final position; 's' står aldrig initialt, 'ŕ' aldrig finalt. Initialt varierar 'ŕ' dock med 'S' (inkl. 'S̲') och 's' (inkl. 's̲') (443 'ŕ', 120 'S' och 22 's'). Ibland förekommer dessa grafttyper med det suprasegmentala fenomenet diakritisering, vilket i transkriptionen återges med kursiv stil. I detta sammanhang räknas dock diakritiserad grafttyp och icke-diakritiserad som en och samma.

Liksom 'ŕ' och 's' förekommer i denna transkription 'S̲', 's̲', 'Š' och 'š' inuti ord som i övrigt är skrivna med minuskler.

EXEMPEL 6:30. Grafttyperna 'S̲', 's̲', 'Š' och 'š' ordinternt i KVA-Resan.

- a. 'likS̲om', 'ditŠkiänt'
- b. 'fastS̲atte'
- c. 'anŠeende', 'BeŠkrifning', 'BeŠättningen', 'likŠom',
'järnŠkranck', 'ÄtŠkillige', 'denŠamme', 'förörŠaka',
'ganŠke' [!], 'innomŠkärs'
- d. 'anŠenligaste', 'beŠwär', 'likŠom', 'åškådare', 'detŠamma',
'örŠaken'

I dessa fall står de ifrågavarande grafttyperna så gott som uteslutande först i ett rotmorfem, antingen som efterled i ett sammansatt ord eller efter något prefix (jfr dock det enda undantaget 'ganŠke' som möjligen här uppfattats som sammansatt i analogi med *kanske*). Denna omständighet gör att jag finner det befogat att liksom i fråga om 'S' och 's' i de andra transkriptionerna hänskjuta analysen av 'S̲', 's̲', 'Š' och 'š' i KVA-Resan till avsnittet om markerad grad.

När det gäller kombinationer av klassens medlemmar är det här 'fs' som är prefererad form med ytterst få undantag (se tabell 20). Eftersom det är 'fs' som är den normala dubbelformen råder här heller ingen konflikt när dubbelteckning förekommer finalt; 's' är ju den normala

finala graftyten. I exempel 6:31 ges de två beläggen av 'sf', varav det ena också uppträder i fakultativ variation med 'fs' (6:31b).

TABELL 20. *Graftypsklassen s geminerad i KVA-Resan.*

Transkription	Graftypskombination			
	'sf'	'fs'	'ff'	'ss'
KVA-Resan	2	115	0	0

EXEMPEL 6:31. *Kombinationen 'sf' och 'fs' i KVA-Resan.*

- a. 'gosfär'
- b. 'pasferaðe' – 'pafseraðe' (2 belägg jämte ytterligare 10 av stammen 'pafsera'-)

Exemplet 6:31b är alltså det enda belägget så här långt för att 's' varierar med de övriga graftyterna i klassen i denna transkription. Men hittills har vi bara sökt på ett fåtal positioner. Utökar man sökningen till att omfatta även 'st' och 'ft' i andra positioner än initialt finner man allt som allt 23 '-ft'(-) och ca 340 '-st'(-). Bland dessa belägg finns talrika exempel på fri variation. Särskilt talande är att ett av paren utgörs av en kustos och den följande sidans första ord, alltså i princip en och samma instans – och trots detta med olika val av 'ft' och 'st'. Annars framgår det av exemplen att det flera gånger (men långt ifrån alltid) är fråga om positionen först i ett sammansatt ords efterled, något som möjligen föranlett en konflikt mellan prefererad initial form ('f') och prefererad form före 't' ('s').

EXEMPEL 6:32. *Kombinationen 'st' och 'ft' i KVA-Resan.*

- a. 'nöðftälte', 'dýmeðelft', 'Christ: **H**in: Brað', 'Läfters', 'Kollstockar'
- b. 'tíltá' – 'tíltá' (Det förra kustos till det senare)
- c. 'beftrýker' – 'bestryka'
- d. 'beftoðo' – 'bestoð'
- e. 'píedestalerne' – 'pieðestallerne'
- f. 'deftineraðe' (2) – 'destinerað'
- g. 'ankomften' – 'ankomsten' (2), 'náftan' – 'nästan' (3), 'klofter' – 'Kloster' (3), 'Gudstienften' – 'Gudstienst', 'wefter' (2) – 'wester' (3), 'bröftwärm' – 'bröftet', 'wifte' – 'wiste' (4), 'mäfte' (2) – 'måste' (11), 'fönfter' – 'fönsterlufterne', 'fiðfta' – 'Sídsta'

Slutligen skall nämnas att det finns 6 belägg av ett finalt 'Š' (halvhögt bundet minuskelformat) som kan verka förbryllande. De uppträder vid en och samma lexikala enhet och varierar där inte med någon annan av klassens medlemmar utan med 'h' (se exempel 6:22).

EXEMPEL 6:33. *Finalt 'Š' i variation med 'h'.*

'ocš' (6) – 'och' (ca 440)

Graftypen 'Š' sorteras alltså i final position ut ur klassen *s* och förs till *h*. Frågan infinner sig då i vilket inbördes förhållande allograferna 'h' och 'Š' står. Den minst sagt starkt begränsade lexikala spridningen gör att man varken kan tala om någon syntagmatiskt eller paradigmatiskt betingad allografi, om man inte menar att just den lexikala begränsningen är en paradigmatiske faktor. Det finala 'Š' skulle då i sig ha funktionen att understryka att det rör sig om ordet *och*, men då denna information ju redan följer av grafemkombinationen som sådan skulle denna eventuella funktion hos 'Š' vara fullkomligt redundant. Snarare rör det väl sig om fri variation. Men vi har att göra med en allografi som samtidigt har en stark lexikal anknytning och typologiskt sett är tydligt distinkt (variationen befinner sig helt klart på det makropaleografiska planet). Det är med andra ord ett svårklassificerat fenomen vars grafonomiska relevans inte utan vidare kan avfärdas.

Det hela kan kanske tyckas något överraskande. Normalt uppvisar inte klasserna *s* och *h* några typologiska likheter – i den latinska stilen. Men i tysk handstil skrivs vanligen *h* ungefär som långt *s* i den latinska brukar skrivas, alltså snarlikt de graftyper i materialet som i transkriptionerna återges 'ſ'. Även denna eventuella anspelning på tysk stil gör att man måste handskas varligt med det finala 'Š'.

6.1.7.4. Graftypsklassen *s*: sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man säga att 's' i alla tre transkriptionerna står i komplementär distribution till klassens övriga medlemmar vad gäller initial position och final position, men undantag finns i UU-Resan och Dagboken. I initial position står de övriga i påtagligt fri distribution inbördes.

I fråga om inbördes kombinationer finns också en stark dragning åt komplementär distribution, dock har UU-Resan och Dagboken talrika undantag som tycks bero på konflikt mellan prefererad dubbelform och prefererad final form. KVA-Resan har endast få undantag. Det finns

dock andra exempel (förbindelsen *st*) på att 's' och 'r' varierar även i denna transkription.

Det rör sig alltså i samtliga transkriptioner om syntagmatisk allografi.

6.1.8. Graftypsklassen v/w

De två graftyperna i denna klass, 'v' och 'w', med sina respektive gradmarkerade motsvarigheter uppvisar sinsemellan ganska stora skillnader i frekvens. I runda tal går det ungefär 1 'v' på 10 'w' i var och en av transkriptionerna. Stort 'V' är dock i UU-Resan och KVA-Resan ungefär lika vanligt som 'W', detta på grund av att 'V' också används som romersk siffra och som sådan förekommer ett antal gånger i paragrafnumreringen och i innehållsförteckningen. I Dagboken finns 15 'V' mot 45 'W'. Totalt finns det uppemot ca 1 000 'w' (med 'W') i vardera UU-Resan och KVA-Resan, i Dagboken drygt 1 100.

För hanterlighetens skull tar analysen sin utgångspunkt i beläggen för 'v', men samtliga belägg av 'w' beaktas också ur de synvinklar som befinns relevanta.

Distributionen av de två graftyperna är helt klart relaterad till ordens ursprung: 'v' används huvudsakligen i ord av latinskt ursprung och 'w' i germanska ord. När det gäller ord av annat ursprung skiftar bruket. Ett icke-europeiskt ord som 'Java' (med avledningar och varianter) står i både UU-Resan och KVA-Resan endast och talrika gånger med 'v'; det kinesiska 'Hwam-/pou' (UU-Resan), **Hwampou** (KVA-Resan) dock som synes med 'w'.

Sett i förhållande till de rent inhemska orden uppträder i UU-Resan aldrig (0 gånger) 'v' i ett svenskt ord, 'w' endast 11 gånger i ett osvenskt ord. I Dagboken är förhållandet 1 "svenskt" 'v' mot 8 "osvenska" 'w', i KVA-Resan 0 "svenska" 'v' mot 19 "osvenska" 'w'. Det föreligger alltså en viss skillnad mellan UU-Resan och KVA-Resan i det att den senare tycks något mer generös med 'w' i icke-svenska ord, men det rör sig alltså om mycket låga siffror i förhållande till graftypernas totala frekvens.

Men denna distribution har också en grafotaktisk (syntagmatisk) sida: i svenska ord förekommer 'w' aldrig intervokalt inom ett morfem (jfr dock ett ord som 'bewarar' i Dagboken) eller finalt, inte heller mellan 'r' eller 'l' och vokal.

Enstaka fakultativa par i Dagboken och KVA-Resan antyder att det där ändå är frågan om allografi, men sådana belägg saknas i UU-Resan. Dessa förhållanden sammanfattas i tabell 21.

TABELL 21. *Sammanfattning av relationen mellan 'v' och 'w' i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	JA?	NEJ	JA?
Fakultativa par	NEJ	JA	JA
Grafotaktiskt mönster	JA	JA	JA
Lexikalt mönster	JA	JA	JA

De fakultativa paren i materialet är som sagt få, och saknas helt i UU-Resan, vilket framgår av exempel 6:34.

EXEMPEL 6:34. *Fakultativ variation mellan 'v' och 'w'.*

- 'Qvartermes-/taren' – 'qwarter' (Dagboken)
- 'Svarta' – 'Swarta', 'fwarta' (5) (Dagboken)
- 'observerat' (m.fl. liknande) – 'obserwerat' (KVA-Resan)
- 'variabelt' – 'variable' (KVA-Resan)

I Dagboken är det alltså en gång fråga om ett 'v' i ett inhemskt ord (ex. 6:34b). Denna avvikelse från det normala bruket kan hänga samman med att det aktuella belägget utgörs av ett tillskrivet ord mellan raderna och alltså kan ha påverkats av det snävare utrymmet. Att en variation åt andra hållet äger rum just efter 'q' som i ex. 6:34a är kanske inte heller underligt. Denna position är speciell i så måtto att 'w' som vi redan har sett här kan variera med 'u', vilket därmed för graftypsklassen *u*:s del sätter den vanliga härkomstrelaterade distributionen mellan 'ú' och 'u' ur spel. I KVA-Resan möter vi dock en "renare" överanvändning av 'w' vid ord av latinsk härkomst i exemplen 6:34c–d.

En sådan överanvändning möter i alla tre transkriptionerna, om vi även beaktar de belägg som inte utgör ena halvan av ett fakultativt par.

EXEMPEL 6:35. *Graftypen 'w' i icke-svenska ord.*

- 'femperwifwer', 'lefwererar', 'aflewererar' (UU-Resan);
'Semperwifwer', 'lefwere/-ra' (Dagboken);
'lefwererar' (KVA-Resan)
- 'qwarter', 'Serwandús', 'Hwam-/pou', (UU-Resan);
'wisitera', 'Swecia', 'qwarter' (Dagboken); 'qwarter',
'obserwerat', 'variable', 'weritabla', 'obserwation' (KVA-Resan)

- c. 'kie-/fewer' (eng. namn), 'Leuw' (nl. namn), 'Trowers', 'NewBay' (UU-Resan); 'Kiestewr' (eng. namn), 'Leuw' (nl. namn), 'Trowers' 'NewBay' (KVA-Resan)
- d. 'Wincoopers' (UU-Resan); 'Wincoopers' (KVA-Resan)
- e. 'Gouverneuren' (KVA-Resan)

Som framgår av exempel 6:35 är beläggen av olika art. En intressant grupp är de uppenbart latinbaserade ord som anpassats helt till svensk stavning därigenom att de försetts med 'fw'. Exempelen i 6:35b passar in i svensk stavning utan sådana justeringar, om man tänker sig att 'Serwandús' oegentligt gått in i mönstret som ett prefigerat ord. Bland de germanska (här engelska och nederländska) orden, vilka alla är namn, finns det flera exempel på intervokaliskt och finalt 'w' (6:35c), vid sidan av för svensk grafotax oproblematiske initial position (6:35d).

I detta läge infinner sig naturligt frågan huruvida en medvetenhet om och en påverkan av ett grafematiskt bruk av 'v' och 'w' i de långivande språken föresvävat skribenterna. Svaret på den frågan ligger utanför denna undersöknings räckvidd, men det är värt att på ett principiellt plan notera möjligheten att räkna med konkurrerande grafematiska system inom en och samma handskrift.

EXEMPEL 6:36. *Graftypen 'v' i intervokalisk och initial position.*

- a. 'Vincent', 'vifitation', 'Vúlcan', 'Vaterfpout' (eng.), 'veritabla' (UU-Resan)
- b. 'Respecti-/ve', 'Java(-)' (23), 'masfiva', 'Gouverneuren', 'Rivieret', 'nouveau' (fr.), 'ovalt', 'Evangelium', 'Ave', 'Batavia', (UU-Resan)
- c. Vincento', 'visitera', 'vide infra' (lat.), 'veneran' (sp.), 'Vallje', (sp. namn), 'Venus' (Dagboken)
- d. 'civiçad' (sp.), 'ca-/vaillerer', 'half-oval', 'avons' (fr.), 'lovera', 'Levanter' (Dagboken)
- e. 'Vincent', 'Vúlcan', 'Vaterfpout' (eng.) (KVA-Resan)
- f. 'Provincien', 'Respective', 'Iava', 'Rivieret', 'mafsiva', 'gravitet', 'Fortaventúra', 'diverse', 'Travatt' (KVA-Resan)

I exempel 6:36 ges som jämförelse några typiska exempel på 'v' i icke-svenska ord, såväl i initial som intervokalisk position. Slutligen skall det lyftas fram att det i de bägge reseskildningarna uppträder vad som *nästan* är ett minimalt par (subminimalt enligt Alléns terminologi); se exempel 6:37.

EXEMPEL 6:37. *Nästan minimalt par i UU-Resan och KVA-Resan.*

- a. 'van (de Leuw)' (ndl. namnprefix) : 'wane' (pl. av van), 'owan'
(*icke van*)
- b. 'van (de Leuw)' (ndl. namnprefix) : 'wane' (pl. av van), 'owan'
(*icke van*)

Mot värdet av detta par kan flera invändningar riktas. För det första är det alltid tveksamt huruvida ett enda minimalt par kan tas till intäkt för någonting, särskilt när det, som fallet är i KVA-Resan, förekommer vid sidan av fakultativa par. Rena tillfällen kan ha gjort att respektive graftyp uppträder vid respektive belägg. För det andra är det diskutabelt hur man skall analysera främmande språkods som ett uttryck för textens grafonomiska system. För det tredje är det inte ett rent minimalt par som endast skiljs åt i fråga om den berörda grafen. Men UU-Resan har över huvud taget inga fakultativa par och KVA-Resan inga som inbegriper överanvändning av 'v' i svenska ord eller som exemplifierar variation mellan 'v' och 'w' i nederländskt material. Ingenting kan med andra ord styrka hypotesen att 'vane' eller 'wan' skulle vara en möjlig variantform i någon av de två texternas system.

I Dagboken förekommer fakultativa par, men ingen antydning till något minimalt par, och distributionen följer ett tydligt lexikalt mönster därigenom att ordens härkomst i hög grad styr valet av graftyp. Detta mönster tycks primärt i förhållande till de grafotaktiska olikheter som uppträder i beläggen. Här blir slutsatsen att det rör sig om *paradigmatisk allografi*.

I KVA-Resan förekommer också viss fakultativ variation, men även en antydning till ett minimalt par. Jag menar dock att detta par, som inte heller är "rent", bör tillmätas mindre betydelse än det paradigmatiska mönster enligt vilket de övriga beläggen fördelar sig, något som gör att slutsatsen även här måste bli att det rör sig om *paradigmatisk allografi*.

I UU-Resan har inga fakultativa par påträffats. Det svaga minimala paret kan dock inte heller här väga upp det paradigmatiska mönstrets värde som indicium på att relationen ändå inte är grafematisk. Eftersom vi dock inte med säkerhet kan föra samman graftyperna till en och samma klass blir analysens resultat här endast ett konstaterande att 'v' och 'w' befinner sig i *paradigmatisk opposition*.

6.1.9. Graftypsklassen ä/æ

Graftypsklassen *ä/æ* består av de två graftyperna 'ä' och 'æ' samt i förekommande fall gradmarkerade motsvarigheter till dessa. Det är den

inbördes relationen dem emellan som utgör det huvudsakliga föremålet för undersökningen här. Klassen som sådan tycks också uppvisa över-spridning med *e*, en klass vars grafemstatus har ansetts klar utan någon redovisbar analys.

Graftypen 'æ' är i hela materialet en ovanlig graftyp, men frekvensen varierar avsevärt mellan å ena sidan Dagboken och å andra sidan de två resebeskrivningarna. I Dagboken finns ca 100 'æ' mot drygt 740 'ä', i UU-Resan endast 13 'æ' mot drygt 900 'ä', i KVA-Resan 12 'æ' mot ca 790 'ä'. (Skillnaden mellan UU-Resan och KVA-Resan i fråga om 'ä' beror på en generell preferens för 'e' i den sistnämnda; KVA-Resan har ca 5 300 minuskel-'e' mot ca 4 950 i UU-Resan.) Analysen tar sin utgångspunkt i samtliga belägg av 'æ' i respektive transkription. Där-efter har motsvarigheter med 'ä' till de belagda formerna sökts, men ingen fullständig inventering av 'ä' som sådant har vidtagits.

Dagboken skiljer sig från de båda övriga transkriptionerna också därigenom att den uppvisar flera fakultativa par och möjligen också ett minimalt par. De två resebeskrivningarna saknar helt sådana paralleller mellan de båda graftypsklasserna, och det är väl där egentligen endast en viss samvariation med 'e' som objektivt skulle kunna motivera att betrakta dem som en och samma klass. Det finns ett möjligt sådant be-lägg av fakultativ variation mellan 'æ' och 'e' i UU-Resan och KVA-Resan, men detta anser jag inte vara en tillräckligt stark motivering att grundligare undersöka förhållandet mellan de mycket frekventa 'ä' och 'e'. Tabell 22 sammanfattar förhållandena i materialet.

TABELL 22. *Sammanfattning av relationen mellan 'ä' och 'æ' i hela materialet.*

Distribution	Transkription		
	UU-Resan	Dagboken	KVA-Resan
Minimala par	NEJ	JA?	NEJ
Fakultativa par	NEJ	JA	NEJ
Grafotaktiskt mönster	NEJ	JA?	NEJ
Lexikalt mönster	JA	JA	JA

Belägg av 'æ' som påträffats i UU-Resan och KVA-Resan har en tydlig egenskap gemensam: det rör sig där om ord av latinsk härkomst, med ett undantag i genitivformen 'Javæ' (UU-Resan), som dock likaledes är ett icke-svenskt ord och en icke-svensk böjning (se exempel 6:38a och d). I Dagboken är saken inte lika tydlig. Där finns även talrika exempel på 'æ' i inhemska ord (ex. 6:38c).

EXEMPEL 6:38. *Exempel på belägg av 'æ' i materialet.*

- 'Europæerne', 'Europæiske', 'Mariæ' (3), 'æftimerað', 'prætenderar', 'æquator(n)' (2), 'æquinoctial', 'Javæ' (UU-Resan)
- 'præðika-/de', 'Elifæilke', 'Ma-/riæ', 'Andreae', 'Præsenterar', 'Grækerne', 'Sanctæ/ Ecclesiæ', 'prætext' (Dagboken)
- 'knæ', 'klæðde', 'flæta', 'plætt', 'wænstra', 'æro', 'præchtigt', 'wæl', 'lærjúngar', 'úpspæðdes', 'adelsmæn', 'ætít', 'ftælla' (Dagboken)
- 'Europæerne', 'Mariæ', 'æstimerá', 'prætenderar', 'æquator(n)' (2), 'æquinoctial' (KVA-Resan)

Som sagt är Dagboken den enda av transkriptionerna som uppvisar några fakultativa par, men här förekommer de i gengäld talrikt. Som framgår av exempel 6:39 är det endast bland de inhemska (eller åtminstone väletablerade germanska) orden som variationen uppträder. De ord av latinskt ursprung som har 'æ' uppträder aldrig med 'ä'.

EXEMPEL 6:39. *Fakultativ variation mellan 'æ' och 'ä' i Dagboken.*

'Nær' – 'när', 'förnæmsta' – 'förnämsta', 'knæ' – 'knä', 'plætt' – 'plätt', 'klæðde' – 'klädde', 'ænðan' – 'änðan', 'wænstra' – 'wänstra', 'æro' – 'äro', 'útmærckte' – 'utmärckte', 'wæl' – 'wäl', 'æfwen' – 'äfwen', 'ænkönt' – 'än lkönt', 'klæder' – 'kläder', 'wænner' – 'wänner', 'Fræm[m]an-/de' – 'främ[m]anðe' (Dagboken)

De med 'æ' belagda inhemska orden uppträder alltså ofta sida vid sida med ett belägg med 'ä'. Vad föranleder då denna variation? Påfallande ofta, visar det sig, uppträder 'æ'-varianten i text i marginaler. I tabell 23 redovisas förhållandet mellan marginal och brödtext i fråga om 'æ' i germanska respektive latinska ord. Ett par ord, 'lægg's' (3 ggr) och *præst* (belagt flera gånger i olika varianter), har här inte räknats med, av skäl som nedan skall förklaras.

TABELL 23. *Germanskt och latinskt bland 'æ'-beläggen i Dagboken.*

Ordens ursprung	Antal förekomster		
	Totalt	Brödtext	Marginal
Germanskt	63	21	42
Latinskt	24	20	4

Av tabell 23 framgår alltså att graftyten 'æ' som sådan inte oftast står vid latinska belägg, även om kategorin latinska ord är en överrepresenterad kategori bland 'æ'-beläggen (jfr de drygt 740 beläggen av 'ä' utan

egentligen några latinska ord). Men det är lika tydligt att ca 2/3 av de med 'æ' belagda germanska orden står just i marginalerna. Det är helt klart så att distributionen av graftypen 'æ' i Dagboken både är betingad av ordens härkomst och av den snarast syntagmatiska faktorn "placement i marginalen".

Två ord förtjänar en särskild kommentar. Ordet *präst/præst* är ytterst ett ord av grekisk-latinsk härkomst (lat. *presbyter*), men dess svenska form är ju tydligt germaniserad; framför allt står inte 'æ'/'ä' här i direkt relation till ett latinskt *ae* eller grekiskt *αι* (*ai*). Om något demonstrerar detta den rent härkomstsignalerande funktionen hos 'æ' i Dagboken. Ordet *præst(-)* står belagt 9 gånger med 'æ' och inte en enda säker gång med 'ä' (i en ändrad och otydlig instans råder det osäkerhet om huruvida ett diakritiskt tecken hör till ett sekundärt 'ä' eller till ett primärt 'ú').

Tre gånger står formen 'lægg', som måste vara en variant av det talrikt belagda engelska *leagues* (ett nautiskt distansmått). I fråga om motsättningen mellan latinskt och germanskt utgör det ett svårklassat unikum. Mer intressant är det eftersom det utgör ena halvan av det enda som skulle kunna likna ett minimalt par i materialet: 'lægg' (= 'leagues') (3) : 'Lägg' (= del av oxe) (Dagboken).

Eftersom 'lægg' tycks vara en pluralform borde en form *lægg* kunna tänkas, som då skulle vara distinkt från 'Lägg' endast genom motsättningen mellan 'æ' och 'ä'. Men som sagt är enstaka minimala par av det här slaget alltid tveksamma, och under trycket av de mycket talrika fakultativa paren 'æ'-'ä' i Dagboken förtvinar dess bevisvärde här närmast till ett intet.

Den sammantagna slutsatsen av de iaktagna förhållandena i Dagboken blir att det här är fråga om allografi, men en – åtminstone delvis – paradigmiskt betingad och därmed grafonomiskt relevant allografi.

I de båda resebeskrivningarna är förhållandena som sagt annorlunda. Här är det över huvud taget mycket litet som motiverar att föra samman 'æ' och 'ä' till en klass. Distributionen är lexikalt komplementär – inga par, vare sig minimala eller fakultativa, har påträffats. Som det nu är måste man behandla 'æ' och 'ä' som distinkta grafem, en sorts *ad hoc*-grafem. Men skulle det i verkligheten (alltså i någon sorts skribentens "inre grafonomi") ha rört sig om en allografi som bara antalet belägg inte räckt till att påvisa skulle man i alla händelser få se den som paradigmiskt betingad, eftersom ordens härkomst så långt beläggen räcker förefaller relevant.

Analysen ovan har som sagt utgått från belägg av 'æ'; graftypen 'ä' har inte fullständigt inventerats. Ett stickprov på motsvarigheten 'prä'

till den i Dagboken så vanliga kombinationen 'prä' ger beläggen i exempel 6:40, som ytterligare förstärker intrycket av att Dagboken har ett annat system för *ä/æ* än resebeskrivningarna.

EXEMPEL 6:40. *Stickprov på kombinationen 'prä' i UU-Resan och KVA-Resan.*

- a. 'prädi-/kan', 'prädikftol', 'prädikftolar', 'präften', 'präfter',
'prädikningar' (UU-Resan)
- b. 'präðikan', 'präðik-ſtol', 'Prädikstolar', 'prästen', 'Präster',
'prädikningar' (KVA-Resan)

Sammanfattningsvis är det uppenbart att 'ä' och 'æ' företer *paradigmatisk allografi* i Dagboken. I UU-Resan och KVA-Resan finns dock ingen fakultativ variation belagd, varför vi inte heller med säkerhet kan betrakta grafterna som utgörande en och samma klass. Den enda information analysen här tillhandahåller är att det i båda dessa transkriptioner föreligger en *paradigmatisk opposition* mellan 'ä' och 'æ'.

6.1.10. Siffror

När det gäller bruket av siffror har här endast beaktats de arabiska siffrorna och kombinationer av dem och alfabetiska segment. Att siffror i sifferkombinationer normalt står i ett invecklat (svårbeskrivet) förhållande till de grafemsekvenser och morfem de normalt betecknar har redan berörts, och här skall denna sida av saken inte utvecklas – braadmaterialet har därvidlag inget nytt att komma med.

Ser man till kombinationerna siffra + bokstav finner man framför allt – liksom i modern text – förkortningar för ordningstal, ibland men inte alltid även vid datumangivelser: 'Den 30^{de} Júlÿ', '14Aprj:' (UU-Resan); 'ð: 1. 2 & 3 war wackert wäðer' (Dagboken). Härutöver förekommer på liknande sätt förkortningar för orden *tvenne* och *trenne*: '2^{de}' (3 st., UU-Resan); '2ne' (Dagboken); '3^{de}' (KVA-Resan).

Dagboken uppvisar därutöver några intressanta sammansättningar: '6punðige', '4kantig(-)' (8), '3dúbla' (Dagboken). Men mest intressant är följande passage ur en marginal i Dagboken där '3' tycks användas i betydelsen *trä*:

'det war ej masfvt / útan fomt með / 3[!] innanføre, útom / det öfwerfta, fom / týcktes wara purt:' (Dagboken:40[*24a], vänstermarginalen)

Detta unikum har onekligen drag av modern innovativ användning av siffror som likvärdiga med grafemsekvenser, men det faktum att det är en marginalanteckning i Dagboken gör att man kanske inte skall dra för vittgående slutsatser om siffrornas systematiska status på grund av detta. Belägget har snarast drag av felskrivning av typen *sett* för *sätt*.

Som sammanfattning av denna ganska ytliga analys kan man alltså ändå hävda att användningen av siffror i materialet normalt är begränsad till att beteckna själva de åsyftade *räkneorden*; det förekommer inte heller några *kombinationer* där man så att säga utnyttjar siffran som förkortning för den grafemsekvens som normalt förknippas med ett visst räkneord i ett från själva talet frikopplat sammanhang (som i ett hypotetiskt ”21” för *två*l).

6.1.11. Graftyperna ’&’ och ’§’

Graftypen ’§’ förekommer endast i UU-Resan och KVA-Resan och där i en mycket snäv användning före romersk siffra dels i innehållsförteckningen som inledning till varje beskrivning av innehållet i respektive kapitel, dels som rubrik till varje kapitel. Tecknet förekommer aldrig i löptexten och aldrig geminerat. Men ordet *paragraf* finns inte heller belagt i någon variant i materialet och inte heller ordet *kapitel*.

När det gäller ’&’ har även denna graftyp en mycket snäv användning i de båda resebeskrivningarna. I UU-Resan förekommer den endast i kombination med ’c’ följt av något skiljetecken som förkortning för *etcetera*: ’&c.’ (2), ’&c:’ (UU-Resan). I KVA-Resan är bruket i princip detsamma, med den enda skillnaden att det i ett par instanser är osäkert huruvida det rör sig om ett ’c’ eller förkortningstecknet ’j’.

I Dagboken är situationen annorlunda; ’&’ tas här flitigare i bruk och används inte enbart i kombination utan som en fristående konjunktion, och kan då stå för såväl latinskt eller franskt *et* som svenskt *och* (se exempel 6:41).

EXEMPEL 6:41. *Olika användning av ’&’ i Dagboken.*

- a. ’Sancti Servan^{de} / & Germane, patroni Ecclesiae & civitatis Ga^olicensis’ (Dagboken)
- b. ’France / Geographique / & Historique’ (Dagboken)
- c. ’Ett ftort och / 2 à 3 an^{dre} |&| fm^{äre}re altare’ (Dagboken)

Skall man samfatta bruket av '&' i materialet kan man säga att tecknet i UU-Resan och KVA-Resan inte skiljer sig från att vara en ligatur av *e* och *t* annat än genom att vara lexikalt knuten till den latinska konjunktionen *et*. Denna sistnämnda omständighet gör dock att jag ändå väljer att klassa '&' som ett logogram och därmed ett verbalt innehållssegment.

I Dagboken är '&' ännu tydligare något annat än en ligatur. Graf-typen är här inte bara lexikalt begränsad till *et* som konjunktion, utan kan fungera som samordnande konjunktion oavsett språklig kontext. Men i en given kontext är det givet vilket graford den skulle kunna ersättas med, varför jag ändå menar att det är tydligt att den hör till den verbala strukturen och även här skall räknas som verbalt innehållssegment.

6.1.12. Graftypen '£'

Graftypen '£' (ett dubbel genomstruket *l*) förekommer endast i Dagboken och där nästan uteslutande på en förteckning över delar av skeppslasten, allra först i transkriptionen, före den egentliga dagbokstexten. Tecknet förekommer endast i grupper om två (exempel 6:42a) eller tre (exempel 6:42b) och vid två tillfällen är en grupp om tre föregående av 'Sk' (exempel 6:42d). Som kombinationerna i exempel 6:42c–d visar verkar det röra sig om angivelser av viktmått av olika storleksordning.

EXEMPEL 6:42. *Graftypen '£' i olika kombinationer i Dagboken.*

- a. '365 ½ ££: Swiskon.', '160 ££: Veneð. Twål.', '100: ££: Socker i 14 Toppar.', 'af Storlek fom en 16:££: braxen m:e:m:' (Dagboken)
- b. '300: £££: SkeppsBröd i 58 Tünnor', '100: £££. Pouðer focker.' (Dagboken)
- c. '11: £££. 2. ££ Smält Talg', 'wäga. 40:£££:11:££.' (Dagboken)
- d. '18 Sk£££: 3£££. 15££: Stockfisk.', '11: Sk£££: 3: £££: 8. ££. Järn.' (Dagboken)

Beteckningarna torde stå för *skålpund* '££' (ca 425 gram), *lispund* '£££' (20 skålpund) och *skeppund* 'Sk£££' (20 lispund). Vad vi har att göra med här är en fullständigt lexikaliserad kombinationsförmåga. Det är alltså olika lexikala enheter som avses beroende på hur segmentet kombineras.

6.2. Suprasegmentala fenomen

De tre suprasegmentala fenomen som beaktats är understrykning, diakritisering och markerad grad. Av dessa är markerad grad det mest betydande och mest komplicerade. Efter en kortare genomgång av de två förstnämnda fenomenen i 6.2.1 och 6.2.2 ägnas så avsnitt 6.2.3 åt det sistnämnda fenomenet. De tre olika transkriptionerna ägnas där egna underavsnitt, i fråga om KVA-Resan flera avsnitt.

6.2.1. Understrykning

Understrykning av ord eller delar av ord, i transkriptionen återgiven med vågig understrykning, är ett fenomen som används flitigt i Dagboken, men i princip inte i det övriga materialet. Endast vid ett tillfälle i UU-Resan har en del av ett ord strukits under, men det verkar i denna instans röra sig om någon sorts rättelse: 'blif~~it~~' (UU-Resan:10[*18]). I KVA-Resan är någon understrykning över huvud taget inte belagd.

I Dagboken har understrykningen funktionen att på olika sätt framhäva inslag i texten och bruket liknar i hög grad användningen av kursiv stil och citationstecken i modern text. Här skall endast ges ett urval exempel på hur detta suprasegmentala fenomen används.

För det första understryks ofta geografiska namn första gången de nämns, som i exempel 6:43.

EXEMPEL 6:43. *Understrykning av geografiska namn.*

- '~~der~~på |hwilcken úðde| Castellet St. Sebastian först / wisar fig'
(Dagboken:24[*16a])
- 'i land til Staden Porto S^{te} / Marie. | k_i: 11: f:m: | fom ligger öfter út från Ca- / dix wið pasf på en Swänsk mils / distans'
(Dagboken:14[*11a])
- 'k_i:11: f:m: peylaðe Staden Rotta, fom / låg útmed fiöstranden úti N:N:W:?' (Dagboken:12[*10a])
- 'Cadix fýntes mitt för osf, och of- / wan före de höga granate bärgen' (Dagboken:12[*10a])
- 'nær Han reite ifr: / Staden Xeres till / P: S: Marie'
(Dagboken:14[*11a], marg.)

Denna typ av understrykning är nära besläktad med understrykning av begrepp som troligen avsett framställas som mindre kända. Exempelen på att understrykning ensam har denna funktion är ganska få och

osäkra. I exempel 6:44b är det tveksamt om det rör sig om denna typ av framhävnings eller om markering som ett led i den ändring som ägt rum.

EXEMPEL 6:44. *Understrykning av mindre kända begrepp.*

- a. 'Wij lemnaðe nú detta Capell, och _ / gingo ofwan på, där Consitorium[sic!] / e;:[ç'e:] Capitlet war' (Dagboken:43[*25b])
- b. 'utom ett galleri [en altan], (: fom al- / ment brúkas, :)' (Dagboken:44[*26a])

Vanligare är det då att nya begrepp framhävs både med understrykning och någon form av distanserande uttryck av typen *så kallad*. Observera att understrykningen – oavsiktligt får man anta – i exempel 6:45e kommit att omfatta även detta distanserande uttryck.

EXEMPEL 6:45. *Understrykning tillsammans med distanserade uttryck vid nya begrepp.*

- a. 'Siöfolcket kallaðe den- / ne fisk Terniner, Túmlare, och Sprin- / gare' (Dagboken:8[*8a])
- b. 'Fattighúset, fom kallaðes Chari- / tas, jämte en annan kýrceka' (Dagboken:17[*12b])
- c. 'Hästar fýntes här ej många; / men ðe Så kallaðe borichor, / fom Sågo út fom hästar, [...]/.../...] woro til öfwerflöð' (Dagboken:20[*14a])
- d. '# demanten kallað' (Dagboken:24[*16a], marg.)
- e. 'detta rúm war ett Capell, / fom Capella Reliquiarum _ / kallades' (Dagboken:41[*24b])
- f. 'då / de firade i Athen, fin / fäst de kallaðe _ / Panatheneis' (Dagboken:33[*20b], marg.)

Denna användning ligger i sin tur mycket nära den användning vid direkta citat som demonstreras i exempel 6:46. Lagg där särskilt märke till exempel h, som utgörs av en återgiven dialog på latin. Att de citerade orden och fraserna i exemplen i samtliga fall är på annat språk än svenska gör det vanskligt att avgöra om det är deras status som främmande språkgods eller deras status som citat som varit den primära orsaken till understrykningen.

EXEMPEL 6:46. *Understrykning vid direkta citat.*

- a. 'och fen præðikan war flúten / ftoðo de úpp, och múmlaðe om / hwarannan, Ave Maria, & Sta. / Maria amare' (Dagboken:19[*13b])

- b. 'folcket fūngo emot mūnc- / karne, och fwaradē: Sancta / Maria amare' (Dagboken:19[*13b])
- c. 'och of- / wer porten på dē†n† / ingåendē [står]: Dominus / benedīcat introi- / tum tuum, på / den andra är om _ / bytt, och exitum _ / fatt i fället' (Dagboken:26[*17a], marg.)
- d. 'ftod inūnder út- / hūggit. S. Ignacio de Lojola' (Dagboken:34[*21a])
- e. 'och bredewid ftod en / gemen karl, (: Nb. ingen mūnck :) fom / tiggde almoser, åt Maria Sanctif- / fima, fom Han fade' (Dagboken:36[*22a])
- f. 'Colūmner, på hwilcka ftodō: non Plus / Ultra' (Dagboken:41[*24b])
- g. 'och ofwer Skrifwit: ipse / panem Angelorum manūcavit _ / homo' (Dagboken:42[*25a])
- h. 'då / jag frågade: Ubi est Filius?, Swara- / de Präften [i]: in custoīa. (: Nb: tý det / brūkas bara fastlagen :) och när dār hwar på jag / Sade: est ne in carcere? Swaraðe Han: / male est dictum tw[?]. Carcer' (Dagboken:45b[*26b])

Några gånger är det frågan om framhäving av mer diffusa orsaker. I exempel 6:47b tycks det t.ex. helt enkelt handla om att skapa överskådlighet i en lista, och möjligen har även 6:47a och d haft en liknande funktion och syftat till att underlätta överblicken över innehållet vid eventuell senare redigering.

EXEMPEL 6:47. *Understrykning av mindre tydlig orsak.*

- a. 'J första Skåpet på wāntra[sic!] han- / den, war en machin af guld út- / arbetad, fom en fol' (Dagboken:42[*25a])
- b. '1^o En liten bit af Christi kors, inne- / fattaðt úti ett kors af förgyllt filf- / wer gordt. / 2^o En tagg af Christi törnekrona' (Dagboken: 42[*25a])
- c. 'en tärn, den Han ej hölt för appli- / cabel på Frälsaren, Såsom waran- / de i förwar; men ej i fångelse' (Dagboken:45[*26b])
- d. 'där- / på, hela dāgen, Så wäl, fom mor- / nar och aftnar, dē late Spanjorer / gå och promonera [sic!]' (Dagboken:27[*17b])

Den översikt som här har givits gör inte anspråk på att vara någon djupgående eller uttömmande analys av de olika användningarna av understrykning i Dagboken. Jag anser emellertid att denna orientering är tillräcklig för att man med ganska stor säkerhet skall kunna slå fast att vi här har att göra med ett betydelsebärande suprasegmentalt fenomen.

6.2.2. Diakritisering

Diakritisering är ett tämligen lågfrekvent fenomen i UU-Resan (22 belägg) och Dagboken (48 belägg). KVA-Resan skiljer sig från de övriga två genom att uppvisa förhållandevis rikligt med diakritisering med hela 329 belägg.

En iakttagelse som gäller hela materialet är att bruket av diakritisering vid minuskler ser annorlunda ut än bruket vid markerad grad. När det gäller minuskler är det ett mycket begränsat antal graftyper som uppträder diakritiserade, medan det finns en större spridning över graftyptinventariet vid markerad grad. Den fråga som då inställer sig är huruvida diakritiseringen över huvud taget skall ses som ett eget fenomen eller om den hänger ihop med fenomenet markerad grad och helt enkelt är ett uttryck för gradmarkering – inom vissa graftytklasser. Denna fråga kommer inte att kunna avgöras här, utan fenomenet kommer att beröras ytterligare i avsnittet om markerad grad (6.2.3).

I UU-Resan förekommer diakritisering 13 gånger tillsammans med minuskel och det rör sig då om graftyperna 'c' (9), 's' (2), 'f' (1) och 'x' (1). Jag har inte kunnat finna någon systematik i hur fenomenet uppträder. Att kategorin främmande ord kan tyckas överrepresenterad bland beläggen torde ha att göra med graftytklassen *c* som sådan och inte med själva diakritiseringen. Som framgår av exemplen i 6:48a finns 'c' i flera positioner i ordet, dock ej finalt. Finalt uppträder däremot 's' (se exempel 6:48b).

EXEMPEL 6:48. *Diakritiserade minuskler i UU-Resan.*

- a. 'com-/modité', 'Puento de/Suaco', 'dricka', 'Lance-/rotta', 'och', 'Banca', 'Nancka' (2), 'capricorni' (UU-Resan)
- b. 'talas', 'fjntes' (UU-Resan)
- c. 'pas-/erade' (UU-Resan)
- d. 'Skogwúxen' (UU-Resan)

De 9 beläggen av diakritiserade graftyper i markerad grad är i 8 av fallen varianter av stort *s* och en enda gång 'L' (se exempel 6:49).

EXEMPEL 6:49. *Markerad grad och diakritisering i UU-Resan.*

- a. 'Landet' (UU-Resan)
- b. 'Swenska', 'Så', 'Spanjorerne', 'Skeppet', 'Som' (UU-Resan)
- c. 'Skogwúxen' (UU-Resan)

I Dagboken är diakritisering belagd 30 gånger vid minuskel (se exempel 6:50). Spridningen över graftyptypinventariet är här något större än i UU-Resan, men det är även här 'c' som dominerar: 'c' (20), 'f' (1), 'k' (2), 's' (2), 'f' (5).

EXEMPEL 6:50. *Diakritiserade minuskler i Dagboken.*

- a. 'coleur', 'catholica' (sp.), 'co-/lunas' (sp.), 'civiĉad' (sp.), 'coftas' (sp.), 'concejo' (sp.), 'consúlln', 'Architectúren', 'architectúr', 'ca-/vaillerer', 'creatúr', 'procesion(-)'(3), 'och', 'Domkýrcka', 'machin', 'manĉucavit' (lat.), 'caput' (lat.), 'och' (Dagboken)
- b. 'från' (Dagboken)
- c. 'Swen-/ska', 'folskin' (Dagboken)
- d. 'föres', 'kors' (Dagboken)
- e. 'Petters/ön', 'fol/kins', 'fatarck', 'fynas', 'fom' (Dagboken)

När det gäller markerad grad (belagd med diakritisering 18 gånger) dominerar varianter av *s* även i Dagboken, men uppträder här jämte ett något bredare urval graftyptypklasser (se exempel 6:51). Förhållandena står alltså i samma relation till förhållandena i UU-Resan här som vid minusklerna. De gradmarkerade graftyper som finns belagda med diakritisering i Dagboken är dessa: 'H'(1), 'N'(1), 'S'(9), 'Š'(1), S(3) 'Œ'(2), 'W'(1).

EXEMPEL 6:51. *Diakritisering och markerad grad i Dagboken.*

- a. 'Hoppet' (Dagboken)
- b. 'Nechtergalens' (Dagboken)
- c. 'Swen-/ska', 'Škepp(-)' (2), 'Šamma', 'Šúden', 'Som' (2), 'Šwecia', 'Šennor' (Dagboken)
- d. 'Španjoren' (Dagboken)
- e. 'Segels', 'Samme', 'Škülle' (Dagboken)
- f. 'Šin', 'Šchotbynacht' (Dagboken)
- g. 'Winden' (Dagboken)

När det så gäller KVA-Resan, där fenomenet som sagt är långt vanligare, finns det trots olikheterna klara paralleller till de övriga transkriptionerna. Spridningen över olika graftyper i markerad grad är här betydligt större, men det är tydligt att 'c' också i denna transkription intar en särställning när det gäller minusklerna med 147 belägg och att olika varianter av *s* har en liknande ställning i markerad grad med 44 belägg. En olikhet mot de övriga två texterna är att *s* även förekommer talrikt – 85 gånger – som diakritiserad minuskel ('s' och 'f') och att i markerad grad 'D' förekommer hela 18 gånger, och olika varianter av

diakritiserat gradmarkerat *k* 13 gånger. Övriga belagda graftypsklasser är liksom i det övriga materialet belagda endast ett fåtal gånger vardera. En egenhet här är att diakritiseringen (även här återgiven med kursiv) en gång uppträder vid en siffra: '8'.

De minuskulära grafter som uppträder diakritiserade i KVA-Resan är följande: 'c' (147, jfr ex. 6:52a), 'f' (3, ex. 6:52b), 'k' (1, ex. 6:52c), 's' (81, jfr ex. 6:52d), 'f' (4, ex. 6:52e), '8' (1, ex. 6:52f). Sammanlagt förekommer diakritisering 237 gånger vid minuskel.

EXEMPEL 6:52. *Diakritiserade minuskler i KVA-Resan.*

- a. 'Octroy-/era^{de}', 'Respe-/ctive', 'och', 'Ascension', 'täcka', 'Poccus', 'echapera', 'commenderar', 'Brancaccio', 'wac-/ker' (KVA-Resan)
- b. 'Aresan', 'bekrifne', 'fenster' (KVA-Resan)
- c. 'OstIndiska' (KVA-Resan)
- d. 'resa', 'innesluten', 'Prospecter', 'warse', 'Städers', 'Güdstienfen' 'hwars', 'finnes', 'Stadsens' (KVA-Resan)
- e. 're/ä', 'jom', 'pafs', 'taden' (KVA-Resan)
- f. 'Seglat, 18182, Engelska, eller 3182 _ / fwenska mil wið lag.' (KVA-Resan:44[*61])

Bland exemplen kan man notera 'Brancaccio' och 'Poccus' som så att säga försetts med genomgående diakritisering av de grafer som – tydligen – har möjlighet att uppträda diakritiserade. Dessa belägg ger intrycket av ett mycket medvetet använt suprasegmentalt fenomen. Som ett motexempel kan man anföra det fakultativa paret 'Balconer': 'Balconer', där det förra står som kustos till det senare och alltså i helt samma kontext.

När det gäller markerad grad är det graftypsklasserna *b*, *c*, *d*, *e*, *k*, *r*, *s* och *v* som finns representerade med diakritisering i KVA-Resan. Det sammanlagda antalet belägg för diakritisering vid markerad grad är 92. De grafter det rör sig om är mer precist: 'B' (1), 'B' (1), 'C' (1), 'C' (6), 'c' (2), 'C' (1), 'D' (18), 'E' (1), 'K' (1), 'k' (1), 'K' (1), 'K' (3), 'K' (5), 'K' (1), 'K' (1), 'R' (1), 'R' (1), 'S' (1), 'S' (2), 'S' (4), 'S' (26), 'S' (3), 'S' (6), 'S' (2), 'V' (2).

I exempel 6:53 ges ett urval exempel på diakritisering vid markerad grad i KVA-Resan. När det gäller graftypsklassen *k* blir det särskilt tydligt hur svårt det är att rätt hantera fenomenet diakritisering utan att sätta det i samband med en analys av markerad grad.

EXEMPEL 6:53. *Markerad grad och diakritisering i KVA-Resan.*

- a. 'Braað' (KVA-Resan)
- b. 'Curieusiteter' (KVA-Resan)
- c. 'Det', 'Denne', 'Den' (KVA-Resan)
- d. 'Emellan' (KVA-Resan)
- e. 'Kan', 'Kort', 'Kúnðe', 'taK' (KVA-Resan)
- f. 'Resebeskrifningar' (KVA-Resan)
- g. 'Som', 'Skrifart', 'Så', 'Snart', 'Svenska', 'Beskrifning', 'förSedð' (KVA-Resan)

Även om det alltså rör sig om en betydligt bredare användning i KVA-Resan är det alltså – här liksom i de övriga transkriptionerna – endast en minoritet av graftytklasserna som finns belagda med diakritisering.

Hur skall då detta fenomen analyseras? Den begränsade spridningen och i synnerhet det faktum att några få grafityper finns representerade med långt fler belägg än andra talar mot att tolka fenomenet som suprasegmentalt. En suprasegmental företeelse bör kunna uppträda så att säga där den behövs, utan hänsyn till vilka grafityper det aktuella ordet innehåller. Endast bland beläggen av markerad grad i KVA-Resan passar förhållandena bättre till en suprasegmental analys. De olikheter i frekvens som finns mellan de belagda grafityperna är inte mer dramatiska än att de skulle kunna kopplas till mer generella frekvensskillnader i initialposition, även om någon sådan beräkning här inte görs. Men om det suprasegmentala fenomenet diakritisering har sin egentliga användning vid markerad grad, finner jag det mest fruktbart att samanalysera det med detta fenomen och helt enkelt se det som ett potentiellt uttryck för markerad grad.

Det samlade intrycket i hela materialet är att diakritiseringen har olika funktion i markerad respektive omarkerad grad, och kanske egentligen bör betraktas som två olika fenomen. I fråga om minusklerna tycks det helt enkelt röra sig om en utsmyckning, eventuellt i förtydligande syfte, av vissa grafityper. Det faktum att det är några få grafitypsklasser som uppträder som diakritiserade minuskler talar i sig för att det är tydlighet som är syftet; det är kanske det grafiska utseendet som ibland framkallar ett behov av distinktion, t.ex. mellan *e* och *c*. Eftersom detta behov inte kvarstår vid transkribering måste man betrakta diakritiseringen av minuskler som grafonomiskt irrelevant. På en paleografisk eller typologisk nivå är den däremot relevant som ett möjligt kriterium för att föra en enskild graf i en osäker instans till en viss klass.

6.2.3. Markerad grad

Problemet med fenomenet markerad grad har som sagt en annan omfattning i KVA-Resan än i UU-Resan och Dagboken. I dessa senare transkriptioner är det endast i fråga om graftyposklassen *s* som gradfrågan – enkelt uttryckt: att skilja mellan stor och liten bokstav – utgör ett problemområde i behov av närmare analys. Anledningen att jag har valt att behandla denna distinktionsproblematik inom klassen *s* i detta avsnitt snarare än i avsnittet om *s* är att den metod jag tillämpar för analysen av markerad grad är densamma oavsett om det endast handlar om *s* eller som i KVA-Resan om hela spektrumet av graftyposklasser.

Analysen av *s* i UU-Resan och Dagboken i 6.2.3.1 respektive 6.2.3.2 kan således tjäna som ett tydligt exempel på det metodiska tänkandet i fråga om markerad grad. Analysen av förhållanden i KVA-Resan i 6.2.3.3 kommer att kräva ett mer samlat grepp på beläggen.

6.2.3.1. Markerad grad vid *s* i UU-Resan

Transkriptionen av UU-Resan gör skillnad på sex olika typer av *s*. Minuskeln 's' är en låg graf som inte går under raden; den håller sig inom minuskelns normala utrymme på raden. Vid sidan av denna finns det långa 'f' som både går under raden och når upp till majuskelhöjd (på samma sätt som ett normalt handskrivet *f*). Att denna graftyp fungerar som minuskel och framför allt befinner sig i delvis komplementär distribution med 's' har vi sett i avsnitt 6.1.7.1. Utöver dessa finns också 'S' och 'S̄', två höga typer av *s* som dock inte går under raden. 'S' är inte bundet vid följande graf men kan ha en öppen eller sluten ögla nedtill, medan 'S̄' är bundet vid följande graf och således alltid har en sluten ögla nedtill. Dessa båda uppträder endast ordinitialt och det går därför inte utan närmare analys att säga huruvida de fungerar som minuskler (grafotaktiskt begränsade till initial position) eller som någon form av markerad grad. Slutligen har vi 'S' som är en likaledes hög, på raden stående graftyp som typologiskt tydligt profilerar sig som majuskel med kraftiga linjer och brutna former, en gång belagd i en vid följande graf bunden variant 'S̄'. De grafter som vållar problem att klassificera i förhållande till markerad grad är alltså 'S'/'S̄', och i någon mån även 'f'.

Den metod som har använts för att avgöra de olika grafternas eventuella gradmarkerade status har beskrivits i 5.11.7. I korthet går den ut på att alla belägg indelas i några kategorier som kan tänkas vara

relevanta för valet av markerad grad gentemot minuskel. Kategorierna bygger i någon mån på intryck från materialet, men skall ses som tentativa. De kan inte tjäna som underlag för en beskrivning av de eventuella regler som styr valet av respektive graftype, därtill är de för grova. Kategorin *övriga substantiv* kunde t.ex. ha varit uppdelad i fler kategorier, såsom animata och inanimata, människor, abstrakt och konkret. Poängen med kategoriseringen är istället att komma åt *skillnader* mellan de olika graftypernas användning i förhållande till kategorierna i fråga och därvidlag har indelningen visat sig vara tillräcklig samtidigt som den varit hanterlig.

TABELL 24. *Olika grader av s i UU-Resan.*

Graftype	1 Styckeinitialt	2 Meningsinitialt	3 Majuskelinert (äv. förk.)	4 Namn	5 s:1	6 Geografiska adj./subst.	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	9 Sig, sin etc.	10 Som	11 Verb, adv., räk., övr. pron., prep.	12 Konj., subj. (ej som)	13 Efter prefix och sms.-förled	14 Minuskelinert (och fnalt)
s							1		2		4	132	<u>931</u> 2	
f				10	1	12	277	149	65	245	325	68	134	<u>452</u> 1
S				4	7	9	<u>36</u>	6	15		18	1		
ſ	1			1	10	5	<u>25</u>	4 1	2		12	2		
S	4 2	1 3	6	<u>26</u>	3	20 2	6							
ſ							1							

I tabell 24 redovisas hur beläggen från UU-Resan fördelar sig över kategorierna. Uppställningen är här liksom i fortsättningen hierarkisk i två avseenden. För det första är kategorierna uppställda så att de som står längst till vänster representerar högst nivå av förväntad ”majusku- laritet”, medan de längst till höger representerar lägst nivå. Rangord-

ningen är naturligtvis i några avseenden diskutabel, men har heller ingen avgörande betydelse för analysen. För det andra är kategoriseringen hierarkisk såtillvida som ett belägg alltid klassas så långt till vänster som möjligt. För att en instans skall räknas som meningsinitial krävs alltså att den inte också inleder ett nytt stycke, för att räknas som ett namn krävs att den inte också står först i meningen, och så vidare.

De tre kategorierna längst till vänster (styckeinitial, meningsinitial och majuskelintern position) är syntagmatiskt (grafotaktiskt) betingade och beror endast på graftypens position. Därefter följer nio kategorier som sinsemellan är paradigmiskt betingade; de beror på ordklass-tillhörighet och i några fall helt enkelt på lexikal identitet (ordet *som*). Dessa nio kategorier har dock det gemensamt med de första två att de rent syntagmatiskt förutsätter ordinitial position. Längst till höger finns så två ytterligare syntagmatiska kategorier, två varianter av ordintern position (inom i övrigt minuskulära graford): näst längst till höger finns belägg i positionen ”först i efterled i sammansättning” och allra längst till höger ren ordintern position.

För varje graftyp har jag i tabellen markerat de tre största mängderna belägg med fetstil (eller de fyra största när tredjeplatsen delas mellan två kategorier) och dessutom strukit under den allra största av dem, graftypens kvantitativa topp.

Som förväntat framstår av siffrorna i tabellen skillnaden mellan 's' och 'f' som framför allt grafotaktisk – 's' förekommer helt enkelt inte initialt annat än i några få undantagsfall. Båda har sin topp i kategorin ”ordintern position, ej först i sammansättningsled” (kolumn 14). Intressant är att en proportionerligt sett större del av de ordinterna beläggen av 'f' står som inledning till sammansättningar (kolumn 13). Att 'f' förekommer längre till vänster på skalan skulle kunna betyda att det kan ha en mer gradmarkerad funktion, men här är de ordinitiala beläggen av 's' så få att man inte bör dra några slutsatser av deras distribution över olika paradigmatiske kategorier.

När man så ser till förhållandet mellan 'f' å ena sidan och 'S'/'S' å andra sidan är det tydligt att de har ungefär samma spridning över de ordinitiala kategorierna; ingen av dessa tre finns representerad i styckeinitial (utom 1 'S'), meningsinitial eller majuskelintern position. Men det finns en viktig frekvensskillnad i fördelningen över kategorierna. Graftypen 'f' har sin topp i kategorin ”verb, adverb [...]” (kolumn 11), medan 'S' och 'S' båda har sin topp i kategorin ”övriga substantiv” (kolumn 7). Dessutom är 'f' helt ensam om att vara belagd vid ordet *som*, och detta med hela 245 belägg. Det kan tyckas överraskande att 'f' har fler belägg än 'S' och 'S' i kategorin ”namn” (kolumn 4), men

denna skillnad förlorar i betydelse när man beaktar att 'Γ' på det hela taget är en så mycket vanligare graftyp än de båda andra. Däremot måste man alltså konstatera att egennamn tio gånger i texten inleds med minuskel – vill man se 'Γ' som markerad grad för att "rädda" dessa tio namn drar det med sig hundratals instanser av markerad grad först i verb, adverb och pronomen och inte minst inuti ord. Men detta är i grund och botten ett editorielt problem som inte skall lösas här. Slutsatsen blir dock här att 'S' och 'S̄' tillhör en annan grad än 'Γ'; distributionen mellan dessa grader är paradigmiskt betingad och grafonomiskt relevant.

Mellan 'S' och 'S̄' föreligger egentligen bara en betydande skillnad, och det är att 'S' är avsevärt mer representerat vid olika former av reflexivt pronomen (kolumn 9). Men detta anser jag inte vara grund nog till att betrakta dem som skilda gradtyper.

Går man så vidare till 'S' är det tydligt att denna graftyp har ett annat distributionsmönster än de övriga. Den är helt ensam om att vara belagd i de tre första kategorierna och den har sin topp i den för de andra typerna marginella kategorin "namn" (kolumn 4) och sin näst största mängd belägg i kategorin "geografiska substantiv och adjektiv" (kolumn 6), vilken består av ord avledda av geografiska namn samt väderstrecken. Att 'S̄' med sitt enda belägg på något sätt skulle skilja sig gradmässigt från 'S' finns det inget som tyder på, eftersom detta enda belägg befinner sig inom spridningsområdet för 'S'.

Ser man till det lilla antalet belägg av diakritiserade motsvarigheter till de olika graftyperna (siffror i kursiv stil i tabell 24) ser man att de alltid befinner sig inom respektive graftyps spridningsområde. Beläggen är för få för att man skall kunna dra några slutsatser av deras distribution i övrigt. Ett undantag utgör dock de diakritiserade varianterna av 'S'. Här tycks det finnas en icke slumpmässig tendens till att de diakritiserade beläggen hamnar längre till vänster än graftypens generella topp. Man skall också notera att det finns hela 3 diakritiserade 'S' i meningsinitial position mot bara 1 'S'. Det tycks med andra ord som om diakritiseringen tjänar som en extra markering av majuskulariteten hos 'S', men det kontrasterar inte tillräckligt mot distributionen av 'S' som helhet för att det skall vara befogat att betrakta 'S' som en egen grafonomiskt relevant grad.

Sammanfattningsvis bör man alltså räkna med tre grafonomiskt relevanta grader av s i UU-Resan:

1. Minuskel ('s' och 'Γ' med diakritiserade varianter).
2. Halvmajuskel ('S' och 'S̄' med diakritiserade varianter).
3. Majuskel ('S' och 'S̄' med diakritiserade varianter).

6.2.3.2. Markerad grad vid s i Dagboken

I Dagboken är förhållandena något mer komplexa än i UU-Resan, om än likartade. Det som framför allt kännetecknar denna text är en bredare representation av olika grafter typer hela vägen vänsterut på skalan. I tabell 25 ges fördelningen av beläggen.

Till att börja med har 's' i Dagboken så pass många belägg i ord-initial position att deras spridning över kategorierna inte enbart kan ses som en tillfällighet, liksom inte heller den skillnad som därmed framträder gentemot 'f'. Trots att 'f' tydligt profilerar sig som en minuskel med sin kvantitativa topp i ordintern position har den en spridning längre vänsterut på skalan än 's'.

TABELL 25. Olika grader av s i Dagboken.

Gratfyp	1 Styckeinitialt	2a Meningsinitialt	2b Efter datumangivelse	3 Majuskelinternt (älv. förk.)	4 Namn	5 s:r	6 Geografiska adj./subst.	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	9 Sig, sin etc.	10 Som	11 Verb, adv., räkn., övr. pron., prep.	12 Konj., subj. (ei som)	13 Efter prefix och sms.-förled	14 Minuskelinternt (och finalt)
s								6		4	3	6	2	123	<u>1114</u> 3
f	1				2	7	1	192	95 /	42	206 /	281 /	52	92 2	<u>286</u>
S	1	6	1		4	1	23	<u>62</u> /	17	3	1	25 2	4		
S̄	1	5	4		10	23	22	<u>165</u> /	48	30 /	14	125	7	2	5
S	7 4	6	3 /	10	<u>16</u> /	3	7 2	14 /	2	1	1				
S								/							

Förhållandet mellan å ena sidan 'f' och å andra sidan 'S' och 'S̄' är i viss mån analogt med förhållandena i UU-Resan: 'S' och 'S̄' fungerar endast initialt, men i övrigt uppträder de över samma kategorispektrum

som 'f. De skiljer sig dock från 'f genom att ha sin kvantitativa topp i kategorin "övriga substantiv". Dock skall ytterligare en skillnad poängteras: 'f har ett enda belägg i kategori "styckeinitial position" (kolumn 1), men i övrigt inga belägg vänster om "namn" (kolumn 4), medan 'S' och 'S' har en tydlig närvaro i samtliga kolumner 1–2b. Denna skillnad bör nog inte ses som en tillfällighet. I motsatt riktning pekar dock att 'S' har sammanlagt 7 belägg i ordintern position (kolumn 13–14). Dessa belägg är dock atypiska för denna position, då det i samtliga fall är frågan om positionen först på raden i ett avdelat ord. Denna omständighet täcks egentligen inte av klassificeringsmetoden, men förtjänar ändå att nämnas. Dessa sju belägg är hur som helst ingenting som upphäver den uppenbara distributionsskillnaden mellan 'f och 'S'. Där emot går de hand i hand med den skillnad som faktiskt framträder mellan 'S' och 'S' (och som alltså skiljer Dagboken från UU-Resan). Ty även om dessa graftyper i huvudsak har samma distribution (så när som på de sju ordinterna fallen) och samma topp i kategorin "övriga substantiv" (kolumn 7) kan man skönja en viss förskjutning av tyngdpunkten längre högerut hos 'S' än hos 'S'. Båda har sin näst största mängd belägg i kategorin "verb..." (kolumn 11), men 'S' har en nästan lika stor mängd i "geografiska adjektiv och substantiv" (kolumn 6). 'S' har där emot sin tredje största mängd i "övriga adjektiv" (kolumn 8), men denna ligger med sina 48 belägg en bra bit under de 125 beläggen i verbkategorin (kolumn 11).

Graftypen 'S' företer slutligen även den ett uppenbart eget distributionsmönster. Toppen ligger här i kategorin "namn" (kolumn 4) med näst högst frekvens i "övriga substantiv" (kolumn 7) och "majuskellintern position" (kolumn 3). I sistnämnda kategori är 'S' med 10 belägg dessutom ensam belagd. Som synes har 'S' likväl en tämligen bred spridning över kategorierna, men det rör sig då i kategorierna höger om "övriga substantiv" (kolumn 7) endast om enstaka belägg. Omvänt har 'S' med 7 belägg en betydligt starkare närvaro i "styckeinitial position" (kolumn 1) än övriga i denna kategori belagda graftyper. Ser man till de diakritiska varianterna förstärks denna bild av 'S' ytterligare; sammanlagt finns då 11 'S' och 'S' i styckeinitial position. Annars kan man om diakritiseringen som fenomen säga att den till sin distribution, liksom i UU-Resan, inte avviker på något betydande sätt från de icke-diakritiserade graftypernas. Notera att graftypen 'S' inte finns belagd annat än en gång som den diakritiserade 'S'.

Sammanfattningsvis kan man på goda grunder ställa upp hela fem grafonomiskt relevanta grader av s i Dagboken (till samtliga nivåer hör också motsvarande diakritiserade graftyper utan att detta nämnas):

1. Minuskel ('s').
2. Större minuskel ('Ŧ').
3. Mindre halvmajuskel ('Ŧ').
4. Halvmajuskel ('S').
5. Majuskel ('S' och 'Ŧ').

Ur ett utgivningsperspektiv är det kanske 'Ŧ', som jag här kallat "större minuskel", som borde vålla störst problem, om man vill göra dess grafonomiska status rättvisa. Den är utan tvekan en minuskel men har också uppenbarligen en annan möjlighet än 's' att passera i typiskt majuskulär kontext, som i egennamn och först i ett nytt stycke. Denna större flexibilitet torde vara typologiskt eller utseendemässigt betingad. Mätt i millimeter på papperet är 'Ŧ' en stor bokstav, och den fyller med råge majuskelutrymmet, vilket inte kan sägas om 's'. Men samtidigt skall det framhållas att Dagboken är ett arbetsdokument och som sådant borde vara mer tolerant mot överanvändning av sådant som minuskel i styckeinitial position än t.ex. UU-Resan. Eftersom jag här inte genomfört någon systematisk analys av andra graftypers gradvariation i Dagboken (såsom gjorts för KVA-Resans räkning) och inte heller har ambitionen att ge några generella regler för användningen av de olika graderna i materialet, måste detta stanna vid spekulationer.

6.2.3.3. Markerad grad i KVA-Resan generellt

Som redan har sagts är markerad grad i KVA-Resan mer allmänt en problematisk företeelse som fordrar en bredare analys än den som företagits av *s* i UU-Resan och Dagboken. Men även här sticker *s* ut som en graftypsklass med särskilda svårigheter, och därför behandlas den för sig i 6.2.3.4.

Samtliga grafer som till storleken kontrasterar mot normalminuskeln i grafordet har transkriberats med olika symboler som tar fasta på deras *storlek*, *form* och *bundenhet*. *Storleken* återges med kapital ('A') om den inte är fullstor och med versal ('A') om den är fullstor; *formen* representeras av fetstil ('A' eller 'A') om den avviker från minuskeln form och med normal stil om grafen är minuskelformad. Om grafen är bunden vid nästa graf återges detta med understrykning. Liksom alltid markeras med kursivstil att grafen är diakritiserad.

En första allmän slutsats man kan dra när man inventerat beläggen är att bundenheten helt saknar betydelse i fråga om gradmarkering. I analysen kommer därför hädanefter de bundna och obundna varianterna att betraktas som belägg för en och samma graftyp som representeras av

den obundnas symbol (med 'A' avses alltså här transkriptionens 'A' och 'A', med 'B' avses transkriptionens 'B' och 'B'). Elimineringen av denna distinktion förenklar den fortsatta analysen och gör presentationen avsevärt tydligare.

När man så bevarar distinktionen mellan halv och full storlek och mellan minuskelform och avvikande form betyder det att varje minuskelgrafteryp potentiellt motsvaras av fyra markerade varianter: 'a' motsvaras av 'A', 'A', 'A' och 'A' (fenomenet diakritisering lämnas tills vidare därhän). För framställningens skull kommer jag i detta avsnitt att tala om dessa grader utifrån de valda symbolerna som *tunn kapital*, *fet kapital*, *tunn versal* och *fet versal*. Som redan nämnts i kapitel 5 är en ytterligare finkalibrering av begreppsapparaten här av nöden: termen *gradgrupp* betecknar här en viss minuskelgrafteryp och dess markerade motsvarigheter, och de representeras här i avhandlingstexten av en versal. Denna distinktion är nödvändig för att skilja t.ex. grafterypsklassen *u*, som innefattar alla varianter av både 'u' och 'ú', från gradgruppen *U* som endast innefattar 'u' och dess gradmarkerade motsvarigheter.

En totalinventering visar att endast ett fåtal gradgrupper är belagda i alla gradvarianter. Tabell 26 ger antalet belägg av varje gradgrupp inom respektive grad. Notera dock att ett fåtal minuskelgrafteryper helt saknar belägg i markerad grad; dessa tas inte upp i tabellen.

Ett första intryck är att 8 grupper (placerade längst ned i tabell 26) helt saknar kapitaler. Anmärkningsvärt är att dessa, med undantag för *U*, ändå är tämligen högfrekventa; avsaknaden av kapitalbelägg hos dessa kan alltså inte endast vara en tillfällighet. Vidare är det anmärkningsvärt att samtliga 7 högfrekventa kapitallösa endast finns belagda som fet versal, med undantag för ett belägg av *L* som tunn versal. Detta talar mot att distinktionen mellan kapital och versal och mellan tunn och fet versal skulle kunna vara ett generellt grafonomiskt fenomen. Det ser mer ut som om några grafterypsgupper har de olika graderna som allografer. Men frågan kan inte avgöras utan att man närmare betraktar hur de olika graderna är distribuerade i texten.

Ser man så till de grupper som finns belagda även med kapitaler kan man konstatera att det, förutom att några förekommer ytterst sparsamt över huvud taget, finns ett antal som endast har en påtaglig beläggsvolym i en enda grad. Så förhåller det sig t.ex. med *H*, *J*, *M* och *P* och det är där den feta versalen som står för beläggen. Ytterligare andra har två tydliga toppar, såsom *A*, *C*, *O*, *R*, *W* och *Ö*. Gruppen *K* sticker ensam ut med en påtaglig beläggsvolym i tre olika grader. När man betraktar dessa beläggs distribution i texten finner man att *K* även där

skiljer sig från de övriga grupperna, och därför behandlar jag denna grupp för sig, efter analysen av de övriga.

TABELL 26. *Belägg av olika grad inom berörda graftyppsgrupper.*

Graftyppsgrupp	Grad			
	Tunn kapital x	Fet kapital x	Tunn versal X	Fet Versal X
A	28		30	3
C	4	23	1	119
G	7			3
H		1		69
J	1	1		11
K	45	95		77
M	6		1	42
N	12		10	9
O	17		20	3
P	1			58
Q	1			1
R	18	3	1	13
Ú	1		5	
V	1		2	3
W	72	5	8	21
Z	1	4		1
Å	7		3	1
Æ	2			
Ö	30		10	1
B				70
D				52
E				33
F				22
I				64
L			1	30
T				50
U			1	

För att det skall vara meningsfullt att redovisa hur de olika graderna som sådana fördelar sig i texten, krävs att de olika gradgrupperna inte uppvisar helt olika distributionsmönster, och så är med undantag för K inte heller fallet. Enstaka avvikelser i fråga om få belägg finns, men detta gör snarast sammanslagningen än mer motiverad; på så sätt borde de stora tendenserna framträda klarare. Hur de enskilda gradgruppernas belägg fördelar sig på de olika kategorierna redovisas i bilaga 2.

I tabell 27 har jag först sammanfört alla belägg av de gradgrupper (utom K) som finns belagda med kapital, och fördelat dem över i

princip samma kategorier som vi känner igen från föregående avsnitt om *s*, med den naturliga skillnaden att de med *s* inledda lexikala enheter som där behandlades som egna kategorier, *s:t*, *sig* etc. samt *som* inte finns med. I gengäld har ”månadsnamn” införts som en egen kategori och *sig*, *sin* har ersatts med kategorin ”personliga pronomen”. För minuskel i ordintern position ges här ingen siffra. Avsaknaden av markerad grad inuti orden har också gjort kategorin ”efter prefix och sammansättningsförled” överflödig.

TABELL 27. *Distributionen av olika grader i KVA-Resan.*

Graftyp	1 Snyckinitialt	2 Meningsinitialt	3 Majuskelinternt (älv. förk.)	4 Namn	5 Månader	6 Geografiska adj./subst., väderstreck	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	9 Personliga pronomen	10 Verb, adv., räknl., övr. pron., prep.	11 Konj., subj., ja	12 Minuskelinternt (och finalt)	Totalt
a				1		19	714	381	150	2006	609	hög-frekvent	> 3880
A		2		6	3	19	146	8	8	9			201
A				4		5	24	2		3			38
Ä	4	23	12	17	9	4	21	3					93
Ä	23	26	9	136	7	19	100	24	1	4			349
Tot.	27	51	21	164	19	66	1005	418	159	2022	609		

Det är för det första tydligt att de båda kapitalgraderna skiljer sig distributionellt från minuskeln. Även om man bortser från att kapitalerna inte förekommer inuti ord – en skillnad som kan förklaras som rent grafotaktisk – har de en annan distribution i ordinitial position. Båda kapitalerna har där sin topp i kategorin ”övriga substantiv”, medan minuskeln har sin topp i kategorin ”verb...” (med reservation för att det kan finnas ännu fler belägg i ordintern position). Man skall dock poängtera att minuskeln är numerärt överlägsen de övriga även i positionen ”övriga substantiv” och innehar en övervägande majoritet av belägen i

denna kategori. Det handlar alltså inte om att kapitälerna ”används vid substantiv”, utan om att dess användning tycks knuten på ett särskilt sätt till denna kategori. Både den tunna och den feta kapitälerna har förhållandevis få belägg utanför denna kategori, men det är samtidigt tydligt att deras närvaro längre vänsterut på skalan överträffar minuskelns.

När man så jämför tunn och fet kapital med varandra är det svårare att finna någon skillnad. Den feta kapitälerna har en något snävare spridning, men är också på det hela taget mindre belagda.

De båda versalgraderna skiljer sig i sin tur från kapitälerna genom att inte ha sin topp i kategorin ”övriga substantiv” utan längre vänsterut. På det hela taget finns en tydlig förskjutning mot vänster av hela deras spridningsområde jämfört med kapitälerna och det är tydligt att steget från kapital till versal är paradigmatiskt betingat och grafonomiskt relevant. Mellan tunn och fet versal finns en uppenbar skillnad, även om den inte så behändigt låter sig beskrivas som en skillnad i fråga om höger och vänster. Man skall då påminna om att den rangordning jag ställt upp inte nödvändigtvis motsvarar den faktiska status som markerad grad haft i skrivarens system, och kanske är just de fyra kategorierna längst till vänster svåra att rangordna.

Den tunna versalen har sin topp i ”meningsinitial position” (kolumn 2), där den står påtagligt stark gentemot den på det hela taget talrikare feta versalen, medan den feta versalen har sin topp i kategorin ”namn”, där den tydligt dominerar gentemot den tunna. Den feta står också stark jämfört med den tunna i ”styckeinitial position”. Den tunna har en tydlig sekundär topp i kategorin ”övriga substantiv” (kolumn 7). Tar man fasta på de paradigmatiskt betingade olikheterna i kategorierna ”namn” och ”övriga substantiv” (kolumn 4 och 7) blir kontrasten tydlig.

Denna kontrast står sig när man som i tabell 28 inkluderar även de graftypsgrupper som endast finns belagda med (minuskel och) versal, och då som nämnts för det mesta endast med fet versal. Dock sker en viss utjämnning mellan kategorierna ”namn” och ”övriga substantiv” för den feta versalens del.

Hur skall man då sammanfatta förhållandena i KVA-Resan? Det finns för det första en tydlig skillnad mellan minuskel och kapital och en tydlig skillnad mellan kapital och versal. Mellan tunn och fet versal finns en påtaglig skillnad, men den är svårare att få grepp om och stämmer inte riktigt med våra förväntningar kring majuskularitet. Detta ger oss följande grader:

1. Minuskel.
2. Halvmajuskel (tunn och fet kapital).

3. Mindre majuskel (tunn versal).

4. Majuskel (fet versal).

Ett annat sätt att beskriva förhållandena är att hävda att såväl *storlek* som *form* på de gradmarkerade graferna är grafonomiskt relevant, men att formens funktion neutraliseras vid halv storlek (kapital). Det är alltså tydligt att den i sammanhanget mest relevanta grafiska egenskapen är *storleken och inte formen*. (Detta är en viktig skillnad mot KVA-Resan och Alléns ekebladmaterial.)

TABELL 28. *Tunn och fet versal i KVA-Resan.*

Gratyp	1 Styckeinitialt	2 Meningsinitialt	3 Majuskelinternt (älv. förk.)	4 Namn	5 Månader	6 Geografiska adj./subst., väderstreck	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	9 Personliga pronomen	10 Verb, adv., räkn., övr. pron., prep.	11 Konj., subj., ja	12 Minuskelinternt (och finalt)	Totalt
A	4	23	12	18	9	4	22	3					95
A	50	92	10	219	14	55	201	27	1	5			674
A %	4,2	24,2	12,6	18,9	9,5	4,2	23,2	3,2					100
A %	7,4	13,6	1,5	32,5	2,1	8,2	29,8	4,0	0,1	0,7			100
Tot.	54	115	22	237	23	59	223	30	1	5			

Hittills har alla diakritiserade grafer hållits utanför analysen och resone-manget. Dessa är på det hela taget få i markerad grad och uppvisar inte något entydigt avvikande mönster – egentligen är de för få för att uppvisa något mönster över huvud taget. Som framgår av tabell 29 är det endast den feta versalen som innehar någon påtaglig beläggsvolym (förutom minuskeln). Här kan man dock lägga märke till att den diakritiserade feta versalen har sin topp i kategorin styckeinitial position och därmed alltså skiljer sig från sin icke-diakritiserade motsvarighet. Detta är främst något som kommer sig av ett antal belägg av 'D' och bör inte

tas till intäkt för att den diakritiserade versalen som sådan utgör en egen grafonomiskt relevant grad.

TABELL 29. *Diakritisering och markerad grad i KVA-Resan.*

Gratyp	1 Styckeinitialt	2 Meningsinitialt	3 Majuskelinternt (äv. förk.)	4 Namn	(5 Månader)	6 Geografiska adj./subst., väderstreck	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	(9) Personliga pronomen	10 Verb, adv., räkñ., övr. pron., prep.	11 Konj., subj.,/ja	12 Minuskelinternt (och finalt)
<i>a</i>							<i>cl</i> <i>fl</i>			<i>cl</i>		<i>cl</i> ⁴⁵ <i>f</i> ²
<i>A</i>				<i>cl</i>			<i>c2</i>	<i>cl</i>		<i>c2</i>		<i>c2</i>
<i>A</i>								<i>c2</i>				
<i>A</i>												
<i>A</i>	<i>d</i> ¹³ <i>e</i> ^l	<i>k</i> ^l <i>d</i> ⁴		<i>cl</i> <i>vl</i>			<i>r</i> ^l <i>b</i> ^l <i>d</i> ^l					

Som redan påpekats har gradgruppen K hållits utanför analysen på grund av ett påtagligen avvikande uppträdande. Det som gör denna grupp speciell är den relativt rika förekomsten av kapital i ordintern position, såsom framgår av tabell 30.

Ser man till de ordinitiala beläggen av kapital-K är de otypiska också därigenom att de har sin kvantitativa topp i kategorien ”verb...”, något som annars visat sig känneteckna minuskeln. Det är dock inte fråga om någon förkrossande övervikt gentemot kategorin ”substantiv”. En viss skillnad föreligger mellan den tunna och den feta kapitalen. Den tunna kapitalen har sin totala topp med 15 belägg i ordintern position, ”verb...” på andra plats med 14 belägg och ”övriga substantiv” på tredje plats med 10 belägg. Den feta kapitalen har istället sin totala topp i ”verb...” med 38 belägg; ”övriga substantiv” kommer strax därefter med 36 belägg och sedan ”övriga adjektiv” med 11 belägg och först därefter de ordinternta 10 beläggen.

sådant som minuskelform gentemot annan form. Distinktionen mellan fet och icke-fet bokstav har här istället endast funktionen att skilja en variant från en annan, utan att det behöver betyda att den ena är mer minuskelformad än den andra.

Av de bundna grafter som finns belagda är det endast 'ſ' som har en frekvens av viss betydelse, men dess distribution överensstämmer i princip helt med 'S'. Liksom vid de övriga graftergrupperna i KVA-Resan är det alltså befogat att slå ihop de bundna grafterna med motsvarande obundna till en enda typ, vilket reducerar antalet grafter till 10 (vid minusklerna 's' och 'f' har distinktionen bunden-obunden hela tiden saknats).

TABELL 31. 's', 'f' och kapital-S i KVA-Resan.

Graftyp	1 Styckeinitial	2 Meningsinitial	3 Majuskelinert (ävr. förk.)	4a Nann	4b s:t	5 Månader	6 Geografiska adj./subst.	7 Övriga substantiv	8 Övriga adjektiv	9 Sigs, sin etc.	10 Som	11 Verb, adv., räknr., övr. pron., prep.	12 Konj., subj. (ej som)	13 Efter prefix och sms.-förded	14 Minuskelinert (och final)
s														162 17	1112 65
f	1			8	2	1	7	105 1	78	19	120 1	137	41	32	151 2
S									1	3	5 3	6 3	1	1	
S									1					1	1
ſ									3	2		2	1		
ſ								4	1 1	3	5	4		31 2	1

I tabell 31 ges först distributionen av 's', 'f' och samtliga kapitaler. Som redan berörts är 's' i KVA-Resan helt frånvarande i ordinal position. Som initial minuskel fungerar 'f', vilken dock förekommer mycket talrikt ordinternt. Men denna graftyp har å andra sidan en häpnadsväckande bred spridning över nästan hela registret och med hela 8 be-

Ser man så till de versala graftypeperna, vars distribution ges i tabell 32, finner man även där inbördes skillnader. Den första iakttagelsen är att 'S' till sin distribution i hög grad liknar kapitalerna och rimligen räknas som samma grad, dvs. som en ordinitial variant av minuskeln. Graftypepen 'Š' framstår med sin kvantitativa topp i kategorin "verb..." och med sina belägg i kategorin "efter prefix och sammansättningsförled" (kolumn 13) närmast som en grafotaktiskt begränsad variant av 'f'. Den tycks stå i samma förhållande till 'f' som 'š' och de övriga kapitalerna till 's'. Det är med andra ord endast 'S' och 'Š' som tydligt profilerar sig som markerad grad. Mellan dessa finns också en tydlig skillnad i distribution. 'S' har sin kvantitativa topp i kategorin "övriga substantiv" och är talrikt belagd i kategorierna till höger om denna men mer sparsamt längre åt vänster. 'Š' har även den sin topp i "övriga substantiv" men spridningen går åt motsatt håll: här finns få belägg till höger om toppen men desto fler till vänster. 'S' har en tydlig dominans gentemot de övriga i meningsinitial position, majuskelintern position samt kategorin "namn", och är helt ensam om att vara belagd i styckeinitial position.

Analysen av den variantrika gruppen S i KVA-Resan leder alltså fram till följande förenklade gradindelning (där ingen hänsyn tas till att vissa minuskler inte fungerar ordinternt):

1. Minuskel ('s', 'ś', 'S', 'š', 'Š' och 'S').
2. Större minuskel ('f' och 'Š').
3. Mindre majuskel ('Š').
4. Majuskel ('S').

6.2.3.5. Markerad grad: sammanfattning

Detta avsnitt 6.2.3 har tydligt visat att det inte är okomplicerat att åtskilja "stor och liten bokstav" i materialet. Undersökningen har för UU-Resan och Dagbokens del begränsat sig till att gälla S, men det är möjligt att en fullkomlig inventering såsom den som här gjorts för KVA-Resans räkning skulle kunna få fram intressanta och här förbisedda skillnader på bred front. Det som påtagligt gör markerad grad i KVA-Resan speciell är den rika förekomsten av halvstora bokstäver, transkriptionens kapitaler. Ett genomgående resultat av analysen är att det kan finnas ett eller flera "mellanlägen" mellan minuskel och majuskel och att vissa tecken, som framför allt 'f' i samtliga transkriptioner, i viss utsträckning kan uppträda som gradneutrala.

Analysen av de enskilda företeelserna har varje gång mynnat ut i en uppgrädnad där de olika grafterna förts samman till grafonomiskt relevanta grader. Dessa uppställningar är en sorts sammanfattning eller abstraktion av förhållanden i transkriptionerna och ytterst i handskrifterna. Det är dock inte meningen att påstå att respektive skribent varit fullt medveten om samtliga dessa grader. Graduppställningarna är framför allt tänkta att tjäna som underlag åt editorielle beslut.

6.3. Abbreviaturgraftypen 'j'

Det flesta abbreviaturer har i likhet med skiljetecknen inte ansetts behöva någon närmare analys. Ett undantag utgör dock grafterna 'j', liknande ett *l* utan prick som fortsätter i en stor högervägd båge under raden. Detta tecken förekommer endast i UU-Resan och Dagboken och följs där vanligen av ytterligare ett abbreviaturtecken, såsom punkt eller kolon. Det som är oklart beträffande 'j' är i vilket förhållande grafterna står till *l*. En första iakttagelse är nämligen att den ofta uppträder i förkortningar där det första utelämnade tecknet är just *l*. Av de totalt 16 beläggen av 'j' i UU-Resan är 8 just av den typen. Dagboken har hela 167 belägg av 'j', varav 148 av den *l*-ersättande typen.

Nedan följer ett urval exempel på hur abbreviaturen används i de två aktuella handskrifterna. Typen 'k_i:' och 'e_i:' liksom ersättning (i form av förkortningstecken) för *-ligen* är mycket talrikt belagd i Dagboken. Tänk upplöst form anges inom parentes efter respektive belägg; de supplerade segmenten står där i kursiv stil. I exempel 6:54a och c ges de *l*-ersättande beläggen i respektive transkription, i 6:54b och d ges de övriga.

EXEMPEL 6:54. *Exempel på grafterna 'j' i UU-Resan och Dagboken.*

- UU-Resan: 'k_i:' (*klockan*, jft 'kl:'); 'brúke_i:' (*brúkelige*); 'Höglof_i:' (*Högloflige*)
- UU-Resan: 'úngéfärlig_i:' (*úngéfärligen*); 'ð_i:' (*ðen* [vid datumangivelse]); '14Apr_i:' (*April*); 'gemenlig_i:' (*gemenligen*); 'f_i^{ts} (*famnar*)
- Dagboken: 'k_i:' (*klockan*); 'nem_i:' (*nemligen*); 'e_i:' (*eller*); 'el_i:' (*eller*); 'Temme_i:' (*temmeligen*); 'fýnner_i:' (*fýnnerligen*); 'ánte_i:' (*ánteligen*); 'fóm_i:' (*fómige*); 'Hög_i:' (*Högloflige*); 'fölgachte_i:' (*fölgachteligen*); 'korte_i:' (*korteligen*)
- Dagboken: 'oxtúng_i:' (*oxtúngor*); 'Oxhuf_i:' (*Oxhufud(en)*); 'temm_i:'^{ts} (*temmeligit*); 'temmelig_i:' (*temmeligen*); 'g_i:' (*gången*); 'g_i:' (*gånger*); 'Compagn_i:' (*Compagnie(ts)*); 'kong_i^{ts}

(kongeligit); 'Comp_i^S (Compagniets); 'Linköp_i^L (Linköpings);
 'Reliqviai:;' (Reliqviarum); 'förledj:;' (förleden); 'fierðingj:;'
 (fierðingar); 'fierðj:;' (fierðingar)

Det är uppenbart att 'j' fungerar mycket väl vid förkortningar där den utelämnade sekvensen borde börja med något annat än *l*. Ett allmänt intryck är dock att *l*-beläggen skiljer sig något från de övriga om man ersätter 'j' och det eventuella tecken som följer med en vanlig punkt. Då kommer *l*-beläggen att få följande utseende: *k.*, *bruke.*, *Höglöf.*, *e.*, *el.*, *Temme.*, *fýnner.*, *änte.*, *Hög.*, *fölgachte.*, *korte*. De övriga beläggen får när de omvandlas på detta sätt följande utseende: *oxtung.*, *Oxhuf.*, *temm.^L*, *temmelig.*, *g.*, *Compagn.*, *kong.*, *Comp.^S*, *Linköp.^L*, *Reliqvia.*, *förled.*, *fierðing.*, *fierð.*

Även om det är svårt att hitta några absoluta kriterier för omdömet tycks *l*-beläggen vara mindre kompletta som förkortningar utan ett *l*. Exempelvis slutar flera av dem på vokal. Bland de övriga beläggen kan man notera 'kongj:^L' och 'temmj:^L', som har en något oklar ställning, eftersom de enligt Braads vanliga sätt att skriva (*kongelig*, *temmelig*) inte är några egentliga *l*-belägg men ändå innehåller ett framträdande *l*.

Det är dock teoretiskt otillfredställande att tillskriva ett tecken en alfabetisk roll i vissa kontexter men inte i andra på grundval av vad som ger den bästa läsningen. Närmare mer handfast evidens kommer man i det faktum att 'kj:' varierar med 'kl:', visserligen endast observerat en gång.

Rent allmänt intar 'j' också en litet oklar ställning bland abbreviaturtecknen eftersom det oftast följs av ett annat abbreviaturtecken (eller skiljetecken). Detta förstärker intrycket av att det hör eller kan höra till den (förkortade) verbala strukturen. Vad vi har att göra med verkar alltså vara ett segment som vacklar mellan en funktion i den verbala strukturen och en i den visuella.

6.4. Sammanfattning

Som framgått av detta kapitel finner man såväl likheter som skillnader mellan de tre transkriptionerna i fråga om de undersökta graftypernas användning. Även de autografa UU-Resan och Dagboken uppvisar ibland systematiska skillnader sinsemellan, samtidigt som den icke autografa KVA-Resan i flera avseenden uppvisar systematiska likheter med någon av dessa handskrifter eller båda.

Det *snäva spatium* som uppträder i samtliga tre handskrifter och som transkriberas med halvhög punkt (·) har visat sig ha en systematisk

funktion, skild från vanligt mellanrum och divis. Det har alltså klassats som ett eget visuellt innehållssegment.

Växlingen mellan *bunden* och *obunden apostrof* (eg. apostrof mellan bundna resp. obundna grafer) i UU-Resan verkar däremot helt sakna funktion. Den bundna apostrofen uppträder endast som undantag och avviker inte på något sätt från de övriga beläggen. I KVA-Resan är det däremot den bundna apostrofen som är normalfallet och man kan se en viss antydning till systematik i att det ena av sammanlagt två belägg av obunden apostrof står tillsammans med icke-svenskt språkgods, men denna antydning har inte bedömts som tillräcklig grund för några slutsatser. I Dagboken saknas variationen helt; endast en enda apostrof är belagd och den är obunden.

Graftypsklassen *u* följer i stort sett samma mönster i samtliga tre transkriptioner. Växlingen mellan 'ú' och 'u' är ett tydligt exempel på paradigmatiske allografi. I inhemskt språkgods används normalt 'ú', i citatorer 'u'. I övriga undersökta kategorier (övriga ord av latinskt/romanskt ursprung, månadsnamn, personnamn, geografiska namn, geografiska adjektiv och substantiv) är variationen mer fri, utom när det gäller månadsnamnen i KVA-Resan som normalt också har 'u' och därmed sällar sig till citatororden.

Graftypsklassen *i/j* är på ett sätt problematisk. Den grafonomiska analysen ger oss bilden av syntagmatiske allografi mellan 'i' och 'j'; det är positionen i förhållande till andra graftyper i kontexten som styr valet mellan dem. Samtliga tre transkriptioner ger också exempel på fakultativa par, men inga exempel på minimala par. Samtidigt är det uppenbart att 'i' föredras i entydigt vokalisk kontext, dvs. omgiven på båda sidor av konsonant eller spatium. De två majusklerna 'I' och 'J', liksom fler gradvarianter av dessa i KVA-Resan, står däremot närmast i fri allografi till varandra. Denna analys visar på den metodiska svårigheten att behandla motsättningen mellan vokalisk och konsonantisk distribution på ett tillfredställande sätt i en renodlad grafonomisk analys.

Inom klassen *y/ij* har med hjälp av tentativa grafem och med visst stöd av minimala par, fakultativa par och växling med 'i' en tämligen säker grafematisk distinktion kunnat upprättas i samtliga transkriptioner, dock inte på identiskt sätt. I UU-Resan verkar graftyperna 'ij' och 'y' (underklassen *ij*) vara representationer av ett grafem, medan 'ij', 'ý', 'ý' och 'y' (underklasserna *y* och *y*) är representationer av ett annat. Här är det alltså de diakritiska tecknens utseende som är den avgörande faktorn. I Dagboken utgör istället graftyperna 'ij', 'ij' och 'ij' (underklassen *ij*) representationer av ett och samma grafem, medan 'ý', 'ý', 'ý' och 'y' (underklasserna *y* och *y*) utgör ett annat. I denna handskrift är

det alltså högerstapelns form som skiljer grafemen åt. I KVA-Resan slutligen utgör 'ij', och 'ij' (underklassen *ij*) ett grafem, 'ý', 'ÿ', 'ÿ' och 'y' (underklasserna *y* och *y*) ett annat. Även här är alltså stapelns form det avgörande. I samtliga tre transkriptioner uppträder paradigmatisk allografi mellan klasserna *y* och *y*.

Graftypsklassen *d* består av två graftyper, 'd' och 'ð'. Dessa befinner sig i syntagmatisk allografi i samtliga transkriptioner, men överallt finns också ett visst mått av fri variation. När man ser till initial och final position föredras överallt 'd' initialt och 'ð' finalt, men de olika transkriptionerna accepterar olika hög grad av avsteg från denna regel. Här kommer KVA-Resan närmast komplementär distribution, medan Dagboken har högst grad av variation i båda positionerna. Intressant är att alla tre transkriptionerna har olika preferens när det gäller kombinationer av 'd' och 'ð': UU-Resan har oftast 'dd' (27 av totalt 37 kombinationer), Dagboken 'ðd' (41/53) och KVA-Resan 'dð' (31/40). Särskilt notabelt är att Dagbokens prefererade kombination 'ðd' över huvud taget inte finns belagd i UU-Resan.

Graftypsklassen *s* har i alla tre transkriptionerna två graftyper som kan stå i icke-initial position, 's' och 'ʃ', och som därför analyserats som minuskler. Härjämte finns några ytterligare graftyper, flest i KVA-Resan, som endast förekommer initialt och som därför endast analyserats i samband med fenomenet markerad grad. Detta gäller även KVA-Resan, trots att vissa av de oklara graftyperna där även förekommer inuti graford, detta eftersom de då alltid står först i ett sammansatt ords efterled och i någon mån kan ses som initiala. Distributionen mellan 's' och 'ʃ' är med avseende på initial och final position i huvudsak komplementär i UU-Resan och Dagboken, i KVA-Resan fullkomligt komplementär. Graftypen 'ʃ' används initialt och 's' finalt. När de två typerna uppträder i kombination med sig själva eller varandra finns en högre grad av fri variation i UU-Resan och Dagboken, som här dock båda föredrar 'sʃ', och även viss variation i KVA-Resan, där också kombinationerna 'st' och 'ʃt' ger fler exempel på variation. Det är alltså fråga om syntagmatisk allografi med undantag i samtliga tre transkriptioner.

En egenhet i KVA-Resan är att en graftyp som räknats till *s*, nämligen 'ś', i final position visat sig variera med *h* och därför i denna position förts över till denna klass, med vars medlemmar den där tycks stå i fri variation. Fenomenet är dock så begränsat, och det uppvisar dessutom en typologisk anspelning på den tyska stilens *h*, att något definitivt omdöme vad gäller fri allografi här inte ges.

Inom graftypsklassen *v/w* har växlingen mellan graftyperna 'w' och 'v' klassificerats som paradigmatisk allografi i Dagboken och KVA-

Resan men i UU-Resan endast kunnat upptas som paradigmatiske opposition eftersom inga fakultativa par har kunnat beläggas. I alla transkriptionerna används 'v' framför allt i främmande ord och 'w' i inhemska ord. I Dagboken och KVA-Resan uppträder graftyperna i fakultativa par, men i UU-Resan och KVA-Resan har också en antydan till minimalt par påträffats. Den paradigmatiske faktorn är dock så påtaglig att detta nästan minimala par ensamt inte ansetts kunna ligga till grund för en grafemklassning.

Graftypsklassen ä/æ företer i Dagboken en paradigmatiske allografi mellan graftyperna 'ä' och 'æ'. Mönstret är detsamma som vid *u*, *y/ij* och *w*; endast 'æ' används i ord av latinsk härkomst, men graftypen används även och oftare i inhemska ord. Talrika fakultativa par har påträffats och den antydan till ett minimalt par som finns har betraktats som en tillfällighet. I UU-Resan och KVA-Resan finns inga fakultativa par och heller inga minimala, men en ännu tydligare tendens till paradigmatiske betingad distribution. Analysen av förhållandet måste därför här stanna vid den mindre uttömmande benämningen paradigmatiske opposition.

I hela materialet har *siffror* föga oväntat endast påträffats som representationer av räkneord, aldrig som semantiskt arbiträra ekvivalenter till grafemsekvenser. Siffrorna analyseras därför som verbala innehållssegment.

Graftypen '§' förekommer endast i UU-Resan och KVA-Resan och alltid följd av en siffra. Även här blir slutsatsen att det rör sig om ett rent logogram och därmed ett verbalt innehållssegment. Graftypen '&' används i UU-Resan och KVA-Resan endast i kombination med 'c' och står då för *et* i *etcetera*. I Dagboken är graftypen '&' mer flexibel till sin användning och kan stå som en fristående konjunktion i såväl svensk som latinsk eller fransk kontext. Slutsatsen blir även här att det rör sig om ett verbalt innehållssegment med en given uttydning i en given språklig kontext.

Graftypen '£', som endast förekommer i Dagboken, är ett verbalt innehållssegment med olika innebörd i olika kombinationer, dock enligt ett mycket strikt mönster. Geminerad ('££') tycks typen betyda *skålpund*, en sekvens av tre ('£££') *lispund* och en sekvens av tre i kombination med 'Sk' *skeppund*.

Det suprasegmentala fenomenet understrykning förekommer egentligen endast i Dagboken och har där tydligt funktionen att framhäva text. Ofta används det vid geografiska namn, nya begrepp och direkta citat, men ibland snarare för att skapa överblick vid uppräknig.

Fenomenet diakritisering har inte uppvisat någon egentlig systematik i någon av transkriptionerna, vare sig som egen företeelse eller som en faktor i samband med markerad grad.

Analysen av fenomenet markerad grad (i UU-Resan och Dagboken endast utförd i samband med graftypsklassen *s*) har tydligt visat att det finns paradigmiskt betingade mellanlägen mellan minuskeln och den mest markerade majuskeln. I UU-Resan finns tre grader av *s*, minuskel ('s' och 'ſ'), halvmajuskel ('S' och 'Œ') och majuskel ('S' och 'Œ'). I Dagboken har hela fem grafonomiskt relevanta grader kunnat uppställas: minuskel ('s'), större minuskel ('ſ'), mindre halvmajuskel ('Œ'), halvmajuskel ('S') och majuskel ('S' och 'Œ').

I KVA-Resan har markerad grad inom graftypsklassen *s* särbehandlats redan på transkriptionsplanet och klassen *k* har vid analysen visat sig behöva en egen beskrivning. Övriga graftypsklasser har analyserats tillsammans och där har fyra relevanta grader kunnat urskiljas: minuskel, halvmajuskel (i transkriptionen tunn och fet kapital), mindre majuskel (tunn versal) och majuskel (fet versal), men endast ett fåtal graftypsklasser finns belagda i all fyra graderna. För *k* har endast tre grader kunnat urskiljas: minuskel ('k' och 'K'), större minuskel ('K' och 'K') och majuskel ('K'). När det gäller *s* har den stora variationen (10 olika graftyper med bundna och diakritiserade varianter) kunnat reduceras till fyra relevanta grader: minuskel ('s', 's', 'S', 'Œ', 'Œ' och 'S'), större minuskel ('ſ' och 'Œ'), mindre majuskel ('Œ') och majuskel ('S').

Graftypen 'i', som förekommer vid förkortningar i UU-Resan och Dagboken, har en svårbeskriven funktion på gränsen mellan den verbala och den visuella strukturen. Den verkar dels ha funktionen att signalera närvaron av ett okänt antal utelämnade grafer, dels vid behov kunna fylla funktionen av ett *l* sist i den befintliga grafemsekvensen.

7. Avslutande diskussion

Denna avhandling har följt två spår: ett materialcentrerat och ett teoretiskt. Ett syfte har varit att ta ett första steg mot en vetenskaplig utgivning av C.H. Braads efterlämnade skrifter från resan med Svenska Ostindiska kompaniets skepp Hoppet åren 1748–1749. Detta syfte motiveras av braadtexternas stora språkhistoriska värde och deras värde som historiskt källmaterial i allmänhet. Ett annat syfte har varit att belysa vissa problem som man möter när man vill ge skriftsystemet i ett sådant material en adekvat beskrivning och föreslå lösningar på dem, rent konkret genom en grafonomisk analys av några faktiska problem i det aktuella materialet. Detta syfte motiveras naturligtvis delvis av att det är ett viktigt led i att uppfylla det första syftet, men också av att det finns stora luckor i vår kännedom om det tidiga svenska 1700-talets skrifthistoria. Grafonomin är som sådan en forskningsinriktning med få företrädare, och detta gäller inte minst forskningen om den nya tiden, med Allén (1965a) som ett viktigt undantag. I 7.1–7.2 skall jag försöka ge en samlad bild av hur undersökningen har fyllt dessa syften, för att sedan i 7.3 öppna för fortsatt diskussion.

7.1. Handskrifterna från Hoppet som språkhistoriskt material

Att Braads efterlämnade skrifter utgör ett rikt och betydelsefullt historiskt material har många vittnat om, antingen genom direkta omdömen eller genom att ha utnyttjat materialet för att få inblickar i skeden och händelser i det Svenska Ostindiska kompaniets historia. Och i synnerhet de två resebeskrivningarna från Hoppet 1748–1749 och från Götha Leijon 1750–1752 framstår som två verk som gott och väl hade förtjänat en plats i 1700-talets tryckta svenska reseskildringslitteratur.

Någon utgivning har dock aldrig kommit till stånd. Vi vet att Braad motsatte sig publicering under sin livstid, men det finns inte heller mycket som tyder på att någon publicering hade blivit aktuell om han givit sitt bifall. Det enda indicium jag har kunnat finna på att någon sådan process varit påbörjad är just en av Braads egna invändningar däremot, uttryckt i ett brevkoncept. Ingenting i Kungliga Vetenskaps-

akademiens mötesprotokoll antyder att Braads resebeskrivningar föranlett någon annan åtgärd än ett tackbrev till kompaniets direktion. Och trots de kvaliteter som en sentida läsare kan finna i braadmaterialet är det begripligt om Braad inte heller stått sig i konkurrensen med t.ex. mer linneanskt skolade skribenter, som helt enkelt haft lättare att leverera en resebeskrivning som motsvarade Vetenskapsakademiens – inte minst ledamoten Linnés – intressen och förväntningar. Men det är också mycket möjligt att praktiska hänsyn påverkat det uteblivna publicerandet; Braads resebeskrivningar är vidlyftiga alster med många illustrationer.

Kanske har handskrifternas omfång också bidragit till att eftervärldens editoriellea iver låtit vänta på sig. Men här är det också möjligt att det av många arbetsdokument präglade och delvis komplicerade textläget varit en bidragande orsak. Ur ett nutida perspektiv framstår just textläget som den främsta anledningen till att i braadmaterialet uppmärksamma ett värde som hittills förbisetts: det språkhistoriska. De många parallella dokumenten erbjuder unika inblickar i arbetsprocessen och kan därmed ge en bild av Braads normföreställningar.

Undersökningen har inneburit en genomgång av det kvarlämnade materialet från resan med Hoppet (1748–1749) och jag har beskrivit de enskilda dokumentens innehåll och karaktär och sökt ge en systematisk överblick över det rika handskriftsbeståndet (kapitel 2). En stor del av arbetet har gått ut på att lokalisera och identifiera just Hoppet-handskrifter, och i ett fall, handskriften UUB:X392, har endast det att skapa en överblick över innehållet och återupprätta den ursprungliga sidföljden inneburit en betydande arbetsinsats. Handskriften ifråga är en skrivbok av kinesiskt papper, där varje blad från början varit dubbelvikt. Efter att ha skrivit en stor del av boken full har Braad, troligen för att spara papper, sprättat de vikta bladen och börjat skriva på de outnyttjade mellansidorna. Resultatet är att varje uppslag i handskriftens första del hör till ett annat skede i arbetet än omedelbart föregående och efterföljande uppslag. I ett annat fall, UUB:L185a, har arbetet inneburit att etablera självständiga relevanta enheter ur den av lösa dokument från olika perioder sammansatta katalogenheten. Detta har också en gång inneburit att föra samman delarna av ett disjunkt dokument.

Genomgången i kapitel 2 ger vid handen att förarbetena till resebeskrivningen, åtminstone dess inledande partier, varit omfattande och att Braads eget redigeringsarbete avsatt spår i flera snarlika utkast och renskrifter. I kapitel 3 utreds så långt jag funnit det möjligt i vilken ordning handskrifterna kommit till. I detta arbete spelar en jämförelse mellan ändrade ställen i de olika dokumenten en avgörande roll, men

även sådant som papperstyp och naturligtvis skrivna dateringar vägs in. Resedagboken UUB:X390 har börjat skrivas redan vid avfärd från Göteborg i januari 1748. Under uppehållet i Kanton hösten samma år och en bit in på 1749 har Braad istället fört anteckningar – troligen till stor del i land – i anteckningsboken UUB:X391. Nästan omedelbart efter avfärd från Kanton, den 8 februari 1749, har han börjat arbeta på det första utkastet till en resebeskrivning, UUB:X392, samtidigt som han har återupptagit dagboksskrivandet i X390. Den del av UUB:L185a som jag gett tilläggsnummer [b] är en första omarbetning på 40 sidor av de inledande delarna av resebeskrivningen. Vi vet inte om den börjat företas ombord eller efter hemkomsten till Göteborg. Dokumentet är inkomplett och det är som sagt mycket sannolikt att denna redaktion omfattat en större del av resebeskrivningen. UUB:L185a[c] är en innehållsförteckning vars sidhänvisningar stämmer med L185a[b] men det finns också hänvisningar till senare sidor som inte finns i något känt dokument. Fragmenten L185a[a] och [d] utgör omarbetningar av L185a[b]. Avståndet mellan X392 och den färdiga X389 är mycket stort i fråga om textens redaktionella skick, och det förefaller osannolikt att X389 i någon del skulle vara en direkt omarbetning av X392. De sista delarna av X389 saknar också helt innehållsliga motsvarigheter i något av utkasterna. Att arbetsdokument här gått förlorade är tydligt.

Vissa saker tyder också på att ytterligare ett färdigt exemplar av resebeskrivningen har existerat. UUB:X389 är Braads eget exemplar utan tillägnande förord och KVA: Braad[a] är en kopia som man låtit ta och insända till Vetenskapsakademien. Var finns det exemplar som Braad lämnade ifrån sig till kompaniet och som borde finnas bland dess arkivalier? En möjlighet är att Braad endast visat upp X389 och lånat ut den för avskrift, men saken är långt ifrån säker. Ur utgivningssynpunkt är denna osäkerhet betydelsefull, eftersom det betyder att den icke egenhändiga KVA ändå skulle kunna bära spår av sena ändringar gjorda av Braad i den nu förkomna versionen.

Det språkhistoriska intresset aktualiserar vidare en annan aspekt av Braads skriftliga kvarlätenheter: den skrifthistoriska. Braad (liksom den okände KVA-skrivaren) skriver svenska med latinsk handstil som en av de första och materialet faller därför utanför den gängse paleografiska historieskrivningen, något som tycks ha gällt en stor del av Ostindiska Kompaniets arkivalier. För att fullt kunna utnyttja Braads skrifter som språkhistoriskt källmaterial bör man kunna beskriva hur denna nya handstil används. Vilka uttrycksmedel besitter den och hur används de? Frågan blir än mer aktuell om man avser att förbereda texterna för utgivning.

I avhandlingen har jag valt att genomföra en transkription av ett utdrag ur var och en av de tre handskrifterna UUB:X389 (UU-Resan), UUB:X390 (Dagboken) och KVA: Braad[a] (KVA-Resan). När man transkriberar detta material ställs man inför det faktum att den egna tolkningsintuitionen av de olika skrivtecknens inbördes relation är otillräcklig. Man ersätter sinsemellan olika tecken med ett och samma tryck på en viss tangent och vet inte med säkerhet om man då oåterkalleligen utplånar distinktioner som skribenten uppfattat som betydelsefulla. Jag har observerat ett antal sådana svårigheter och där låtit transkriptionen bli mer detaljerad och mer troget spegla de grafiska skillnader mellan vissa skrivtecken som man kan urskilja.

Ibland kan man iaktta en tydlig grafisk skillnad som tycks överflödigt ur ett nutida perspektiv. Så har fallet varit med de skrivtecken som i transkriptionen återgivits med följande distinktioner 'd'/'ð', 'ú'/'u' och 's'/'ſ'.

Ibland saknas en tydlig skillnad där man väntar den. Så har fallet varit med det som man vid första anblicken bedömer som antingen *ij* eller *j*. Här har jag varit tvungen att i transkriptionen låta tämligen små detaljskillnader, såsom högerstapelns och de diakritiska tecknens form, avspegla sig i valet av symbol: 'y'/'ý'/'ÿ'/'ÿ'/'ij'/'ij'/'ij'/'ij'.

Ibland möter vi en grafiskt tydlig skillnad med en tydlig parallell i modernt bruk, men en distribution som påtagligt avviker därifrån. Så är fallet med *i/j*, *I/J* och *v/w* och *æ/ä*.

Men framför allt är det kanske skillnaden mellan stor och liten bokstav som vållar problem. Här går den moderna intuitionen kring form och funktion och det faktiska bruket i materialet tydligt isär. I X389 och X390 är det i fråga om *s* som detta problem bedömts behöva närmare analys, medan det när det gäller KVA har varit aktuellt att ta ett samlat grepp på fenomenet över hela alfabetet. I transkriptionen har jag därför upprättat en mängd varianter av "stor bokstav" som i avsevärd grad frångår det gängse bruket i tryckt text.

Skiljetecknen och abbreviaturer har normalt inte ansetts behöva analyseras. Undantag har dock apostrof, graftypen 'ı', och det snävare spatiet utgjort.

Genom att företa en noggrann transkription där de svårigheter jag påträffat i handskrifterna förblir synliga har jag kunnat gå vidare och utföra en grafonomisk analys med transkriptionerna som material.

7.2. Skriftsystemet

För att utföra min analys av skriftsystemet har jag utgått från grundantagandet att det skriftliga språkuttrycket, även i konventionaliserad form, är bärare av två slag av information: dels den rent språkliga, dels en icke-språklig. Skriften är i sig *multimodal* (jfr t.ex. Kress & van Leeuwen 1998).

Jag menar att skriften måste uppfattas som bestående av två på varandra liggande och samverkande strukturer: den *verbala* respektive den *visuella strukturen*.

Till den verbala strukturen hör de element som betecknar morfemen och därmed också de skrivtecken som utgör deras nödvändiga byggstenar: grafemen, de minsta betydelseskiljande enheterna. För att utröna huruvida de problematiska relationer jag noterat vid transkriberandet (t.ex. d/∂ och s/l) är grafematiska tillämpar jag en metod som bygger på upprättandet av minimala eller fakultativa par och som inspirerats av den metod som Sture Allén använder i sin analys och utgåva av Johan Ekeblads brev (Allén 1965a och 1965b). Min metod förhåller sig på många sätt förenklat till Alléns, men jag utvecklar samtidigt i någon mån metoden och anpassar den till braadmaterialet, i det att jag inför ett kvantitativt element och laborerar med tentativa grafem, detta för att kompensera för att materialet ibland inte tillhandahåller några tillräckligt tydliga minimala eller fakultativa par. Som företeelser i den verbala strukturen räknar jag även logogram (t.ex. & och §) och siffror, som ju också betecknar språkliga morfem. De är däremot inte några egentliga grafem, eftersom de inte är betydelseskiljande utan betydelsebärande. Förenklat kan man säga att skriftens verbala struktur, eller rättare sagt innehållet i den verbala strukturen, är det som obligatoriskt hörs när man läser sekvensen högt. Skriftens verbala innehåll är gemensamt med talets. Hit räknar jag alltså inte interpunktionstecken, även om dessa ofta typiskt åtföljs av vissa prosodiska mönster vid högläsning. Dessa mönster realiseras dock inte obligatoriskt och blir naturligt föremål för stor variation utan att det verbala innehållet behöver påverkas.

Allt det som ”inte hörs”, alltså allt utom alfabetiska skrivtecken, logogram och siffror, utgör den visuella strukturen. Hit hör också, och det är förmodligen det som är viktigast att poängtera, den icke betydelseskiljande variationen mellan olika alfabetiska skrivtecken (graftyper), den allografiska variationen. Det innebär att två tecken vars inbördes relation vid den grafematiska analysen visat sig sakna relevans för den verbala strukturen genom att inte vara grafematisk, måste tas upp till ny granskning utifrån sin eventuella betydelse i den visuella

strukturen. Metoden för detta är utpräglat kvantitativ: utifrån några tentativa kategorier prövas huruvida beläggen för de olika inbördes relaterade graftyperna fördelar sig enligt något mönster. Som relevant för, dvs. betydelsebärande i, den visuella strukturen anses variationen vara om den följer ett paradigmiskt mönster, dvs. är betingad av faktorer utanför den grafiska kontexten (såsom t.ex. härkomst eller ordklassstillhörighet). Om den är betingad av den grafiska kontexten eller helt fri är den inte betydelsebärande. Jag skiljer alltså mellan tre sorters allografi: *fri allografi*, *syntagmatisk allografi* och *paradigmatisk allografi*. Den paradigmatiske allografin är en betydelsebärande företeelse i den visuella strukturen och den enda form av allografi som jag benämner grafonomiskt relevant i likhet med grafemen. En väl etablerad form av paradigmatiske allografi är det som man brukar benämna majuskularitet i handskrivna text och versalitet i tryckt och som jag i denna studie kallat *markerad grad*, alltså olika avvikelser från de alfabetiska grafernas normalstorlek. Detta är samtidigt ett exempel på ett suprasegmentalt fenomen, dvs. en företeelse som inte representeras av ett enskilt segment utan som en modifikation av flera segment. Versaliteten har ibland uppfattats som grafematisk (så t.ex. hos Allén 1965a). Denna tolkning menar jag dock vara mindre lämplig eftersom t.ex. användningen av stor begynnelsebokstav inte är arbiträr utan snarare betydelsebärande i vid mening. Istället rör det sig om att kontexten, närvaron av det visuella betydelsebärande fenomenet versalitet, styr tolkningen av tvetydiga ord som *dag/Dag* och *japan/Japan*.

När jag så har analyserat de tre transkriptionerna mot bakgrund av dessa teoretiska resonemang och enligt dessa metodiska principer har till att börja med några övergripande resultat gjort sig gällande när man betraktar materialet som en helhet.

För det första visar det sig att alla tre handskrifterna, de två autografa braadhandskrifterna X389 och X390 och den icke-autografa KVA[a], i några avseenden företer slående likheter. Framför allt gäller det den paradigmatiske allografin mellan 'u' och 'ú' och mellan 'y' och motsvarande graftyper med diakritiskt tecken, liksom de paradigmatiske relationerna mellan 'v' och 'w' samt 'ä' och 'æ'. Här föreligger skillnader på detaljplanet och i fråga om konsekvens, men systemet tycks vara detsamma över hela materialet. När det gäller den syntagmatiska allografin, som t.ex. mellan *d* och *∂*, visar det sig att de tre transkriptionerna stämmer väl överens i fråga om att det just är syntagmatisk allografi som föreligger, medan de uppvisar vissa olikheter beträffande de aktuella graftypernas faktiska distribution.

För det andra är det därför intressant att notera att även X389 och X390, som alltså båda har skrivits av Braad själv, sinsemellan uppvisar vissa systematiska skillnader, utöver sådana skillnader som man förväntar sig att finna i två dokument av så olika grad av redigering (som t.ex. olikheter i konsekvens).

En tredje generell iakttagelse blir (om vi för tillfället bortser från de mer invecklade förhållandena med markerad grad) att den makropaleografiska variation som observerats och analyserats som allografisk alltid har visat sig följa något system och alltså varit exempel på bunden allografi (paradigmatisk eller syntagmatisk). Fri allografi har egentligen endast påträffats inom graftypsklassen *y/ij*, det enda exempel på mikropaleografisk variation som tagits med i analysen. En mikropaleografisk skillnad har alltså i materialet inte kunnat ha någon funktion i den visuella strukturen men väl i den verbala. Det rör sig här om ett litet resultat inom ett ytterst snävt sökfält och några mer allmängiltiga slutsatser skall naturligtvis inte dras. Men som möjlig indikation är detta resultat ändå tankeväckande. Att en grafematisk distinktion inte är särdeles tydligt markerad rent typologiskt kan knappast få vara normalfallet i ett skriftsystem, som naturligtvis måste bygga på att det går att se skillnad på de betydelseskiljande enheterna, men det är ändå tänkbart att kravet på synbar åtskillnad är ännu strängare när det gäller rent visuella företeelser, som ju endast har sitt existensberättigande genom sin visuellitet. Grafemen är pusselbitar i en större enhet – grafordet – och behöver tack vara denna kontext inte alltid vara lika distinkta för att kunna identifieras. Att man rent av kan förkorta ett ord och därmed utelämma betydelseskiljande enheter understryker denna omständighet ytterligare.

För att så övergå till detaljnivån har den grafonomiska analysen nått de resultat som här följer.

I hela materialet förekommer ett *snävt spatium*, transkriberat med '·', som uppträder enligt ett visst mönster, distinkt från såväl fullt spatium som divis och sammanskrivning. Fenomenet skulle kunna kallas *närskrivning* och utgör ett eget visuellt innehållssegment.

I UU-Resan och KVA-Resan finns två sätt att skriva apostrof, dels i ett mellanrum mellan två grafer, dels mellan två bundna grafer. Beläggen är få och i UU-Resan förefaller variationen vara fri (bunden apostrof förekommer endast en gång i ett belägg som inte på något sätt sticker av), medan det i KVA-Resan finns en liten antydning om att den skulle kunna vara paradigmatisk på så sätt att den bundna apostrofen är möjlig vid verbformer med enklitiskt pronomen som ”hielpa_n” men inte vid en fransk fras som ”ô'eau”. Förhållandet är här i princip det omvända mot UU-Resan. Bunden apostrof är normalfallet, medan den

nämnda franska frasen utgör ett av endast två undantag med obunden apostrof. Men detta är som sagt endast en antydan, som sådan dock värd att beakta, t.ex. i en utgivningssituation som inkluderar en större textmängd.

Graftypsklassen *u* med de två varianterna 'ú' och 'u', åtskilda av närvaron respektive frånvaron av ett diakritiskt tecken följer ett i stort sett likartat mönster i alla tre transkriptionerna. Flera fakultativa par och frånvaron av minimala par visar att det rör sig om en allografisk variation, vilken vid närmare betraktande framstår som paradigmatisk. I väl integrerade ord av germanskt ursprung används sånär som på en handfull undantag 'ú', i tydliga citatord i regel 'u'. I KVA-Resan används 'u' tämligen konsekvent även i månadsnamnen. I geografiska adjektiv och substantiv, geografiska namn, personnamn, väl integrerade ord av latinskt eller romanskt ursprung, samt i UU-Resan och Dagboken även i månadsnamnen, tycks variationen mer fri. Detta mönster är så markant att slutsatsen vid analysen har blivit att det rör sig om paradigmatisk allografi, även om det även finns syntagmatiska faktorer som spelar in. För det första tycks *q* alltid följas av 'u' (eller 'w') men inte 'ú' (endast ett belägg av 'qu' har påträffats, detta i KVA-Resan). För det andra dominerar 'u' i vokalkombinationer som normalt inte uppträder i svenska ord.

Samma typ av paradigmiskt förhållande uppträder inom klasserna *v/w* och *ä/æ*, där 'w' och 'ä' normalt uppträder i svenskt/germanskt språkgods, och 'v' och 'æ' har en tydlig koppling till främmande språkgods, framför allt då latinskt/romanskt. När det gäller *v/w* i UU-Resan och *ä/æ* i såväl UU-Resan som KVA-Resan har dock inte ett rent allografiförhållande kunnat beläggas med hjälp av fakultativa par utan klassernas medlemmar har endast kunnat betecknas som stående i paradigmatisk opposition.

Även i klassen *y/ij* uppträder fenomenet; där är det 'y' som har samma funktion som 'u' (se nedan).

Sett i ett vidare perspektiv än vad som varit möjligt inom ramen för själva analysen är det uppenbart att dessa fenomen hänger ihop med en motsättning mellan den tyska och den latinska handstilen och kanske även mellan den tryckta frakturen och antikvan. De diakritiska tecknen över *u* och *y* är normala i tysk handstil (dock inte i tryckt fraktur) och *w* är den normala typen i svenskt frakturtryck. Sådana ordelement som i braadmaterialet typiskt uppträder med 'u', 'y' eller 'v' återges ofta med latinsk stil eller antikva i skrifter skrivna med tysk handstil eller tryckta i frakturstil. I det transkriberade braadmaterialet, helt skrivet i latinsk handstil, syns spår av denna växling genom att vissa grafem har en mer

”tysk” allograf, som är normalfallet, medan en mer ”latinsk” allograf i huvudsak används vid främmande ordelement och namn. Man kan fråga sig vad som föranlett detta behov av att bevara några av den tyska stilens särdrag i svensk skrift i latinsk stil. Har de ljud som *u* och *y* brukar beteckna i inhemska ord upplevts så utpräglat svenska att man velat låta det ”synas” i skriften? Här om kan man endast spekulera. En annan sida av saken är det faktum att *u* i de icke-svenska orden ofta står tillsammans med en annan vokal (t.ex. efter *g*) och alltså – om man för in tanken på uttalet – bör ha stått för en halv vokal eller som en del av en digrafisk skrivning av ett enda vokalljud som i franska *eu* eller *au*. En bredare upplagd undersökning med utrymme för att ställa upp och pröva hypoteser om uttalet skulle eventuellt kunna ge intressanta perspektiv på den paradigmatiske allografi som framkommit här.

Inom klassen *y/ij* har i samtliga transkriptioner en tydlig gräns kunnat dras utifrån de tentativa grafemen «*y*» och «*i*», och gränsdragningen har också visst stöd i minimala respektive fakultativa par med ’*i*’, även om dessa i sig inte är tillräckligt många för att avgöra saken. Det visar sig med andra ord att den förmodade motsättningen mellan två grafem också motsvaras av faktiska grafiska olikheter mellan graftyperna. Intressant nog är det olika faktorer som är avgörande i UU-Resan och Dagboken, som ju båda är av Braads hand. I UU-Resan är det det faktum att en graftype har två tydligt åtskilda punkter som diakritiska tecken som avgör att den tillhör det tentativa grafemet «*i*», i Dagboken är det liksom i KVA-Resan högerstapelns form som avgör. Graftyper med rak högerstapel hör till «*i*». Bland de graftyper som hör till «*y*» uppträder i samtliga tre transkriptioner grafytymen ’*y*’ (inget diakritiskt tecken) i paradigmatiske allografi med de övriga, detta i tydlig parallell till ’*u*’ och ’*ü*’.

När det gäller *i/j* har analysmetoden inte medgivit någon annan slutsats än att det rör sig om syntagmatiske allografi, vilken alltså inte betraktas som grafonomiskt relevant. Sett ur ett utgivningsperspektiv är detta resultat inte riktigt tillfredställande. Problemet ligger i svårigheten att hantera vokalitet som en rent grafotaktisk egenskap. Vi har kunnat se att ’*i*’ dominerar i interkonsonantisk position och som eget graford, men i de positioner där man kan tänka sig olika stavelsestruktur (jfr t.ex. ett ordpar som ’*Maria*:’*wärja*’ i UU-Resan) har den grafonomiska analysen inget att komma med. Man skulle kunna tänka sig att upprätta en regel som säger att en graftype som uppträder i entydigt vokalisk ställning i avsevärt högre grad än en annan måste vara ett annat grafem än denna, men det är ingen tillfredställande regel. För det första har vi när det gäller ’*i*’ och ’*j*’ inga riktiga minimala par men väl fakultativa,

för det andra finns det ingen tydlig koppling till två olika majuskler. Allografi förblir den mest konsekventa analysen – men det är uppenbart att man genom att föra in ett mått av fonologisk spekulation skulle kunna komma till en annan slutsats. Omvänt är det naturligtvis viktigt att poängtera denna grafonomiska begränsning och därför inte medge några förhastade fonologiska slutsatser.

När det gäller graftypsklasserna *d* och *s* har det visat sig att det i samtliga tre transkriptioner föreligger syntagmatisk allografi mellan de ingående minuskelgraftyperna i respektive klass. Förhållandena i klassen *s* kompliceras av att det förekommer graftyper av oklar status i förhållande till markerad grad, men sett till de positioner där omarkerad grad kan anses säker (inuti graford) råder helt klart en delvis syntagmatisk, delvis fri allografi mellan 's' och 'r'.

Bland de suprasegmentala fenomenen har understrykning visat sig ha en tydlig textframhävande och -strukturerande funktion i Dagboken, trots att det helt saknas i de övriga transkriptionerna. Fenomenet diakritisering har däremot inte kunnat tillskrivas någon tydlig systematisk funktion. De diakritiserade graftyperna framstår som fria allografer till sina icke-diakritiserade motsvarigheter. Att fenomenet endast uppträder inom ett snävt spektrum av graftyper (dock olika snävt i de olika transkriptionerna) förstärker bilden av allografi på graftypsplanet och gör en suprasegmental analys mindre befogad.

Det suprasegmentala fenomen som krävt det mest omfattande analysarbetet är markerad grad, vilket alltså skall förstås som ett öppnare och vidare begrepp än versalitet. Analysen har visat att det i alla tre transkriptionerna förekommer graftyper som har en paradigmatisks och syntagmatisk distribution som ligger mellan normalminuskeln och den tydligaste majuskeln. I praktiken betyder det att en sådan mellangraftyp både kan fungera i sammanhang där minuskeln inte fungerar eller är betydligt ovanligare och i sammanhang där majuskeln inte fungerar eller är betydligt ovanligare. I UU-Resan och Dagboken har detta observerats som en egenhet inom graftypsklassen *s*, medan det i KVA-Resan uppträder som ett fenomen över ett betydligt bredare graftypsregister. Det är alltså egentligen endast i KVA-Resan som fenomenet visar sig som rent suprasegmentalt fenomen. I UU-Resan har tre relevanta grader av *s* observerats, i Dagboken hela fem. I KVA-Resan har fyra relevanta grader observerats bland de graftypsklasser som analyserats gemensamt, medan den särbehandlade klassen *s* kunnat delas in i fyra grader som inte helt överensstämmer med de fyra generella och den likaledes särbehandlade klassen *k* i endast tre. Att denna kartläggning av den syntagmatiska och den paradigmatisks distributionen av de olika

gradtyperna bör kunna ha editorielle implikationer är en självklarhet. En utgivares val måste alltid vara motiverade av utgåvans syfte, och olika former av normaliserad stavning kan ofta vara befogade av ett sådant syfte; i någon mån är ju redan transkriptionen en normalisering. Men jag menar att det är en mycket viktig insikt att en så enkel sak som att använda stor och liten bokstav och endast dessa två vid utgivning av äldre text kan innebära – som för braadmaterialets del – att man upprättar samband som inte finns i texten eller eliminerar samband som faktiskt finns.

Till sist skall några metodiska reflexioner göras. Ett av avhandlingens syften har varit att utveckla den grafonomiska metoden, och jag skall nu i ljuset av resultaten pröva att utvärdera de försök i den riktningen som har gjorts.

I denna undersökning, som har fokuserat på problematiska eller, annorlunda uttryckt, för en modern läsare icke-intuitiva grafiska motsättningar i materialet, har upprättandet av minimala par varit en klen hjälp. Sådana par har sällan uppträtt i ren form och har ofta upplevts som otillfredställande, inte minst för att de så ofta förekommer sida vid sida med fakultativa par. Men framför allt svårigheten att veta om den motsättning ett sådant par exemplifierar är ett uttryck för det grafonomiska systemet eller endast en ren tillfällighet har tyckts oöverkomlig. I grund och botten är det svårt att låta ett sådant par sätta den intuition man byggt upp genom umgänge med materialet som helhet ur spel. En slutsats blir att upprättandet av minimala par utifrån ett historiskt material med nödvändighet blir något annat än att upprätta minimala par utifrån modernt talat eller skrivet språk. I den moderna kontexten handlar upprättandet av minimala par framför allt om att exemplifiera en intuition eller om att pröva möjliga kombinationer mot en intuition. Vid studiet av ett historiskt material måste den bristande intuitionen kompenseras med kvantitativ empiri. Det handlar ju inte om att endast belägga två olika lexikala enheter med en grafisk olikhet i endast en instans, man måste också ha en grund för att anta att just denna olikhet är avgörande för betydelseskilnaden och att ett utbyte med nödvändighet skulle ha förändrat betydelsen. Fakultativa par har däremot ofta visat sig ge tydliga exempel på att allografi föreligger, både genom kännbar frekvens och genom en bredare lexikal distribution.

Till större hjälp än de minimala paren har begreppet *paradigmatisk allografi* varit, och det kvantitativa helhetsgrepp som det tillåter en att ta. Denna kategori är av en helt annan art än grafemet, eftersom den tillhör den visuella strukturen och inte den verbala och eftersom den är betydelsebärande i sig. Ändå framstår den som en mellankategori

mellan ”vanliga” allografer och grafem. Den kan både ”rädda” allografer undan att klassas som irrelevanta och avfärda skenbara grafem. Principen att grafemens distribution *måste vara semantiskt arbiträr* har visat sig fruktbar. Om man t.ex. betraktar ’ä’ och ’æ’ i materialet som olika grafem går man miste om deras rent betydelsebärande funktion.

Vid ett tillfälle (grafetypsklassen *y/ij*) har jag som en kompensation för uteblivna minimala par laborerat med tentativa grafem. Det är uppenbart att dessa kategorier i viss mån innebär en snegling åt fonologin, men samtidigt är det jag gör endast att dela upp de snarlika grafetyperna i två grupper som verkar relevanta. Genom att endast undersöka vilka grafetyper som uppträder i fakultativ variation och så behandla dem som inte gör det (i någon större omfattning) som separata klasser (och i praktiken som olika grafem) borde man ha kunnat nå samma resultat, eventuellt med vissa luckor. En sådan mer omständlig arbetsprocess hade dock inte behövt leda till ett säkrare och bättre resultat. I grund och botten har jag ställt mig frågande till det befogade i att som Allén (1965a) tillåta sin intuition avgöra huruvida två belägg har olika betydelse men inte att säga något om de element som bygger upp denna betydelse.

7.3. Avslutning

Liksom Allén (1965a) har denna avhandling anlagt ett tydligt utgivningsperspektiv på den grafonomiska analysen, men utan att en konkret utgåva varit en lika integrerad del av arbetet som i Alléns fall. Det är dock min förhoppning att få tillfälle att omsätta de insikter i materialets skriftsystem som denna undersökning skänkt i väl underbyggda editorielle beslut i samband med en utgåva av de viktigaste texterna från Hoppet. Särskilt förhållandena kring de olika nivåerna av markerad grad utgör i ett sådant läge en utmaning.

Den grafonomiska analysen torde också kunna kasta nytt ljus över vissa osäkra instanser i de befintliga transkriptionerna och vara en god vägledning vid ett fortsatt transkriptionsarbete. Förhoppningsvis skulle i ett sådant sammanhang också svaret kunna sökas på några av de frågor som kvarstår efter föreliggande arbete, såsom t.ex. den egentliga relationen mellan *æ* och *ä* och mellan *v* och *w* i de olika dokumenten.

Trots att ingen konkret utgåva varit aktuell i detta sammanhang har en styrande princip varit att en tilltänkt utgåva skall kunna fungera som underlag åt en språkvetenskaplig undersökning. Det är naturligt att det grafonomiska perspektivet är särskilt betydelsefullt om man utifrån en

sådan utgåva vill utföra ett skrifthistoriskt studium eller om man vill använda den för att göra antaganden om 1700-talssvenskans uttal eller fonologi. Men som inledningsvis framhållits och som torde ha framgått särskilt av kapitel 2 och 3 är braadmaterialet, och i synnerhet handskrifterna från Hoppet, ett även i andra avseenden oerhört rikt språkhistoriskt material. En utgåva av resebeskrivningen från Hoppet skulle helst redovisa samtliga varianter för att göra materialets språkhistoriska värde rättvisa. Även den icke-autografa KVA-handskriften skulle ha en given plats, dels som ett annat vittne än Braad om den större språkhistoriska kontexten, dels som ett vittne om en eventuell förkommen ytterligare autograf handskrift, den version Braad lämnade in till kompaniet. Det säger sig självt att en elektronisk utgåva skulle ha mycket att erbjuda när det gäller att redovisa den uppsjö varianter som ibland föreligger. Det skulle då vara möjligt att inte bara ge varianterna uppräknade sida vid sida utan att på olika sätt gestalta själva tillkomstprocessen. Man skulle t.ex. kunna tänka sig en möjlighet att utgå från den färdiga texten och på ett visst ställe ”backa” tillbaka till tidigare formuleringar med några enkla knapptryckningar.

Braad skriver (och KVA-skrivaren kopierar) i ett sent skede av det svenska språkets förstANDARDISERADE tidevarv. Det är en tid som fortfarande präglas av språklig variation men som samtidigt ger tydliga prov på normsträvanden och normföreställningar. Även om vi ännu inte har någon enhetlighet mellan texter, uppvisar texterna från den här tiden ett större mått av inre konsekvens än de från den äldre nysvenska perioden. När det gäller själva skriftsystemet (t.ex. distributionen av ’d’ och ’ð’) har vi sett att Braad håller sig ganska strikt till två olika system i UU-Resan respektive Dagboken. Genom att i en framtida undersökning kartlägga större språkliga fenomen som verbkongruens, genusbruk och ordförråd i de olika skrifterna från Hoppet skulle man kunna få intressanta inblickar i Braads och KVA-skrivarens tendenser i fråga om dessa varierande drag och också få en uppfattning av vilka stilsträvanden som föresvävat dem i detta avseende.

De delar av resebeskrivningen som föreligger i flera parallella versioner (X392, L185a[a, b, d], X389) erbjuder också en möjlighet att studera själva textens framväxt, både genom att jämföra versionerna med varandra och genom att studera ändringarna i dem, och därmed få en direkt bild av vilka stilideal på en högre nivå – syntax och textbindning – som därvidlag varit vägledande. Ett litet prov på hur en sådan jämförelse kan te sig har givits i 3.3.3.2, där dock endast den första och den sista varianten av resebeskrivningens första mening har beaktats och inte alla de inre ändringarna i respektive dokument.

Som teoretiskt underlag för den grafonomiska analysen har jag anslutit mig till en syn på skriften som obligatoriskt multimodal, och arbetat med en uppdelning av undersökningsfältet – skriften i materialet – i en verbal och en visuell struktur. För analysen av den verbala strukturens enheter har jag i huvudsak utgått från Alléns (1965a) grafonomiska teori och metod, med den nödvändiga skillnaden att jag avfört vissa företeelser från dess område, genom att jag räknat dem som en del av den visuella strukturen. I förlängningen av detta arbete skulle det dock vara givande att på nytt pröva den allénska grafonomins grundantaganden och även fortsätta den diskussion om grafonomin (uppfattad som en kompetens hos individen) varav Hellberg (1974) är en del. Vad är egentligen förhållandet mellan skrift och tal? Vilken är skriv- och läsförmågans plats i och förhållande till språkförmågan i stort?

En betoning av skriftens multimodala natur har varit ett försök att komma ifrån en tidigstrukturalistisk grafemcentrerad grafonomi, kalke-rad helt på en ytterst fonemcentrerad fonologi. Talet och skriften är visserligen båda multimodala, men på olika sätt. De rymmer olika slag av icke-verbal information utöver den verbala. Men jag tror att det skulle vara fruktbart att också djupare studera olikheterna i hur talet och skriften bygger upp verbal betydelse, och kanske ta fasta mer på att skrift inte alltid är uppbyggd av bokstäver. Även de grafemsekvenser som utgör graforden i vårt alfabetiska skriftsystem är i hög grad lexikaliserade. De flesta torde ha erfarenhet av att inlärandet av den riktiga användningen av ett alfabet till stor del består av att lära sig känna igen ordbilder. Den alfabetiska skriftens långvariga symbiotiska förhållande med talet i vår kultur, som yttrar sig bland annat däri att många människor uppfattar även talet som uppbyggt av bokstäver, gör att man lätt glömmer de stora olikheter mellan den talade sekvensens struktur och den skrivnas och gärna ser det (alfabetiskt) skrivna (på ens modersmål) som en trogen återgivning av talets ljudräcka. Men fonem och grafem är i grund och botten ytterst olika fenomen.

Fonemen är inbördes ”släkt” genom att dela olika särdrag, något som har systematiska konsekvenser (t.ex. att alla tonande konsonanter blir tonlösa i viss omgivning), grafemen har inga sådana systematiskt relevanta inbördes likheter. Fonem – som företeelse – är universella och finns i alla naturliga talade språk, grafemen är artefakter och används endast inom vissa kulturer. Individens fonemuppsättning utvecklas genom interaktion och kommunikation med omvärlden, alfabetet lär man sig vanligen genom undervisning. Fonemen växer fram naturligt under lång tid och förändras i förhållande till varandra, ett nytt grafem

kan skapas genom myndighetsbeslut och komma in i ett språk över en natt.

Braad tillhör ett skede när ännu ingen institution engagerat sig på allvar i standardiseringen av skriftspråket i Sverige. Denna avhandling har också sysslat med företeelser som delvis ligger utanför den normala räckvidden för en sådan standardiseringsprocess. Det är dock min förhoppning att såväl infallsvinklar som rön i detta arbete skall kunna bidra till en fördjupad förståelse av det som utgjorde råmaterialet till den svenska skriftspråkliga normen – det tidiga 1700-talets skriftbruk.

8. Text

8.1. UU-Resan (UUB:X389)

[pärminsida][2]

Uppsala Univ. Bibliotek [tryckt]
X. 389. [handskrivet]

[tomrader]

Upsala Univ. Bibliothek
Köpt på J.A. Lüdekes auction 1840.

[Tomrader]

[-]

[i tomsida][3]

[-]

[ii tomsida][4]

[-]

[iii titelblad][5]

BERÄTTELSE
OM
RESAN MED SKEPPET
HOPPET,
ÚNDER CAPITAINE FR:PETTERSONS
COMMANDO
FRÅN
GÖTHEBORG
TILL

CANTON I CHINA
 IFRÅN D: 26 JAN: 1748, TILL D: 11 JÚLI 1749.
 TILL DET HÖLOFLIGE [!] KONGLIGE
 SWENSKA OCTROJERADE OSTINDISKA
 COMPAGNIET
 ÖFWERGIFWEN
 AF
 Christ:Hinr: Braad.

[-]

[iv][6]

[tomrader]

Till det Högloflige kongelige Swenska Oc-
 trojerade Oft-Jndiska Compagniets
 Respecti- ve Herrar Directeurer!

[tomrader]

[-]

[v][7]

Innehållet.

- §:I. Útresan från Götheborg till Cadix. pag: 1.
 §:II. Beskrifning på staden P^{to} S^t Marie. p: 3.
 §:III. Om staden Cadix med defs märkwärdigheter. p: 8.
 §:IV. Spanjorenes feder och lefnadssätt p: 21.
 §:V. Afresan ifrån Cadix, om Canarie öarne með ' mera p: 26.
 §:VI. Om Javanerne och ön Java, samt hwad, som före- fallit intill ankomsten till
 China. p: 33.
 §:VII. Ett generalt begrep om China, defs indelning, rege- mente &c, och hurú
 Europæerne förf't inrättat ' sin handel på samma rike p: 44.
 §:VIII. Om Rivieret, som löper úp till Canton, och defs kring- liggande frand'er [!]
 p: 62.
 §:IX. Beskrifning på staden Canton, och i fýnnerhet ' defs förf'täder, með däri
 förekommanð[!] märkwärdig- heter. p: 68.
 §:X. Om dem som bo på watnet wið Canton. p: 86.

§:XI. Om den befälta staden með dess fästningswärik, och ' ftýrsel, samt Mandariner. p: 90.

§:XII. De útkring Canton förefallande märkwärðighe- ' ter beskrifne. p: 96.

§:XIII. Om Chinesernes Character, anseende, klädedräkt, ' och dýlikt. p: 105.

§:XIV. Deras feder, lefnaðs-fätt matlagning &c. p: 112.

[-]

[vi][8]

§:XV. Kort begrep af Chinesernes in och útrikes handel, ' flöfart, mýnt wigt och räkning p: 117.

§:XVI. Om Chinesernes språk, fkrifart förfarenhet i Wettenfka- ' per, Aftronomie &c. p: 138.

§:XVII. Deras religion och därwið brúke; ceremonier, afgúða- ' tempel, och fálter. p: 146.

§:XVIII. De i Canton brúkelige bröllops och begrafnings cere- ' monier, comoeðier, musique með mera. p: 155.

§:XIX. Hemresan, intil S^t Helena. p: 161.

§:XX. Beskrifning på öarne S^t Helena och Ascension. samt ' Ankomsten till Götheborg. p: 163.

Kort flöjournál för resan. p: 173.

Förteckning på Ritningarne.

Tab: I. Cape S^t Vincent p:2.

Tab: II. Prospect útaf S^taden Cadix. p: 12.

Tab: III. Canar: öarne Allagranca och Lancerotta. p: 27.

Tab: IV. Öarne Grande Canaria och Teneriffa. p: 28.

Tab: V: Java húfwúð með det in[n]omliggande Javanske lanðet p: 33[;35].

Tab: VI. Prince Jslanð p: 35.

Tab: VII. Dúbbla prospecter af öarne Twå bröðer och Lucipara p: 40.

Tab: VIII. Öarne Pulo Auroe, och Lingin. p: 161.

Tab: IX. Killings eller Cocos-öarne p: 162[(9/X>)2].

Tab: X. Differente prospect af f^t Helena. p: 163.

Tab: XI. Prospect af desf norra fída með desf Skantsar och ftað p: 165.

Tab: XII. Prospect af S^t James på S^t Helena. 166.

Tab: XIII. Ön Ascension. p: 169.

[dekoration]

[-]

α./ω.[çæ./w//α.χ.ω.]

[tomrader]

§:I.

Åhr 1748,[ç] den 26 January, klockan 12 om midda- gen, gingo wy i Herrans namn till segels ifrån Warje- håla, 1 1/4 mihl ifrån Götheborg belägit, med det af Höglöflige Swenska Oft-Jndiska Compagniet, till Chi- nesiska Staden Canton deftinerade Skeppet Hop- pet, om 280 läfters storlek, och 28 ftücken; och passerade med en god wind útúr Swenska Skären, Wingö med desf Båk förbi, som äfwen innan afto- nen förloraðes útúr figte.

Den 27 January, eller morgonen därefter, fedan Skagerrack eller Cattedag war öfwerfaren, fyntes höga landet af Norrige, jämte defs yt- tersta näs, på 5 fwenska mihls aflägsenhet, och tücktes det wara nog högländt, samt bärgigt, fast temmelig tiock lúft hindrade, at ha ett rent prospect däraf.

Úti Nordsjön blåfte wädrat några påföljan- de dagar mycket starkt, och stormade ibland, hwar- jämte kölden ansenligen lätt känna sig, emedan Skeppet alt Nordligt avancerade, intil den 29 Janu- ary, då under 61. graders latitúdo[çlatitúde], Hilltanð [!] be- [-]

/2:[10]

fants wara förbi, och Coursen därföre directe emot lö- der stälde; hwarpå [X/n>h] wid 53. Graders nordlig Bredd, wid lag, ett litet Engelskt fartyg observerades, som tücktes ärna sig till Jrrland.

Den kalla lúften man haft úti förstodne, blef imeðlertid alt blidare, och fiön begynte gå mindre häftigt, jú närmare fydliga kanten nal- kades; den liúfwa fölen, som ocklå en tid under de tiocka molnen förbårgat fine strålar, började äf- wen, at flúndom sticka sig fram, och göra resan mera behagelig för dem, som owane wið fiön, haðe haft en drýg känning af Skeppets flingrande, när omfider till allas fågnad, den 23 February om afto- nen, ifrån märsen land fyntes i öfter, som den andra morgonen i dagningen, kändes igen för Cape St. Vincent, eller den Sidsta údden, lå wäl af Portúgal, som Europa SW¹ út. Denne údde, hwars anseende hosgående ritning förestäl- ler, på twå Swenska mihls distance wið lag, fants beftå, af en lång i fiön utgående bärgs klippa, með ett litet Caftell ytterft på, därbakom Portugisiske landet framedde, lå långt man kúnde bli warse, ett stort fält, af gröna kúllar och ängar úpfyllt, som úptäckte flere täckheter, jú längre wy fegla- de fram, och förestälde en obeskrifwelig Skön útfigt för oss, som mitt i wintren komne från islúpne och med fnö öfwerhölde strander, och näftan en hel

[-]

/3.[11]

månad wane endaft af te himmel och wattrn úti- ´ kring osf, ej få fnart förmodat få i fyne, få úpfris- ´ kande märcken, af en liúflig wår eller fommartid.

Eftermiðdagen samma dato, finckades wý, af ´ någre Engelske krýtfande örlogs fregatter i wår refa, ´ tills deras omborð lände Officerare fedt wårt pafs, ´ och den 25 Februarý, k;: 12: om miðdagen, ank- ´ rades i Cadix Baý, när wý jämt i 28 dýgn wa- ´ rit på wägen från Sverige.

Den 26 Februarý [æ/a>e] kom Höglof;: Compagni- ´ ets commissíonaire Herr Gaugh, jämte wederböran- ´ de ípanske officerare omborð, hwilcka fednare, fen ´ de fedt wårt súndhets pafs, och fúnnit hela be- ´ fáttningen frisk, útan vidare quarantine läm- ´ nade osf frihet at komma i lanð. ´ Hwad märkwárdigheter, fom förekommit, ´ únder den tiden skeppet i denne Baý låg till an- ´ kars och hwilcka curieusiteter, úti Porto S^l Ma- ´ rie förf, och fen i Cadix observerats, árnar man ´ i följande rader korteligen beskrifwa, fen með ett ´ par ord, desfe Städers Situation blifwit omrörð.

§:II.

På welfra sidan, af det bekanta súndet Gi- ´ braltar, fom Skiljer Spanien ifrån Africa, ligger den ´ lilla halfön Gades eller Cales, hwilcken helt fmal- ´ trækker sig út, och genom en liten canal ifrån fafta ´ landet, af den ípanska provincien Andalusien, är ´

[-]

/4.[12]

afskild; denne halfö inneslúter, en temmelig stor inwik ´ eller Baý, fom af Staden Cadix, ýtterft på den nämnde

halfön belägen: Cadix Baý kallas. kring om denne Bay ´ ligga likföm úti en kretz átskillige ftäder tillhopa, däri- ´ bland de bekantesta äro: Staden Cadix, den störfsta ´ och ansenligaste af dem alla; Rotta, och Porto S^l ´ Marie, fom twärt öfwer den samme äro belägne; ´ famt Porto Real, hwilcken ligger långft in.

Porto S^l Marie, är útaf de nämde, näft Cadix ´ den förnämsta; dock ej fåsom de samma, på någon ´ halfö, útan på sielfwa fafta landet af Andalusien, ´ i en angenäm tract situerad, útwed en liten flod, där ´ faller út i hafwet, wið hwilckens ingång kalltellet ´ S^l Catharine, [æ/a₂><e₁] ligger, fom förwarar inloppet till den ´ annars obefästa staden.

Ehúru den samme úti widden innefattar ´ en liten, och till figúren aflång omkretz, fom knap- ´ paf öfwergår halfwa storleken af Cadix, få finnes ´ likwål ansenligt antal af inwånare, fom gemen- ´ ligen hålles för en raritet, i det, på folck útblåt- ´

tade Spanien; defs täcka situation låckar äfwen ' ifrån de omliggande orter en hop folck hit, at förlú- ' fta fig, i de angenäma rúndt omkring fítuerade ' plantagier, och lúndar, och förorfakar därigenom ' en allmen rörelse, fã alt fýnes lefwande, besýnner- ' ligen i wackra folckins dagar.

[-]

/5.[13]

Hwad defs býgnað angår, fã är den regulaire; ' Húsen alla af ften, om 2 à 3 wåningars högð, með plat- ' ta tak, och likfom i fyra flýglar býgde, hwilcka inne- ' flúta mitt úti en liten ftenlagð gård; útåt den lam- ' ma finnas gemenligen altaner ikring de öfre wå- ' ningarne, äfwen fom útan för fönsterlúfterne, ' (: hwilcka till fforlek äro fom dörar, merendels ú- ' tan glasfönster:) Balconer, eller útbýgningar ' öfweralt brukas, með järnkranck före, fã en með ' commoditet, kan där stå, och fe det fom neðan- ' före pasferar.

De úndre wåningarne innehålla allehandða ' nödiga úthús, och bebos fállan, útan af handt- ' wärkare, fom wið öppne dörar åt gatan fitta ' och arbeta.

Quarterens indelning är mycket ordentelig; ' men gatorne däremot större delen ojämma och ' trånga, at man með beswär kan gå på dem. ' Åtkillige torg med stora hús omgifne, finnas till ' stadfens prýdnað anlagðe, fom ej gifwa en obe- ' hagelig profpect; men bálfta anseendæt göra defs ' kyrckor och kloster, emedan de alle äro stora býgna- ' der, en del með Torn úppå, fom hos osf, och andre ' útan. Deras små fönster fitta högt úpp, och fläp- ' pa litet liús in, hwilcket likwäl genom fã mycket ' större dörar, fom altið stå öppne repareras. Rúndt ' omkring hwar kyrckia inúti, finnas fãrskilta ' .

[-]

/6.[14]

Chorer och Altaren, för wisfa helgon afdelt, fom hwar ' på fitt lätt ses smýckade. J kloster kyrckorne äro lek- ' tare högt úppe, með gallerwärck före, fã at de innom ' flående núnnor ej måtte wífa fig för públíqut, och ' inga anðra, än någre fã löfa bänckar blir man ' warfe, därpå ej många fitta, emedan större delen ' af Spanjorne afhöra mäsfan och Gúdstien- ' ften på knä.

Det är till förúndrandes, at i en fã liten ' stad, fom denne, ändå fã stort antal af andelige ' hús finnas, och ännú mer, at alle äro wackre, ' och en del wärkeligen prägtige, besýnnerligen ' öfwergår Fattighúset, eller det fã kallaðe ð Charité, ' de andre här i P^{to} S^t Marie; det är ansenligen ' stort, i en fyrkant býgt, och gården inúti med whit ' och grå marmor belagd, och mitt úti på den ' famme, en af whit marmor gord Wattknofst; ' Pelarne fom stå ikring gården, äro af whit ' marmor, äfwen fã

trappor och golf. Jnúti är ´ det wäl indelt, och alla defs tillhörigheter rätt ´ wackra, warande prägtiga målningar, och bilt- ´ húggerier ej sparde, hwarcken kring wäggar ´ eller úti tak.

På gatorne skönjas af Grámúnckar, äf- ´ wen fom Augustiner, en ansenlig Skara, alla tider om dagen. De förra gå með grå kiortlar ´ och kappor, fom räcka till median, och hafwa

[-]

[7.[15]

en rúnd plätt rakad i nacken, warande meren- ´ dels barhúfde, få framt ej alt för elakt wäder twin- ´ gar dem, at draga den wid kåpan fastfittande ´ húfwan ofwer [!] húfwúdet; och de fednare brúka ´ hwita kappor och kiortlar, äro äfwen rakade; men ´ nýttia merendels hattar på húfwúdet, däráf fom- lige les med fyra snibbar, och stúndom af röð Coleur, ´ och andre på två fidor, paralelt emot hwaran- ´ dra få úpfältade.

Wid en del af den här, längs förbi flýtanðe ´ floden, är útaf grof húggen sten, en wacker múr, ´ likafom en wall úpförð, med stora breda trappor, ´ at gå op och útföre, úttåt förseðd, på ena sidan ´ däráf, en lkön wattnkonft blifwit anlagd, hwilc- ´ ken fournerar ett extraorðinairt wattn, fom ´ mäft alle i denne Bayen anckrande lkepp för- ´ fe sig med. Det famlar sig genom ränlar i- ´ från landet och bärgen häromkring, och rin- ´ ner ftändigt genom faltfätte metallpipor[¿metallpiper], få ´ wäl át lands-, fom fiöfidan, och kan en hel ´ Båtslajt tomma fat, näftan útan bewär fyllas, ´ bara sprúnðen lättas únder piporne.

De wackre plantagier, fom finnas rúnt- ´ omkring denne staden, böra icke eller förgätas. ´ De äro ansenligen stora, och með höga jord- ´ wallar omgifwas, hwarpå femperwifwer i häckar ´ stå planterade. Jnúti fördelas desf terraine

[-]

[8.[16]

i tú, få att halffarten beftår af qwarter með långa ´ fångar för hwarjehanda forter jordfrúgter, hwilcka ´ af en mitt úti anlagð wattnkonft, fom i de dari- [!] ´ från gorde diken sprider wattnet út, wätkas; och ´ resten af en lång Allee, eller fnarare liten lkog, ´ fom bara är úpfylld af Citrone och Pomeran- ´ fe trån, hwars blad, nästan altid äro gröna, och ´ genom lin liúfliga lúgt, och angenäma lkúgga, ´ låcka en hop små foglar, därúti býgga sine bo, fom ´ með en lkön fång, oförlikeligen förlúfta alla när- ´ warandes öron.

Det korta wiftandet úti denne nøjifam- [!] ma staden, tillät ej at útspana alla defs märk- wärðigheter, fom útom de nämde, ännú læra wara långt flere. Inbýggjarne, till deras feder likna i öfrigit, dem, fom wiftas úti Cadix, och spares därför dit.

§: III.

Hwad Cadix beträffar, få är den icke allenast den största af de städer här ligga omkring Bayen, utan ock en af de förnämsta och rikafta handels- städer i Spanien, och fom en nyckel för detta riket på denne kanten; hwartill egentligen bidra- ger defs fördelagtiga situation, fom förmåt köningarne i Spanien, at i alla tider wara må- ne om defs conservation, och útwälja den, till en retraite, för West-Jndiska silfwerflottan, fom årligen

[-]

9.[17]

úpfyller denne staden, med alla de rika skatter, fom America frambringa. Dets belägenhet, fom ofwanföre blifwit sagt, är ytterst på ett finalt fan- digt näs, fom kiüter sig út i hafwet, och með falta landet är förenat genom Bron: Puento de Suaco kallað, under 36 grader 16 minuter nord- lig bredd, och 1:° 46'. wester om Lizards meridi- an i Ängland; hwilcket formerar en inwik, eller Bay, därúti några húntrade skepp kún- na ligga i säkerhet, för haftiga fientliga anfall, fast inläppet därúti är ganska farligt, för de hemliga, och i wattenbrún liggande klipporne Porcos och Diamanten, med flere, fom ligga i wägen, och ofta af obekante seglas på.

Icke desto mindre, få är defs goda hamn, samt det öfwerflöd här gifwes på alla waror, fom Spanien och WestJndien producerar, däribland äfwen de sköna Mexico dalrarne, de motif, fom ej allenast låckat en anfenlig hop útlänningar hit, at fätta sig ned, och handla, utan draga ock årligen här tilhopa en ansenlig myckenhet af skepp, från alla Europæiske orter; tú útom det, at spanska örlogsflottan, fom convoýeran [!] WestJndi-[(ff/ff>)ft] ske Couffardie flottan i ofredstider fram och tillbakas, gemenligen i denne Bay wiftas, och där har sitt feparate Skeppshwarff[-hwarft], få woro under den tiden wy här lågo, en fåmling, af diverfe främmande skepp,

[-]

10.[18]

fom Swenska, Danska, Hambúrgiska, Fransyska, Hollenska, och Malthesiska, hwars antal i fredstider af skottiska och Engelska fartyg, anfenligen ökas. Hela staden är omgifwen með en skön sten- múr, af en fort lös och röðagtig fanðften, fom på den- ne tracten úti stor myckenhet finnes, och går rúnðt omkring, jäms

wattubrýnen, únðantagande på den ´ sídan, där opgången är ifrån wattnet, inåt Bai-
jen; hwareft múren drager sig litet inåt, emedán ´ lanðet, ett stenkafts længð wið lag,
líkþom i en údde ´ lkiúter sig út; och federmera át landsídan, wið ´ den læ kallade
kongs-Porten, där fladen genom ´ ett smalt næs, þom dock genom en canal är genom ´
grafwit, hænger tilhþa, með det öfriga af halfön, ´ den ligger på.

Opgången ifrån síðídan, är ett litet stýc- ´ ke útom Wattporten, på den omtalte
úðden, þom ´ är útom múren, där en lþön, och i en halfrún- ´ del gående stentrappa
blifwit anlagd, på hvars ´ báða síðor, twenne hwita marmor pelare stá ´ úþrefte; með
inscriptioner på Piedestalerne, samt ´ Hercules, þom förmenes wara stadsens fúnðator,
´ emellan twá pelare, með mera, och ofwan på ´ twá bilder, úti Rommerk habit
klædde; Litet ´ dærifrán wið ingången útaf flaðsportarne, ses ´ ock en dýlik marmor
pelare, með en bild, þom þkall ´ föreställa, Cadix patron S^{ms} Serwandús, och till Hans
ára blifwit úþfatt

[-]

/11.[19]

Kring múren går en graf með winðbrýggor öf- ´ wer wið Portarne, þom twá
stýcken, af sten wæl gorde, ´ báde i rað wið hwaranðra äro úþförde, för den orfaken, ´
at det myckna folcket, þom stænðigt på denne sídan ´ gå út och in, ej lþola hindra
hwaranðra, eller förorfa- ´ ka búller i trængslen; dærföre tillætes ock icke, at gå ´ in
genom någon annan, än den porten, þom för ´ de ingående är destinerað, och út
genom den an- ´ dra, warandes detta læ strængt i agt tagit, at ´ om en af förlæende går
galit, nöðgas man af ´ den nærwarande wagten, þar force, wænða om ´ igen. Útom
defs, þom en starck vifitation, lþer på ´ de mæfta, þom pasfæra igenom, om de något ´
förbúðit, at föra in, (:hwaribland tobak eller snús, ´ wið fwært straff är förbúðit, föra
det ringesta útaf:;) ´ eller bringa någon myckenhet af penningar út; læ ´ kan ingen
gærna eschapera förbi, útan at blifwa ´ observerað, nær ej några möta hwarandra.

Innerst át Baýen äro múrame högt, með go- ´ da bröftwærm förfedde, (: hwarwið
múraðe wagtChú- ´ rar tætt tilhþa stá:) samt wæl stenlagde, læ man ´ með nöye på
dem kan promenera, och se alla ´ lþepp, þom ligga útanföre: Jnúti dem wið mar- ´
ken finnas hwælfde bodar, hwarúti allehanða gró- ´ na fæker och frúgter, líkþom i
gröna gången i stock- ´ holm fæljas; úttåt hafsfídan dæremot, äro de wæl ´ ej læ höga
eller breða, men i det stället finnas ledige

[-]

/12.[20]

platfer, emellan dem och húsen læmnade, af ansenlig ´ breða, þom dels með tredúbla
rader gröna træn, dels, ´ (:på öfra kanten:) með én hþ hwita på höga fötter ´ i rad

efter hwarandra fatte tråkors (:därföre befattnin-[!] 'gen gör sin bön:) fes befatte. '

Den lilla biten, fom hänger med landet tilho- ' pa, wið den omrörde kongsporten, är med lköna ' utanwärcken och grafwar útom hwarandra, befäkt, ' hwilcka dageligen mera ökas och wiðgas, få at efter ' alt anseende, staden på Landsfidan, fwärligen med ' fördel lærer kúnna angripas, och át fiön finnas ' átkillige fmå kaftel anlagde, fom St: Philippe och ' S' Sebaltian, hwilcket fednare ýtterst wid inläppet ' belägit, commenderar bayen med desf ingång.

Húru påliteligit redan år 1702, denne stað- ' fens fäftningswärk war, wifte Sig, då combinerade ' Engelske och Hollendske flottorne, den 26 Augustý ' samma år, únder ammiralerne Roocks, och ' Allemonds commando, kommo därföre, och i ' land fatte 15000 man landtmilice, fom Hertigen af Ormonð anförde, hwilcka förf't med hotelser ' till Gouverneuren Brancaccio, och sedan með wåld ' fökte twinga staden; men efter en månads fåfångt ' gorde förfök, med oförättade ärender måfte fara

Sin wäg.

Stadens útwärtas anseende, för de på Bayen ' liggande skeppen, fes i hosgående Tab: II, och angäen- ' de desf inwärtas beskaffenhet, få måste man tillfå, at

[-]

[13.]21]

den är tämmelig regulaire och wäl býgd. Så fnart ' en kommer in genom wattnporten, har man ett _ ' stort torg för ð Sig, med wackra och stora býgningar ' och kyrckjor omgifwit, och löpa átkillige gator, fom ' gå át alla kanter af Staden där tilhopa, faft de ej ' i någon längd continuera, útan mäft af andra ' twärgator afskåras, úndantagande de, fom gå jäms ' wallen. Den olägenhet, har man wid dem, áfwen ' här, fom förút om P^{ld} St: Marie blifwit nämt, at ' de äro ganske ojämne, och fölgagteligen wið wåt- ' wäder mycket orene, samt útom desf alt för fmala ' och mörcka, fom förorfakar mycken fwärighet úti ' en stor stad, och förringar temmeligen desf anseende.

Den är wäl býgder, med intet annat, än ' stenhús, om någre wåningars högd, hwaraf den ' nedersta merendels fes wara af hüggen grof Sten, lika ' den úti stadsmúrarne. Taken brúkas på dem, öfwer- ' alt platta, med stenlagde altaner ofwan på, fom ' hafwa en goð Skúgga, af någon darwið flående ' múr, eller annat dýlikt at man där med com- ' moðité kan taga frisk lúft, útan at bli stúcken ' af Solenes strålar, och de býgnader, fom ej äro alt ' för fmå, ha en stenlagd gård mitt úti. Rúm[m]en ' finner man inúti ej fjønnerligen meublerade, ú- ' tan framwífa Sig mäft tomma och höga wäggar, ' några hús likwål úndantagne, fom mycket för- ' nämt folck, eller útlánningar bo úti: andre ' fönster nýttias ej gärna, än de fom äro öppne

[-]

/14.[22]

med Balconer före, och är glaset dýrhet i Spanien or- ´ faken, at rútor och fönster däraf, på få få ftällen fin- ´ nas. Golfwen beläggas med fyrkantig húggen ften, ´ at hålla rúmmen få mycket mera fwala, i den starcka ´ fomarhetan, och fes inga andra eldsrúm, än fyr- ´ úngnar, som dock endaft brúkas i köken, och úpwär- ´ mes i starck köld, kamrarne, med glöðande kåhl úti ´ järngrýtor insatte, eller lägges lúdne[¿kúidne] Skin och hú- ´ dar under föttren. Öfweralt är fängkammaren ´ den innersta, och mörckesta, samt om dagen till- ´ flúten, få ingen wiftas där, om icke på wårds- ´ hús, hwareft i Spanien alt ej få noga får tagas

Bland de publiqua hús, som prýda denna ´ staden, räknas Biskopens residence, Inquisitions- hús- ´ fet, Auguftinernas stora kloster, med flere, alle store, ´ och wälbelägne býgnader; hártill komma átskillige ´ ansenliga och wackra kyrckor, som till antalet ´ berättades Skola wara 15 eller 16 ftýcken; dock lærer ´ med tiden öfwergå alla desfa, den nú under ar- ´ bete stående prägtiga Domkýrckan, som efter berät- ´ telse, i 15 år blifwit arbetad på, och ännú ej húnnit ´ få något tak öfwer sig; desf fúnðament inbegriper ´ en anfénlig widd, och är med twådúbla hwalf ´ under hwarandra, diúpt under jorden försedd; ´ alla pelarne gorde af hwit marmor, och pieðefta- ´ lerne, af helt swart marmor, största delen hade nú ´ húnnit, at bli färdiga, och höllos på att fättas úp, ´ jämte de öfrige tilhörigheterna, och hwað ännú fat- ´ tades, Skýndades dageligen med, och förfärdigades, i ´ a parte därtill býggde hús, hwareft marmoren få-

[-]

/15. [23]

gades fonder, och höggs út. Man har orsak af alla ´ omftändigheter at tro, det när den famma hinner ´ till sin füllbordan, lærer den blifwa mycket prägtig ´ och widlyftig.

Den nú imedlertid, och från álder warande ´ domkýrckian i Cadix, heter S^{ta} Crúx, och är på ´ gamla maneret, med en hop Zirater, útan |på| öfwer ´ portarne, samt en wacker trappa neder át gatan, ´ beprýd; Spanjorerna göra mycket wäsende af ´ den famma, för desf rika Zirater, och många ´ reliquier där förwaras, och hwilcka jag fant mö- ´ dan wärt, at bese; ibland de förra wistes ett torn ´ af filfwer, 10 alnar úngefärligj. högt från gálfwet, ´ 31/4 D^a bredt, och 5 D^a långt, nedan wið foten, som war ´ prägtigt arbetat i form af en piramid, och i diverse ´ etagier; öfwersta delen, har blifwit ditfkanckt af ´ Keifar Carl V; men piedeftalerna, som hade på alla ´ fyra hörnen, stora masfwa Silfwerlýcktor, är i fed- ´ nare tider förfärdigad. Detta torn fades brúkas i ´ stora procesfioner, då det föres ikring gatorne, af wis- ´ fa därtill förordnade personer, som 12 till antalet ´ gå inúti, och Skiúta ´ t fram. J annat chor bak- ´ om stora altaret, och affkilt från fielfwa kyrckan, ´ gömdes át- ´ skillige andre

rariteter och dýrbarheter, ' Såfom en gýllende fol, fúllfatt med alla flags ed- ' la ftenar och perlor, till antalet 9999, eller en min- ' dre, än tiotúsende, efter múnckarnas berättel[e[s>I]], hwil-

[-]

/16.[24]

ken i Madrid 1729 blifwit förfärdigad, fom den på- ' flående inscriptionen útwilte, och på wisla högtider ' fáttes fram på stora altaret, med en consacrerad ' Hoftie inúti, með mera. Af reliquier woro úti ett ' färskilt rúm eller Capell, därúti áfwen Cadix Bi- ' fkopar begrafwas, fem Skáp fúlla. De märckligaste ' af dem Skülle wara: en bit af Christi kors, fom i ett ' annat dýligt af Silfwer war infattat; en förgýlld ' Silfwer törnekrona, i hwilcken en tagg, af Chrifiti ' törnekrona fades wara insatt; en mýckenhet gam- ' la ben, och dödfkallar, famt små påsar och Afkar, ' fom múnckarne föregáfwo woro lämningar af ' Martyrernas, Onorati, Seberini, Romuli, och Pros- ' peri, med fleras kroppar, útom en hop annat, hwar- ' på förtekening innan för dören war úpsatt. Kýrc- ' kans |Skrúd| och [¿,] Múnckarnes mäsekläder, förwarades i ' någre fkranck, och máfte man billigt förúnðra fig ' öfwer deras stora antal och pragt. Consistoríum ' fom war ofwan på reliquie capellet, hade ingen märk- ' wärdighet mera, än at det med rödt damaft war ' beklät, och stoð mittpå wäggen en tafla, með Chri- ' fti lidande på, och twärtöfwer kýrckioläraren Hiero- ' nými bild, båda wäl gorda stycken. J farstúgún ' öfwer dören fågs den nú warande Biskopen i ' Cadix protrait[!], hwars namn är Thomas de Valli, ' och desf áfledne antecesfors, foð bredewid, på anð- ' ra wäggen.

Siefwa denna kýrckan, war inúti fúll með át- ' fkillige wackra målningar, och rúnt omkring omgif- ' wen med Chorer, och Altaren för färskilta Helgon; på

[-]

/16.[!17][25]

det störfra altaret, fom stoð främst, och war prägti- ' gaft, fatt på några alnars högd ifrån Siefwa Altare ' Bordet, Júngfrú Mariæ Bild af gips eller trä, på en ' förgýlld thron, klädd fom en Drottning, með en blå, ' fúll af gýllene kronor befröd klädning, och en kro- ' na på húfwúdet; de förbigående múnckar, búgade ' med otrolig wörndnad fig ned, för denne bild, hwilc- ' ket de ej gorde för någon annan.

[bläckstänk]

Det fom áfwen fýnnerligt är, med kýrckor ' ne i Spanien, framför i de andre Chatoliske länðer, ' är deras ringning; tý änskönt på en de äro _ ' stora torn, få ha de ändå helt små klockor, ' och när med dem ringes, fom mäft fker hela da- ' gen igenom, draga de dem rúndt omkring, ' útan at låta klockan falla fram och tillbaka,

fom annorftådes; hwilcket lätt i någon enda ´ftad i Franckrike brúkas, och af M^E MLR úti ´desf nouveau voyage du [!] France, kallas, egenteligen ´Spanska maneret.

Man bör wið detta tilfålle ej gå förbi, ell^E ´förgåta, at noget nämna om lättet af deras Gúds- ´tienst; tý ånskönt Spanjorerne äro ganska wið- ´lkeppelige, och en útlånning, noga måste agta ´Sig före, at wisa det aldraminsta föragt för deras ´religion, om han will úndwika ledsamheter, fom ´ofta kan gå få långt, at inquisition får úti fa- ´ken, då en Swårligen Slipper onåpft: få kan man ´ändå få innftålla Sig i deras böntúnder, Så framt _

[-]

/18.[26]

det S_Ker med modestie, och útan búller, och wara åskådare ´útaf deras andagt, fom efter mitt ringa begrep, týcktes wa- ´ra mycket liten, oagtat den nit och ifwer de i útwartes [!] _ ´måtto föka affectera. Wid alla kyrckodórar, stå stenkå- ´rill, lika fom wåra döpelse fúntar, úpfýllda með rent ´wattn, däröfwer Múnckarne läsa någon Bön, och kal- ´lat wigwattn; i detta doppa alla inkommande, få ´mans, fom quinspersoner och Barn, sitt ena fin- ´ger, och befrýka sig i pannan, och på hakan, famt falla ´få om hwarannan ned på knå, därest de Stå, få länge ´de willa afhöra mäsfån, fom de för altaren stående mún- ´kar, imeðlertid på latin förrätta, gåendes när dem beha- ´gar fin wäg, útan vidare ceremonie; om någon prädi- ´kan sker, fom gärna göres kort om godt, få förklarar ´Epistelen på en apart prædikftol, och Evangelium på ´en annan, och är detta orsaken, hwarföre man i ´Spanska kyrckorne finner 2^{de} prædikftolar, ftrax wið _ ´hwarandra, eller på hwar Sin Sida af |Stora| altaret. När ´barn döpas, fom jag efter flúten mesfa en gång feck fe, ´hafwa de Sýnnerliga Ceremonier, framför dem úti _ ´förfåmlingarne hos osf öfwas; tý förfht hålles barnet fram ´till dopet, af en mansperson, och Sedan bestrýker ´präften det fex gånger med wattn, och fidft med ol- ´ja, hwarwid ett stort brinnande waxliús hålles, fom ´Fadderen imeðlertid tager i hand, och fedan efter ´Slúten act lefwererar ifrån Sig, åfwen fom barnet, ´fom af en liten gåsle bortbåres från kyrckian. J _ ´farftúgúrne, eller wocknhúsen för kyrckorne, stodo e- ´fom oftast lik oplagde på en bår, med en öpen Chúr

[-]

/19.[27]

öfwer, famt 2 itånda liús, och en lýchta wid huf- ´wúdet, fom gaf mig anledning at tro, det Så með alle ´hår förfares (:i allmenhet:) innan de begrafwas.

Útom det, at alle kyrckor, med Mariæ·Bilder ä- ´ro fúlla, få stå här i många gathörn, å parte S_Kåp, með ´lampor före, och dýlika bilder inúti; åfwen búros helt ´

fimå fkap eller lådor útaf Samma fort kring gatorne, ' och tigdes almoser före, fom war en god födekrok, ' för den medföljande karlen, eller at jag fnarara må kal- ' la'n portoren, fom Skulle föreställa bildens procu- ' rator, men ändå ej war múnck.

Som wý woro júst i faftlagstiden här, fom al- ' la Catholiquer besýnnerligen celebrera, lå war alla hög- ' tidsdagar, ej annat till feendes, än procesfioner ikring ' gatorne, hwilcka alla, efter de merendels på ett lätt ' förättades, lå will jag korteligen anföra ordningen ' úppå en, húrú den Skedde, at däráf känna de ' andre; fört bars ett wift antal lanternor, með úp- ' tände liús úti, och ett stort tråkors; därpå fölgde ' några 100^{de} ja ftúndom 1000^{de} mansperfoner; i ' twenne rader efter hwarandra, fom en del hade, ' en med remmar öfwer axlarne fastfått och baktill ' på halfwa ryggen hängande läderpung, (:för hwad ' orlak de brúkade denne inbillade ziraten, wet jag ' ej:) mitt emellan delse gingo fimå gosfar, och fön- ' go: Sancta Maria amáre[¿amare]; Ave Maria &c, með ' fúll hals, och beswarades af de andre; därpå ' föllgde Júngrú Mariæ beläte, målat på en tafla ' fom bars, fom en fegefana, och með lanternor

[-]

/20.[28]

omgafs, hwarefter kommo en otrolig hop múnckar och ' papar, och Sidst beslöts hopen, af en ansenlig fuite ' qwinfolck; alla fom mötte en lådan procesfion, må- ' fte falla på knä, änskönt det war mitt úti orenligheten, ' och lå framt någon närwarande útlänning, i haft ej ' künde eschaperá úndan, målfte han útan genfågel- ' fe göra det famma.

Múnckar och präfter äro här úti ftor mýcken- ' het, och gå, fom úti P^{ld} S^l Marie, með kortlar ' och kåpor, famt rakade úti nacken. Augústiner- ' nernas [!] antal týckes wara ftöft, fom úti denne ftaden ' äga någre kyrckor[kr>kor], och ett anfenligt ftort kloster; ' och näft dem de lå kallade grå- eller tiggare múnck- ' kars, hwilcka brúka gråa kåpor, och antingen [gå] barfota ' eller með träfkor, famt með líne prädikningar, på púb- ' liqua ställen, fýnnerligen hos gemena peublet, weta at ' ställa sig in.

Publiqua[p>b] monúmenter fant jag ej mån- ' ga úti denne Staden, útom de förút nämde pela- ' re wid sídfidan útom porten; ett litet marmor ' altare, með ett crúccifix[¿f>c] på, och någre andre Zira- ' ter ftod på en Sida af múren, með påskrift: S^l Igna- ' cio de Lojola; útan twifwel úprättat till en heder, ' för denne bekante Jesuiste ordens ftigtare, och på en ' annan sída af Staden war en ftor wattn-konft _ ' af marmor, með en hop prýdnader, fom af det neði ' kring war úthúggit, lågs wara úpreft år ' 1642 i konúng Philip IV^s regements tíð; men wi- ' dare förekommo mig inga andra dylika allmenne ' Zirater. Både tilfålle och frihet felades mig, at få '

[-]

befe de útomkring förekommande märkvärdigheter, och inrättningar, besynnerligen wid Salttillwárkningarne, hwar- före denne tracten är bekant, och därföre kan jag ej el- ler nú, därom något [!]

Hwad stor ålder staden Cadix tillägges af Spaniorerne, och en del scribenter, samt húrú den af Hercules, och federmera Phoenicierna [!] skall wara Fúnderad, hwilcken förra ej långt därifrån till åmin- nelse af sin långa färd, i negden däraf úpreft sine stoder, och hwad lämningar af defs förfta fúnda- tion, straxt útan före det stället, der det nú ligger på, skall finnas, och ánnú wisas, jämte annat sådant, som det är en sak, som mera hörer till en fullkomlig Geo- graphisk och Historisk beskrifning, än till en berättelse, om de märkvärdigheter, man únder en refa observerat, lå gås det här med fög [!] förbi, och återstår endast, at i korthet anföra, det som i allmenhet rörer Spanjorernes lefnads sätt, och feder, lå wida det på lå kort tid, kunnat i ágtagas.

§: IV.

Spanjorerne tycktes wara ett mycket högmodigt och stortaligt folck, hwarjemte af andre tillägges dem beskýllningar för egenfinnighet, hämngirighet och i fýnnerhet stor lättia. Troligit är, at egenteligen den starcka hettan härftades, som mitt på dagen är odrägelig[(r₂/X>)]], och gör folcket; owige till stýft _ arbete, mera bidrager till det stifta, än sielfwa na-

[—]

/22. [30]

tionens natuell[!]; wist är likwäl, at man sållan skall se dem annat göra, de hetesta timmar om dýgnet, än gå och promenera, med gravitetisk air och gång, på Stadsmúren, då de mäta alla steg de taga, seende Sig helt noga omkring, om någon åskådardem, och Sugas de wara lå inbilske, at de tro alle af deras an- seende skola bli intagne. De måste finnas af en brunette hý, ordinaire wäxt, och helt fwarta hår. Manfolkens klädedrägt beftår gemenligen i en tún wäst, hwaröfwer kaftas en klädes[(X>)d] kappa af någon mörk couleur, när de gå út, och på huf- wúdet brúkas únder hatten en tún lärfts mysfa i hwardags lag; däremot då de wisa sig med någon ceremonie, lå finnes knapt[e>kn] någon, som ej har, en med gull eller silwfergaloner fúlsatt klä- ning, och wärja på sidan, hwilcket sträcker sig till de lägsta, lå wida möyeligit är, at Han kan förwärf- wa sig Sådant, därom de dock framför alt wisa sig måne[a/o/X>e], lå at en hantwárkare hálöre fwälter, än han är förútan en flik prýdnad; och har man således fwárt, at efter klädren, göra Skildnad på folcket úti Spanien, tý alla äro granne wid wisla tillfällen. Som Spaniorerne äro besýnner- lige för andre i flere omständigheter, lå wida de ock det samma úti

klädesmoder; itÿ de haf- ' wa en oförliknelig fmak för röd färg, framför nå- ' gon annan, och därför får man ej eller undra ' på, när man blir warse dem brüka röda plomagi- ' er i hatten, röda ftrumpor och stora röda op- ' flag på mörcka och äfwen helt fwarta kläder, með _

[-]

/23.[31]

mera, ja detta deras tÿcke går ock lå långt, at de ' äfwen räkna rödt Skägg och hår för en Skönhet, ej ' annorlunda, än hos Tÿskarna i början af 15^{de} secu- ' lo, deras keifare Sigismundus, blef för fitt gula ' Skägg och hår æftimerad at wara mycket wacker.

Fúntimbren[!] brüka mäst fine egne hår ba- ' re, antingen flätade eller klipte, och med en ' kamb úpfästade, famt fmå lifröjor, och därpå ' helt túnna kåpor. Enär de gå út, betäcka de ' Sig med fwarta regnðúkar, fom ej räcka längre ' än till miðjan[(i>j)], där de äro fäftade, hängandes ' däraf 2^{de} rimsor af en hands bredd, ned baktill, och fläpa efter.

Sennor och Sennora äro de characterer, ' fom tilläggas alle, få högre, fom lägre, och när ' man nämner ens namn, få måste Don eller ' Donna altid fättas före. En Spanior, ehúru ' ringa han är, prætenderar ändå, at heta _ ' fennor, äfwen[ç,] fom den bästa, och om det ej ' är mera, än en bonde, få tar han emot denne ' titúln, fåsom sig tilhörande.

Denna deras äregirighet, är ock orsaken, ' at de räkna alla handtwärck för neðriga, och ' därför äro útlänningar merendels, fom före- ' stå dem, och mycket få infödda; de fom i den[n]je ' ftaden wiftas, arbeta alla publicwt wið öppna ' dörrar, úti fine boðar, lika fom Chineferne, fom ' äro i únderfta wåningen åt gatan, och ha in-

[-]

/24.[32]

ga wärckftäder inúti húsen, fom hos osf úti Sverige.

J mat och dryck tÿckas Spaniorerne wara måt- ' telige, och nöija sig målt med allehanda gröna faker, ' och fisk, hwilcken öfweralt på Cadix gator med ' olja ftekes, och därigenom ftúndom en sådan elak ' lúgt förorsakar, få en owan däraf Snart kan fwima. ' Man Skall Sällan fe dem öfwerlasta sig með win, ' fkont det här finnes úti öfwerflöd, útan dricka ' de merendels rent wattn. Úppå wårdshúsen förftå ' de wäl at laga mat, få at útlänningar, fom áftún- ' da öfwerflöd därúti, för penningar wäl kúnna ' bli betiente, fast de fållan fielfwe äta ~~någre~~ [ç,]af [ç,]af] många ' rätter, hwartill jag dock tror, at den här mycket gäng- ' fe penningesiúkan, mera är orfaken, än at de i ' wärcket älska återhålligheten; tÿ at begärelsen ' ej felar, fer man nog, när de få, på andras bekoft- ' nad tractera sig, húru girigt de gripa till; och ú- ' tom defs fkonjes det

af deras myckna Skrýt, fom merendels går út på deras förmenta wällefnað úti mat &c: och hwarom öfweralt nog roliga hifto-rier finnas; doch detta bör förstås om de natio-nelle Spaniorer, och ej dem, fom från andre riken kommit, och här fatt fig ned, samt útgöra mera än hälften af denne stadsens inbyggare.

J öfrigit äro de medelmåttigt höflige emot främmande, samt weta wäl at taga Sin respect i agt, och wisa fin gravitet; änskönt de sielfwa tyckas wara mycket andäktige i Sin religion, lå

[-]

/25.[33]

tåla de ändå ej, at andre wisa någon föragt emot den samme. Musique lära de ej wara fallne före, åtminstodne hörde jag intet mästarstykke där-af, och hwad deras fång angår, lå war den i mi-ne öron ej Synnerlig behagelig.

J Cadix brukades mycket fållan häftar, utan merendels mullåsnor, fom wåre kallade bo-richor, hwilcke med allehanda bördor belastade drefwos ikring gatorne, och gåfwo ett försmädligt skrik ifrån sig. Lastwangnar, eller kärror med mycket höga hiul drogos af oxar, och wagarne hade inga kúksäten, fom hos oss, utan kútsken, fom körde, red altid uppå den wänfra hästen.

Denne staden war ock upfyllt, med ett anseeligt antal inwånare, lå wäl af Spaniorer, fom de från Jrlanð och Skottlanð öfwerflygtade, och lå kallade Jacobiter, äfwen fom ock Franso-fer, warande en stor del af den militiz här låg i guarnison Fransmän, hos hwilcka iag ej kunde finna något märke, till den, lå mycket omtalte antipatien, fom Skall wara emellan desse och Spaniorerne.

Till flút förgätes ej, at märkas, det ännú i Cadix ses, de metall stücken, fom af det här-wid, för några år sedan förolýckade och till Túrkiets definerade Swenska Skeppet, Sverige [i] blifwit bärgade, och ligga en del, jämte ett par

[-]

/26.[34]

mörsare, på ett batterie inuti Staden, och 6 stycken jämte en mörsare, med Salig konung Carl XII^{tes} inbúndna namn, och årtalet 1718, utanföre åt Sjöfidan, obrúkbare och fullärgade.

Den 13 Martý, under den tid wy lågo úti denne Baý, anckrade här Högloflige Compagniets, andra i år útfända Skepp: Freden kallat, fom gåt 22 dýgn efter oss ifrån Sverige, och pasferat igenom Canalen, hwilcket wy wid ankomsten, med 8 skott fáluterade; och på 27 i samma månad, kommo 6 st: af de stora Spanska

örlogsfkeppen tilbakas, fom d: 3 gingo ` hädan, at beledfaga de till WestJndien gående ` köpmans fkepp, till Canarie öarne.

§:V.

Wärt wiftande úti Cadix warade till d: 28. _ ` Martí, då wý lýftade anckar, och med en tämmelig ` contraire wind gingo dädan, hafwandes förút inbe- ` kommit úti Skeppet, alla erfoðeliga nödwändighe- ` ter för resan.

Så fnart wý kommo útúr bajen, fingo wý ` ftraxt en mera favorabel wind, fom jämte en wac- ` ker wäderlek continuerade, útan någon emel- ` lan-kommande remarquabel omständighet, ` till den 1 Aprill; då ett Skepp, blef observerat, fom ` låg emot osf, och i början togs för en Siöröfware, ` emedan wý nú woro[¿wore] úppå den högden, man borðe ` frúgta för dem; men Sedan wid annalckande be- ` fants wara ett Engelskt örlogs fkepp, fom af twå desf, `

[-]

/27.[35]

till ofs ombord kommande officerare, fades heta kie- ` fewer, och föra 40 canoner, famt commenderas af ` en Capitaine kallad Åbrägen.

De följande dagar blåste vinden temme- ` lig litet, och variabelt; äfwen ock war wädret myc- ` ket hett; den 8 Aprill kl: 5 om morgonen, fågs ` land útaf Canarie öarne Allagranca och Lance- ` rotta, fom wý seglade tämmelig när intil, på en ` Swensk mils distance úngefärligen, och föreställes ` deras profpecter i hosgående ritning, fådane fom ` de woro, då wý júst hade dem på Sidan om osf. ` Allagranca war liten, och bestoð útaf bara ften- ` och landbackar, útan at märcke till något grönt ` kúnde fýnas, och týcktes desf högsta külle, ýtterst ` på den Sydliga kanten fe út, fom den fordom ` warit en Vúlcan, och spútat[!] eld, emedan den haðe ` en wid och temmelig fwart öfning ofwan på. ` Lancerotta låg langre[!] bort, och wiste fíg bärgig ` och ojämn, famt nog ftörre, än den förra. Wý ` pasferade dagen därpå, eller d: 9, Fortaventura ` förbi, på en längd af 4 Swenska mil ifrån osf, ` och blefwo d: 11 om morgonen warse, Grande Cana- ` ria och Teneriffa, de twenne Sidfta, och Sydliga- ` fte af Canarie öarne, fom ligga mitt emot hwar- ` andra, dock få, at distancen emellan, formerar ` ett tämmelig widt fúnd, af 4 Swenska mils bredd ` wið lag, därigenom wý pasferade. Grande Ca- ` naria, fom gifwer alle de andre öarne namn, ` hade wý på wenster om osf, defs land war ganska

[-]

/28.[36]

bärgigt, och högt, få at fkýarne gingo ända ned ` och betäkte de blåa och fptsiga bergsküllarne. ` Teneriffa fýntes däremot ej alldeles få ojämn, ` dock felades därpå ej

eller någre bärg och höjder, ' befynnerligen feck jag därstädes fe, det lå wida ' bekanta, och för sin högd af lå många auctorer ' omskrifna Pico de Teneriffa, som en del welat ' hålla för det högsta i werlden, och berättat lko- ' la vara några mil högt. Det war med ' moln öfwerhölgt intill folenes úpgång, då defls ' spits wifte sig i form af en conus, eller det ýt- ' tersta útaf en sockertopp, helt högt ofwanföre ' de nedre lkýarne och molnen, hwilcka lå alde- ' les betäckte den öfrige delen, at man knapt ' fkülle kunnat trodt[¿trodt], det något bärg war neðan- ' före. Den nämnde toppen, som fýntes, war helt ' hwitrandig, och gläntsande som Silfwer, när ' Solen lken därpå, hwilcket en del trodde vara ' gammal fnö, som ej künde smälta, för den starc- ' ka kölden på desf högd skall finnas, och andre ' höllo före komma af strålarnas reflexion. Om ' ett par timmar förtog lkýn aldeles prospecten, ' och wý lågo ej det ringesta mera därútaf, lå ' länge landet war i figte, afritning härpå, af- ' wen som Grandē Canaria wisar Tab:|IV.|

Den 12 Aprill, begynde den beständiga ' NordOst winden at blåsa, emellan 26^{te} och 27^{de} ' Graden af nordlig bredd, och continuerade in- ' tills wý woro på 6 grader norr om linien '. ' Af alla resebeskrifningar, och relationer är nog

[-]

/29.[37]

bekant, húrú emellan tropici städse ett och sam- ' ma wäder blåser, nemligen NO^l nord om lini- ' en, och SO^l ifrån 1, 2, 3 à 4 grader nord, till 25 à 27 ' D^o Syd om æquator. Orsaken till denna de- ' ras oföranderlighet, hafwa wäl åtskillige bú- ' dit till at undersöka, dock twista de mästa na- ' túrkunnige ännú därom, och är en fak, som ' därför lämnas till deras vidare ompröfwande; ' hwad vår refa beträffar, lå pasferades d: 14Aprj: ' Tropicus Cancri, d: 17 D^o woro wý mitt under ' folen, då hennes afwikning från æquatorn ' war 14 $\frac{1}{3}$ grader, och den 5 Maj om morgonen ' under æquinoctial linien, hwarwið alla, som ' den ej förr pasferat, efter gammalt siöbrúk ' måfte pligta, eller hönsa, som siömennerna det ' kalla.

De märckeligaste útaf naturens under- ' wärk, som på den nordliga sidan om lini- ' en förekommo osf, beftodo i en hop fiskar och ' foglar, owanlige uppå wåre orter. Af de för- ' ra woro i fýnnerhet, de nog bekante flýganðe ' fiskar, som alla relationer omtala [och] afrita, af- ' wen boniter, som äro goða at äta, samt ' Haýar, hwilcka för sin glúpskhet, fasliga gap, ' och wasfa tänder, hwarmed de attaquera ' hwad dem förekommer, äro nog kunnige, och ' därför[!] med skäl kallas siöhúndar; af dem fölg- ' de stúndom hela hopen efter lkeppet, och fånga- ' des en och annan, som woro ansenligen flora,

[-]

/30.[38]

och hade ett mycket groft och tranigt kött; Túm- lare; Dolphiner och jag wet ej alt hwad för diver- se forter fågos ikring Skeppet i wacker wäder; men besynnerligen flöt förbi, ett flags Fisk, eller fiödiúr, som jag ej kan påminna mig, att för hafwa hördt talas om, och tycktes stå lika en liten halfmåna öfwer wattnet, af en blekröd, eller blågtig couleur, samt af våre siömän kal- lades By de winds feclare, och på hollenska Besanties, wisande sig endaft, som jag observe- rade på 8^{de} 9^{de}: 10^{de} och 11^{te} graderne norð om linien, utan at de på något annat ställe feder- mera fågos, som större delen af de andre näm- de fiskar, som funnos öfweralt, lå wäl på denna, som andra fidan om Africa. Af de fog- lar wy blefwo warfe, förekommo en fort flora swarta och hwita under búken, með spetsig tiert, och långa wingar, på Ängelska man of war kallade, jämwal Tropic Foglar, som ha en lång útfående fieder i tierten, och där af igen kännas, utom Bobies, Silfwer-fog- lar, Albitrosfar, med flere andre, hwars beskrifning den föresatte kortheten, ej tillåter at an- föra.

Den 7 May hade wy den olyckan, at vår förstång, jämte storbramstång gingo öfwer bord, för en hastigt kommande bý, i hwil- kas ställe dock nya, den påföljande dagen

[-]

/31.[39]

åter blefwo úpsatte igen, och den 23 pasferades tro- picus Capricorni, hafwandes wy utan de ofwan- nämde fiskar fedt åtkillige lå kallade Nord- kapare, som äro en fort små hwalffiskar, af 2, 3 och flere famnars längd, hwilcka stú- dom hela två dagarne fölgde med skep- pet, då de igenom ett hål, de hade oppå húfwúdet, sprúte með en förunderlig _ forçe[¿forçè] wattnet i wädet, lika som åtskillige wattkonster eller jettes d'eau, warit omkring os, hwilcket låg rätt artigt út.

Då wy woro under 29, à 30 graders Sydlig högd, fingo wy úti ansenlig myckenhet se en fort foglar, som útaf våre siömän kallades: Caps dúfwor, efter man ej ser dem för, än på samma högd, som cape bonne esperence wið lag, eller något däröfwer, och i storlek jämte Ikapnad tämmeligen likna lanðdúfwor. De blifwa úti resebeskrifningar gemenligen Pintados[¿Pintades] nämde, hwilcket namn de ock med Skäl förtiena, emedan de äro helt bro- kúge, och likafom målade. Capit^e Dampier i sin resebeskrifning till nya Hollanð, har bå- de afritat, och útförligen beskrifwit dem, och de- ras färskilta forter; wy blefwo dem warse, på 39 à 40 graders Longitudo wester, och öfwer 80 D^o. Öfter om goda förhoppnings údden, som de ständigt wifte sig för os.

[-]

/32.[40]

På 25 graders Sýdlig högd, úphörde SO^h winðen eller pasfaten, och woro windarne härifrån, ända in- till Cape variabelé[!]. Om natten emellan den 14[5>4] och 15. Júný fingo wý grúnd, med 150 famnar, på banken som fkiúter fíg út ifrån cape bonne Esperence, och den 15, rákade wý ett hemgående Hollenskt Skepp Batavia kallat, commenderat af Capitaine Gerdt van de Leuw, hwars ena stýrman, som wa- rit i år úti Canton, berättade, det ett Swenskt Skepp låg där öfwer, och at 3 woro hemgångne åt Sverige; de togo annars bref hemåt med Sig, och när wý Skildes åt faluterade osf med 9 Skott, hwilcka wý med 8 betackade.

Det bör observeras, at denne tiden på året, som här är winter, gemenligen weftanwädret blåser, på högden af cape bonne esperence, och några grader Sýdligare, och det få starckt, at wý hela refan ej haft stýfware winð, än nú e- mellan caps bank, och ön St: Paul, som tages at ligga i S^o lat: 37°:55, och öfwer 53 - grader i longitudo, öfter om Cape.

Den 15 Julý passerades åter Tropicus capricorni, 55 dýgn efter det wý Sidft, wester om Africa farit öfwer den samma, och samma dagen började SO^h winden at blåsa. Den 17 hån- de den olyckan, at gåslen Jöran Neumarck, föll af bramrán i fiön, och änskönt jollen blef frax útlätt, war för den starcka fiön ej möyeligit, at hinna hielpa'n, innan han geck únder.

[-]

/33.[41]

På denna sidan útaf Tropiken, wiste Sig sam- ma flags Foglar, och Fiskar, som wester om cape, jäm- te, jämte [!] någre andre forter af de förra, hwaraf i- bland fångades. Den 22 Julý om morgonen bittiða fågo wý åter ett hollenskt Skepp, som kom feg- landes samma cours, som wý, och klockan 6, när det blef liúsare, fýntes landet af ön Java, fen wý på 37 dýgn feglat från banken útaf cape, och ej fedt något land på 101 dýgn, nemligen, ifrån den 11 Aprill, då wý fídst förlorade úr fígte ön Teneriffa.

§:VI.

Wid närmare annalkande intill landet, fants det wý woro något oftligit om Java húfwúð, och peylades Wincoopers Bårg i NW^h ifrån osf, därpå wý efter middagen fingo i Sigte, Trowers och Clappers ö- ar; den förra fýntes låg och ojämn med små-[små] Skog på, och den Sednare äfwen Skogwúxen, samt temmeligen hög, besýnnerligen úppå defs wálf- ra ända: de týcktes wara en swensk mil wid lag belagne ifrån landet útaf Java, och distancen emellan dem bágge kúnde räknas inemot 2^{de} mil. Den 23 om morgonen, fýntes yttersta úðden útaf ön Javas wálfra ända[(e/X>)a], som är ett högt bårg, hos fíöfarande bekant, únder namn af Ja- va húfwúð; desf afritning nord ifrån Skeppet, föreställer hosgående Tab: \diamond på två fw: mils

[-]

/34.[42]

längd ifrån fkeppet, och då wý kommo när- ' mare intill, framlýsta[!] gröna landet, fäwäl útaf ' ön Java, fom den twärtöfwer liggande Prince is- ' land, eller ö, och kommo wý då in, úti det få be- ' kanta Straet[oStract] Sonda, eller Súnda.

Detta fünd, fom öpnar pasfagen för de ' de flöfarande, till Asiens mest öftliga länöer, kallas ' det Sondiska Súndet, och de tri näst omliggan- ' de stora öar: Java, Súmatra, och Borneo, de ' Sondiske öar, antingen at Súndet fått Sitt ' namn útaf dem, eller de af Súndet, hwilcket, ' än är oafgort, Skönt en del mena, at fíaden ' Bantams hamn, fom de Sejja kallas Sonda, ' är úrprúnget till detta namnet. Det börjas _ ' wid det omtalta Java húfwúö, och Prince islanö, ' emellan hwilcka ingången är på 6 $\frac{1}{2}$ grads Sýd ' latitudo, och sträcker Sig i NO^l emellan Java ' och Sumatra, intill húken af Bantam på ' 90 Engelska mil, eller 1 $\frac{1}{2}$ grad. När man seg- ' lar härigenom håller man Sig gärna únder ' Javanska landet, fom här går temmeligen o- ' jämnt, och útfträcker fig i åtskilliga úddar, ' emellan hwilcka stora Baýar, eller wikar äro; wa- ' randes annars rätt grönt och wackert, och með f'kog ' helt tätt bewúxet, fast på f'omlige ställen också hö- ' ga bärg finnas.

Emellan defs förfta och andra údde, forme- ' ras den Så kallade NewBaý, i hwilcken gemenligj.

[-]

/35.[43]

alla hemgående Oft-Jndiska Skepp anckra, wiö den ' därúti fituerade lilla ön New islanö, till at fourne- ' ra sig med wattn för resan, fom här på landet ' fås rätt goö; och twärs öfwer ligger Prince islanö, ' den största af alla öar i detta fünd; fom är ' Skogwúxen och mycket ojämn, famt tämmeli- ' gen hög[lå>hö] på nordliga ändan, men däremot lägre ' på den andre húken, útom hwilcken en hop f'må ' f'petsiga klippor stå öfwer wattnet úti en raö efter ' hwarandra, fom denne útritning, mitt för ön ' aftagen, wisar.

Ön Cracatou ligger mitt emot tredie údden ' af Java, och består af en hög külle, fom till Skap- ' nad alldeles liknar en af de stora konúngshögar- ' ne wid gamla Upsala; och den wiken, fom går ' emellan 3^{de} och 4^{de} húken af Java, kallas ' Peppar-Baijen, af de på landet belagne höga ' bärgen, i Sjökorten pepparbärgen nämde.

Kj: 8 om aftonen anckrades úti 20 famnar ' wattn, inúnder det landet af Angri, fom är fitue- ' rat, emellan Javæ 4^{de}- och Angri- údde elF point, ' hwarwid observerades, det flrömmen fatte helt starkt ' únder wester; och den följande

morgonen, eller d: 24 _ ' när anckar lÿftades, war winðen lå liten, at den með ' möða kúnde stoppa emot strömen, därföré[(X>)e] útan at ' hafwa fÿnnerligen avancerat, det åter eftermiðda- ' gen (:andra gången den dagen:) kÿ: 4. p:m: måfte ' fállas úti 30 fam^t grof Sand grúnð, när intill ' landet, fom stoð fullwäxt með Cocos och andre trån.

[-]

/36.[44]

Ön twärs i wägen, af sin Situation, efter den ligger ' júst i paslågen, lå kallað, bar NW^t ifrån osf, war myc- ' ket ojämn, men helt grön, och Toppers hottie, eller fom ' Engelsmennerne nämna'n, The botton, famt Brabanðs ' hottie, på engelska, the cape, (:fom äro små kúllrige ' öar eller klippor här belägne:) lågo då, den förre ' i NNO^t och den fednare i ONO^t ifrån osf Situ- ' erade.

Så wäl den 24, fom följande dagen, fÿntes lå ' fnart det mörknade eldar, fom lÿste öfweralt ifrån ' landet, hwarmed Javanerne willa fördrifwa ifrån ' sine boningar om natterne[!], tigrar och andre wil- ' diür, fom här i myckenhet finnas, och lågas _ ' Skÿ för det fom lÿser. Efter wadret[!] war fult, och ' wÿ d: 24 ej stort avancerade, útan mäst lågo ' ftilla, lå kommo, lå kommo [!] Javaner ifrån _ ' de omliggande strander omborð till osf. Deras ' båtar de foro på, woro större delen helt små, och ' ganska små, famt spitsiga i båda ändarne, ' och merendels úr en flock holkade; de búro knapt ' två man, och hade en ftällning paralet með ' båten, fom på ena sidan låg út i watnet, till at ' hålla'n úppe, lå den för sin småhet ej Skülle ' ftielpa, warande årome, fom små Skoflar ' gorde, hwarmed de fom Sútto úti, mycket fort ' plaskade i wattnet, än på den ena, och än på den ' andra sidan; en del woro större, með Segel útaf ' mattor úppå, famt orðinairt, fom våre båtar ihop- ' timrade útaf bräder, och de Javaner, fom foro úti

[-]

/37.[45]

dem, och kommo till vårt fkepp, woro af en medelmåttig ' ftatur, lågo temmeligen feta út, och hade en koppar- ' brún hÿ, með kort och merendels kúlrigt hår, fom ' war fwart lika fom lkägget, och ögonbrÿnen, bred ' och platt näsa, famt stora öron och läppar, hwil- ' ka fednare woro på en del röða, likfom[(s>)] de warit ' með mönja eller zinober befrúktne, hwilcket kom- ' mer af den myckna Pinang de túgga, fom ' är en composition útaf Areque kärna, och Betel- ' blað. Denna frúgt de kalla Arequa, är liten ' och rúnder, lik en pomerantz, með samma couleur, ' och innehåller en kärna, fom till figúr och stor- ' lek allðeles fer út, fom ett múskott; útaf denne ' kärna tages en fierdepart, och jämte litet ' kalck af en fort múslor, lägges inúti gröna blað ' af

Betel, och túggas få tillhopa; hwilcken mas- ´ fa kallas: Pinang, Tjúnang, eller ock af bladet ´ fom är útom, Betle eller Betel, warandes i brúk ´ hos alla orientalska nationer. Det har en ´ fkarp smak, och fcall förordfaka en god lúgt; ´ färgar läpparna och fpåtten på omtalte fått, ´ famt fcammer alledes bort, och fwártar tän- ´ derna. Hwad för öfrigt Javanernes klädeðragt ´ angår, få gingo de jag fåg, helt nakne, och ha- ´ de ej mera, än ett escharpe ikring lifwet, och ´ fomlige ett kläde om húfwúdet, af blå- eller röð- ´ randigt Bengaliskt bomúls lärft; de fom týcktes _

[-]

/38.[46]

wara förmer än de andre, brúkade en öppen natt- ´ ráck, hwilken rákte till knän, af famma fort týg, ´ och hade úti Escharpet, fom war fom ett bálte ikring ´ lifwet, en roftig dart i en träslida, därmed de prá- ´ lade, och ikring húfwúdet få mycket af det randi- ´ ga lärftet weklat, at det fåg út fom en Türkisk ´ túrbant; en del af dem hade fmort klapper olja ´ i fñnen och på armarne, famt bröftet, antin- ´ gen at de inbillade fig därmed wara fñnerligen ´ granna, eller at de gorde ´ t för annan orfak; ´ men de lúgtaðe få illa däráf, at man ej útan ´ wámjelse kúnde komma dem nära.

De förde ombord till Ofs allehandæ förfrisk- ´ ning, fom Höns, ägg, fkillpaðdor, brúnt focker i ´ fma rúnða kakor, och átskillige frúgter, hwilcka ´ enðaft wancka i det warma climatet, woro _ ´ Cocos-nötter, fom de kalla klappa, eller Clappernötter ´ och nog äro bekante, äfwen fom Paplimúser, hwilc- ´ ka äro nästan stora fom pompor, till form och ´ lúgt, fom pomerantzer, och af en citrongúl färg, ´ með röðagtigt kött inúti, fom fmakar sötfúrt _ ´ och förfriskanðe, famt har ett mycket tiokt fkal ´ útikring; Potatoes; Pisang, en söt, gúlagtig, och till ´ figuren aflång frúgt, (með ett túnt löft fkal útom fig,) ´ fom wäxer på tämmelig höga träð, hwars stammar ´ äro löfa, fom kohlflockar, få de kúnna ätas af får ´ och andre kreatúr för foder, och ha långa, fpetsiga

[-]

/39.[47]

och temmelig breda blad, fom i form af en krona ´ fitta op i toppen, och wäxer frúgten i klaser eller ´ knippor innom dem, liknanðe annars till figú- ´ ren palmträn; desfe pisang-bladen, äro också ´ helt tätt ádrige, och dela fig efter famma áðror ´ emot wintren, få de fe út, fom de með sax woro ´ klipte fom frantfar; með átkilligt annat. De ´ wille intet hafwa andra penningar därför, ´ än hela fpankska Piastrar; men om man wille gif- ´ wa dem gamla lintýg, Eldstål, Speglar, Nålar och ´ dýligt, få togo det mycket hålldre emot; De ta- ´ lade Maleiska och hade ett roligt útfpråk; få- ´ gas annars wara den Mahomettianska religion ´ tillgifne, och äga átkillige Mosquee,

förðelas äf- wen i wisla diftrict, som hwar och en äger litt öfwerhúfwúð, som fkipar rätt ibland dem, samt opbär och till rådet i Batavia afflefwererar[(ererer/X>)ererar], den årliga fskatten, som de äro pålagde at betala till desse fine Herrar, Hollendarne, >ne,] till hwilcka måft he- la Javanska landet är fskatt fkyldigt.

Den 25 Júlý, om morgonen lyftades ankar och war mäst fullt; kj: 10 F: M: hände den olyckan, at Matrosen Pett^e Krisman, som owetterligen följt med fkeppet från Götheborg, och i Cadix förft blef förhýrd, föll af fidan i fiön, och af den starcka strömen straxt drogs únder wattnet, fskönt man på ögnablecket, böð till, at hielpa'n. Eftermið- dagen anckrades i 20 famnar wattn, mitt för

[-]

/40.[48]

Nord-Island, som ligger únder Súmatra-landet och är en jämn, med gröna trän bewúxen ö, warandes wý nú útúr fraet fonða, och den 26_ fingo wý i figte öarne två Bröder, som af fin likhet på ett par fwenska mils diftance fådt det namnet; när wý kommo dem litet när, få go de något olika út, efter denne ritning, Tab: |VII. fig:| och woro füllwúxne med små grøn fskog. kloc-!/:| 3. p: m: måfte ankar fällas, efter winðen war få liten, at den ej kúnde fläppa den starcka Westliga strömen här gick, och lyftades d: 27 igen falt wädet ej blåste stort, och strömen fatte osf af emot wester; middagstiden lågs ett fkepp efter osf, och qwällen anckrades i 7 1/2 famnars grúnd. d: 28 blåste litet opp, och wý fingo i figte det fkeppet, wý i går blefwo warse, som fants wara Höglöf; Compagniets fkepp Freden, därför fegel minfkades, at wänta't in, och anckrades om af-tonen, kj: 8 tillika med det samma i 6 f^e lergrúnd.

Wý fingo då höra, at de den 10 Aprill gådt i- från Cadix; samma dag, som wý, pasferat linien, och en dag efter osf, kommit in i fraet[çfrac] fonða. Den 29 om morgonen lyftades ankar úti Compagnie med Freden, och lågo Lucipara, som är en ö, belägen just úti ingången, af det fúnd, som går emellan öarne fumatra och Banca, dels figur fes tab:|VII.fig:2|och fýnes helt fskogwúxen och ojämn

[-]

/41.[49]

hafwande på fin wänstra sida, ett stort och långt grúnd, hwilcket till en del står öfwer wattnet. Wý fingo därpå Súmatra och Banca i figte, och kommo in i fraet Banca, hwarest wý om aftonen anckrade wid öarne Púlo Nancka, mitt i detta fúnd, únder landet af Banca belagne, och därpå d: 30. med en täm- melig god wind avancerade till útgången af fraet Banca, falt wý för den tillfúndande natten ej

driftade ofs gå längre, utan måfte anckra, efter wý ´ annú ej woro förbi den hemliga klippan Friedrich ´ Hinrich, som júft i defs öppning, i sielfwa farwagen[!], ´ skall ligga 1 $\frac{1}{2}$ fam^t under wattnet.

Landet som wý lågo på båda sidor om osf här ´ i detta fündet af Banca, war ganska lågt och ´ jämt, befynnerligen på Súmatra siðan, samt ´ fullwúxít med lkog; på ön Banca woro ej flere ´ än twánne högder, hwaraf den ena låg júft half- ´ wägs i fündet, och kallades Lallari bärg, och den ´ andra allra ýtterft på defs norra sida, Monipin ´ nämdes. Det är annars mýcket farligít, at segra ige- ´ nom detta fúnð, för en obekant, för defs många Banc- ´ kar och låga wattn, befynnerligen, som man i början ´ måfte hålla sig i 3 och 4 famnars wattn, tills man ´ kommer grúnden förbi, då det blir diúpáre; och ´ har man ofta exempel på skepp, som här itaðnat ´ på grúnd, och med flor móda kommit af igen, som ´ nú hände på hemrefan með en Hollensk Chinafarare

[-]

/42.[50]

hwilcken en dag efter ofs kom därin; strömen går ock ´ här ej mindre starckt, än i fraet fonda, och observera- ´ des, at den stúndom fatte SO^l, och stúnðom Norð- ´ ligt under den tid wý foro därigenom, och lågo ´ för anckar.

Den 30^{de} Júly, när wý annú woro därúti, ´ blefwo wý warse under Súmatriska landet, en li- ´ ten Wattungwirfwel, som fýntes helt mörck, och hopa- ´ hängande med lkýn |och strákte sig ned i wattnet|, där den widgade sig ansen- ´ ligen út, som en qwaft, och með stor fárdighet drog ´ det með sig úp; dock som Áskan júft i det samma ´ dúndrade, förgeck den, innan Han hant blifwa ´ något stor. Hollendarne kalla en fådan: Hoos, ´ och de som fara i meðelhafwet, eller på fraet: Tra- ´ vatt, Engelsmännen: Vaterfpout, Fransoferne: ´ Trombe de la Mer, och wåre siömán nämde den: en ´ wattnslanga eller skýðrag.

Den 31, om morgonen, lýftades anckar, och ´ wý kommo med en god winð, lyckeligen úr fún- ´ det af Banca, samt mot aftonen lågo öarne, siú- ´ Jsländer kallade, áfwen som Pulo Taýa, och ð: 1_ ´ Augustý pasferades linien andra gången, jämt ´ 89 dýgn, sedan wý förfta gången, Wåfter om Africa ´ krýtfade den samma, at tala efter siömanswis. ´ Skeppet Freden, som war med i följe, hölt af ifrán osf, ´ få at wý om två dagar förlorade henne úr sigtet; ´ imedlertid började SW^l Pasfaden, på 6 graders_ ´

[-]

/43.[51]

nordlig bredd at blåsa, dock lå, at haftiga wäder- ´ ilningar eller býar, och frömkokningar esom- ´ oftast medföljde; hwarpå wý d: 12 Augústi, om ´ morgonen,

fingo fe ön de Prata, hwilket war · få mycket mera emot förmodan, som den på · de ordinaire fiöchartorne, låg öfwer ö grader · Ofiligare nedlagd[*i*t><d], än den nú fågs i wärcket wa · ra. Den war liten, låg, helt jämn med grönt · boscage bewuxen, och hade på ena sidan ett · långt ref eller gränd; desf veritabla situation · efter accurat räkning, och observation, fants úti · Nord lat^o 20°: 31'. och meridian distance ifrån · Monipin, 8°13' Oft. Den 14 Aúgústý, om mor · gonon, fågs ett Hollenskt skepp förút, och k_j: 6. · land af China, samt ett par timmar därpå · Compagniets skepp Freden. Wý fingo med stort · beswär en lotz omborð, som fölgde osf innomskärs · emedan wý woro något Öfter om öarne Ladro · nes, och rätta inläppet till Cantons riviere, och · ankrade änteligen k_j: 7 om aftonen, wið · údden af Lantao, eller tri fötter, som ligger · twärs öfwer Macao, och befår af tri höga bärg, · däreft wý för brift, af en annan, och om rivie · ret kunnig lotz, (:emedan den förra war bortgån · gen:) den 15 måfte ligga stilla, då våre Herrar · SuperCargeurer, med Eschaloupen gingo från osf

[-]

/44.[52]

till Macao, och den 16 kom wäl lotzen omborð, · men wädret war mäst fiult, få at ej förr, än den · 20, om morgonen, anckar fäldes wið Bocca Tigris, · som är ett trångt fúnð, bewarat på ena Sidan · med ett batteri ned wid wattnet, och på den an · dra, med ett litet ovalt ftenkafel, som ligger · på en liten ö, däriifrån wý fingo någre Chi · neser, som skulle följja med Skeppet till det · kom opp, hwarpå den 21.[*i*Ø] Augustý om mor · gonon, Gúdi lof! wý ankrade wið Hwam · pou, som är som en reðd för Canton, och blef · wo af alla där liggande skepp waluterade; fe · dan wår refa ifrån Sverige påftåt, jämt úti · 6 månader och 26 dagar, och wý under den · tiden, alt tilhopa räknat, efter loggboken fe · lat, 18182 Engelska, eller 3182 fw: mil wið lag.

§:VII

[...]

8.2. Dagboken (UUB:X390)

[pärmnsidan][2a]

[etikett]

Uppsala Univ. Bibliotek [tryckt]

X. 390 [hskr]

[tomrader]

Köpt på auction efter Lüdeke 1840

[tomrader]

[-]

[i][2b]

X390

{inklistrat papper med låntagare och föreskrifter}

[-]

[ii][3a]

[tomsida]

[-]

[iii][3b]

Extract úr útreðnings Boken fr: Götheborg
för Skeppet Hoppet.

19: liggare och 2 oxhúfwúd rent Salt kött–
wäga 934:£££:17:££ netto

4: Liggare ren Salt fläsk. wäga netto: 127:£££:3££

1: Fath Húfwúð och Rýgg.

7: Oxhúfwúð Hals och Lægg.

4: Kiftor Talgliús[çTalgliúf]. wäga. 40:£££:11:££.

12. oxebringor rökta och 24 D^o Túngor &[ú] 12 D^o Skinkor

2. ankare Swinister. 6 ½ ankare niúrtalg.

1 ½ D^o Swinfötter

9: halftúnnor Smör för besättn. 62:£££: 17:££.

15: fierðingj; D^o

7: halftúnnor. 8 fierðj; Engelskt hwetmiöhl.

4. T[£] Sill.

3: Fath Spanskt Brenwin. 1 oxhúfj. Ettica

11. T[£] Spanskt Salt. 11 D^o Franskt D^o

1 Túnna með 304 1/2 ££ †tiä†rpets[†há]

1. T: Röðlök. 1D^o Potatoes. 1 D^o morötter

18 Sk£££: 3£££. 15££: Stockfisk.

365 ½ ££: Swiskon.

160 ££: Veneð. Twål. 1. Túnna Specerier

100: ££: Socker i 14 Toppar.

56. St: Salta oxtúngj.

11: £££. 2. ££ Smált Talg

10. Oxhúfj. Swenskt Brenwin

3. kistor með 240 Boutteiler hwitt win

15: D^o með 1200 D^o rött win

16 St: Oftar à 12 £££: för Besättn.

26: D^o __ 15:£££. för kajutan

20: Packtúnnor Erter

28: D^o Korngrýn.

[-]

[iv][4a]

300: £££: SkeppsBröð i 58 Túnnor

53:£££. 11££. kajute D^o

2. halfahncar Rofolja

2: D^o Linolja.

100: £££. Pouðer focker.

20: ££: Rúsin

5: Centner mousquet krút

150. fylða hanðgranater

12. Packor Engelska kläðen. 4. à CC. 8N {SO+IC} :s [hjärta med kors över där bokstäverna är inskrivna i fyrkant]

1: D^o Swenska kläden {SOIC} [monogrammet]

11: Sk£££: 3: £££: 8. ££. Järn.

5: Kistor káhl

Papper för Capitaine 2. Ris. 100: pennor

Lefwanðe Creatur.

2: St: Oxar. | 1: St: orne | 10: St. ändor.
 1: _ Ko | 2: _ Súggor | 19: _ kalkoner
 21: _ Galtar | 40: _ Gäsf | 27: _ Höns

Lefwanðe Kreatur från Caðix fe[_iv>fe//fä] infra p. 55. ´ andra Saker för Skeppet från Caðix

11. Säcker kajüte Bröð 24. quintal[_iquirtal] 3 arobes.[_iarobe./arober]

280. Krúkor Bomolja

4: Pipor Xeres win.

11: D_o Brenwin. 1 fath citron faft.

3: Kistor

Math för Creaturen, með diverfe grönt.

38 kistor Penningar N^o 1 à 68 {SO/C} [hjarta som ovan]__

4 oxhúfj. winettika.

[tomrader]

[-]

/1.

Pag: 1.[4b]

| I: C: N: |

Jórnal på min til Canton ´ úti China, i Herrans namn ´ tilárnaðe Resa, með *Swen-
ska Ost-Indiska Compagni-* ´ ets *Skepp HOPPET*. fom föres ´ af Capitainen Friedrich
´ *Petters/ön. hällen af Christ-Hnr Braað.*

[dubbel linje]

Januárý Mánað, År 1748.

[Texten inramad med datumet utanför ramen]

| 21./6. |

För[!] jag från Götheborg, och fen jag om natten legat ´ i Fiskebeck, kom jag ð:22
 k_j: 10 omborð på ´ Skeppet Hoppet i Warjehåla.

| 22. |

Skedde mönstring om borð på Skeppet, i ´ närwaro af Herr Directeuren Abraham ´
 Grill, och alla Herrar Súper-Carguerne, ðå ´ de wið ankomsten með 16, 6pundige
 Stýc- ´ kelkot Saluterades, och með lika många ´ wid afrefan.

[-]

/2.[5a]

| Januarý 1748 |

| (2). |

| ̂:24. |

Klockan wið lag 10 förmiðdagen, fingo wij · fe ðet andra i år til China destinerade · Skeppet Freden, fom kom från Staðen, · och lade sig bredewið osf, útan at falútera _ · með några Stýcken, bara ett húrrande.

| 26 |

|Kj: 10 Kom Capit: omborð, ðá wij gorðe vára lanðt-[mellan rader] · |tåg

löfa.|[marg.]

| 26. |

Klockan 11.[2>1₂] om ðagen, kommo með allo[¿alle] _ · om borð til osf vára Herrar SuperCarg- · uer: H: H. König, Daniel krüger, Chambres, · och Sandberg, hwilcka með 16 Skott Salú- · teraðes.

|[vmarg:]

| d: 26. k₁: 6: e:m: pei- · lade[(X>)e₂] Winga 01/2N. · 2 leagues & Mafranð · N: N:O: ungefähr · 4. leagues. | · Samma ðag k₁: half 3 eftermiðdagen gin- · go wij i

Herrans namn únðer Segel, · ðá wij Skiöto 8 Skott, och með lika mån- · ga af

Skeppet Freden befwaraðes. 3 _ · män af vár befättning blefwo ef- · ter osf, fom gådt

i lanð, nemj: bou-

teilleurens mat Filmerus, Qvartermes- · taren Anthonius Cleophas, och Matro- ·

fen·Carl Mårtensfon.

1/2 timma efter wij gådt til Segels Skil- · ðes LotsCapitainen Swensfon från osf; · och wið afrefan behedraðes með ett _ · hurra ropanðe, och 8ftýckef låslande. · wij hade ett angenämt Solskins _ · wäder och lagom kalt, ðá wij afseg- · laðe, famt en god wind.

|[vmarg:]

| d: 27: k₁ 8 f:m: peýlaðe · höga lanðet af †Mirdöen†[†] · Norð. ungef: 12 leagues ·k₁. 10 Peýlade höga · lanðet af Nezit[!] · N: N: W: 10 á 11 leaguef. | · | 27: | · Wartemmeligen kalt, lå fnart ðagen · lýste opp, att wij Kúnðe fe, lýntes k₁. · 6 om

morgonen Norrige för osf _

norr, út·om[!] Stýrborð.

|[-]

| 3. |[5b]

|/3. |

| Janúary [¿Januárý] · 27. |

Annars war himmelen i ðag temmeligen · múlen, och lýfte Solen stúnðom ett ög- · nablíck emellan molnen; winðen · bláfte starckt, watnet flog in öf- · wer reðlingen om baborð, Skeppet · knarckaðe, och feglen ftoðo af weð- · ret fúlspenðe, många af váre með- · följare woro af Skeppets fram och · tilbaka rúnckanðe ýre i húfwú- · det, och måste mata fiskarne; men · den högsta ärað, Slapp jag ännú _ · at ha ñgon

kenning, af ðen ' leðfamma fíuka, fom gemenli- ' gen rákar ðem, fom ej warit ' förr til fiös.

| 28. ' 8 feb. |

Wínden war í dag mest Zúðost til ' Súden, och feglaðe wij en ftúnð på ' dagen för di winð, folen lken ftún- ' dom, och himmelen war ej lå töck- ' núg, fom i går; |ðá| wij loggaðe nágre- ' g- och befúnno |wij| off [s/c/X>f_i] Segla emellan ' 8 och 9 |Eng| mil om timmen[_ie>a]. K_j: 12 to- ' go våre ftýrmen af Polens högd ' och befúnno wij osf únðer norð: ' latituð. 58. gr: 39 min. K_j: 11 f:m: ' och hela eftermiðdagen fýn- ' tes fiskmåsar, fom flúgo kring- ' om Skeppet. Kölden war för ' öfrigit, i ðag moderat, och win- ' den starck, lå at Skeppet flin- ' graðe bra, och wágorne brúsaðe ' háftigt.

[-]

/4:[6a]

| Ianuáry 1748 |

| (4). |

| 29./9. |

Idag geck /starck fiö, himmelen war mä- ' stadels klar, och en tämmelig storm úp- ' wáxte, lå wij måste refwa feglen, ' hwilcket hos mig haðe lå starck[] ' effect at jag blef i nágre ðagar ' fiöfíuk, ðá jag feck finna orð- ' ípráket Sannas: at man ej bör ' rosa marcknaðen, förr-än ðen är ' hållen, e_j: ropa heý, innan man ' är öfwer bæcken. | 30. |

himmelen war múlen, och stor- ' men continueraðe, Så focken måste refwas

| 31. |

Mot aftonen blef wackert wäðer. ' latituðen aftogs af våre ftýrmen, och ' befants 60. 36.

alla desfa dagar flögo fiskmåsar kring ' skeppet.

efter gorð loggning, befants wij hafwa ' feglat ðeffe ðagar, fom följer[_ifölja//er>a]. d: 27[6>7]. 118 Engelska mil.

28. 186.

29. 182.

30. 75.

31. 120.

Súmma: 681

| Obs: |

Siömennen rákna dýgnet frá ena miðda- ' gen til den anðra, Sáleðes fast wij ð. 26 ' k_j: half 3 e: m: lýftaðe anckar och fegla- ' de bort lå ráknas ändå ej loggningen ' för ð: 26; tý ð: 27: Januárij war reðan[_ireðan] ' 2 1/2 tim[m]a förút k_j: 12, efter fiörák- ' ningen ingángen.

[-]

/5.[6b]

Febrúaryr Månad.

(5)

| 681: _ |

| 1./11. |

Idag war en starck fiögång, och regnaðe · litet: wij feглаðe 107 Engelska mil _ |
107: _ |

| 2. |

Dels klart, dels töknúgt, feглаðe. _ _ _ | 125: _ |

| 3. |

hög fiö, múlit wäder. Smátt regn, · wij befúnno genom loggning, at wij i · dag Seglat
_ _ _ _ _ | 87: _ |

| 4. |

tiökt wäder, hög fiö, wij feглаðe _ _ _ | 70: _ |

| 5. |

Dels wackert, dels múlit wäder, och Knapp · wind; våre Stýrmen togo latitud: · fom
befants. 55:48. wij avanceraðe _ | 75: _ |

| 6. |

War dels bra regn, och ðels (p:m:) wac- · kert folskin _ _ _ _ _ |
80. |

| 7. |

Som war fönðag, haðe wij om mor- · gonen starckt regn; men längre på · dagen klart
wäder, með Solskin.

Kláckan wið lag half två, Så|go| wij · framför osf en Seglare, fom geck osf · på
wenfter förbi, och wið annalckan- · det, befants |tycktes| wara en Engelsk[e;^e>E]

Snaw. | _ 80. |

| 8. |

Wid middagstiden litet folskin, · då våre Stýrmen togo Polens högd · 53:17.
eftermiðdagen war tem[m]ej: kalt. | . 105. |

| 9. |

En starck blåst, och lúngt emot af- · tonen. _ _ _ _ _ |
| 69. | · | 10. |

Helt lúngt, ðock starck fiögång, och · mot miðdagstiðen litet fol- · fkin _ _ _ _ _ |
| 56. |

[streck]

Transporteras Engelska Milar: 1535:

[-]

/6.[7a]

| Februarij 1748. |

| (6.) |

| 11./22. |

| Transp: 1535: |

| pr: logg. 117: _ |

En ftúnð god westlig winð, och temmeligi ' kalt och mulit, fen wackert folskin, _ ' och liten winð.

|88. | |12. |

Múlit hela dagen, och motwäder, mor- ' gonen blåste bra, och eftermiðdagen ' regnaðe Starckt, hwarpå winðen ' ðrog sig til öfter, fast ðet war helt ' lúngt. En fogel lik en fiskemåse, ' fast með någon ðifferents på win- ' garne fýntes efter miðdagen flý- ' ga ikring Skeppet.

| 59. | | 13. |

Tiokt múlit wäder, með con- ' traire winð, mot aftonen regn och ' starck blåst. ' | 84.

| | 14. |

Wackert fol/kins wäder, með en ' god för ði winð från Nörden: tati-[] ' tuðen observeraðes i dag wara: 48:37.

| 155. | |15. |

Múlit, häftig flögång, och starck ' blåst, lå at än fkönt wij segla- ' de með norðlig winð och efter- ' miðdagen með oftlig, måste ' ändå taga in, och refwa ~~en~~ [] del af våre [mär]fegel. Annars reg- ' naðe i ðag bra.

| 168. | |16. |

Wackert folskins wäder, með små regn- ' skúrar Stúnðom, winðen norð til oft, ' latituð: war 43:22. kj: 6 e:m: fölt[çföll] vår 4^{de} ' Tim[m]erman, Jöns Kranbeck öfwer borð; ' men emedän han feck tag i ett tåg, ' fingo wij honom straxt up igen. [streck]

Transp^lE:m: 2206:

[-]

/7. [7b]

|Febrúarij 1748 (7.)|

|Transp^lE:m:2206|

|17./28. |

Temmej: kalt, lúngt[] hela dagen, och litet fol- ' fkin; latituðo fants wara 41:49: våra bram- ' ftänger blefwo förmiðdagen úpsatte. |89. |

|18. |

Contraire winð, starckt regn, och múlit,

mest hela dagen. [39.]

[19.]

Winden ostlig, múlit och regnachtigt ´ middagstiden fædes ett fkepp, långt ifrå ´ om baborðs fiðan fýnas; men fom ´ et starckt nedkommande mist för- ´ hindrade at fe det wiðare, kúnðe man ´ ej með wifhet ej weta om det lå [54.] ´ war.

[20.]

latitúðo fans i dag 39:78; annars war ´ mest helt múlit, útom det ef- ´ termiddagen folen fack ðå och då ´ litet fram. Wädret blåfte starkt ´ och war fýnnerligit at fe, hú- ´ rú fom den af fkieppets haltiga[ç-e] ´ gång, helt hwita blefne [fr†e†fanðe[ç/o/u]] böl- ´ jor, likfom öfwer alt i mörc- ´ ret með elðgnifor fýntes be- ´ ftröðde, fom därútúr úpfte- [103.] ´ go.

[21.]

Som war 1^{ra} fönðagen i fastan præðika- ´ de wår præft Magist: Thoreén första ´ gj;, fen wij woro gångne til fiös. latitu- ´ do fants wara 37:6, och fåleðes 6 minú- ´ ter mer än Cap ft. Vincento, fom lig- ´ ger únðer 37gr:00; ðock fom wij wo- ´ ro lå långt i wäster, fågom wij ej ´ någre, hwarcken förberörðe úðde, ej; nå- ´ got annat land i dag. Wäðret war i ´ dag klart með folkin, och bra ´ blåst, eftermiddagen kom et bra ´ býregn.

155

Transp^t 2646:

[-]

/8.[8a]

[Febrúarj 1748.]

[(8.)]

[Transp: 2646:]

[22./4.m:]

Förmiddagen múlit, e:m: wackert folskins. ´ wäðer, með temmej; bra blåst hela ´ dagen. latit: war 36:49. wij feglade ´ mest öster; ðock fingo i dag ej fe nå- ´ got land. [23.]

klart wäðer, temmej; warmt, wackert fol- ´ fkin, með fmå moln på him[m]elen, ´ frisk Cúltie. latitudo war 36:47[9>7]: ´ Middagstiden fågom wij på fiðorne, och ´ fýnnerj;[ç(y><y)] framför Skeppet ett flags ´ fisk, fom körðe upp, och likfom hop- ´ pade på watnet helt fort, och fen ´ dúkaðe únðer igen, hwilcken war ´ af Storlek fom en 16:££: braxen m:e:m: ´ och gúlachtig únðer búken; men blå ´ på rýggen.

Sjöfolcket kallaðe den- ´ ne fisk Terniner, Túmlare, och Sprin- ´ gare, ehúru fomlige påstoðo, at ´ túmlare, woro en annan fort; den ðe ´ beskrefwo, fom ganska fet, och með ´ ett trýne ej; nos, fom på ett fwin; – ´ om desfe haðe lå kúnðe jag ej fe; ´ fast de wiste sig úti temmj;^t antal.

klåckan half 6 e:m: ropaðes från top- pen, at lanð fýntes, och 2 fkepp fa- des fes förút fast än på decket in- tetdera fýntes; Capitaine torðes förðenskúl för mörckret ej gå lan- det förnär, och geck með Skeppet förðenskúll öfwer Stag, k;8, då det regnaðe bra.

[vmarg:]

| d: 23. k;: 1/2 6 e:m: fýntes Lanð úti OtN 1/2 N, i- från osf, på en ðift: omtránt af af 8 á 9 leaguf. wij lågom wið fam[m]a tilfalle 2 feglare i lee[le./la/læ] k;: 8 loðade 60 fot och fant ingen grúnð. |

|95:]

[streck]

[Tr: 2861.]

[-]

/9.[8b]

| Febrúarj 1748. |

| Transp: 2861 :(9) |

| 24:] k;: 8 om morgonen, lågom wij [N:NO1/2O.] ~~N:O:~~ från osf lanð på decket, fom wij ej i förstoðne wis- te hwað det war för ett; men änte; fingo fe at det war Cap St: Vincento, fom wij länge fedan troðde osf wara förbij. Wij gingo lanðet på 2 fwenska mil när, fielfwa úðden och längs lanðet war sten- hårða bärget, ofwan före fýntes Portugi- fiska wallen helt grøn och wacker; ýtterst på úðden låg ett litet Castel fom lågs helt hwitt; och framför den samme war en klippa, fom låg nestan út, fom ett feglanðe fkepp. profil af lanðet, fom jag i hast kúnðe tagan är ðenne.

Cap Vincent i Portúgall N:N:O från osf, på 2 fwenska milars längð

[teckning]

i dag lät Capitainen públicera, at alle fom haðe någon Toback eller Snús, Skülle lefwere- ra det i Hans förwar, til des wij woro från Cadix; emedan Spanien wid lifs- straff, och Skeppets Confiscation är förbúðit införa någon Toback, spúnnen ej; ospúnnen, samt något Snús; útan twifwel för den orfa- ken at kongen ej; någon annan har monopolium på desfe waror, fom de föra från Sine West- Jndiske platzer. Wädret war klart, wackert folskin med små regnbýar stúnðom.

[hmarg:]

| d:24. k;:8.f.m. peilaðe meðium af Cape St: Vin_ cente. dift, 7 leaguf.

k;: Cap ft. Vin- cente NNO1/2O. från osf. ðift: 4. a 7 leaguf.

k;: 4. e:m:peilaðe Cape ft. Marie N.OtO. Dift: úng: 8 leaguf.

k;: 6 åter peilaðe Cap ft. Marie NNO1/2O 7 leagus[!] Dift. |

[i den inre marginalen finns ytterligare en teckning, snarlik den första, ritad på högkant. Ovanför den står, likaledes på högkant:]

| Cap: Vincenzo N: N: O: från osf på 2 fw: mil. a. klippan. b Castellet |
 [i hörnet av sidan:] | Tr: 2861: |

[-]

/10:[9a]

| Febrúaríj 1748 | | Transp: 2861: |

| (10:)|

| 24./6. |

Portúgisiske wallen lågom wíj hela eftermið- ´ dagen om baborð, helt grön och wacker, fast ´ tem[m]e; backúg, och bergig på någre ftällen. ´ Foglar lågs i eftermiðdag flýga öfwer ´ watnet och kring Skeppet: ´ en af Stor- ´ lek með en fiskmåse, whit únðer bú- ´ ken, með whit ranð och extremiteter ´ på wingarne: ´ en annan war af lika ´ Storlefe†k[†c]; men helt hwitgrå, með Swart ´ ring ikring halsen. klockan 3 eftermiðdagen lýntes Z:t:O:ifr: ´ osf en feglare, samt Straxt ðärefter _ ´ längre bort Z:t:W: ´ en annan D^o ´ k; 1/2 5. lågom wíj långt förút ðen ´ 3^{die} feglaren. ´ den första af deslá nalckade[] fig i- ´ meðlertið intil osf, alt mer och mer ´ Sättjanðe með al macht efter osf, och ´ då wíj kommo på ett Stýcke- ´fkot när, ´ hisfaðe de Ängelsk flagg, samt wim- ´ pel på toppen; och íkoto därpå 2 ´ íkott löst, och det 3^{die} með Skarpt ´ förbij osf, då alla våra segel giga- ´ des, och wíj hisfaðe Compagniets ´ flagg, samt laðe bij; då laðe han ´ i le breðe wið osf, och prejaðe[a/æ/>e;], Sig ´ willa komma om borð, och bað _ ´ därför wíj Skúlle backa våra _ ´ Segel; wíj lågom at han hade 30: ´ ftýcken, därpå de hisfaðe út flú- ´ pen, och 2^{de} lieutenant, kom[m]o ´ til osf om borð, fom visiteraðe, om ´ wíj haðe någon amunition, e;: an-
 [Transp^l 2861:]

[-]

/11. | [9b]

| Febrúaríj 1748. |

| Transp^l 2861: |

| (11:)|

annat Contrabanðe. Den anðra ´ Seglaren, kom k;: half 5 inpå osf, och ´ laðe i le, wiste, Ängelsk flagg och ´ wimpel, samt haðe 24 ftýcken, ´ waranðes desf Stora bramstång ´ af. Kläckan en quart på 7, foro ðe ´ 2ne om borð til osf komne Ängelske ´ officerare bort igen, fen de förút ´ berättat, at de woro 6 Ängelska ´ örlogs Skepp,

fom där i neigðen ' krýtzaðe, och at de, för en liten tíð ' ~~ge~~ tagit ett Spanskt Skepp om 70 ' och någre Canoner, hwarwið ett ' af de Ängelska Skeppen rákat ' i branð och flúgit i lúften; ' dock lå, at manskapet blifwit ' bergat; likaledes Sade de, det ' på denne síðan af Spanske Sjön ná- ' gre Algieriske och Malthefiske flora ' fkepp krýtzaðe, och paslaðe på hwar- ' andra.

Nb: i dag k_j:11. f.m: fýntes N:N:U:1/2U: Cape. ' Sacker, wið en Dist: af 6 à 7 læggs. k_j: 5 Peylade Cape S^t: Maria N:O:t:O: _ ' Dist: 7: à 8: læggs. ' k_j: 8: e:m: Sýntes också om Stýrb: ' en feglare, fom gaf tecken með ' lanterna, och feglade osf förbýj _ ' warande, fom wíj gisfaðe en af ' de 6 här Crýtzanðe Ängelsmän, ' och den fomme wíj låg k_j: 1/2 5 för ' osf i síön.

| 95: |

[streck]

| Transp^t: E:M: 2956: |

[-]

|/12. |[10a]

| Febrúaríj 1748: |

| (12) Tr: 2956:- ' 106: ' [streck]

3062. |

| 25:/7. |

k_j: 8: f.m: peylade wíj tornet af St: Lúcas, ' fom bar O:t:N:1/2 N: frá osf, på en ðistans ' af 5:à6: læggs.

k_j:11: f.m: peylade Staden Rotta, fom ' låg útmed síöstranðen úti N:N:W: ' if[¿if]: St: Sebastians Castell, S:O:t:S frá osf.

[vmarg:]

| k_j: 6. Peilaðe Cap St. Marie ' NNO1/2O 7 leaugues ' Så fnart wíj kaftaðt ankar peilaðe meðiu. ' af Cadix i WSW. Porto ' St: Marie NOtO.

Rotta NWtN. och ' meðium af Por- ' cos W:N:W:

wíj haðe múðder ' grúnð, och emell^ten^t[~~þ~~a/e.] ' 9 à 10 fannars ðiúp. |

Cadix fýntes mitt för osf, och of- ' wan före de höga granate bärigen, ' k_j: 1/2 12: kommo wíj ánte; i Cadix ' Baý, och falúteraðe með 8 skátt, ' fen wíj hislát wár Compagnie- flagg, ' och af 2^{ne} frá Staden útsänðe Slú- ' par með ett par folðater och an- ' dre betienter úti, blifwit tilfrá- ' gade, hwarifrån wíj kommit, hwart ' wíj Skülle &c: därpå wíj únðer fock- ' mast toppen hisfaðe en gös (: ett ' flaggs 4-kantig flagg :) Sáfom ett teckn, ' at wíj lågo i practica, (- d: är en fort- lå kallað quarantaine, at útröna ' om wíj kommo frá någon befmit- ' tað ort :) |

[vmarg:]

| Nær wíj fælde ankar _ ' lågo här i Baýen |föru^t], útom ' Spanska WestJndifka köp- mans flottan, och någre ' Spanske örlog fkepp, fom ' fku^lle convojera dem, ' och d: 3 Mars afgingo;

Swenska fkepp, Dan- fka, Franfka, Hollen- fka, Malthefifke, f Hamburgiske |
 Wij hafwa emellan Götheborg och f Cadix feplat i d dýgn och únder den f tiden
 lagt tilbaka 3062: Ångelska f e; d Swenska mil.
 NB Jnnan wij kommo till [i>til] ~~lan~~ anckars, fågom f wij åtskillige Spanske
 barquar, fom f med en fynner; Snállhet feglade.
 Wij hade Skönt folskinswäder i dag, f men mot aftonen ftarckt býregn f med
 blixtanðe, dock utan dúnðer.

[-]

/13. [10b]

/13.]

Skippet Hoppet f til Anckars úti Cadix Bay.

[dubbel linje]

Febrúarius ár 1748:

| 26/8. |

J dag låg jag nogare ðe únder ð: 24 hú- f jú omtalte foglar, fom til mycken- f
 flögo kring wið Spanska wallen f och i Cadix bay.

de woro til ftorlek, mest lika ej. f något ftörre, än våre fiskmåsar f hade Swart
 hufwuð och lång näbb,

woro únder búken och på ryggen f grå hwita, yttersta, och neðersta f ändan af
 wingarne woro Swarte, f men de öfrige extremiteter af win- f garne blefwo alt ~~mer~~
~~min~~ [i] liú f fare jú mera de gingo opføre, f lå at de öfwerst ej hade mera än,
 en helt grå couleur. f k; 10: kommo om borð från Cadix f Compagniets
 Commisfionaire Gaúff,

jámte de fom Skulle visitera fkep- f pet, hwilcka efter gord förrättning, f wið
 afseglanðet með 8 Skott falúte- f rades[#], men H^f Gaúff, jámte våra f H^{fr}:
 SúperCarguer foro k; 11 och f fingo äfwen 8 Skott.

[hmarg:]

| # då wij från för- f mers toppen neð- f togo wor gös, et f teckn, at wij fåðt f
 practica, ð: ä. fri- f het, at komma i f lanð |

i ðag war folskin och wackert f wäder äfwen fom ocklå den 27,

| 27: |

då Capitainen for i lanð, och af- f tonen kom igen tilbakas om
Skappsborð.

[-]

/14†.†[‡][11a]

| 1748. Febrúary |

| /14. |

| 27: |

En af våre Matroser, och 1^{le} SuperCargueurens ' betient, Nils Strömstedt, blef i dag arresterad ' i Caðix för det han fört med sig i land ' en liten strüt med Snús; men han ' Slapp feðermera lös igen

| 28: |

For[çFör] jag i följje med vår 4^{de}. Styrman Pett: ' H[çft]: Play, och läroftyrmännen Snab och

Moreén i land til Staden Porto S^{le} ' Marie, | k;: 11: f.m: | fom ligger öfter út från Ca- ' dix wið pasf på en Swänsk mils ' distans, hwarest jag observerade följjan- ' de:

[vmarg:]

| Ængellændarn Thom^s ' Gage, i sin Refebefkr: ' till Spanska West- ' Jndien Tome 1. p. ' 20 & 21. berömmar _ ' Port de Sainte Ma- ' rie, dærföre at den ' i Hans tid (:1625): ' tjent för retraite åt ' de förnämsta Span- ' fka Galerer. Han ' talar och om, at ' nær Han reffe ifr: ' Staden Xeres till ' P: S: Marie, læm-[çläm] ' nade Han efter ' Sig floden Guada- ' lethé, fom warit ' Poeternes Glömsko ' Flod, hwarest de ' ock åto af desfe ' Elifæiske fæltens ' frugter. |

P^{to}. S^{le}. Maria är en liten Stad, af Större ' längd, än bredd, belägen wið en liten ' in-wik, fom Caðix Bay, fkjüter ifrån Sig, ' wið infaranðet af hwilcken de på ' både fiðor af landet framlysande grö- ' na träð och plantagier, gifwa en o- ' förlikne;: angenäm prospect; på hø ' wänstra handen, fom Staden lig- ' ger, fynes ett flycke ifrån innan ' man kommer dit castellet S^{le}. ' Catherine wið en liten údde, och ' nämre [!] fram, ett litet StenCapell.

Storleken af Staden kan man ' Säga wara ungefär fom 2/3 af Gö- theborg; alla desf hús äro af Sten ' byggde, 2, 3, å flere wåningar höge, ' neðre wåningen, innehåller mest _ ' boðar, e;: ock äro hwälfdä portaler ' útåt gatorne, húsen äro mest ' med 4 flyglar, och inuti gården är ' en liten gård, fom mest med 4-kan- ' tig ften är belagder; alla ðe öfre ' wåningarne hafwa i Stället för ' fönster, ðörrar útåt gatorne, fom an- [våigt streck under de två sista orden]

[-]

/15. [11b]

/15.

tingen öfwerst, e;: mitt på, hafwa en liten ' öppning |lúcka| med glasfönster på úti. út för ' desfe dörrar, äro af trä [X:e;:/3:e;:>trä], ftål e;: Järn gal- ' leriér byggde, antingen f[çf] öfwer alt än- ' da opp, eller få högt at de ftå til ' midian, hwilcken feðnare façon både ' här och i Caðix ärbrúkeligast[çär brúkeligast], och ftå ' ðörrarne altid oppe, få Solen[ma/nX>Sol] Skiner ' in, och man kan ftälla sig útom ' at fe útföre: Jn åt gården äro li- ' ka altaner och fällan fer man ' hwarcken öfwer e;: únðer i rúm[m] ' någre fönster, utan ftúnðom ett _

helt litet, få at om nättren, då dö- 'rarne äro stängde, ~~de~~ äro rúmmen ' helt mörcke, warandēs glas i Spa- ' nien ganska dýrt.

Gatorne woro |ojjämne och elakt sten- ' lagde; watnet fom geck intil staden ' både flarck Ebbe och flod, begýn[n]an- ' des floden k;: 6: om morgonen; útmēd [i marg:] [NB. den dagen] ' watnet, war af en fort stor 4kantig ' telgsten, |wid| ~~hela~~ hamnen af Staden ' útföre, býgdēt en hög och wacker ' múr, med trappor at gå úpföre, ' och wid denne múren war en wat- ' ten konst, af sten, fom ett hus býg- ' der med Zirater ofwan på, från [g>f] _ ' hwilcken ett godt fött wattn át land- ' fiðan útran, genom metal pi- [i marginalen:] || [stort] ' por, i dertil gorde stenkar; men ' át fiðfiðan woro i förberörde ' múr tappar af-metal, där úr ' watnet ran út, ofwer[!] porten, ' fom war át landfiðan ftoð ' följande inskription:

[-]

| /16. | [12a]

| 1748. Febr: |

|(16.)|

|28|

[4-5 tomrader]

En myckenhet kyrckjor woro här, mest úti ' hwarje gata, 1 e;: 2 låg jag hade fpitsiga ' torn, de andre woro býgde fom |ordinaire| hús, dock något högre, med stora portar, med út- ' hügne Zirater beprýdde; inga andra än små rúnde, och mest under taket ' stående fönster woro i kyrkorne; ner-man ' kom in úti någon ftoð en fúnt af ' sten inför dören med watten úti; där- ' úti alle, fom inkom[m]o, karlar, quin- ' folck och barn, oppade lítt finger, ' och befröko síg i pannan och på ha- ' ken, fen laðe de síg på knä, och lå ' låge de mest under hela mesfan; ' warandēs ej mer än någre få löfa[se>lå], ' änckla[e>a] bänckar[er>ar] wid wäggarne, och in- ' tet någre, fom i wore kyrckor i ra- ' der och fastgorde. Ett stort och ' 2 å 3 andre |&| fimärre altare, woro i hwar kyrcka, och brenðes líús, om dagen ' för alla; men befýnnerj war på ' stora altar-taflan 3 å 4 rader úpå ' brinnande hwita waxlíús. i fomj; woro fom lectare högt ' up býgde, med gallerier före, innom ' hwilcka núnnorne - ftoðo och läste; ' för alla bilder brände átminstodne ' ett par líús, med en förehängande ' lanterna; J öfrigit woro alle kyr- ' korne helt propert meublerade, och ' wäl útzirade; warandēs altaren fýn-

[-]

|/17. | [12b]

| 28. [i7>8] |

| 1748: Febrúar|

|/17. |

nerj: konstrikt með bilðthúggare wärck ' gorðe.

fomj: kýrckor elj: Capell woro helt ' fmå, eij [diakr som ring] breðare, än öpningen war-på ' porten, och nestan litet längre, än ' breðden; ofwan ðören war ett litet ' rúndt fönster, och miðt före ett op ' til taket räckande altare, ðärföre ' en [tillatigande] múnck ftoð, och någre liús ' på altaret; folcket gingo in, be- ' ftröko sig með wigwattnet, föllo en ' minut på knä, och gingo feðan ' bort fin wäg

På de kýrckor, fom eij hæðe ' torne, woro ~~¶XXX¶~~[‡] på taket, jämt með _ ' múren en liten af ften býgd _ ' fällning, öpen på båða fiðor, ðär ' i en eller högst[f/t>h] 2 fmå, (: fom wår ' fkepsklocka :) klockor hängðe, með ' hwilcka ðe ringðe rúndt omkring, ' fe följanðe figúr. #

[i marginalen till höger om hela föreg. stycke finns en stor klammer och ett streck, och delwis i klammern denna text:]

| #Mons^t M: L: R: ' i sin nouveau vo- ' yage de France ' Geographique ' & Hiftorique, ' påminner jag mig ' fåga, när han ' talar om, at ' i någon Stad ' i Franckrike de ' ringðe rúndt ' omkring með ' klockorna, at ' de gorðe det ' à la mode d'Es- ' pagne, ou com[m]e ' ils font en Espagne|

Fattighúset, fom kallaðes Chari- ' tas, jämte en annan kýrcka, woro ' býgdðe með 4 flýglar; mitt i war går-[i]gårl ' den, fom på den förra war með ' hwitt och grå marmor belagðer; ' mitt på gården ftoð en af hwit ' marmor úprest wattúkonst, ' fom genom 8 pipor, i två raðer ' ofwan för hwarandra, Sprúta- ' de watnet ifrån Sig, öfwerst[*i*!ofwerst] på ' ftoð ett kors Alla trappor woro ' af marmor, och wackra målnin- ' gar öfwer alt i tak och på wäggar ' wið úpgångningen; Altanen útåt

[-]

|/18. | [13a]

| 1748 Febru: |

| 18. |

| 28 |

únderstöðdes af 10 ftⁿ hwita marmor ' pelare. ~~Útan före~~ i farflúgún ftoð ett ' lik, utan kista och swepning, liggan- ' ðe på en bår, með et likfom gorðt tak ' eij: fom en kista-~~ðeck~~ af Smala liftor ' få man kúnðe räcka båd húfwúð ' och hånðer in, om man wille; ett ' blått bårkläðe låg däröfwer, och ' 2 liús með en lanterna ftoðo wið ' húfwúðet af båren.

mitt emot wattúkonsten wið ham- ' nen, war ockfå ett |helt| litet 4kantigt Ca- ' pel með gallerie i-kring, ðärwið en ' pikpoff ftoð

Múnckarn†a† [†e] gingo i långa grå e; · hwita kappor, með |kragar eller hättor| hufwör, fom häng- · de wið, och künde lättas öfwer huf- · wúðet, då de lågo helt 4kantige · út i Skallen; fom; gingo barhúðe · warandēs håret klipt jämt rúndt · omkring, fom på en Dalkarl, och · mitt bak i Skallen war en · rúndt plätt rakaðer. Som; fom · búro hattar haðe ðem på 2 · fiðor twärt emot hwaranðra · paralett úpfáste[], anðre búro _ · dem neðslápte, och fom; haðe · dem 4kantige gorðe, fom af en · krona, warandē dels röðe dels · hwita.

Efterfom i dag war fönðag fom · de hölt fin Gúðstienst, lå feck · jag fe en proceffion k; 4 efterm:[;afterm:] · på gatan fälúnða:
En grámúnck með grå kortel, och

[–]

|/19. |[13b]

| 28 |

| 1748: Febr: |

|/19. |

kappa, famt den omrörðe wið kåpan · hängandē myfflan (: Som innan til · með hwitt lærft är fodrað :) på huf- · wúðet, ftoð på ett litet torg · wið en wägg på en stol och præ- · dikaðe, i handen haðe han ett li- · tet crusifix, ðet han fom oftast · wiste, och ropaðe f^m Maria; · på högra handen om honom · hölt en ett Stort crusifix, och · på wänstra en annan en |Siðentýgs| taf- · la |eller fahna|, [;Ø] i ðenne form hängandē, með · Jungfru [;Júngfru] Mariæ bilð, framföre _ · hölts 6 ft: lanternor. Alla fom · på gatan kommo. föllo neð på · knæ, och fen præðikan war flúten · ftoðo de úpp, och múmlaðe om · hwarannan, Ave Maria, & Sta- · Maria amare; [!] därpå geck pro- · cellion, först 2 lanternor och kor- · fet, með en hop poikar och an- · nat folck, fen múncken með · 2 lanternor och efteråt en an[n]an · fwite[;fuite] folck, Siðft Júngfrú Ma- · riaæ bilð och ðe 2 fiðfta lanter- · nor; folcket fúngo emot múnck- · karne, och fwaraðe: Sancta · Maria amare, hwem fom · mötte dem, måste wið kor- · fet och fanan, falla på knæ, · hware fig rent e; · ej, och woro · frámlingar härföre ej exciperaðe

[–]

|/20. |[14a]

| 1748: Febr: |

| 20. |

| 28. |

Hwad folckets klæðedragt i almenhet angår, Så gingo af mans personerne en del ordinairt med ræck och west, klædde, som Stúndom med gúll och Silfwer galoner woro útziræde; men den mest brúke; klæðebonaðt, war en tún wæst, ðærfwer[idærofwer//på/úpå>ðfwer] de wið útgæendet hængde en fwart e_j: af annan mörck colour gorð kappa, på húfwúðet ha ðe en tún lærftsmýsla[i-e], och ðærof- wan på hatt. Frúntimren gå hem i húsen altið med egit hár, som ðe med en krok- kam fæsta tilbakas, stúndom ha ðe en túnn[n] netteldúks plætt op på húfwúðkúllen, och ðe únga Smál frún- timren flæta fine hár, fæstanðe en röð, grøn e_j: annan bandros op i kúl- len, där flætningen begynner, och en annan ðýlik, wið ændan af piskan. liftrøjor och kortlar útan walk ha ðe, och ðærpå hænga ðe gifta en liten túnn kápa.

Når frúntimren æro på gatan, ha de en Swart[sa/X>Sw] rægnðuk ðfwer Sig _ som ræcker ðfwer húfwúðet (: lika som frúntimren i Gøtheborg :), men wið miðian ær fastbún- den, hwarifrån bak til hænga ænda útföre 2^{ne}: 11/2 bandos breða Snippar e_j: rimsor.

En elak lúkt war hær ðfwer alt, om qwällarne; emeðan, lam- por gemenligen brúkaðes, i Stål- let för liús.

Hæstar fýntes hær ej många; men ðe Så kallaðe horichor, [(a>)o₁] som Sågo út fom hæstar,[i] och haðe långa øron, famt ett för- fmædeligit liúð, woro til ðfwerfløð.

[i inre vänstermarginalen går en vågig linje från siffran 28 och neråt längs med hela texten]

[–]

|/21. |[14b]

|/21. |

kærrorne haðe mycket høga hjúl[iú/ú/X>jú], och brú[(an/X>)brú]- kædes ftora oxar ðærföre, som kallaðes _ Bøffeloxar[iBøffal-], och Sprúngo bra fort. Wag- narne, e_j: Carosferne haðe inga kútk-[s/z/X>f] fæten, útan kútsken Satt altið |och reð| på wænstra hæften.

J alle gathörnwor[or₁>hörn] horkoplerskor, som haðe hwita klæden kring, Sig, och genom winckanðe gåfwo Sín mening til-kænna.

Folcket få mans-, som quins- personer woro alle brúnetta, och haðe mest fwarta hár; ingen ting låg jag karlarne göra, útan de gingo endalt út at Spatzera hela dagen klaganðe mycket ðfwer köld, ænskønt jag för min del terri- belt fwettaðes. [klammer i högermarginalen som verkar avse ovanstående stycke]

Hanðtwärckarne haðe Sine wærck fæðer neð wið gatan och ðørrarne på alla Siðor öppne, ænkønt det war Sønðag wo- ro kramboðarne ej til-flútne.

Eftermiðdagen gorðe wij en promenaðe út til planta- gierne útom Staden, de

woro ' omgifne með låga jorðwallar ' dæri Semperwifwer woro plan- ' teraðe fom til
 fe†n [ʔæ//æ>e] förünðerlig ' storlek wexte (: emedan blað af 5/4 a 6/4 ' breð fúnno
 :) formeraðen[ç!/-en], en ' den bästa gærðsgærð, man wil- ' le begæra; in úti woro
 fangar
 i någre qwarter, gorðe, likfom úti ' wære trægærðar, dæruði allehandæ

[-]

| 22. | [15a]

| 1748 Februarj |

| 29. |

| 28: |

Fregars|Jorðfrúchter woro fatte, fom watna- ' des genom
 Wattenkonster[ftrenre/ftXX>Watt], úr hwilcka ' watnet genom hiúl, fom kringðrogos.
 ' Spríðde Sig i af Sten gorðe rennor. ' Den anðra delen af plantagien inne- ' hölt
 pomerantz och Citrone træð, hwilc- ' ka nú stoðo gröna, och búro fin ' frúcht,
 waranðes det första nöye ' man i werlðen wille begæra, at ' få únðer ðe Skúggrika,
 wállúch- ' tanðe och frúcht-bæranðe træð få ' Sitta och afhöra det angenæ- ' ma
 qwittranðe, och liúð, Som de ' Små, foglarne láto höra af Sig

NB. Plantagierne woro bra Stora ' och wiðlyftiga, Apelsiner och win- ' drúfwor
 fúnno ánnú eij, emedan ' de foðraðe Större wärma; ehúru ' hetten här war Så
Starck, fom ' i Swerige i Iulij och Augusti _ ' mánaðer.

| 29. |

Förmiðdagen foro wij omborð igen. 'Wädret[(X/w>)W] war alla desfe dagar ' hett och angenämt.

[vågig linje tvärs över sidan]

Martij Månad. [större stil]

| 1:2:3: |

Den 1: i denne månað for jag in ' til Staðen Cadix, och war ðær i ' lanð til D: 3, då
 jag förmiðagen ' for om borð på wårt Skepp ' igen. '

[-]

| 23. | [15b]

| Martij 1748: _ |

| 23. |

| 1:2:3: |

Det första jag kom i lanð |gorðe| befekte jag |†upwaktning hof†|[† upwising
 hof/erp/upu/úpwXX ning hof] Herr[C>H] ' p^L:[ç^{1st}] SúperCarguen på wårt Skepp,
 |Hinrich| ' |könig,| Som logeraðe hos Compagn; | Com[m]isjfonaire ' Gauff, Såfom

och Swenska Consuln · Bellman, Samt vår ^{2^{da}}: SúperC: · H^f Daniel krýger, hwilcken hos ho- · nom wistaðes, då wið Samma til- · fälle H^f König mig berättade, at _ · Lagerfeldt, fom til Skrifware på vårt · Skepp war orðinerat, och här i Cadix · Skulle intagas, längeseðan däri- · från war afrester, och at jag i följe · af Hög: Compagniets Orðres i Stäl- · let för Skrifware wore antagen, · til at från dato njúta lika hyra _, · föring, och förmåner, fom om jag · från Gborg skulle gådt för ordina- · rie skrifware · Staden Cadix är belägen únðer 36: · gr: 16 min: norra latitud: wið en · Stor Bay e_i inwik, fom hafwet · Skjúter ifrån Sig, och går ett · bra Stycke in i landet; waran- · del [n>I] býgðer |ýtterst| på den údden Som · på högra handen Sträcker Sig · út, och Skilljes[r>s] från ðet öfri- · ga fasta landet, [af Provincien Andalusien] genom ett helt · Smalt nás Som með Starcka och · mångðúbla fästningswärck, wið[p/X>w] den · Så kallaðe - KongsPorten är bewaraðt.

[i marginalen till höger om stycket ovan.]

| desf longitudo i, · från Lizarð i Eng_ · land är 11[_ç1]:° 46. weft. | ·

| Staden Cadix ær en af · Spaniens förnämfta hamnar. |

[-]

|/24. [16a]

| 1748: Martij. |

| (24:) |

| 1: 2: 3: |

När man ligger útan för Staden på · Bayen Præsenterar den Sig för ens ögon · **helt** tem; wacker, ðe höga húsén, och wackra · tornen föreställa |[f]g| på lagom håll, ~~afwen~~ |ej illa| · lå ~~många~~ |Små| Palais; emeðan på Stora hú- · fen gemen; äro 4kantige fmå, lika fom · torn, úpstående flyglar öfwer Sjelfwa taken[t₂>n] #

[vmarg:]

| #tý orðinairt æro altaner på · hufén, hwarföre franfka · Chartan öfwer Cadix felar, · fom gör därpå, lå mång- · ga fpetfíga huf. |

Hela Staden, besýnner; út åt hafsfí- · dan är með helt tätt til hwaranðra · Stående klippor, fom gå júst únðer _ · múren, omgiwen; men in i Sjelfwa · Bayen kúnde jag ej observera mera · an[!] |#| wið yttersta údden af Staden · ~~där~~ på |hwilcken údde| Castellet St. Sebastian först · wisar fig, när man kommer infeglan- · des.

[vmarg:]

|# demanten kallað|

Cadix är aflång býgð på en halfö, tätt · bebygð, af Storlek, fom Norköping i _ · Sverige, e_i: 1 2/3 à 2 g_i; Stor Som Göthe- · borg. När man kommer först i · land på möljan, (: NB: wið den Sidan är · Stadens múr[_çmur] ett Stenkast /från watnet · býgðer :) är på en, antigen af natúren · e_i: með konft gorð helt liten údde, · en i en rundel gående Stentrappa _

býgd, wið hwilcken, på lanðet nær ' en Stiger úpp 2^{de} pelare, af whit ' marmor Stá úprefta, ofwan på hwil- ' ka, hvarsin af marmor wäl gorð _ ' bilð ftá ### på Sjelfwa pieðeftalerne ' af pelarne är på Sjöfiðan Spanska ' wapnet úthúggit, ## på högra Siðan ' Stár Hercúles með Sin leyonehúð ' före-stälð, með ett leyon på hwar ' Sida, i hwilckas kjáftar han Stic- ' ker báða fina händér, kringom ftoð ' följande latinska orð: Hercúles fúnda- ' tor Gadjúm, Dominatorque. [det understrukna mer präntat och större]

[vmarg:]

|### Desfe Bilder ftoðo úti ' Rommersk habit ' úthúgne. | ' ## NB i hwars Hjert- ' Sköld ftoðo[(fú/fl/X>)ft] tren[n]e ' ft_i:[ç.ftý://ft_i:>ftý:] Liljor, fom ' útmærckte den ' då regeranðe ko- ' núngens ftamkaj[ç]. |

[-]

|/25. [[16b]

|1:2:3: |

| 1748: Martij. |

|/25 |

át lanðsfiðan ~~fede~~ [finnas] desfe Spanske orð: ## ' Regnanðo la catholica Magestað eðel ' Reg noftro Sennor D^s Philipe V. Eftas co- ' lunas fe erijceron fiendó governaðor Edefta ' civiðad El. El^{mo}: Marques De Balde Can- ' nas Ma Eftreða[ç.e₂><a][ç,] Campo General de eftas ' coftas del concejo Edfuma geftað en ' El fupremo de guerra a foli de Ca- ' da ¶~~manuel~~†[ç] hiþpanas &c &c.

[hmarg, eg mellan år+månad och sida:]

|#fom år 1705, ' jämte pelarne ' woro úpfatte |

[flera tomrader]

innan man kom in genom porten _ ' Stoð en annan marmor pelare með en ' grá marmor bilð opúþá, Som förestäl- ' de Caðix patron inúnðer war en Spansk inscription, ' fom útmærckte, nær? och af hwem ' denne pelare blifwit úprättat.

[flera tomrader]

därúppá kom[m]|er|man in genom porten; ' det bör observeras at här på Sjöfiðan ' af Staðen äro 2^{de}: wið hwarandre ftá- ' ende portar; genom ðen på vänstra ' hanðen kommer man in, och ge- ' nom den på högra går man út. ' wið den första ftá befolkarne och ' wisitera de inkommande, om de ' hafwa någre förbúðne waror in, och ' wið den andre, om någre finnas, fom ' willa föra penningar með líg út; e-

[-]

/26.[17a]

| 1748 Martij. |

| /26. |

| 1:2:3: |

emeðan úti Spanien |Caðix|, útom kongi¹ _
 lof, (: ðärföre wisf proi¹ ärläggess :) ej någon ' mera, än 20 flýck von-ackten får bä-
 ra hos Sig, Så framt Han ej will ' mista dem; dock observeras, at ' ingen af desfe
 karlar få visitera nå- ' gon, fom bär wärja, útan om ðe ' en låðan ha mistänckt måste
 de ' föra honom til Capitainen för wak- ' ten; hwilcket beswär, at únðwika ' ðe gärna
 Släppa dem fram och ' tilbakas; |fastän lå wäl Capitainen på Skeppet freden, fom äf-
 ' wen deraf[(!>)af] andra fältskär för[] útförðe penningar, måfte gå i arrest. |
 [tillskrivet mellan föregående och nästa stycke med mindre stil]

Desfe portar äro hwälfde af grå ' marmor, Samt höga och wackra, með ' Zirater af
 marmor ofwan på |fom består i 6 blomportor; útan- ' före äro winðbrýggor; och lå
 noga ' observeras, at man ej genom ðen ' porten får gå in, fom man geck ' út, lå at
 om en i tankarne, af ' förseenðe ginge galit[(X>)t], faðes ho- ' nom til, Så han feck
 lof wänða om, ' ock gå genom den andra; orsaken ' är, at den stora myckenhet af
 folck, ' fom alla Stúnðer på dagen gå ' här fram och tilbakas, ej i trängs- ' len Skal
 hinðra hwarandra, e; ' beftiela hwarandra; fickor, ðär- ' úti Spanjorene äro
 mestare. ##

| ## på desfe portar ' står äfwen neð ' wið pieðstalerne af ' pelarne, Hercúles _
 úthúggen, emellan ' 2^{de} legon; och of- ' wer porten på ðe†n† ' ingående: Dominus...
beneðicat introi- ' tum tuum, på ' den andra är om _ ' bytt, och exitum _ ' fatt i
 stället |

Så snart man kommer in genom ' porten, är man på torget hwiliket[!] ' með
Sköna hús, och kyrckor, är om- ' gifwit. Húsen äro fom |nýs| Saðes _
 wackra, #, gemen; 3 à 4 wåningar hö- ' ge, mest með 4flýglar, och Sina Sten-
 lagðe gårdar inúti; lika fönster e; ' glúggar, með gallerier af järn útan- ' före, fom úti
 P^{ld} S† Marie äro här; ' | # alla af Sten býgða, ' och icke et trä hús låg ' jag. Neðerfta
 wånin- ' gen, är mest býgðer, ' af en fort Sanften, ' Samma Slag, fom ' den, fom är i
 Ca- ' dix múrar, hwilc- ' ken, när man fma- ' kar ðärpå,[] har en ' helt Salt finak. |

[-]

| /27. | [17b]

| 1: 2: 3: |

dock äro rúmmen här, inúti bättre me- ´ bleraðe, með |Somp|_[i] málaðe| stýcken &c: och på át _killige ´ hús, äro mest hela /Italienska/ glasfön- ´ ter, fom är här en Stor raritet.

NB J Spanjen är ej brúke¹, at man ´ förer någon i Sin Sängkamare, fom ´ gemen_j; är den innersta úti hú- ´ fet; och därföré Ser man ej i någre ´ rúmmen någre Sängar, útom på ´ wärðshús.

Som här är bra hett, brúkas ej _ ´ någre spisar ej: kake_lungnar i rúm[m]en, ´ utan, då de frýsa, bára de in en grý-

ta með elðkohl, och wärma Sig öfwer.#

[hmargin:]

| # Ehúrwäl denne tiden, fom jag ´ war ðär, och för dem war ´ winter, týcktes wara få ´ warmt, få det wäl i _ ´ Sverige Kúnðe_[i]Kúnðt| paffera ´ för fom[m]ar wäðer. | Här úti Staden Cadix har[ä>a] en Bi- ´ lkop lítt láte, ðen är ock wäl befást _ ´ och kan paffera för en Starck fäst- ´ ning; tý först ýtterst på úðden är ´ Castellet St:

Sebastian, fom com[m]enðe- ´ rar hela Bayen, Sen är Staden ´ omgifwen, jámt með wattúbrynén, ´ (: útom en bit wið möljan :) með ´ en af Sten jámt och wäl úpför-

der wacker |Samt bra högl| múr; ðenne múr _ ´ är innanföre, með lagom tjocka _ ´ bröftwärn. förseð, därwið Stenkúrar för ´ polsterna äro múraðe, och fen är ðen ´ få

breð[#], fom |mest| ðen Störfta lanðswäg, ´ i Sverige, Samt wäl stenlagðer, ðär- ´ på, hela ðagen, Så wäl, fom mor- ´ nar och aftnar, ðe late Spanjorer ´ gå och

promonera!], waranðes en ange- ´ nám prospect ðäri_{från} út: på ðe ´ på Bayen liggande Skepp. ## Inúnder ´ denne múr (: ðärpå man Spatzerar :) ´ äro boðar hwar

alle-hanða grónt och ´ frúchter fáljas och twärs emot anðre_[l/X>a] ´ af trä gorðe ftånð, hwarúti, Samma ´ fäs, waranðes líkfom gröna gången i stock- ´ holm, fast

någre g_j: Större |längre|, än ðen._{[i]Ø} Samme. ´ [vmarg:]

|vide infra|

[hmargin:]

| # besýnner: j på ´ ðen kanten fom ´ wetter in át ´ Bayen |

| ## och äro wið por- ´ tarna, och på ðen ´ ena lamt anðra ´ ~~kanten~~ wackra trap- ´ por, at gå úpföre. |

[-]

| 1748 Martij. |

| 28: |

| 1:2:&3. |

Emellan wallen och húsen äro tilräckeligit breða rú- ´ mor platser, |mit| på hwilcka ända op-före át lanðs- ´ porten få hwita kors på pieðtaler úpresta, ´ utan twifwel at

göra bön wið. Desfe ´ rúmor gator eller Stormtorg (: Nb: få kallar ´ jag den gatan fom är emellan wallen och ´ staden :) äro wið Norra fidan af staden ´ ganska breða, få at de 3dúbla rader ´ gröna träð, der få planterade, týckas ´ intet göra deras bredd mindre, än ´ den är på andra sidan.

Swenska consúlln Jac: ◊ Bellman, fom ´ bor i Cadix, hyrer fitt hús långt up ´ i Staden straxt in wið[¿weð] norðra fidan ´ af wallen. Det är fom alla andra ´ hús af Sten, hwitt, och 2^{ne} våningar ´ högt, útom winðen; inåt gården war en ´ wacker |með| af järngaller före, blå målad ´ altan, famt fielfwa gården stenlagð ´ með grå och hwit sten, mitt på den ´ famma war en brún, gord |mest| fom en fon- ´ taine e_j: wattkonst; på wäggen twärt ´ emot porten hängðe Swenska wapnet ´ i en með glantsgülld förgylld ram ´ infattad. Alla fönster woro með glas ´ i på Italienska lättet, och alle fönster- ´ poster, dörrar, famt gallerwärc e_j† alta- ´ ner, fom woro (: efter Spanska förr omtalte ´ Architecturen :) útför fönstren åt gatan ´ eller inåt, woro blåða; rúmmen með fchil- ´ lerier præchtigt meubleraðe, mäst fwensk ´ úniform, blått och gúlt, hwart man ´ fig wille wända. NB: för hetten sküll brú- ´ kas ej annat än stengolf i Cadix, af 4Kantig sten.

[-]

|/29. [[18b]

|1:2:3: |

| 1748: Martij _ |

|/29. |

Det öfriga jag með flýgtiga ögon kunde ´ observera märckeligit i Cadix, denne ´ förste gången jag war i land där, war ´ följande.[¿:]

Manfolcken gingo wardagar här, li- ´ kasom i Portof^t.[¿ej spat] Marie, með hwita ´ mysför och hattar, och i westar, och ´ kappor af mörck couleur ofwan på; ´ með helge- och fästedagar woro de ´ mest propert klädde och Schamre- ´ rade, den ene með den andre, få at ´ då för en främling Skülle wara ´ fwårt skilja en Skofflockare och en ´ förnem karl; det berättade mig ock- ´ få en Engelsman (: därpå i Cadix är ´ god råd, emedan en hop af de få kal- ´ lade Jacobiter här fått lig ned :) at om ´ Spanjoren, är aldrig, få ringa handt- ´ wärcare, få skal han hafwa fig en ´ dýlik kläðning, fkönt han ðär öfwer ´ Skülle Swälta. Sýnnerligit mode ´ fåg jag det war här, at brúka röða ´ plomgier[!¿plomajier] i Hatten, röða strúmpor ´ och úpslag, Skönt kläðningen woro af ´ en helt mörck couleur. # #

De fom Skülle wara Júrister, eller ´ aðvocater, brúkade fwarta # kläder, famt ´ en fwart kappa på ryggen hängan- ´ de.

Frúntimbran haðe hem i húsen egit ´ hår, fom_j: |ðe únge| flätadt, och með |knipt| bræn[] tú- ´ pè fram- för, famt håret wið öronen ´ klipt, e_j: ock, |ðe gifte| með krockamb i och ofle-

[hmarg:]

| # # Húru Kára Span ` jorerne äro i röð färg, ` kan ock nog därað ` Skönjas, at de ` höllo röðt hår och ` Skägg, för en fún- [!] ` nerj; Skönhet; en öý- ` lik Smak finner ` jag i Imhþuþft[þul] Bit- ` derfal, Tom IV, pag ` 85, at Týskarne for ` dom haft för gúlt ` krúsat hår och Skäg[] ` hwilcket Keifer fi- ` gismúnðús haðe ` och blef hållet för ` en Stor prýðnað, ` fom Samma auctor ` berättar. |
 | # með dúcrainger ` i, och efter mo-
 det gorðe kläðer |

[-]

|/30. | [19a]

| 1748 Martij _ |

|/30. |

tadt; liftröyor af Sammet, mest Swarte, samt ` fmå fwarte til midian räckande kåpor. På ` gatan brukade de Swarte kläden öf- ` wer fig, lika fom i P^{ld}. Sⁱ: Marie; och ` kan jag ej minna mig hafwa Seðt ` mär än 2^{ne} frúntimmer, fom wo- ` ro klädde með krúsade hår och ftýf- ` kjortel, hwilcka jag Råkaðe útom fta- ` den Spatserande með franska ca- ` vaillerer, och därföre tog dem för fran- ` Sýskor.

Múnckarne woro alle i nacken ej _ ` |Sidft úppå| kúllen af húfwúdet rakade, fomj; ` haðe sitt hår rúndt klipt, och neð ` hängande, fom úppå wåre Dahl- ` karlar.[i(><:>)] Grámúnckarne[hwi>Grå], woro för ` fn drägt fýnnerligast; de gingo með ` träskor útan hattar, haðe grå kortlar ` och kappor, fom räckte neð til miðjan, ` hwarihop með húfwúðbonaðen war ` fäst, fom með hwitt læft innan- ` före war foðrað, och kúnde dras öf- ` wer húfwúðet när man wille, ` fast än, de gingo mäst barhúfðe, ` då denne hängðe neð bakefter, fom ` en krage. Andre múnckar igen ha- ` de hwita kortlar och kappor _ ` með |Svarta| hattar på 2^{ne} síðor bara ` woro úpfästade.

En liten múncke procesfion fäg ` jag, fom bestod, af en annan

[-]

|/31. | [19b]

| 1:2:3: |

| 1748 Martij _ |

|/31. |

fort af desfe andeliga creatúr _ ` de haðe |Svarta| ~~röda~~ hattar, með 4 fnip- ` par på, fom ftodo opp, och woro ej ` aldeles lå höga, fom på hosgå- ` ende figúr; fwarta kortlar och ` tröjor ej; westar búru de, på _ ` hwilcka de hade en til miðian `

räckande hwit Skjorta, fom _ bak til wid halsen haðe en öp- ning, få at en quarters lång fwart Snipp fýntes, J händren hade de käppar, och fram- förút bare[ú>a=búro>bar] |en af| dem[(O>)m] en machin på en kápp, rúnð fom en cýlinder. Spitflandē[(s>t)] sig fom en |conus| ~~eylinder~~ át ändan, með ett kors ýtterst på, denne war með Swart fam[m]et _ helt öfwerðragen, och með 3 _ rader gúll galoner och frant- zar beprýðð[çy], nestan fom denne figúr útwisar.
[i marginalen bild av den beskrivna hatten och ”machinen”]

Efter jag kommer at nämna om procesfion, will jag berättá om en, jag fåg d: 6 Martij _ då jag andra gången war i Cadix, |fom| de irländske Catholiker, fom äro i denne Staden _ firade d: 5 hújus om aftonen
[hmarg under bilden:]

|obs: Jag Såg också úti Ca- dix en hop små gås- far með långa kápor och fåðane, fom de _ ofwannämde 4kanti- ge hattar, hwilcka búro böcker únðer armen _ därföré, jag tog dem för Schole piltar e:r:[çe:] _ fåðane, fom til mún- keftåndet úpfoftra- des.

[-]

|/32. | [20a]

| 1748. Martiús | | /32. |
| 5&6: |

Sin Patron St: Patriciús til áhra en fäst úti Aúgustine Ordens kýrckja, með följande ceremonier: klockan 6 om aftonen ringdes i alla klockor, och fom utan för den denne kýrckja är en liten 4kantig platz, stor fom Sqwaller-torget úti Stockholm, tý-[] hängdes úp ifrån kýrckietaket _ twárt öfwer denne plats, 3^{ne} stora flaggor, en röd, með hwitt på fneð- den twärsöfwer stående |Anðreæ| kors, famt 2 andra, och efter gifwen Signal með raquetter, repræfenterade Sig twenne gallerer, # fom gingo eller[p>ell] drogos på linor, och genom konst woro lå in- rättade, at de íkötó på hwar- andra, tils äntej: det fom Skülle wara skepp öfwerwant det an- dra, fen togos de bort, och stiern- raquetter kaftades. Alla irländare búro på Sine hattars högra Sida denne och den följande dagen ett kors, af hosgående figur och storlek; gorðt af Spiat och grönt _ eller röðt filcke, hwilcket de kal- lade St: Patricii kors.

Följande dagen eller ð:6, fom war en fönðag, gick til nemde kýrckja en procesfion i denne ordning: först bars en hop lanternor, jämte ett kors, fen fölgde några 1000^{de} karar i 2 rader, af hwilcka |en| stor del haðe |en| með remmar öfwer ax-

[vmarg:]

[bild: flagga]

|NB. det ena skülle wara ett kiekp, och den andre en galeér |

[bild: kors]

[-]

|/33. | [20b]

| 6. |

| 1748 Martiús. /33. |

larne hänganðe læðer púng, til ´ hwad ända wet jag ej, mit ´ emellan desfe raðer, här och ´ där, gingo fíma poickar, fom ´ föngo och mesfaðe, famt, af de ´ anðre befwaraðes. därpå fölg- ´ de Júngfrú Marie bilð på en ´ tafla gorð, fen en otroilig hop ´ bara grá múnckar, och Siðft ´ en mýckenhet qwinfolck.

[hmarg:]

| Denne påfwilke Proceffion ´ förekommer mig näftan ´ lika með den marche ´ fom Grækerne höllo då ´ de firade i Athen, fín ´ fäst de kallaðe _ ´ Panatheneis, confer ´ Rollin Histoires ancien ´ ne. eðit Paris 1733 _ ´ Tome V. p: 11: 12. |

J Caðix äfwen /om i Porto l^t ´ Marie, är utan för de fíma gårðs- ´ rúm, fom gemenj: är i hwart ´ hús, portgångar, däri, man får ´ kafta fitt wattn wid ena fíðan, ´ (:hwilcket man fällan fer Ske på ´ gatorne:) och är den inra porten ´ altid igen, men när man ´ klappar på, dras den úp með ´ ett innanföre wid klinckan ´ fastgort fnöre, fom går úp på den ´ altan, fom är inåt gårðen ú- ´ tan för andra wåningen i ´ alla hús. Altaner ofwan på ´ taket af húsen, är här öfwer ´ alt i brúk.

| 1:2:3: |

När man Spaserar på högra ´ handen ~~när~~ [då] man kommer in, ´ på östra Sidan af wallen _ ´ fá ftår på wänstra handen ´ på en hwit marmor pied- ´ stal, ett dýligt kors, kringom ´

[-]

| 34. |[21a]

| 1748 Martij M^ê[_ç^{ðX}] |

| 34. |

| 1:2:3: |

hwilcket til zirat är úppå[X/i l/úti/ih/úth>úp] piedstalen 4 ´ [Små] blompottor, famt Små med kappor ´ úthúggne præfter e;r:[çe;:/e;] múnckar; på ´ kanten af foten ftoð inúnðer út- ´ húggit. S: Ignacio de Lojola.

[vmarg:]

[bild: kors med påskrift:]

| S. IGNACIO DE LOJOLA. |

Norr i Staden útmed wallen, ett ' flycke ifrån Svenska consúlln, ftoð ' en temme; fto af whit marmor ' gorð wattukonst, mitt i hwilcken ' Hercules på en útzirað pelare _ ' ~~war úthúggen eller gorð~~ fatt ' på 2 leijon, með fin klúbbi i ' handen; inúnðer kring kanten ' af wattúkaret, ftoð en wiðlyf- ' tig Spansk inscription, fom in- ' nehólt, at denne wattúkonnst, ' war únder Konúng Philip IV^{af}[_{ic}^{af}] ' regering, år 1642 úprest.

Dock det märckeligaste af alt _ ' och det fýnwärdigaste |a| jag låg i ' Cadix, war den prächtiga kýrc- ' kjan, fom nú är únder arbe- ' te. Den har i 14 år, (:fom berättas- ' des:) fládt únder arbete, och ' ánnú är ej något tak påkom[m]it, ' fielfwa |grúnðen| golfvet består af 2 dúb- ' la, inúnðer hwarandra hwälf- ' de hwälf, och kýrcjian innebe- ' griper en anfenglig fto rlek, alla _

[-]

| 35. |[21b]

|1748. Martij M^é|

| 35[4>5]. |

| 1: 2: 3: |

fúndamenter och krantzar af ' Pelarne, (: fom äro til en fto _ ' myckenhet öfwer hela kýrckan:) ' äro af Swart marmor, och alt ' det öfriga; Pelare, Chorer &c. af ' grå och whit marmor; emel- ' lan, och i alle pelare, äro ef- ' ter Catholiske maneret præðik- ' fto lar, och úthúgne platser _ ' för bilder e; helgon, af hwilc- ' ka ej mera än ett beläte, nem; ' Júngfrú Mariæ, är úpsat, fom ' efter mitt ringa begrep, týckes ' kúnna paslera för ett fúlkom[_t]fúlkom[¹] ' mestar flycke. Hon är af whit ' marmor úthúggen, och repræ- ' fenterad, með úp högða hän- ' der, fom beðjanðe; framföre _ ' hänger en lýckta, með fladigt ' brinnande ljús úti (: likfom öf- ' wer alt i Cadix framför deras ' helgon :) och alla förbigåenðe _ ' Catholiquer lýfta, för henne ' på Hatten och búga líg. Jn ' Súmma blir alt det öfriga, när ' Kýrcckjan blifwer färðig, lå _ ' prächtig, lå lærer Hon täfla ' med många lika heliga býd- ' nader[!] i Eúropa, fom nú pas- ' fera för präktiga.

[-]

| /36. |[22a]

| 1748 Martij M^é|

| (36.) |

| 1: 2: 3: |

Curieúst war det också, jag observerade, ' at i Cadix på någre ställen, äfwen ini ' den[t>n] útgåenðe porten át möljan, woro ' lika fom Små Skåp på wäggarne úp- ' fatte, däri en Marien-bilð fatt, och för ' hwilcken bran[ú/ä/å>a]diakr strk] en útföre

hånganðe · lanterna; och breðewid stod en · gemen karl, (: Nb. ingen múnck :) fom ·
tiggde almoser, åt Maria Sanctif- · fíma, fom Han fade. #

[vmarg:]

|# kring gatorne · bars ockflå dýlika, · fast minðre íkåp, · með bilð i, fom · de äfwen
tiggðe · före; om de wa- · rit hos någon · síúk dermed, kan · jag ej weta, i brift · af
nöðig kúnðfkap. |

Slúte; innan jag denna gån- · gen reste om borð anmärckte jag, · at neð wijd
möljjan, útföre porten, · lågo, 6 ft†_†[*f/f*]. metal stýcken, och en D^o · mörsare, af
de úr det til túrkiet · definerade, och wið Cadix straðnaðe[!] · Svenska S_{keppet}
Swecia bergaðe, · på hwilcka kong. Carl XI^{tel} inbúnð- · namn[!], innom ett par lager
qwi- · star, och inúnðer årtalet 1718 _ · stoð. 12: D^{to}[*üD*] stýcken, och 4 mörsa- · re
af Samma fort, låg jag inúti _ · staðen ligga på ett batterie útåt · hafwet, med kong
Friedrichs namn. · desfe 3 dagar ð: 1. 2 & 3 war wackert wäðer. · ð: 3 for jag
om borð, då morgonen bittiða · Spanska Westinðiske Couffarðie-flottan, · af några
flora Spanska örlogs Skep · blef beleðfagað út, för at följa dem · til Canarie öarne.

| 4. |

wackert wäder.

| 5. |

Winðaðe wij eftermiðdagen wåre anckare · och gingo längre in úti Bayen.

[-]

|/37_ ||22b]

| 1748 Martý M^o |

| 37. |

| 6: |

för[*!;/för*] jag k; 10 f:m: i lanð til Cadix. Samme af- · ton blefwo 36 man[#] af wår
besättning för · Slagsmål med Franske Matroser på · möljjan arresteraðe

[hmarg:]

|# tillika með únder- · officerare, däriblanð · 3 quartermestare woro |

| 7: |

For jag om morgonen åter om borð igen[#] · då ðe fom warit arresteraðe famma ·
morgonen kommo efter, och blefwo _ · 3 Matroser af dem, P^{tel} Amback, Jo- · nas
Berg, och Anð^s Bergst[röm] Satte · i blacken, de 2 feðnare, för det de · i drýckenskap
fatt Sig mot en af · quartermestarnes Commanðo, (: Nb _ · dock slúppo de samma
afton :) · och Amback derföre, at Han · fades warit[*üa₂><*it] úphof til búlret, · för
hwilcken orsak, Han också · in på 3^{die} dýgnet måfte fitta · i Blacken, |då Han feck
strýk för wantet.|

[hmarg:]

| ## Curieust war _ att denne morgon woro alle 4 ftÿr- mennen, och en lærstÿrman i _ lanð, få at ba- ra Capitaine och P: Snab wo- ro omborð; och när man räkna _ de alla ünðeroffi- cerare, matroser och poickar, fom útom desf woro _ från Skeppet _ lå war ej flort öfwer en fierðe-

part ombord.

| 8. 9. & 10 |

war wackert folskins wäder, och ðen | 11. |

Likaledes. Jdag for första S_tÿrman _ från S_keppet k_j: 2: e: m: meðan Capi- taine, ännú e_ñ war från bord, fäm[(X>)å] ej förrn k_j: 7 kom.

| 12. | också wackert folskin. | 13. | Spisade jag hos min S_lächting Cap^l

Jonas Brauner, miðdag på desf S_kep, fom war Hollendskt, då jag k_j: 3 eft. M: feck höra Comp^s Skepp Freden lkjúta

[-]

| /38. |[23a]

| 1748 Martij M^ð | 38. |

| d:13: |

8 ikott, fen det efter 22 dÿgns fegling ifrån Götheborg, genom Canalen hade anländt hit i Baÿen. Derúppå från wårdt Skepp, med 8 lk: Swarades.

| 14: |

S_lolskin och wackert wäder.

| 15: |

S_kref jag hem til Swerige, och for _ fen i lanð til Cadix, fämt af- lemnade åt Consúlln mina _ bref; fen Solen hela dagen hade Skint, rägnade det emot aftonen.

| 16: |

War jag i lanð, natten, och mor- gonstúnðen regnade det.

| 17: |

Áfwen i land, wackert Solskin, om aftonen for omborð; men k_j: 1: war jag förút, och besåg, domkýrckian i Cadix, S_ta: Crux; hwars curieúsiteter jag nú är- nar beskrifwa.

Kýrckian, fom är af en wac- ker architectúr, och útför flör- fta dören, med wackra mar- mor zirater beprÿdd, är af en ordinaire florlek, in[n]antil

[-]

| 39. |[23b]

| 1748 Martij M^ð |

| 17. |

hwalfd, með átskillige chorer ' i kring kýrckan, næstan fom i _ ' úpsala Domkýrckia, dæri ' færskilte Altaren woro. Jag ' tillika með någre andre _ gick dit e: m: då præfterne, ' (: fom woro af den forten jag ' förr nämt, med Swarte Klä- ' der, och hwite Skjortor på :) ' ännú ftoðo och læste innom ' ett fkrancck, býgðt, aldeles _ ' lika fom Choret i Linköpi^f ' Domkýrcka |fast minðre|, liggandes store ' böcker af 1 1/2 alns längð på ' bokftolar, Skrifne på latin ' på pergament, och innehölt ' deras kýrckjo mesfor[#]. När an- ' dachten war ändad, döptes ' ett barn, (: hwarwið jag de ceremo- ' nier observeraðe, att barnet ' hölts fram af en karl, och af ' præsten någre |6|[ovanför] g;: með wattu ' famt fen olja beströks, hwar- ' wið ett ffort liús |hölts|, fom af fað- ' dern, fen togs i hand, hwilcken ' |[hmargin:]
warandes[çwarande,] inúti fkranc- ' ket, bänckar, at fittia ' på. |

[-]

| 1748 Martij M² |

| /40. |

| 17: |

efter Slúten acht gaf barnet, át en li- ' ten gåsfe, at bärar bort :) och när ' den præsten fom dopet förrättaðe, ' märkekte wij woro útlänningar, tog ' Han osf omkring i kýrckjan och ' wiste följande.

Söder i kýrckian, war för ett af de _ ' fforste omtalte choren en hög dör _ ' hwilcken då den úplæstes, feck _ ' man fe, ett torn af Silfwer,[#] fom ' war likfom i 4 Etagier,[#] útom ne- ' dersta delen, ganska propert út- ' arbetadt, och war gordt, famt dit- ' Skäncktt úti kejfer Carl V^S tid _ ' det únðerfta, fom war 5 alnar úti ' längden och 3 1/4 i bredden (: Nb_ ' högðen på alt från taket til golfwet ' war úngefär 10 a;¹[ç^f]:) war i nú- ' are tíðer gorðt, och woro på |2ne|den ' fidor af den samme armar ' nestan fom på likbárar, fast ' kortare, gorðe, at únðerftöðia wið ' desf framförande; i hwart hörn, ' |ofwan på| af denne únðre wáning, at jag ' fámå[ç>m] kallat, ftoðo 4 práchtige ' lanternor, hwarpá ftoð ártalet ' 1740. På fidorne nedomkring woro _ ' útarbetade Biblifka historier, och ' på 2 fidor Hercules emellan twenne
[vmarg:]

| # det war ej masfvt ' útan fomt með _ ' 3[!] innanföre, útom ' det öfwerfta, fom ' týcktes wara purt:

Nb. tör observe- ' ras, at desfe eta- ' gier, woro öpne, ' på[ç<p//l>p] alla fidor lik- ' fom Cúhrrar[!], fá ' at man kúnde ' in úti dem ftel- ' la hwad ~~man~~ efter berättas. |

[-]

| 41. |[24b]

| 1748 Martij M² |

| /41. |

| 71: |

Colúmnner, på hwilcka stoðo: non Plus Ultra

In i detta |rúm| woro träfytlor för 12 män, at draga denne ma- ´ chin, som præften af trislor ún- ´ derhjelptes, och brúkaðes i Gúð ´ Faders procesfion, som i Júnij ´ månað fülle firas, som præ- ´ ften på latin berättade, då ´ úti de 4 öfre lå kallade etagi- ´ er de fäker fattes, som efter ´ fkal blifwa påmint.

Præften förde osf därpå bak- ´ om flora Altaret, som från kyrk- ´ kjan genom en döer, som gick ´ likfom |innom| ett annat rúm, war ´ Skilð. detta rúm war ett Capell, ´ som Capella Reliquiarum ´ kallades, därúti Biskopar- ´ na af Caðix begrafwas, och ´ däri någre af kyrckans prýð- ´ nader, samt de Reliquier där ´ finnas, i femb Skåp förwara- ´ des. wið døren stoðo 2^{ne} tryck- ´ te förteckningar på reliquiere, ´ som hade denne inskript:

Noticia de las sacras reliquias, que fe ´ veneran, y conservan, en las collate- ´ rales de esta sacra[!] capella. ´ Altar de el

[klammer om de två följande orden som är skrivna ovanför varandra]|Evangelio. |

|Epistola. | [under],,

[-]

| /42. |[25a]

| 1748. Martij M² |

| /42. |

| 17: |

J första Skåpet på Högra handen, war ´ ett af Silfwer wæl útarbetaðt Skåp e^t ´ torn, inúti hwilcket Hostien lættes, och ´ jämte hela machin, flýttas in úti ´ en wåning af det förr omtalte flora ´ Silfwer tornet, i procesfioner; ofwan ´ på dette Skåp war ett kors ett halft ´ qwarter högt, af en enð[!] Saphir. ´ 2^a i detta fam[m]a Skåp war ett ´ magnifict gyllene Crusifix, äfwen ´ att fätta i Silfwer tornet. ´ J första Skåpet på wäntra[!] han- ´ den, war en machin af guld út- ´ arbeatað, som en fol, som með äk- ´ ta pärlor och allahanða flags ´ äðla stenar, till antalet 9999 ´ war beprýdd, och fades wara ´ i Maðrið[m>M] år 1729 förfärdigaðt. ´ mitt i war ett rúnðt hol at fätta ´ Hostien úti och öfwer Skrifwit: ipse ´ panem Angelorum manðucavit ´ homo.

[vmarg:]

| gúlð och silfwer |

De andre tri Skåp, fom woro här- ' inne, woro úpfyllde, med allehan- ' da martýrers reliquier &c: ibland ' annat, jag fant märck¹: war: ' 1^o En liten bit af Christi kors, inne- ' fattaðt úti ett kors af förgyllt filf- ' wer gordt.

2^o En tagg af Christi törnekrona

[-]

|/43. |[25b]

| 1748. Martij M² |

| 43. |

| 17: |

Jnúti en gýllenðe gord törneCrona ' infattað.

3^o Ett egenhändigt bref ifrån den ' helige Theresia til Gaditanske ' Biskopen, innefattaðt i ram, með ' glas öfwer.

På dören af ett af desse Skåp _ ' war i bröftbild följande Martýrer _ ' afmålaðe.

St: Onoratus.

Seberinus.

Romúlús.

Prosperus.

Af de faker, fom förekommo mine ' flýgtige ögon woro.

caput St: Severini Martiris

fragmentum corporis St: Severini ' i en røð liten påse innknútet.

Sanguis St: Severini Martiris ' i en liten ask, með blå band i.

Caput St: Sideri Martiris.

jámte någre anðre fmå ben, fom ' alle með gröne quistar och blå _ ' band, woro prýdde.

Wij lemnaðe nú detta Capell, och _ ' gingo ofwan på, där Consitorium[!] ' e_i: [ç:e_i^f] Capitlet war; i farstúgún útan ' före, woro 2 lkåp með klåðer, fom wij ' rättnú wilja bese; och den afleðne ' Biskopens af Cadix[(X>)x] portrait, ftoð_i[ç:ftoð_i] ' på en annan sida af wäggen, och öfwer

[-]

| 44. |[26a]

| 1748 Martij M² |

| 44. |

| 17: |

porten |ðören| til confistoríum den nú waran- ' de Gaditanske Biskopens Bröstbilð, wa- ' randes Hans namn Thomas de Valli ' e_i^f del Vallje, fom wår ledsagare ' osf

berättade på latin, efter wij ejj ´ förstode Spanska, och Han ej künde ´ tala andre Språk.

Sielfwa Consistoriúm war ett Stort rúm, ´ intel aldeles fyrkant, klädt med rödt da- ´ mast och siden frantzar, från ta- ´ ket til golfwet, alt i kring woro röda ´ lammets küller, flolar, och ett borð ´ flod wid ena hörnet, med röða da- ´ maste kappor ikring; taket War gip- ´ fat, och geck úphögt, med 4 schillerier ´ däri, och mitt j den H: Ande målað ´ i en Dúfwas Skapnad. Ett fönster _ ´ war endast här; |lågt| på Spanska maneret með ´ dörar före, och útom ett galleri |en altan|, (: fom al- ´ ment brúkas, :) därifrån man künde ´ fe ända út át hafwet ända át Gibraltar; ´ nämre hit át Cadix, fýntes ett hwitt torn, ´ Som papen fæde det wara det ál- ´ fla torn, emot Maurerne býgd; of-[ö>o] ´ wan för detta fönster, in i rúmmet ´ Stoð St: Jeronými Bröstsild, och 2 Skáp ´ et på hwardera Sidan, däri dokú- ´ menterne förwaras, och på wäggen öf- ´ wer en Stor tafla, därpå Chrifli li- ´ dande war målat, och með en-[ú,Ø] ´ röd damast garðin war betäkt.

[-]

|/45. ||26b]

| 1748 Martij M^a | ´ |/45. |

| 17: |

Då wij lämnade Consistoriúm, kommo wij ´ till den för-nämnda farstúgú, útanföre, där- ´ i 2^{na} Ikåp Ornamenta Sacerdotalia ´ conserveraðes, Som wið ceremonier brú- ´ kas: de woro 17 ej; 18 til antalet, och ´ ganska præchtigt, dels med gúld bro- ´ deraðe, dels wirkaðe. # Innerst úti det ´ ena Skåpet hängde ett Palliúm, fom ´ fastlagstiðen |Saðes| báras i procesfion på 6 _ ´ Silfwer pelare, därpå Stoð Gúd Fader ´ wirkað, och på desf bröst, den H: Ande, ´ fom en Dúfwa, och detta Sade de _ ´ Skülle ræpresentera treenigheten, då ´ jag frågade: Ubi est Filiús?, Swara- ´ de Præften[úX/mún>Præ/Præ]: in custoðia. (: Nb: tý det ´ brúkas bara fastlagen :) |och när ðär hwar på jag ´ Sade: est ne in carcere? Swaraðe Han: ´ male est dictum tw[útu]. Carcer, låsom ´ en tårn, den Han ejj hölt för appli- ´ cabel på Frälsaren, Såsom waran- ´ de i förwar; men ej i fångelse.

[hmargin:]

|#Nb. Biskopens Pal- ´ liúm, och Ceremonie ´ Habit, war ej här _ ´ með; dem faðe De, ´ Han Sjelf bewarar ´ úti Sit Palais. |

Når wij kommo neð igen, war bre- ´ de-wið Capela Reliqvia; ett annat ´ Capel, däri woro 2 |fwarte| ftenaltare ðär- ´ út-með en tafla hängðe, með böner _ ´ fom múnckarne Skola láfa, för ´ hwar del af Sin habit, de taga på ´ Sig. Jnnom detta rúm, war ännú ´ ett annat, där úti ett Ikåp, förwara-

des[(f/X>)d]

[-]

| 1748 Martij M² |

| 46. |

| 17. |

des: en af förgyldt Silfwer gordt Thorn, ' Som nästan såg út, fom en waktkúr, ej ' Snarare liknaðe Jani |öpnal Tempel, fom det ' på gamla romerska mynt finnes aftagit, ' med Strålar, eller en gyllende Chúr låge ' kring. (: kanske det Skulle föreställa _ ' det nýa Jerúsalem, emedan det tem- ' mej: liknade det, fom på ordinaire ' målningar i Biblar finnes :) Den Sattes ' i procesfions och Högtids-dagar på ' Stora Altaret, och ini Sattes Hoflien.

Deras kalck, war gorðer, fom våre; ' en lapp af paff, med siden öfwer- ' dragen, och Gúll Broðerad, Som de ' Bursa, kallaðe, brúkaðes att Setta _ ' Sacramenterne på, hwilcken lap, Sen ' på ett hwitt kläde Sattes, och de för _ ' consacreringen Sades wara oumgen- ' geligit. ◊ 2^{me} Små af Silfwer lik- ' fom miölcckkannor gorðe kannor, woro ' och där, den ene war at ha wijn ' úti, Som Slogs úti kalcken, och i den ' andre brúkaðes wattn, däraf någre _ ' droppar, Sades giútas i |wij-watnet; kan ' hända, Catholska ej; Påfwska försam- ' lingens öfwerhúfwúð, fom är i Rom, ' gorðt denne staðga, när Han befalte ' Præften úti com[m]union ðricka för _

[-]

| 47. | [27b]

| 1748 Martij M² |

| 47. |

| 17: |

alla, af frúchtan, at Hans lærjúngar, ' fýnner; de som äro i Spanien, af ' det obemängða Starcka Xeres wij- ' net, Skulle bli för mycket öfwer- ' lastaðe, om det ej með få wat- ' tú droppar úpspæðdes, hwilcka _ ' útan twifwel kunna för Seðan ' haðe Samma kraft, at föröka ' Sig, och göra wijnet lagom Starkt, ' Som de månge reliquier, hwaraf ' i Catholske Stäðer, Så mångfal- ' diga doubletter finnas. På Silf- ' wer fatet, hwarpå kalcken mitt i ' och desfe kannor på hwar Sin Si- ' da Sattas, stoð Skrifwit: Sanctæ ' Ecclesiæ Cathedrali[¿e><i//æ><i] Gaðicense[!//¿i/æ><e] Do- ' minus Petrus Eaniell(X>)E] donavit ' A^o 1704: _

Ett præcktigt með Philegrans arbe- ' te gorðt Silfwerkors, war också här; li- ' kaleðes woro alle kýrckoZiraterne dels ' af gúlð och siden wirckaðe, dels _ ' broðera; ett með gúll wirckat täcke ' i form, fom en half oval, lades i ' procesfion bāras, för Cadix Patro- ' ner, dārest mitt på, war en Skjölð _ ' at täcka öfwer með,[¿Ø] en hwit plätt. _

[-]

| 48. |[28a]

| 1748 Martij M^d |

| /48. |

| 17: |

Inscription på plätten war: Sancti Servandē · & Germane patroni Ecclesiæ & civitatis Gaðicensis · intercedite pro nobis A^o Dⁿⁱ 1729. Alfonsus[a>A] Me · drona arte & lauðe fecit Toleti.

Som i begynnelsen om denne[(a>)e₂] kyrckan fa- · des, få woro här rúnðt i kring åtskillige · Chorer, för helgonen, därföré ljús brúnno; · iblanð annat ftoð wäster i kyrckan ett · Altare, darpå[!] S_Kkiärs · Elden ræprefenteraf, · fålúnda, at inúnder lågo en hop · nakne menikor i en brinnanðe lå- · ga, með grátanðe ögon och úplýfte · händær emot en öfwerståenðe, och lika · fom úr S_Kkýn nederkommanðe Engel, · fom i händren haðe, en krantz · och en palmquist. S_Ttörsta alta- · ret,[] war främst úti kyrckian,[] mýc- · ket wacker beprýðt með förgýlt · Bilthúggerie Arbete; några alnar · öfwer S_Jiefwa[!] Altaret, och likfom · mit på Taflan, war[!] af Bilthúg- · gerie arbete war[!] gorðt, en |wacker| Thron, · Därpå Júngrú Maria, fatt likfom[sX>fo] · på en Drottning með förgylð krona · på Húfwúðet, och en blå með kro- · nor öfwerströð klädning.

På båða S_Jidor om Altaret woro · 2. små prædikstolar, på den högra

[-]

| 49. |[28b]

| 1748 Martij M^d |

| /49. |

| 17: |

Sade de Evangelierne, och på den wän- · Stra Epistlarne förklaras.

Det fom til S_Lút här úti kyrckian · förtjente min úpmärcksamhet, war · ett rätt wäl målat S_Tycke með de · 11000 Júngrúr, hwars Patronesfa · war den S_Ta: Úrsúla, fom så wac- · ker war där afmålað, få at om · den liknaðe originalet, haðe Hon · wäl kúnnt med S_Kkäl S_Jucceðera · Venus, och agera för Alla wackra · Flickors Patronesfa, eller förestån- · derska.

Den S_Jamma Præsten, S_Jom wiste · osf alt wij S_Jedt, war denne Domkýr- · kans kyrckjo herde; Han war en _ · rätt honett karl, tog inga pennin- · gar, ånskönt jag böð honom nå- · gre S_Túck von Ackten, och liknaðe · S_Jåledes ej de girige múnckar: när han · S_Jåg með hwað flit, jag alt annotera- · de, fågnaðe Han S_Jig däröfwer, och · wiste S_Jig ganska mån om, at på no- · gesta instrúera mig om alt fam- · mans, besýnner; när Han märckte · at jag gorðet i den afsigt, för at kún- · na wið min

hemkomst, wifa[s>f], mine ´ wänner |och lanðsmän| hwad |curieuf| jag i
främ[m]anðe ´ lanð feðt.# til flút annoteraðe han ´ egenhändig i min plánbok, Sit
namn
[hmargin:]
|#Sáledes när jag för ´ curieufité i Confi-[s/X/c>f] ´ ftorium wille a- ´ gera Biskop af
Ca- ´ dix, halp Han ´ Sjelf til lýfta ´ fram borðet, för ´ at därpå kún[n]a[!]
com[m]oði- ´ té kúnna[!] Skrif- ´ wa och præsiðera. |

[-]

| 50. [[29a]

| 1748 Martij M^é |

| (50.) |

| 17: |

Sálúnda: Emanuel de Texade Parochus ´ Ecclesiæ Gaðicensis. Han ónskaðe osf alle ´
Slúte; en lycklig resa til Oft-Jnðien, och beftän- ´ dig wálmágo, dá wij með Stórsta
höflighet ´ Skildes frá Honom. #

[vmarg:]

|# på vár frágan[!] ´ húrú mánga kýrc- ´ kor woro i Caðix, ´ Saðe Han 15 á 16. |

Sennor och Sennora áro de gemen- ´ famme heðersnamn, át mans och ´ quins-
Personer, fom tilágnas fá ´ den förnámsta Herre, fom gemen- ´ efta Arbets Karl,
ánskönst[!] Skjortans ´ Stórsta del, Skülle Sitta[t/X>i] i halskra- ´ gen, och den
Brokúgaste Harle- ´ quins drägt, knapt, Skülle ága ´ flere delar, eller[än>ell] lappar
án desfes ´ framdel af west och býxor; om ´ bakdelen wil jag eij námna, fá ´ wiða
Spanska Climatet gerna ´ förbjúder tjok drägt, och til-fýllest ´ för en såðan karl gör,
om Sá ftor ´ rimsa af bakstýckena áro qwar, at ´ de kúnna hálfa Síðo stýckena til- ´
fam[m]ans. Artigt ár i Spanien, tý ´ om lyckan Skülle mista Sig på ´ en dýlik, Sá kan
Han ándá behál- ´ la Sin trasiga tröja, och bara ´ fkaffa Sig en kappá, fom ár grand ´
moðe, comme nous avons ðil[!/l<t] ci devant

[vmarg:]

| Adde. Spanska Fattig- ´ domen och Högfærðen[lf_i>g//Höffærðen] ár ´ wiða
bekant, æfwen fom ´ deras lættja, †Palsion†[†P>X] ær ´ ock kúnnig om Spanjo- ´
rerne, fom orðinairt ef- ´ ter máltiden peta sine ´ tænder ænkönt de ej ætit ´ annat
án[(>)] en fimpel wattú- ´ wælling, e_i´ litet grönt. mit ´ korta wiftande i Cadix til- ´
læt mig ej fá noga obfærve- ´ ra alt; ðock tror jag at ´ desf Jnbýggare ej júft fá ´
mýcket lkola differera ´ ifrá Críolerne, e_j: de af ´ Spanska förældrar i Chi- ´
appe[l/appa/apper] i WestJnðien föðde ´ adelsmæn |i desfe fæker|, om hwílcka ´
Thom: Gage en Engelsman ´ i fin refebefkr: till Spanfka ´ westJnðien talar Tome 1. ´
p: 362: Att nær de ætit til ´ miðdagen en mýcket gemen ´ fwartagtig foppa |kokað på
bönor[lböner]],[lØ] ftælla ´ de síg en halftimma i fin ´ dö, för att låta fe síg, ´
fkaka fmúlorne úr de- ´ ras klæder, och krús samt ´ mouftacher, och [peta fina tænder|

om i det ' famme någon af deras _ ' wænner gå förbi, få felas ' at de ej å propos, jú finna[çfinne] ' en fimúla i fine[tt>ne] mouftacher, då de feja strax, o Min Herre ' jag har ætit en lkön rapp- ' höna, fom will bemærcka at ' Han spifar wæl, lkönt, Han ' ej annat ætit, æn denne ' swarta böne foppan. Jag tror wæl de i Cadix, för deras ' ftændiga commerce, með al- ' la nationer, æro mera befri- ' aðe från detta fkrýtet, än ' de öfrige af deras lanðs- ' mæn, dock at Spanfka ' arten fitter i dem, fin- ' ner man af deras læt- ' tja, och angelegenhet om ' at på wallar och torg wi- |

[-]

| 51. |[29b]

| Martij M^d 1748 |

| (51.) |

| 17: |

Spanska maten är för dem Sjelfwa, ' mycket måttelig, och som jag war ' där úti Fastlagen, få bestod den _ ' mest úti Sállat[çSállat], en fet foppa, eller ' fisk, för Fremlingar woro lagaðe 8 ' à 10 rätter ðiverse forter, hwari- ' bland, åtskillige köträtter, útom Do- ' fane[!/ç]; dock observeraðe jag, at de ' ej woro få granlaga besýnnerj: frún_ ' timm[m]er; tý en ått kött únðer prætext, ' at fom hennes man, hwilcken ha- ' de beställning wid Spanska Flottan, ' fådt kongens Permisfion på ' matfriheten, Så sträckte den ' famme sig fölgachtej: på hústrún, ' en annan förebar annat inkast.

[hmarg(forts från föreg):]

| få fig, nær de æro granne, ' fom gemenj: fker hög- ' tids dagar.

Det antal af Fræmm[m]an- ' de ængelsmæn, och Fran- ' sofer, i denne stad ' nedfatt fig, torðe och ' mycket bidragit, at ' de något i detta mål ' degenerera från en få ' beromj: [!] deras för- ' fæders feðwana. |

Musique hörde jag bara i kýrc- ' kian, fom wåre Spelförstånði- ' ge medföljare mente bättre i ' Sverige, pasfa sig på en Comoedie, ' än i ett gúds-hús; i Sång hade ' Spanske frúntimren intet för- ' nøijanðe eller angenämt; kan hån- ' da Borichornes gnällande är för ' dem få angenämt, fom Nech-

[-]

| 52†† |[ç.][30a]

| 1748 Martij M^d |

| /52. |

| 17: |

Nechtergalens för osf i Sverige, och ' derföre Söka at Jmiterat.

Annars woro Cadix gator gan- ' Ska obehagelige, dels för sin ojämn- ' het och trånghet, dels för de näm- ' de Borichors eller Múlásnors oan- ' genäma Skrik, och den försmä- ' deliga lúchten af bränd olja, ðär- ' med, til öfwerflöd, i alla gator Stec- ' tes fisk, och som Snart kúnde ' förwirra húfwudet på en främ[m]jan- ' de.

Efter jag únder d: 25 förledj; Febr: ' nämde om Spanska Barquar _ ' will jag kortej: nämna deras figur. ' de woro Som helt Små Swenska ' weðbåtar, äfwen minðre lika Spít- ' ziga fram och bak, dok förstam[m]en ' högre, warandes i stellet för bog- ' spröt, denne Stam continuerað, ' ftúndom half så long, Som ma- ' ften, með hwilcken den nestan ' geck fom paralelt; ingen e; och ' Sällan brúkades fäck, det or- ' dinairesta war ett stort Segel '

[-]

| 53. |[30b]

| 1748. Martij Mð. |

| 53. |

| 17. |

fom geck Sñeðt öfwer masten, och ' hwars rå wäl iblanð, ftoð en ' fambn högre, än masten, með ' desfe Seglaðe de býde winð otroj;[¿Ø] ' fort.

| 16. |[!]

Feck Skeppet Freden Practica, då wj ' med 8 Skott Swarade dem när de ' Sköto för Sine S:Carguer.

| 17. |

Mot aftonen for jag om borð.

| 18. |

War bra warmt, och mot aftonen ' | 19. |

regn, fom också d: 19 om morgo- ' nen continuerade, då fen war ' temme; kalt.

| 20. |

War i lanð i Cadix, for dock af- ' ton om borð, hela dagen räg- ' nade mäst.

| 21. |

Solskin, Capitaine, och första ftým: ' woro tillika från Skeppet; den förra, ' for Sidst dän.

| 22: |

Solskin.

| 23: |

kj: 4: e: m: kom Swenska Consúlln _ ' jämte wåre 1^{lle} 2^{er}[¿^a] och 4^{de}[¿] Super Carg. ' om borð, Saluterades með 16 Skott. ' kj: 6 foro bort igen, då 16 Skått Skötf ' igen för dem, och húrædes; en ' Sw: Capit: Stare[] Swarade osf með ' 16 Skott, men Freden ejj.

[-]

|/54. |[31a]

| (54.) |

| 1748 Martÿ M² |

| 24. |

War Solskin Blåste Starkt [af ONO], så wĳ af frúchtan ´ för det här i Bayen ordinaire Oftanwä- ´ dret, Som Siömännen kalla Lexanter, ´ Strýckte wåre únder rår; men hisfåde ´ dem igen, enår wådret[(X>)w], mot aftonen ´ Stilnaðe.

[vmarg:]

| Lavant eĳ: SSO, fe Capit. ´ Moreens Journal öfwer ´ Gborg 1743. |

| 25. |

kĳ: 3: e: m: Saluteraðe wĳ ett Franskt ´ Amiral Skepp, Som med 3 anðre kom ´ i Bayen, hwarpå det með 5 fwaraðe. ´ kĳ: 5: lýfte wĳ wåre anckar, och gin- ´ go längre úr Bayen, där wĳ kĳ: 6 _ ´ fällde dem igen.

| 26. |

Wackert wåder.

| 27. |

likaledes. F: M: hemkommo |6ftk af| de Span- ´ Ske Skeppen, Som[ç] d: 3: hujus med ´ west-Indiske Coufferðie flottan affo- ´ ro, för at ledsaga dem til Canari- ´ Ske öarne, wĳ faluteraðe[(u/i>)a₁] dem ´ med 8 Skott, och de tackaðe osf ´ igen[#]. kĳ: 12 kommo wåra, tilli- ´ ka með Fredens SuperCarguer[(ip>)u₁] ´ om borð, Som með 8 Skott hälsa- ´ des, och með lika många wid ´ De Sednares affärd, kĳ: 5. |samt húr- ´ des.|

[vmarg:]

| # með 5 lkott från ´ Schotbynacht fkep- ´ pet |

| 28. |

Om morgonen mulit, men se- ´ dan Solskin, kĳ: 9: f: m: lýftade wå- ´ re anckar, och begÿnte lovera osf út ´ efter winden war contraire.

[-]

| 55. |[31b]

| 1748. Martÿ |

| (55.) |

| 28 |

Så Snart wĳ fådt úp Seglen Salú- ´ terade Freden med 8 Skott, wĳ tac- ´ kade, med lika många, hwarpå ´ Freden åter Sköt 8, och därpå Ca- ´ pitaine Stare, med flere Swenske ´ lköto |8 lkott|, Som wĳ með 8 Skott betac- ´ kaðe.

[hmarg:]

| A: M: ∂ : 28. Mistigt ' och tjokt wæder, ' með liten wind af ' WtS. k_j: 9 begýnte ' klarna úpp |

k_j: 11. hãlsade |os| en inkommande Hol- ' lendare med 7 Skott, wij gofwo ho- ' nom 4 igen; och Straxt Salute- ' rade off en ankom[m]ande Swensk, ' fom Sade Sig wara från Wefter- ' wijk, með 8, och wij tackaðe með ' lika många Skott,[. >.] |då Han tilbakas ' með 4 fkott tackaðe osf.|

[hmarg:]

| Skeppet låg ∂ iúpt ' när wi gingo fr: ' Caðix 17 fot _ ' 9 túmb Akter[. fö>Akte] ' & 16 fot. \för.\ |

Obs. När wij foro från Cadix haðe wij ' 84. St: Wattu liggare hwarðera ' af 300 kannor _ k^f 25200: _

12 St: HalfLiggare à 150 k^f _ ” _ 1440: _

50 St: Botsfath à 60 _ ” _ 3000: _

36. St: Oxhufw _ à 80: _ ” _ 2880: _

In Alles. 32520 kannor Wattu

Från Caðix haft omborð lefwandekreatur[!].

3 ft: lefwandee oxar. Spanska[;Spanske.] 15. Kalkonen[;ner]

2: _ D^o Kalfwar. D^o 30. Gäsf _

18: _ Spanska Swin D^o 6. fähr

20: _ Swenska Swin 1. ko.

|{[högerklammer från Kalkoner till ko.]}[th om klam:]Swen[ka]

510. St: Höns. Spansk _ 10 Spanska fähr

2. getter _

12 par Dúfwor

|{[högerklammer från fähr till Dúfwor]}[th om klam:]Spanska|

[-]

[...]

8.3. KVA-Resan (KVA: Braad[a])

[2]

[tomsida]

[-]

[3]

[tomsida]

[-]

[4]

[tomsida]

[-]

[5]

BERÄTTELSE
 OM
 RESAN MED SKEPPET
 HOPPET
 UNDER CAPITAINE FR: PETERSONS
 COMMANDO,
 FRÅN
 GÖTHEBORG
 TILL
 CANTON I CHINA,
 IFRÅN D: 26. JAN: 1748, TILL D: 11. JULII 1749,
 TILL DET HÖGLOFLIGE KONGELIGE
 SWENSKA OCTROIJERADE OSTINDISKA
 COMPAGNIET
 ÖFWERGIFWEN
 AF
 Christ: Hinr: Braad

[-]

[6]

[tomrader]

Til det Högloflige Švenska Octroy-
eraðe QstIndiska Compagniets Respe- ´ ctive Herrar Directeurer —

[tomrader]

[7]

Hög- och Wälborne, Edle och Högagtaðe
Herrar Directeurer

[Tomrader]

Den lÿckan jag haft, at i Högloflige Compa- ´ gniets tjenst, få förrätta en resa til China, anser jag ´ för mig Så mycket Större, Som den endast blifwit ´ mig tilskÿndað genom Respective Herrar Dire- ´ cteureernas Egen Štora gúnst och bewågenhet.

Jag Kan Således með fog intet tilfålle försúm- ´ ma, at för en Så olkattbar förmån, ýttra mit tackŠam- ´ ma Sinne, och drager derforé intet twifwelsmål wið; ´ at nú i första ððmiúkhet framgífwá denna Korta ´ be~~f~~krifning på de märkwådigheter fom jag únder ´ famma re~~f~~á með SKEPPET HOPPET fåt i agt taga, ´ och únder wågen wið lediga ftúnder Šamla, i den ´ fasta förhoppning, at ehúru ringa och ofúllkomlige ´ de äro, de ändå Höggúnstigt anfes. ´ Som jag i början för min första fördel hölt at ´ få tråda i Högloflige Compagniets tjenst, få skattar ´

jag

[-]

[8]

jag ock nú det för min enða timeliga lÿcka, at wiðare ´ derúti få Continuera; och alðenstúnd Högloflige ´ Compagniets högstbepriseliga benågenhet, at hielpa ´ dem, fom det behöfwá och äro nöðflálte, är mig nog _ ´ bekant, få anholler jag i diúpaste ððmiúkhet om den ´ ftora gúnsten, at ánnú framgent [g>t] blifwá brúkað til ´ Högloflige Compagniets tjenst och dÿmeðelft få för- ´ wårfwá mig de únderrättelser, fom til QstIndiske ´ handelens drift nöðige äro, samt göra mig SKickelig, ´ at i

framtiðen någorlúnda **K**únna gagna, fá wäl _´ **H**ögloflige Compagniet, **S**om mit **K**ära Fädernes-´ land.

I det läkra **H**oppet, at i et **H**öggünstigt _´ minne **w**ara innesluten, lefwer jag, með en oúp-´ hörilig wördnað och úndergifwenhet **H**ög- och **W**älborne, Edle och **H**ögagtaðe **H**errar **D**irecteurenes

[Tomrader]

Götheborg ð: 7 sept: **A**ldra ödmiúkaste **T**ienare´ 1749./.
Chrift: **H**jinr: **B**raað

[-]

[9]

Jnnehället

- §.I. **Ú**tresan frá **G**ötheborg til Cadix. pag. 1.
 §.II. **B**efkrifning på **Š**taden **P**h- **Š**t **M**arie. pag 3.
 §.III. Om **Š**taden Cadix með defs märkwärðigheter. p: 8.
 §.IV. **S**paniorenes feðer och lefwernes **S**ätt. pag: 21.
 §.V. **A**fresan ifrån Cadix, om **C**anarie öarne með´ mera pag: 26.
 §.VI. **Q**m **I**avånerne[!/*va*] och **Q**n **I**ava, famt hwað Som´ förefallit intill
ankomften til **C**hina pag 33.
 §.VII. Ett generalt begrep om **C**hina, defs inðelning, _´ regemente &c. och
húru **E**uropæerne först in´ rättat fin handel på **Š**amma **R**ike pag: 44.
 §.VIII. Om **R**ivieret fom löper úp til **C**anton, och defs _´ **K**ringligganðe
ftrander pag. 62.
 §.IX. **B**eskrifning på **Š**taden **C**anton, och i fýnnerhet´ defs för**Š**täder, með deri
förekomanðe märkwärðig-´ heter. pag. 68.
 §.X. Om dem **Š**om bo på Wattnet wið **C**anton. p: 86.
 §.XI. Om den befästa **Š**taden með des fästnings _´ wärk, och ftýrsel, Samt
Manðariner. p: 90.
 §.XII. **D**e útikring **C**anton förefallanðe märk-´ wärðigheter beskri/ne. p. 96.
 §.XIII. Om **C**hinefernes **C**hacter[*X>a₁*], an**Š**eende,´ **K**lädedrägt och dýligt
pag. 105.
 §.XIV. **D**eras feðer, lefnaðs lätt matlagning &c. p: 112.
 §. XV. **K**ort begrep af **C**hinefernes in- och útrikes´ handel, fiöfart, mýnt, wigt
och räkning. p. 117.

§.XIV[V₁>X]

[-]

[10]

§.XVI. Om Chinesernes språk, Skrifart, förfarenhet ' i Wettenkaper,
Astronomie &c[;i]. pag. 138.
 §.XVII. Deras Religion och derwið brukelige Ceremo- ' nier, Afgúða
 Tempel och fäster. p: 146. _
 §.XVIII. De i Canton brukelige Bröllops och _ ' Begravnings Ceremonier,
 musique með _ ' mera. pag. 155.
 §. XIX. Hemresan intil S Helena pag. 161.
 §. XX. BeSkrifning på Öarne S Helena och _
Ascension, famt ankomsten til Götheborg p. 163. ' Kort Siojournal
 för resan. pag 173.

Förteckning på Ritningarne

Tab. I. Cap. S Vincent pag. 2.
 Tab. II. Prospect útaf Staðen Caðix. pag 12.
 Tab. III. Canar: Öarne Allagranca och Lancerotta. p. 27.
 Tab. IV. Öarne Grande Canaria och Teneriffa. p: 28.
 Tab. V. Iava-húfvúð með det deromligganðe _ ' Iavanske Lanðet. pag. 33.
 Tab. VI. Prince Islanð pag. 35.
 Tab. VII. Dúbbla Prospecter af Öarne Tvá bröðer och ' Lucipara. pag _ 40.
 Tab. VIII. Öarne Pulo Auroe och Lingin. pag 161. _
 Tab. IX. Killings eller Cocos-Öarne. pag. 162.
 Tab. X. Different prospect af f^t Helena. pag. 163.
 Tab XI. Prospect af defis norra Siða með des _
 íkantsar och Stað. p: 165.
 Tab: XII. Prospect af S James på S Helena p: 166.
 Tab. XIII. Ön Ascension pag. 169.

[dekoration]

[-]

1.[11]

α. / . ω.[;æ / . w.]

§: 1.

Åhr 1748 den 26 Ianuarii Klockan 12 om miðdagen, ' gingo wij i Herrans namn til
Segels ifrån Warje håla, ' 1 ¼ mil ifrån Götheborg belägit, með det af Höglöflige '

Swenska ÖstIndiska Compagniet, til Chinesiska · Staden Canton definerade Skeppet HOPPET, om · 280 Lästers storlek, och 28 fytcken; och påfserade · med en god Wind útúr Swenska SKären Wingö · med defs Båk förbi, Som efwen innan aftonen · förlorades útúr Sigte. · Den 27 Januarii, eller morgonen derefter, · Sedan SKagerack eller Cattgat war öfwerfaren, · fyntes höga landet af Norrige, jemte defs yttersta · näs på 5 Swenska mils aflägsenhet och tücktes · det wara nog högländt, samt bergigt, fast tem- · melig töck lúft hindrade, at ha et rent prospect · deraf.

Úti Nordsiön blåste wädret några påföl- · jande dagar mycket starkt, och Stormade ibland, · hwarjemte Kölden ansenligen lät Känna Sig, · emedan Skeppet alt Nordligt awancerade, _
intil den 29 Ianuarii då ünđer 61 gra- · ders latituðe, Hitt/and[¿Hittand/llt>ttt k1] befants wara förbi ·

och

[-]

/2.[12]

och Coursen derföre directe emot föðer Stälðes, · hwarpå wid 53 Graders Nordlig Bred wið lag, · et litet Engelskt fartýg observerades, Som tücktes · ärna Sig til Jrrland.

Den Kalla lúften man haft úti förstone, · blef i imeðlertið alt blidare, och fiön begynté gå mindre · heftigt, jú närmare fyðliga Kanten nalkades; den · liúfwa Solen, fom också en tíð ünđer de töcka _ · molnen förborgat Sine Strålar, började äfwen at _ · ftúnðom Sticka fig fram, och göra refän mera · behagelig för dem, Som owane wið Siön hade haft _ · en drýg Känning af Skeppets Stingrande, när omsiðer · til allas fägnað, den 23 februarii om aftonen, ifrån · märsen land Syntes[¿Sýntes] i Öster, Som den andra morgo- · nen i dagningen Kändes igen för Cape St Vincent, · eller den Sidsta úðden Så wäl af Portugal Som · Eúropa S.Wút. Denne úðde, hwars anseende _ · hosgående ritning föreställer, på två Swenska _ · mils distance wið lag, fants bestå af en lång i _ · Siön útgående bergsklippa, med et litet Castell · ytterst på, der bak·om Portugisiska Landet fram- · tedde, få långt man Künde bli warse, ett stort _ · fält, af gröna Kúllar och Engar upfyllt, fom · úptäckte flere täckheter, jú längre wij Seglade · fram, och förestälde en obeskriwelig Skön · útfigt för ofs, Som mitt i wintren Komme · från islúpne och med Sniö öfwerhögde franðer · ocð näftan en hel månað wane endast at se Him[m]el ·

och

[-]

/3.[13]

och w^{at}tn úti kring of^s, ej Šå snart förmodat få i ' fyne, Šå úpfriskanðe[ð₁>n]
märken, af en liúflig Wår ' eller Šommartið.

Eftermiðdagen Šamma dato, finckaðes wij, af _ ' någre Engelske Krytsanðe
Örlögs fregatter i wår ' refa, tils deras omborð Šände Officerare feðt wårt ' pafs, och
den 25 Februarij, Kl. 12: om miððagen, _ ' ankrades i Cadix Bay, när wij jemt 28
dýgn ' warit på Wägen från Šverige.

Den 26 Februarii kom Högloflig Compagniets ' Commifsionaire Herr Gaugh, jemte
wederböranðe ' Spanske Officerare omborð, hwilka feðnare, Sen ' de feðt wårt
fündhets pa/s, och fúnnit hela _

BeSätningen frisk, útan wiðare quarantine, _ ' lemnaðe Ofs frihet at Komma i lanð.

Hwad märkwärðigheter, fom förekommit únder ' den tiden Škeppet i denne Bay
låg til Ancars, och _ ' hwilka Curieusesiteter, úti Porto Š^t Marie först och ' fen i
Cadix observerats, ärnar man i följanðe raðer ' Korteligen beskrifwa, fen með et par
orð, defse Štäders ' Situation Korteligen blifwit omrörð.

§. II.

På wenstra fiðan, af det bekanta Šundet ' Gibraltar, fom Kiljer Španien ifrån
Africa, ligger _ ' den lilla halfön Gades eller Cales, hwilken helt fmal ' smalt
fräcker fig út, och genom en liten Canal ifrån ' fasta lanðet, af den Španska
Provincien Andalusien, '

är

[Plansch till höger]

[-]

[14] [Plansch till höger: "Tab I. ad Pag 2."]

[-]

/4[15]

är afskilð; denne halfö inneslúter en temmelig _ ' ftor inwik eller Bay, fom af Štaden
Cadix, _ ' ytterst på den nämde halfön belägen: Cadix Bay ' Kallas. Kring om denne
Bay ligger liksom úti en ' Krets åtskillige Štäder tilhopa, deriblanð de be- ' kantaste
äro: Štaden Cadix den Štörsta och ' ansenligaste af dem alla; Rotta, och Porto Š^t _
Marie, fom twärt öfwer den Šamma äro belägne; ' Sanct Porto Rreal, hwilken ligger
längst in.

Porto Š^t Marie, är útaf de nämde, näst Caðix ' den förnämsta; dock ej Šåsom
den Šamme, på någon ' halfö, útan på fielfwa fasta landet af Andalusien, ' i en
angenäm tract lituerað, útwið en tilen[!] floð, _ ' där faller út i hafwet, wið hwilkens
ingång _ ' Castellet Š^t Catharine ligger, Šom förwarar _ ' inloppet til den annars
obefäste Štaden.

EHúru den Šamma úti wiðden innefattar en liten, och til figúren aflång omkrets, Som Knap- past öfvergår halfwa storleken af Cadix, l få finnes likwäl anſenligit antal af Inwånare, fom gemenligen hålles för en raritet[$X > r_2$], i det, på folk útblottaðe Spanien; defs täcka situation läckar afwen ifrån de omliggande Orter en hop folk hit, at förlústa Šig i de angenäma rúndt omkring l litueraðe Plantager och lúnðar, och försorakar derigenom en allmän rörelse, få alt Šynes lefwand^e, besſynnerligen i Wackra folskens dagar.

Hwað l

[–]

5.[16]

Hwað defs býgnað angår, få är den regulaire; l Húfen alla af Šten, om 2 å 3 Wåningars högd, med l platta tak, och lik^l Som i fyra flýglar býgðe, hwilka l inneslúta mitt úti en liten Štenlagð gårð; útåt den- l Šamme finnas gemenligen Altaner ikring de öfra Wåningarne, afwen Som útan för fönsterlúfterne, l (: hwilka til storlek äro Som dörrar, merendels útan l glasfenster :) Balconer, eller útbýgningar öfweralt l brúkas, med järnŠkranck före, få en med Commoditet, l kan der få, och Še det Som nedanföre pafs^{er}ar.

De úndre Wåningarne innehålla allehand^a l nöðiga úthús, och bebos Sállan, útan af handtwärkare, fom wið öpne dörrar åt gatan Šitta och arb^{eta}.

Qwarterens in^{delning} är mycket ordentelig, l men gatorne deremot Štörre delen ojemne och trång^a[(e/Ø>)a], l at man med be^šwär kan gå på dem. ÅtŠkillige torg l med Štóra hús omgifne, finnas til Štadsens prýðnad l anlagde, fom ej gifwa en obehagelig propect[!]; men l bästa an^Šeendet göra defs Kýrkor och klofter, l emed^an de alle äro Štóra býgnaðer, en del med l Torn uppå, fom hos of^s, och and^{re} útan. l Deras små fen^{ster} sitta högt upp, och Šläppa l litet liús in, hwilket likwäl genom Šå mycket l flörre dörrar, fom altið få öpne repareras. l Rúndtomkring hwar Kýrka in úti, finnas Šår- l fkilðta [(e/X>)a] Chorer och Altaren, för wi^{sa} helgon l afðelte, fom hwar på fit fett les Šmýckaðe.

J

[–]

6.[17]

J Kloster Kýrkorne äro Lecktare högt uppe, l med Gallerwärc före, få at de in^{nestäenðe} Nún^{nor} l ej måtte wi^{sa} Šig för publiq^{uit}, och inga andra l än några få lösa ben^{ckar} blir man warse, derpå l ej många Šitta, emed^an Štörre delen af Španiorerne l afhöra mäfsan och Gúdstienften på Knä.

Det är til-förundran*de*, at ~~te~~ i en **Så** liten ' *stað*, **Som** denne, ändå **Så** **Stort** antal af ande- ' lige hús finnes, och ännu mer, at alle äro wackre ' och en del wärkeligen prägtige, besynnerligen ' öfwergår fattighuset, eller det **Så** **Kallade** ' **Charité**, de andre här i **P^{ld}** **S^t** **Marie**; ' det är anseiligen **Stort** i en fyrkant bygt, och ' *gården* in úti með whit och grå marmor belagð ' och mit úti på den*Samme*, en af whit **Marmor** ' giorð **Wattn** **Konst**; **Pelarne** **Som** **Stå** ikring ' *gården* äro af whit marmor, äfwen **Så** trappor ' och gålf. Inúti är det wäl indelt och alla _ ' defs tilhörigheter rätt **Wackra**, waran*de* präcti- ' ga måhlningar och bilðthúggerier ej **Sparða**, _ ' hwarken **Kring** **Wäggar** eller úti[úte] **taK**.

På gatorne **Skönjes** af gråmúnkar, äf- ' wen **Som** af **Aúgustiner**, en anseilig **SK** **Kara**, alla ' *tiðer* om dagen. **De** förra gå með grå **Kiortlar** ' och **Kappor**, fom räcka til meðian, och hafwa ' en

[-]

[7.[18]

en rúnd plätt raka*d* i nacken, waran*de* merendels bar- ' huf*de*, **Så** framt ej alt för elakt wä*der* twingar dem ' at taga den wið **Kåpan** fast *Sittan*de** hufwan ' öfwer hufwúdet; och de **Sednare** bruka hwita ' **Kappor** och **Kiortlar**, äro[a/X>o] äfwen raka*de*; men _ ' nyttia merendels hattar på hufwúdet, deraf _ ' Somlige **Ses** með fyra **Snibbar**, och ftún*dom* af ' röð **Coleur**, och andre på två **Siðor**, paralelt _ ' emot hwarandra ftå úpfasta*de*.

Wið en del af den här, längs förbi flýtande flo*den*, ' är útaf hüggen **Sten**, en wacker múr, likasom en wall ' úpförð, með flora breða trappor, at gå up och útföre, ' útåt försed, på ena **Siðan** deraf, en **Skön** wattnkonst ' blifwit anlagð, hwilken fúrnerar et extraordinairt _ ' **Wattn**, fom mäst alle i denne **Bayen** ankran*de* **Skepp** ' förse **Sig** með, det **Samlar** **Sig** genom renlar ifrån ' landet och **Bergen** häromkring, och rinner ftändigt ' genom fastsatte metall pipor, få wäl át land*s*- som ' **Siösiðan**, och kan en hel **Båt**slast tomma fat, nästan ' utan befwär fyllas, bara **Sprún*den*** **Sättas** ún*der* piporne [!]

De wackre plantager, fom finnas rúndt _ ' omkring denne **Staden**, böra icke eller förgätas. **De** äro ' anseiligen **Stora**, och með höga jor*ð*wallar omgifwas, ' hwarpå **Semper** wifwer i häckar ftå plantera*de*. _ ' Inúti fördelas defs terraine i tú, **Så** at halfparten ' består

[-]

8.[19]

består af qwarter med långa Sångar för hwarjehanda _ ' forter Jorðfrugter, hwilka af en mitt úti anlagð _ ' Wattrkonst, som i de derifrån giorde diken Spríðer ' Wattrnet út, wätkas, och resten af en lång Allée, ' eller Snarare liten Skog, Som bara är úpfylð af _ ' Citrone- och Pomerantze-trän, hwars blað _ ' nästan altíð äro gröna; och genom Šin liúfliga _ ' lúgt och angenäma Škúgga, låcka en hop Šmá ' foglar, derúti bygga Šine bo, som med en Škön ' fång, oförlíkneligen förlústa alla närwaranðes ' öron.

Det Korta wistanðet úti denna nögsamma ' Štaðen, tillät ej at útspana alla defš märk- ' wärðigheter, som útom de nämde, ännú lära ' wara långt flere. Inbyggarni til deras Šeðer ' likna i öfrígt dem som wistas úti Cadix, ' och Šparas derföre dit

§: III.

Hwad Cadix beträffar, Så är den icke alle- ' nast den Štörsta af de Štäder här ligga omkring ' Bayen, utan ock en af de förnämsta och rikaste ' Handels- Štäðer i Španien, och Som en nyckel ' för detta Ríket på denna Kanten, hwartil egen- ' teligen biðrager defš fördelagtiga Šituation, Som ' förmått Kónungarne i Španien at i alla tíðer ' wara måne om defš Conservation, och útwälja ' den til en Retraite, för WestIndiska SilfwerFlottan, '

fom

[-]

9.[20]

fom årligen úpfyller denne Štaðen, med alla de ' rika Škatter, Som America frambringar. Defš _ ' belägenhet Šom ofwanföre blifwit Šagt, är ytterst _ ' på ett Šmalt Šandigt näs, som ŠKiúter Šig út[_>út] ' i hafwet och med fasta landet är förenat genom ' Bron: Puento de Suaco Kallað, únðer 36 gradér 16 _ ' minúter Norðlig bredd, och 1:° 46.' wester om Lizareðs[¿s]—meridian i England; hwilket formerar en inwik†.† ' eller Bay, derúti några hundra Škepp[¿Škepp] Kúna ' ligga i Šakerhet, för hastiga fiendtliga anfall, _ ' fast inloppet dertil är ganska farligt, för de ' hemliga och i Wattrbrýn[(X>)w] liggande klipporne ' Poccus[!] och Diamanten, med flere, Som ligga i _ ' wägen och ofta af obekanta Šeglas på.

Icke destomindre, få är defš goda hamn, _ ' famt det öfwerflöd här gifwes på alla waror, Som ' Spanien och West-Indien producerar, deribland ' äfwen de Šköna Mexico dalrarne, de motif, Som ' ej allenast låckat en anŠenlig hop útlánningar hit ' at fetta Šig ned och handla, utan draga och årligen ' här tilhopa en anŠenlig myckenhet af Škepp, från ' alla Europæiske Orter; tý útom det at Španska Orlogs_ ' flottan, som Convoyerar WestIndiske Couffarðie-flot- ' tan i ofreds tíðer fram och tilbakas, gemenligen i _ ' denne Bay wistas, och der har Sit Šeparate Škeps_ ' warf, Så woro únðer den tíðen wi här lågo en Šamling ' af diverse främmande Škepp, Som Swenska, Danska, '

Hamb:

[-]

/10.[21]

Hamburgiska, Fransyska, Hollenðska och Mal- 'thesiska, hwars antal i fredstiden af Skottiska och 'Engelska fartyg, ansenligen ökas[!].

Hela Staden är omgifwen med en **Skön** stenmúr, ' af en **Sort lös och röd** agtig Sandsten, som på denne ' tracten úti stor myckenhet finnes, och går rúnðt om- ' **Kring**, jäms **Wattubrynen**, úndantagande på den **Siðan**, ' der úpgången är ifrån **Wattnet**, inåt **Bayen**; hwarest ' muren drager **Sig** litet inåt, emedan landet, ett sten- ' **Kasts** längd wið lag, likSom i en údde **Sküiter** Sig _ ' út; och **Sedermera** åt lands-**Siðan** wið den **Så kallaðe** ' **Kongs Porten**, der **Staden** genom et fíalt näs, _ ' som dock genom en **Canal** är genom-grafwit, hänger ' tilhopa, med det öfriga af halfön den ligger på. _

Ópgången ifrån **Siðan**, är et litet stycke ' útom **Wattn-porten**, på den omtalte údden, som är ' útom muren, där en **Skön**, och i en halfrúnðel _ ' gående stentrappa blifwit anlagð, på hwars båda _ ' siðor, twenne hwita marmor pelare ftå úpreste, ' med inscriptioner på **Pieðestalerne**, samt **Hercules** ' som förmenes wara **Stadsens** fündator, emellan ' twå pelare, med mera, och ofwan på twå bilder, _ ' úti **Romersk** habit **Klädde**; **Litet** derifrån wið in _ ' gången útaf **Staðsporten**, ses ock en dýlik marmor _ ' pelare, med en bild som **Skall** föreställa **Cadix Patron** ' **S^{us}[u]** **Servandus**, och til **Hans** ära blifwit úpsatt.

Kring

[-]

/11.[22]

Kring muren går en graf med **Windbrýgga** öfwer _ ' wið **Portarne**, som twå stycken af **Sten** wäl gjorde, _ ' både i rad hwið hwarandra äro úpförðe, för den _ ' or^saken, at det myckna folket, som **Ständigt** på ' denne **Siðan** gå út och in, ej **Skola** hindra hwarandra, ' eller förors^saka búller i trengslen; derföre tillåtes ock ' icke, at gå in genom någon annan, än den porten, ' som för de ingående är destinerad, och út genom den ' andra, warandes detta **Så** strängt[*i*strangt^vä>a] i áckt tagit, at om ' om[!] en af förseende går galit, nöðgas man af den när- ' warande wagten, par force, wända om igen. **Útom** ' defs, **Som** en **Stark Visitation** **Sk**er på de mästa, _ ' Som passera igenom, om de ha något förbúdit at _ ' föra in (: hwaribland toback eller **Snús** wið **Swárt** ' straff är förbúdit, föra det ringaste útaf :) eller brin- ' ga någon

mÿckenhet af penningar út; få **Kan** ' ingen[ng/X>ing] gärna echapera förbi, utan at blifwa obserwerað ' när ej några[(e>)a] möta hwaranðra.

Innerst åt **Bayen** äro múrarna högst, með goda ' bröftwärm för**Sedde** (: hwarwið múrade **wagt Chúrar** ' tätt tilhopa **Stå** :) Samt wäl ftenlagde, Så man ' með nöje på dem **Kan** promenera, och **Se** alla **Skepp** ' fom ligga utan före: Inúti dem wið marken ' finnas hwälfðe bodar, hwarúti allehandä gröna ' faker och frúgter lik**Som** i gröna gången i ftockholm ' fäljes; útåt hafs: Siðan deremot äro de wäl ej Så höga ' eller

[-]

/12.[23]

eller breða, men i det ftället finnas leðige platfer, ' emellan dem och húsen lemnaðe, af an**Senlig** bredð, ' fom dels með tredubbla rader gröna trån, dels (: på ' östra **Kanten** :) með en hop hwita på höga fötter[çfotterö>o] i _ ' rað efter hwarandra Satte trå Kors (: derföre be**Sattningen**[!]' gör **Sin** böñ :) Ses besatte.

Den lilla biten **Som** hänger með landet til- ' hoga, wið den omrörda **Kongsporten**, är með lköna ' utan wårken och grafwar útom hwaranðra, befäst, _ ' hwilka dageligen mera ökas och wiðgas, Så at efter ' alt an**Seende**, Staden på landSiðan, fwåriligen með _ ' fördel lærer **Kúnna** angripas, och åt **Siön** finnas _ ' åt**Skillige** **Små Castell** anlagde, **Som** **S^t Philippe** ' och **S^t Sebastian**, hwilket **Senare** ýtterst wið in- ' loppet belägit, commenderar **Bayen** með def's _ ingång. ' Húru påliteligit reðan [år] 1702 denne **Stadsens** ' fästningswårk war, wifte Sig, då **Combineraðe** Engel- ' fke och **Holländske** flottorne, den 26 **Augusti** _ ' famma År únder **Ammiralerne** **Rooocks**, och **Alle**- ' monds commando, Kommo derföre och i lanð Satte ' 15000 mann landtmilice, fom **Hertigen** af Ormonð ' anförde, hwilka först með hotelser til **Gouwerneuren** ' **Branccacio**, och **Sedan** með **wåld** Sökte twinga _ ' ftaden; men efter en månads fåfångt gjorde försök ' með oförrättaðe ärender måste draga **Sin** wäg.

Stadens útwärtes an**Seende** för de på **Bayen** _ ' liggande **Skeppen**, Ses i hosgående Tab: 11. oc**S** an- ' gående def's inwärtens belkaffenhet, Så måfte man ' tilftå

[-]

/13.[24] ' .

tilstå at den är temmelig regulaire och wäl byggð. **Så** _ ' fnart en kommer in genom **Wattporten**, har man ett _ ' stort torg för **Sig**, með wackra och **Stora** byggningar ' och **Kýrkor** omgiffwit, och löpa åt**Skillige** gator, **Som** ' gå åt alla kanter af **Staden** der tilhopa, fast de ej i _ ' nogon längð Continuera, utan mäst af andra twår- ' gator af**Skäras**, úndantagande de, fom gå jäms _ ' wallen. Den olågenhet, har man wið

dem, äfwen ' här, Som förút om P¹⁰ S¹ Marie blifwit nämnt, ' at de äro ganSke ojämnne, och fölgagteligen wið wät- ' wäder mycket orene, famt útom defs alt för S¹mal[e/X>a₂] ' och mörka, S¹om förorSakar mycken S¹wärighet _ ' úti en S¹tor S¹tað, och förringar temmeligen defs _ ' anS¹ende.

Den är wäl býgðer, með intet annat än S¹tenhús, om ' någre wåningars högð, hwaraf den nedersta merenðels _ ' f¹es wara af |húggen grof|[grof húggen>] S¹ten, lika den úti staðsmú- ' rarne. Taken brúkas på dem öfweralt platte, með ' stenlagde Altaner ofwanpå, S¹om hafwa en god S¹Skúgga, ' af någon derwið stående múr eller annat dýlíkt, at ' man der með C¹ommodité kan taga frisk lúft, útan ' at bli stúcken af S¹olenes S¹trálar, och de býgnader, ' fom ej äro alt för fmå, ha en S¹tenlagð gárð mitt ' úti. R¹úmmen finner man inúti ej S¹ýnnerligen ' Meublerade, útan framwisa S¹ig mäst toma och ' höga weggar, några hús likwäl úndan·tagne, S¹om ' mycket förnämt folk, eller útlánningar bo úti: anðre ' fönster nýttias ej gern, än de S¹om äro öpne með '

Balconer

[Plansch till höger]

[-]

[25][Plansch till höger:”Tab: 2 p12.”]

[-]

/14.[26]

Balconer före, och är glasets dýrhet i S¹panien ' orS¹aken, at rútor och fenster deraf, på S¹å få S¹tällen ' finnas. G¹olfwen beleggas með fyrkantig húggen ' sten, at hålla rúmen S¹å mycket mera S¹wala i _ ' den starka S¹ommarhettan, och S¹es inga andra ' E¹ldsrúm, än fyrúgnar, Som dock endast brúkas ' i K¹öken, och úpwärms i stark K¹öld, Kamrarne ' með glöðande K¹ohl úti J¹ärngrýtor inS¹atte, eller legges ' lúdne S¹kin och húðar únðer fötten. Öfweralt är ' fengkammaren den innersta och mörkesta, famt ' om dagen tilslúten, S¹å at ingen wistas der, om icke ' på wårdshús, hwarest i S¹panien alt ej S¹å noga får ' tagas.

Bland de P¹ublique hús Som prýda denna _ ' /taden, räknas B¹iskopens Residence[₁c₁>s/c]. Inquisitions ' húset, A¹ugustinernas S¹tora K¹loster með flere, alle ' store och wälbelagne býgnader; härtil Komma át- ' fkillige och ansenlige wackra K¹yrkor, Som til ' antalet berettas skola wara 15 eller 16. Itýcken: dock ' lärer með tíðen öfwergå alla delse, den nú únðer ar- ' bete stående prägtiga D¹omkyrkan, Som efter berättelse ' i 15 A¹r blifwit arbetat på, och ännú ej húnnt fá _ ' något tak öfwer S¹ig; defs fúndament inbegriper _ ' en anS¹enlig W¹idð och är með twådúbbla hwalf únðer ' hwaranðra, díúpt únðer jorðen förS¹edð; alla pelare gorðe ' af hwit M¹armor och piedestalerne af helt Swart _ ' marmor. flörsta delen hade nú húnnt at bli

färdiga, och höllos på att fattas upp, jemte de öfrige tilhörigheter- na, och hwað ännu fattaðes Ikýndades dageligen með och förfärðigaðes i aparte dertil býgde hús, hwarest

marmoren

[-]

/15.[27]

marmoren Šágades fonder och högs út. Man har _ orfak af alla omständigheter at tro, at när den Šam- ma hinner til Šin füllbordan, lærer den blifwa mycket prägtig och wiðlyftig.

Den nu imedlertid och från ålder warande Domkýrkan i Cadix, heter Š^{ta} Crúx, och är på gamla maneret, með en hop Zirater utan på öfwer _ portarne, samt en wacker trappa neðer åt gatan beprýdd; Španiorerne göra mycket wäsende af den Šam- ma, för des rika Zirater och många Reliquier där förwaras, och hwilka jag fant möðan wärdt at bese; iblanð de förra wistes et torn af Silfwer, 10 Δlnar _ ungefärligen högt från golfwet. 3 1/4 ditto breðt och 5 Ø långt, neðan wið foten Som war prägtigt arbeteð i form af en pyramid, och i diverse etagier; Öfwersta delen har blifwit dit Škiänkt af Kejser CARL V; men piedestallerne, som haðe på alla fyra hörn stora mafsiva Silfwer lygtor, äro i fenare tider förfärdigade. Detta torn Šades brúkas i stora procesfioner, då det föres Kring gatorne af wisa dertill förordnade Personer, som 12 til antalet gå inuti och Ikiúta't fram. I annat Chor bakom stora altaret och af Škilðt från Šielfwa Kýrkan, gömdes åtskillige andra rariteter och dyrbarheter, _ låsom en gyllende Sol, füllsatt með alla Šlags Edlar, ftenar och perlor til antalet 9999 eller en _ mindre än tiotusenðe[_ji><j/1/X>tio-], efter múnkarnas berättelse,

hwilk_

[-]

/16.[28]

hwilken i Madrið 1729 blifwit förfärdigad, som den _ påstående inscription útwise, och på wisa högtider fettes fram på stora altaret með en Consacrerað Hostie in úti með mera. Af Reliquier woro úti et färskilt rum eller Capell, derúti äfwen Cadix Biskopar begrafwas, fem Škåp füllar. De märkeligaste af dem Škülle wara: en bit af Christi Kors, som i et annat dyligt af Silfwer war infattat; en förgylð Silfwer törnekrona, i hwilken en tagg af Christi törnekrona lådes wara infatt; en myckenhet gamla ben och döðskallar, samt små påsar och askar, som múnkarne förefogwo _ wara lemningar af Martýrernas Onorati, Seberini, Romuli ocš Prosperi, með fleras Kroppar, útom en hop annat, hwarpå förteknig innan för dören war _ uppsatt. Kýrkans Škrúd och Múnkarnas måfse-

Kläder förwarades i några Skrank och måste man _ ` billigt förundra Sig öfwer [löfwer] deras stora antal och pragt. ` Consistorium Som war ofwanpå [löfwanpå] Reliquie Capellet, ` hade ingen märkvärdighet mera, än at det med rött ` Damast war beklätt, och foð [!] mitt på väggen en ` tafla med Christi lidande på, och tvärt öfwer _ ` Kyrkoläraren Hieronimi bilð, båda wäl gorða tÿcken. ` J förstugan öfwer dören Sågs den nú warande Bi- ` lkopen i Cadix portrait, hwars namn är Thomas _ ` de Valli[diakr], och defs afleðne Antecessors stoð bredewið ` på andra Wäggen.

Sjelfwa denna Kyrkan war inúti füll med åtskil- ` lige Wackra målningar, och rúndt omkring omgifwen ` med Chorer, och altaren för Särskilte Helgon; på `

det

[-]

[17. [29]

det flörsta Altaret, Som Stoð främst och war prägtigast, ` fatt på några alnars högð ifrån Sjelfwa Altar-bordet, _ ` Iungfrú Mariæ Bilð af gips eller trä på en förgylð ` thron, Kläðð Som en Drotning med en blå, füll af gyllene ` Kronor beströðð Kläðning, och en Krona på hufwúðet, ` de förbigående Múnkar búgade med en otrolig wörðnað ` Sig neð för denne bilð, hwilket de ej gjorde för någon ` annan.

Det Som äfwen Sýnnerligit är med Kyrkorne i ` Spanien, framför i de andre Chatoliske länder, är ` deras ringning; tÿ änskönt på en del äro stora torn, ` få ha de ändå ändå helt små Klockor, och när med dem ` ringes, Som mäst sker hela dagen igenom, draga

de dem rúndt omkring, utan at låta Klockan ` falla fram och tillbaka, fom annorstädes; hwilket ` lätt i någon enda stað i Franckrike brúkas, och ` af Mr M. L. R úti defs nouveau Voyage dú france, ` kallas egenteligen Spanska maneret [e₁/e₁X>a].

Man bör wið detta tilfället ej gå förbi eller förgäta, ` at något nämna om Settet af deras Gúdstienst; tÿ än _ ` skönt Spaniernerne äro ganska wiðskeppeliga, och en ` útlänning noga måste agta Sig före, at wisa det alra- ` minsta föragt för deras Religion, om han will _ ` únðwika leðsamheter, fom ofta Kan gå Så langt, ` at inquisition får úti Saken, då en Swárligen _ ` flipper onäpst; få Kan man ändå få inställa ` sig i deras bönestúnder, Så framt det sker med ` modestie och utan búller, och wara åskådare ` útaf deras andagt, Som efter mit ringa begrep, `

tÿckes

[-]

/18. [30]

týckes vara mycket liten, oagtað den nit och _ ' ifwer de i útwartes motto Söka affectera. Wið alla ' Kýrkoðöror, ftá Stenkäril lika Som våra döpel- ' fe fonter, úpfýlða með rent wattn, deröfwer _ ' múnkarne læsa någon bön, och kallat Wig-wattn; ' i detta doppa alla inkommande, få wäl mans- ' fom qwins-personer och barn Sit ena finger och ' bestrýka Sig i pannan och på hakan, famt _ ' falla Så om hwarannan neð på Knä, derest _ ' de ftá [!] länge de willa afhöra mäfsan, fom _ ' de för altaren Stående múnkar, imeðlertið på ' latin förrätta, gåendes när dem behagar, Sin wäg ' útan wiðare Ceremonie; om nogon präðikan ' fker, Som gärna göres Kort om goðt, få förkla- ' ras Epistelen på en apart präðik-Stol och Evan-[w>v] ' geliúm på en annan, och är detta orðsaken, _ ' hwarföre man i Spanska Kýrkorne finner ^{2^{de}} ' Präðikstolar, ftrax wið hwaranðra, eller på _ ' hwar Sin fiða, af stora altaret. När barn ' döpas, Som jag efter Slúten mäfsa en gång fick ' fe, hafwa de Sýnnerliga [(e/X>)g] Ceremonier, framför [r hänger hop med diakr] _ ' dem úti FörSamlingarne hos ofs öfwas; tý först ' hålles barnet fram til dopet af en mans-person, ' och Sedan befrýker prästen det Sex gånger með _ ' wattn och Siðst með olja, hwarwið et ftort brin- ' nande waxliús hålles, fom Fadðren emedlertið _ ' tager i hand ocð Sedan efter Slúten act lefwererar ' ifrån Sig, äfwen Som barnet, Som af en liten _ ' gáfse bortbäres från Kýrkan. I förstúgurne, '

eller

[-]

19. [31]

eller wocknhúsen för Kýrkorne, ftodo esomoftast _ ' lik oplagde på en bår, með en öpen Chúr öfwer, Samt ' 2 itända liús och en lýckta wið húfwudet, Som gaf _ ' mig anledning at tro, det Så með alle här förfares ' (: i allmänhet :) innan de begrafwas.

Útom det at alle Kýrkor með Mariæ Bilðer ' äro füllá, få Stá här i många gathörn aparte _ ' fkåp með lampor före, och dýlika bilðer in úti; ' äfwen buros helt Smá Skåp eller lådor útaf Samma ' fort Kring gatorne och tigdes Allmosor före, Som ' war en god föðkrok för den meðföljanðe Karlen, _ ' eller at jag Snarare må kalla'n porteuern, Som _ ' fkülle förestella Bilðens procurator, men ändå ' ej war múnk.

Som wi wore júst i Fastelagstiðen här, Som ' alla Chatoliquer besýnnerligen Celebrera[(rar>)ra], Så war ' alla Högtidsdagar ej annat til Seendes än procefsioner ' ikring gatorne, hwilka alla, efter de merendels på ' ett Sätt förrättades, Så wil jag Korteligen anföra ' orðningen úppá en húrú den Skedde, at deraf _ ' kanna de andre; först bars ett wist antal Lan- ' ternor með úptände liús úti, och et ftort trákors; ' derpå fölgde några hundraðe, ja ftúnðom 1000^{de} ' manspersoner i twenne raðer efter hwaranðra, Som en _ ' del hade en með remmar öfwer Axlarna fast Sätt och _ ' baktil på halfwa ryggen hängande läder púng (: för ' hwað orsak de brúkaðe denne

inbillade Ziraten, wet ' jag ej :) mitt emellan defse gingo Šmā gosfar ocš Šöngo: ' Sancta **M**aria amare; Ave **M**aria &c[; &j]. með füll hals, ' och beswarades af de andre; derpå fölgde Iúngfrú **M**ariæ ' beläte, målat på en tafla Som bars Som en fegerfana, '

och

[-]

/20. [32]

och með lanternor[a₂/X>o] omgafs, hwarefter **K**ommo en otrolig ' hop **M**únkar och **P**apar, och Siðst beflöts Šuiten af _ ' en anšenlig hop qwinfolk; alla Šóm mötte en Šåðan ' procession, måste falla på **K**nä, änskönt det war mitt ' úti orenligheten, och Šå fnart någon närwarande _ ' útlänning i hast ej **K**únde e[Chapera[/X>C] úndan, måste ' han útan gensägelse göra detšamma.

Múnkar och **P**räster äro här úti ftor myčkenhet, ' och gå, Som úti **P**l^{la} Št: **M**ariæ, með **K**iortlar och ' **K**åpor, famt rakaðe úti nacken. **A**ugustinernas _ ' antal tückes wara Štörst, Šom úti denne Štaden äga _ ' någre **K**ýrkor och et ansenligt ftort **K**loster; och ' näst dem de Šå **K**allaðe grå- eller tiggare **M**únkars, ' hwilka brúka grå **K**åpor och antingen gå barfota ' eller með traskor, famt með Šina prädikningar på _ ' publiqa ställen, fýnnerligen hos gemena peublet, ' weta at ställa Šig in.

Publiqa **M**onumenter fant jag ej många úti ' denne **S**taden, útom de förút nämda pelare wið _ ' fiösidan útom porten; et litet **M**armor **A**ltare með ' et **C**rucifix på och någre andra **Z**irater Štoð på en Šida ' af múren með påskrift: f^t **I**gnatio de **L**ojola; útan ' twifwel úprättat till en heðer för denne bekante _ ' **I**esuite **O**rðens ftigtare, och på en annan Šiða af _ ' staden war en Štor **W**attn konst af marmor með _ ' en hop prýdnaðer, fom af det neð i kring war _ ' úthúggit, fägs wara úprest **A**r 1642. i **K**onúng ' **P**hillip IV.^{tes} **R**egements tið; men wiðare förekommo _ ' mig inga andra dýlika allmenne **Z**irater. **B**åðe ' tilfelle och frihet felades mig, at få bese de útomkring '

förekom^{tes}

[-]

/21. [33]

förekommande märkwärdigheter och inrättningar, _ ' besýnnerligen wið Šalt tilwárkningarne, hwarföre _ ' denne tracten är bekant, och derforé **K**an jag ej[l>j] eller ' nú derom något.

Hwað ftor álder staden **C**adix tillägges af _ ' **S**paniorerne och en del scribenter, famt húrú den ' af **H**ercules och Šeðermera af **P**hoenicierna fkal ' wara fúnderað, hwilken förra ej långt derifrån til ' åminnelse af Šin långa färð, i negden deraf úprest

· fine ftoðer, och hwað lemningar af defs första _ · fúndation, Strax útan för det flettel der det nú _ · ligger på, fkal finnas och ännú wisas, jemte annat · Sådant, Som det är en Šak, fom hörer til en fúllkomlig · Geographisk och Historisk beskrifning, än til en · berättelse, om de märkwärðigheter man únder en · resa obserwerat, lå gås det här með fog förbi, och · återstår endast, at i **K**orthet anföra, det Šom · i allmänhet rörer Spaniorenes lefnads Sätt och · Šeðer, Šå wida det på Šå Kort tið kúnnat _ · i agt tagas.

§: IV.

Spaniorene týcktes wara et mýcket högmodigt · och ftortaligt folk, hwarjemte af andre tillegges dem · befkýllningar för egensinnighet, hämdgirighet och · i fýnnerhet ftor lättia. Troligit är, at egenteligen · den Štarka hettan härstades [!], fom mitt på dagen · är oðrágelig, och gör folket owige til ftýft arbete, · mera biðrager til det Šidsta än Šielfwa natúrens ·

naturell

[-]

/22. [34]

natúrell; wist är likwäl, at man Šállan fcall se · dem annat göra de hetaste timmar om dýgnet, än · gå och promenera, með gravitetisk air och gång, · på Stadsmúren, då de mäta alla Šteg de taga, · feende Šig helt noga omkring om någon åskådar _ · dem, och Šåges de wara Šå inbilske, at de tro alle _ · af deras anŠeende fcola bli intagne.

De måste _ · finnas af en brunette hý, orðinaire wäxt och helt Swarta · hår.

Manfolkens **k**lädedragt består gemenligen · i en hel túnn **w**äst, hwaröfwer **k**astas en **k**läðes _ · **k**appa af någon mörk **c**ouleur när de gå út; och på · hufwúdet brúkas únder hatten en tún lärfts möfsa · i hwardags-lag; deremot då de wisa Šig með någon · Ceremonie, lå finnes knapt någon, Som ej har en · með gúlð- eller Šilfwer galloner fúllsatt **k**lädning · och wärja på Šiðan, hwilket ftärcker Šig til de

lægsta, Šå wida mögeligit är, at han **k**an förwär- · fwa Šig Šådant, derom de dock framför alt wisa · fig måne, Šå at en handwärcare heller Swälter, · än han är förútan en Šlik prýdnað; och har man · fåledes fwárt at efter **k**lädren, göra fkillnað _ · på folket úti Spanien, tý alla äro granne wið · wifsa tilfällen. Som Spaniorene äro bešýn- · nerligen för andre i flere omständigheter, Šå wisa · de ock det Šamma úti **k**lädesmoder; itý de hafwa · en oförliknelig Šmak för röð färg, framför någon · annan, och derföre får man ej eller úndra på när · man blir warse dem brúka röða plomagier i hatten, · röða ftjúmpor och Štóra röða opslag på mörka och · äfwen helt Swarta **k**läder, með mera, ja detta ·

deras

[-]

deras tücke går ock[h>k] Så langt, at de äfwen räkna ' rödt Skägg och hår för en Skönhet, ej annorlunda, ' an [!] hos Tyskarna i början af 15 Seculo, deras kej- ' fare Sigismundus, blef för sit gula Skägg och hår ' æstimerad at wara mycket wacker.

Fruntimbren bruka mäst Sine egne hår bare, ' antingen flätade eller klipte, och með en Kamb úp- ' fästade, fämt små liftröjor, och derpå helt tunna _ ' Kåpor. Enär de gå út, beteckna de Sig með Swarta ' regndúkar, Som ej räcka längre än til midjan, ' der de äro fästade, hengandes deraf 2^{ne} Swarta _ ' rimsor af en hands bredö, neð baktill och Släpa efter.

Sennor och Sennora äro de Characterer _ ' fom tillegges alle, Så högre, Som lägre, och när ' man nämner ens namn, få måste Don eller Don- ' na altið Settas före. En Spanior, ehúru ringa ' han är, prätenderar ändå at heta Sennor, äfwen ' Som den bästa, och om det ej är mera än en ' bonde, Så tar han emot denne[a>e₂] tituln Såsom ' sig tilhörande.

Denna deras äregirighet, är ock ' orsaken, at de räkna alla handtwärk för ne- ' driga, och därför äro Utlänningar Som meren- ' dels, Som förestå dem, och mycket få infödda; ' de Som i denne Staden wistas, arbeta alla ' públiqut wið öppna dörrar, úti fine boðar, lika ' fom Chineserne, fom äro i úndersta Wåningen ' åt gatan, och ha inga[tet>ga] wärkstäder inúti '

húsen

[-]

/24. [36]

húsen, fom hos ofs úti Sverige.

I mat och dryck tückas Spaniorerne wara mottelige, ' och nöja Sig mäst með allehanda gröna Saker och fisk ' hwilken öfwer alt på Cadix gator með Olja stekes, ' och derigenom Stúndom en-Sådan elak lúgt förorsakar, ' få at en owan deraf Snart Kan Swimma. Man _ ' skall fellan Se dem öfwerlasta Sig með wjn, lkönt ' det här finnes úti öfwerflöð, utan dricka de merendels ' rent wattn. Uppå wårdshúsen förstå de wäl at ' laga mat, få at utlänningar Som ástúnda öfwerflöð ' derúti, för penningar wäl Kúnna bli betiente, fast ' de fellan Siefwe äta af många rätter, hwartil _ ' jag dock tror, at[e>a] den här mycket gängse penninge- ' fiúkan mera är orsaken, än at de i wärket älska ' återhålligheten; ty at begärelsen ej felar, Ser man ' nog, när de få på andras bekostnad tractera Sig, ' húrú girigt de gripa till; och útom defs Skönjes _ ' det af deras myckna lkryt, Som merendels går út ' på deras förmenta wällefnað úti mat &c: och _ ' hwarom öfweralt nog roliga Historier finnas; dock ' detta bör förstås om de nationale Spaniorer, och ' ej dem Som från andre Riken inkommit och här Satt ' sig neð, fämt útgöra mera än hälften af denna _ ' Stadsens inbyggare.

J öfrigit äro de meðelmättigt höflige emot _ ' främmande, Samt weta wäl at taga Sin Respect i _ ' agt och wisa Sin gravitet; änskönt de Sielfwa ' tyckas wara mycket andäktige i Sin Religion, ' få tåla de ändå ej at andre wisa någon föragt '

emot

[-]

/25.[37]

emot denSamma. Musique lära de ej wara falne ' före, åtminstone hörde jag intet mästarstycke der- ' af, och hwað deras Sång angår, Så war den i mine ' öron, ej fännerlig behagelig.

I Cadix brúkaðes mycket Šállan hästar, utan _ ' merendels mülåsnor, fom wåre Kallaðe Borichor, ' hwilke með allehanda bördor belastade drefwos ikring ' Gatorne, och gofwo ett försmädeligit Škrik ifran [!] Šig. ' Lastwagnar eller Kärror dragos með mycket höga ' hiúl [dragos][över raden] af Oxar, och Wagnarne haðe inga Kúsk-Šäten, ' fom hos ofs, utan Kútsken Šom körde, reð altið uppå ' den wänstra hästen.

Denne Staden war ock úpfylð með ett ansen- ' ligt antal Inwånare, få wäl af Spaniorer fom de ' från Irlanð och Scottlanð öfwerflygtade och Šå _ ' Kallaðe Iacobiter, äfwen Šom ock Fransoser, _ ' warande en Štor del af den militz här låg i guarnizon ' Fransmän, hos hwilka jag ej Kúnde finna något _ ' märke, til den Šå mycket omtalte antipatien, ' fom Škal wara emellan defse och Spaniorerne.

Til slút förgåtes ej at märkas, det ännú ' i Cadix Ses de Metall stycken, fom af det härwið, ' för några år feðan förolýckade och til Túrket ' destinerade Swenska fkeppet Sverige blifwit ' bergade, och ligga en del, jämte ett par mörsare ' på ett batterie inúti ftaden, och 6 stycken ' jemte en mörsare með Šalig Konúng CARL ' XI^{tes} inbúðna namn och Årtalet 1718, utanföre '

åt

[-]

/26.[38]

åt fiösiðan, obrúkbare och füllärgade.

Den 13 Martii, únder den tið wi lågo ' úti denne Bay, ankrade här Högloflige Com_ ' pagniets, andra i År útsända Skepp: Freðen ' Kallat, fom gått 22 dýgn efter ofs ifrån Šverige, ' och pašserat igenom Canalen, hwilket wj wið ' ankomsten með 8 fcott Šalúterade; och den ' 27 i Šamma månað kommo 6 ftt^{kn} [¿] af de ' ftora Spanska Örlogs Škeppen tilbakas, Šom ' den 3 gingo háðan, at beledsaga de til West- ' Indien gående Köpmans Skepp til Canarie- ' öarne.

§. V. _

Wårt wistande úti Cadix warade til den ` 28 Martii, då wi lyftade ankar och með en _ ` temmelig Contraire Winð gingo dädan [(X>)d₂], hafwan- ` des förút inbekommit alla erfordærliga nöðwen- ` digheter för Resan.

Så Snart wij Kommo útúr Bayen fingo wij ` ltraxt en mera favorabel winð, fom jemte en wac- ` Ker Wäderlek Continueraðe, útan någon emellan- ` Kommande Remarquabel omständighet, til den ` 1. April; då ett Skepp blef observerat fom låg _ ` emot ofs, och i början togs för en Siöröfware, emedån ` wij nú wore úppå den högðen, man borde frúgta ` för dem; men Sedan wið annalkande befants _ ` wara ett Engelskt Örlogs Skepp, Som af två defs `

til

[-]

/27.[39]

til ofs omborð kommande Officerare Sades heta ` Kiestewr, och föra 40 Canoner Samt Commanderas ` af en Capitaine Kallað Abrägen.

Den följande dagen blåste Winden temmeligen litet ` och Variabelt; äfwen ock war wädret mycket hett; den ` 8 April Kl. 5 om morgonen Sågs land útaf Canarie ` öarne Allegranca och Lancerotta, fom wij Seglaðe ` temmelig när intil, på en Swensk mils distance ` úngefärligen, och föreställes deras pro|s|pecter i hosgå- ` ende Ritning. Sådane Som de woro då wij júst ` hade dem på Sidan om ofs. Allagranca war _ ` liten och bestoð útaf bara Sten- och Sandbackar, ` útan at märke til något grönt Kúnde fýnas, och ` tycktes defs högsta Külle ~~fe-ut~~ ytterst på den _ ` Sydliga Kanten Se út, Som den forðom Warit en ` Vulcan och lprútit elð, emedån den hade en wið ` och temmelig Swart öpning ofwan på. Lancerotta ` låg längre bort och wiste Sig bergig och ojemn, ` Samt nog större än den förra. Wij pasfæraðe _ ` dagen derpå, eller den 9: Fortaventúra förbi, på ` en lengð af 4 Swenska mil ifrån ofs, och blefwo ` den 11: om morgonen warse, Grande Canaria och ` Teneriffa, de twenne fiðfta och Sydligaste af _ ` Canarie-Öarne, fom ligga mitt emot hwarandra, ` dock Så, at distancen emellan, formerar ett temmelig ` wiðt fúnð; af 4 Swenska mils bredð wið lag, der- ` igenom Wij pasfæraðe. Grande Canaria, Som ` gifwer alla de andre Öarne namn, hade Wij på `

Wenster

[Plansch till höger]

[-]

[40][Tab III]

[-]

/28.[41]

Wenster om ofs, defs land war ganska bärgigt och ' högt, Så af Ikýarne gingo ända neð och betäckte ' de blåa och spetsiga bergskullarne. Teneriffa[e/X>i] ' fyntes deremot ej alðeles få ojämn, dock felades derpå ' ej eller någre berg och högder, besýnnerligen fick _ ' jag derstädes fe, det få wiða bekanta och för Sin ' högd af Så många Auctorer omskrifna Pico de _ ' Teneriffa, Som en del welat hålla för det högsta i ' Werlden och beretta skola wara några mil högt. ' Det war með moln öfwerhölgt in til folenes _ ' úpgång, då des spits wiste sig i form af en Conús _ ' eller det yttersta útaf en Sockertopp, helt högt ofwan- ' före de neðra Ikýarne eller molnen, hwilka lå _ ' alðeles betäckte den öfrige delen, at man knapt _ ' Ikülle kunnat troðt, det något berg war neðan-före. ' Den nämde toppen Šom fyntes war helt hwitrandig ' och gläntsande fom silfwer, när Solen lken derpå, ' hwilket en del trodde wara gammal Šniö [(i/X>)n], fom ' ej Kúnde smälta, för den starka Kólðen på _ ' defs högd skal finnas, och andre höllo före Kom[m]ja ' af Štrålarnas Reflexion. Om ett par timmar _ ' förtog Škýn alðeles prospecten, och wij Šågo ej ' det ringaste mera derútaf, Šå länge landet war ' i figte, afritning härpå, äfwen Šom Grande _ ' Canaria, wisar Tab. IV.

Den 12 April, begýnte den beständig a ' Norð-ost Winden at blåsa emellan 26 och 27 _ ' Graden af Norðlig bredð, och Continueraðe intils ' wij woro på 6 grader norr om linien. Af alla ' Refebeskrifningar och Relationer är nog bekant ' húrú

[-]

/29.[42]

húrú emellan Tropicis städe ett och Šamma Wäðer _ ' blåser, nemligen N:Ost Norð om linien, och S.Ost ' ifrån 1, 2, 3,|å| 4, grader Norð, til 25 à 27. ditto fýd ' om Equator. Orsaken til denna deras oföränderlig- ' het, hafwa wäl åtskillige búðit til at undersöka, ' dock twista de mästa Natúrkunnige ännú derom, ' och är en Šak Som derföre lemnas til deras wiðare ' ompröfwande [çomprofwande\of post]; Hwad wår resa beträffar [(f>ff)], så _ ' paferades den 14 April Tropicus Cancri, den _ ' 17 dito woro wij mitt únder Solen, då hennes af- ' wikning ifrån Equatorm war 14 1/3. Grader, och den ' 5 Maii om morgonen únder æquinoctial Linien, ' hwarwið alla, fom den ej förr paferat, efter gam- ' malt Šiöbrúk måste pligta eller hönsas, fom ' fiömännerne det Kalla.

De märkeligaste útaf Naturens únderwærk, ' fom på den nordliga Šiðan förekommo och bestoðo ' i en hop fiskar och foglar, owanlige úppå wåre ' orter. Af de förre woro i fýnnerhet de nog bekante ' flýgande fiskar, fom alla relationer omtala och ' afrita, äfwen Boniter, fom äro goda at äta, Šamt ' Haýar, hwilka för Šin

glúpskhet, fasliga gap ' och wafsa tänder, hwarmed de Attaqúera [X>úe'ú] _ ' hwað [(X>)w] dem[(S>)d] förekommer, och derföre með íkäl ' Kallas fiðhúndar; af dem fölgde stúnðom hela ' hopen efter Skeppet, och fängaðes en och annan ' Som woro anßenligen Stora och haðe ett mycket ' groft och tranigt Kött; Tumlare; Delphiner, ' och

[Plansch till höger]

[-]

[43][Tab II]

[-]

30.[44]

och jag wet ej alt hwað för diverse förter fågos ' ikring Skeppet i wackert wäðer; men besýnner- ' ligen flöt förbi ett flags fisk eller Siðdiúr, fom ' jag ej Kan påminna mig, at förr hafwa hörðt ' talas om, och týcktes få lika en liten halfmåna ' öfwer Wattnet, af en blekröð eller blåagtig Coleur, ' famt af wåre siðmän Kallades By de Winds _ ' feglare, och på Holländska Besanties, wisanðes ' sig endast Som jag observeraðe på 8^{de} 9^{de} 10^{de} ' och 11^{te} Graderne Norð-om linien, útan at de på ' något annat ställe feðan mera Sågos, Som _ ' större delen af de andre nämde fiskar, Som ' fúnno öfweralt, Så wäl på denna Som andra ' siðan om Africa. Af de foglar wij Sågo _ ' |blefwo warse| förekommo en Sort flora Swarta och hwita _ ' únder búken, með Spetsig Stiert och lång _ ' wingar, på Engelska Man of War kallaðe, _ ' jemwäl Tropic-foglar, Som ha en long útstå- ' ende feðer i stierten och deraf igenkännas, _ ' útom Bobies, Silfwerfoglar, Albitrofsar, með ' flera andra, hwars beskrifning den föresatta ' Kortheten ej tillåter at anföra.

Den 7 Maii haðe wij den olyckan at wår förstång, ' jemte storbramstång gingo öfwer-borð för en _ ' hastigt Kommanðe bý, i hwilkas ställe dock _ ' nya den påföljanðe dagen åter blefwo úpsatte ' igen, och den 23 pafseraðes tropicus Capricorni[(in/X>)ni] ' hafwandes wij, útom de ofwannämde fiskar '

feðt

[-]

31.[45]

feðt átskillige få kallaðe Norð-Capare, Som äro ' en fort Små hwalfiskar, af 2, 3 och flere famnars _ ' längð, hwilka stúnðom hela två dagarne fölgðe ' með Skeppet, då de genom et hål de haðe úppå ' húfwúdet, ¶ Sprútade með en förúnderlig force _ '

Watnet i Wädret, lika fom åtskillige Wattn _ ' Konster eller jettes δ° eau, warit omkring Ofs, ' hwilket Såg rätt artigt út.

Då wij woro under 29 à 30 Graders Sydlig ' hög δ , fingo wij úti ansenlig myckenhet Se en ' fort foglar, fom útaf wåre Siömån Kallades: ' Caps dúfwor, efter man ej Ser dem förr än på ' famma hög δ , fom Cape bonne esperance wi δ _ ' lag, eller något deröfwer, och i storlek jemte _ ' fkapna δ temmeligen likna landtdúfwor. **De** _ ' blifwa úti Resebeskrifningar gemenligen ' Pintades nämde, hwilket namn de ock me δ fkäl ' förtiena, emedån de äro helt brokúge och likasom ' måla δ e. Capitaine Dampier i sin Rese- ' beskrifning til Nya Holland, har både afritat ' och útförligen beskrifwit dem, och deras fär- ' skilte forter; wij blefwo dem warse på 39 à 40 _ ' graders Longitudo[Longitúdo] wester, och öfwer 80 dito _ ' öster om goda förhoppnings údden, fom de ' fändigt wiste lig för ofs. —

[ej kustod]

[-]

/32.[46]

På 25 Graders Sydlig hög δ , úphörde Sydost Win δ en ' eller pafsaten, och woro Windarne härifrån, ända ' intil Cap wariable. Om natten emellan den 14 _ ' och 15 Iunii fingo wij grún δ , me δ 150 famnar, på ' banken Som fküter lig út ifrån Cap bonne esper ' ence, och den 15 rákade wij ett hemgående Hol- ' ländskt Skepp Batavia Kallat, Commenderat ' af Capitainen Gerdt van de Leuw, hwars ena _ ' Styrman Som warit i Är úti Canton, berättade, ' det ett Svenskt Skepp låg där öfwer, och at 3 woro ' hengångne åt Sverige; de togo annars bref hemåt _ ' me δ Sig, och när wij Skil δ es åt Salüterade Ofs me δ ' 9 Skott, hwilka wij me δ 8 betackade.

Det bör observeras, at denne tiden på Äret, ' fom här är Winter, gemenligen Westan wädret _ ' blåser på högden af Cape bonne esperance, och ' några grader Sydligare och det Så starkt, at _ ' wij hela resan ej haft ftýfware Win δ , än nú emel- ' lan Caps banck och Ön S^l Paúl, fom tages at _ ' ligga i S^e Latitudo 37 $^{\circ}$ [δ] 55, och öfwer 53 grader ' i longitúdo öster om Cap.

Den 15 Iulii pafsara δ es åter Tropicus Capri- ' Corni, 55 dýgn efter det wij Si δ t wester om Africa ' farit öfwer den Samma, och Samma dagen började ' S.O: win δ en at blåsa. **Den** 17 hände den olyckan, at ' gålsen Iöran Neúmark föll af bramrån i Siön, ' och änkönt jollen blef Strax útsatt, war för den _ ' ftarka Siön ej mögeligit, at Kúnna hielpa'n, in- ' nan han gick únder. —

[ej kustod]

[-]

/33.[47]

På denna Siðan útaf Tropiken, wiste Þig Þamma ' flags Foglar och Fiskar, fom wester om Cape, jämte ' någre andre forter af de förra, hwaraf ibland fångaðes. ' **Den 22 Julii** om morgonen bittida Ságo wij åter ett ' Holländsk Skepp, Som kom Þeglandes Þamma ' Cours Som wij, och Kl: 6 när det blef liúsare, ' fýntes landet af ön Java, Þen wj på 37 dýgn ' feplat från bancken útaf Cap, och ej Þeðt något ' land på 101. dýgn, nemligen ifrån den 11. April, ' då Wj Þiðst förloraðe úr Þigte, Ön Teneriffa.

§: VII. [!]

Wið närmare annalkande intil Llandet, fants ' det wi wore något ostligt om Iava hufwúð och ' peylades Wincoopers Bärg i N.Wst ifrån ofs, därpå ' wij[en prick] eftermidðagen fingo i Þigte, Trowers och Clappers ' Öar; den förra Þýntes låg och jemn með Þmá Þkog ' på, och den Þenare afwen Þkogwúxen, Þamt tem- ' meligen hög, besýnnerligen úppå ðefs wästra ända: ' de týcktes wara en Þwensk mil wið lag belagne ifrån ' landet útaf Iava, och distancen emellan dem begge ' Kúnde räkñas inemot 2^{de} mil. **Den 23 om** ' morgonen, Þýntes ýttersta úðden útaf Ön Iavas ' wästra ända, Som är ett högt berg, hos Þiðfaranðe ' bekant, únder namn af Iava hufwúð; ðefs afri- ' tning norð ifrån Þkeppet föresteller hosgående ' Tab:V. pag. 33. på 2 Þwenska mils längð ifrån '

Skeppet

[Plansch till höger]

[-]

[48][Tab V]

[-]

/34.[49]

Skeppet, och då wij Kommo närmare intil, fram- ' lýste gröna Llandet, få wäl útaf Ön Iava, Som ' útaf den twärt-öfwer liggande Prince Island, ' eller Ö, och kommo wj då in úti det få bekanta ' stret Sonda, eller Þúnda.

Þetta Þúnd fom öpnar pafsagen för de Þiðfaranðe ' til Þsiens mäst östliga länder, kallas det Þøndiska ' fúndet, och de tri nästomliggande ftora[(ö>)o] Öar: ' Iava, Þúmatra och Þornco[/iBorméo], de Þøndiske öar, ' antingen at Þúndet fått fit namn útaf dem, eller ' de af Þúndet, hwilket än är oafgorðt, Þkönt en del ' mena, at Þtaden Þantamshamn[/iBantams-hamn/Bantam[s]hamn], fom de Þäga ' Kallas

Sonda, är ursprunget til detta namnet. Det börjas wið det omtalta Iava húfwúð och Prince Island, emellan hwilka ingången är på 6 $\frac{1}{2}$ grad^s fyð latituð, och fräcker Sig i N.O: emellan Iava oc^s Súmatra in til húken af Bantam på 90 Engelska mil, eller 1 $\frac{1}{2}$ grad. När man Seglar härigenom håller man Sig gärna under Iavanska landet, Som här går temmeligen ojemnt, och útsträcker Sig i åtskilliga údðar, emellan hwilka stora Bayar eller Wikar äro; warandes annars rätt grönt och wackert, och með Skog helt tätt bewúxet, fast på fomlige ställen också höga berg finnes.

Emellan defs första och andra údðe, formeras den Så kallade NewBay, i hwilken gemenligen alla hemgående Ost-Indiska Skepp ankra wið den

der

[-]

35.[50]

der-úti Situerade lilla Ön New Island, til at fournera Sig með wattu för resan, Som här på landet fås rätt godt; och twärs öfwer ligger Prince Island, den största af alla Öar i detta Súnð, Som är skogwúxen och mycket ojemn, samt temmeligen hög på nordra ändan, men deremot lägre på den andre húken, útom hwilken en hoper små Spetsiga Klippor få öfwer wattnet úti en rad efter hwarandra, som denne útritning, mitt för Ön aftagen, útwisar.

Ön Cracatou ligger mitt emot tredje údðen af Iava, och består af en hög Külle, som til Ikapnað aldeles liknar en af de stora Konúngshögarna wið gamla Upsala; och den wiken[(X>)w], som går emellan 3^{de} och 4^{de} húken af Iava, kallas Peppar Bayen, af de på landet belägna höga Bergen, i fiökorten Pepparbergen nämde.

Kl^B 8 om aftonen ankrades úti 20 famnar wattu, inúnder det lanðet af Angri, som är Situerat emellan Iava 4^{de}- och Angri údðe eller point, hwarwið observerades, det Strömmen Satte helt Stärkt únder wester, och den följande morgonen eller den 24 när Ankar lyftades, war vinden Så liten, at den með möða Kúnde stoppa emot strömmen, derföre útan at hafwa Sýnnerligen avancerat, det åter efter midagen (:andra gången den dagen:) kl.4.p:m: måste fällas úti 30 famnar grof Sandgrúnð, när-intil

lanðet,

[Plansch till höger]

[-]

[51][Tab I/1]

[-]

/36.[52]

landet, fom ftoð fullväxt með Cocos och andre träen. Ön twärs i wägen, af Sin Situation, efter den ligger ' jüst i pafsagen, Så kallað, bar N:W: ifrån ofs, war_ mycket ojemn, men helt grön, och Toppershottie, ' eller Som Engelsmännen nämna_n the bottom, samt ' Brabands-hottie, på Engelska the Cape (:Som äro ' små kúlrige Öar eller el Klippor här belägne:) _ ' lågo då den förre i N:N:O: och den Senare i _ ' O:N:O: ifrån ofs Šitüeraðe. ' Så wäl den 24, Som följande dagen, fyntes Så _ ' fnart det mörknade, eldar, fom lyste öfweralt ifrån ' landet, hwarmed Iawanerne wille fördrifwa ifrån ' fine Boningar om nätterna, Tigrar och andre _ ' wildiür[!], fom här i myckenhet finnas, och lägas ' ský för det Som lýser. Efter wädret war ftult och ' wj den 24 ej Stort avanceraðe, utan mäst lågo _ ' ftilla, lå Kommo Iawanerne ifrån de omliggande ' Strander om bord til ofs. Deras båtar de foro på woro ' större delen helt små och ganska Smala, samt _ ' Spitsige i båda ändarne, och merendels úr en ' flock holkaðe; de búro knapt två man, och hade _ ' en ställning paralelt með båten, Som på ena Siðan ' låg út i wattnet til at holla_n úppe, Så den för Sin ' fmalhet ej skúlle ftielpa, warande Årorne fom ' Små fkoflor gorðe, hwarmed de fom Súto úti _ ' mycket fort plaskaðe i wattnet, än på den ena och ' än på den andra Siðan; en del woro större með ' fegel útaf mattor úppå, samt orðinairt fom wåre ' båtar ihoptimrade útaf bräder, och de Iawaner _

Som

[-]

37.[53]

Som foro úti dem, ock kommo til vårt Skepp woro ' af en medelmätig Státur, lågo temmeligen feta út ' och hade en Koppar brún hý, með kort och merendels ' kúlrigt hår, fom war Swart likaSom fkggget och ' ögonbrýnen, breð och platt näsa, Samt stora öron ' och läppar, hwilka fenare woro på en del röða, liksom ' de warit með mönja eller Zinober bestrúkna, hwilket ' Kommer af den myckna Pinang de túgga, Som ' är en Composition útaf Areque kärna, fom til _ ' figur och Betel-blað. Denna frúgt de kalla Arequa, ' är liten och rúnðer, lik en Pomerantz, með Šamma _ ' Coleur, och innehåller en Kärna, fom til figur och ' ftorlek aldeles Ser út Som ett múskot; útaf denne ' Kärna, tages en fierdepart, och jemte litet Kalk af _ ' en Šort múfslor, legges in úti gröna blað af Betel ' och túggas Så tilhopa, hwilken mafsa Kallas: _ ' Pinang, Tjúnang, eller ock af bladet fom är útom, ' Betle, eller Betel, warandes i brúk hos alla orien- ' taliske nationer. Det har en Škarp Šmak och ' fkal

förordsa en god lügt; färgar läpparne och spotten på omtalte fätt, samt Skämmer Aldeles [X/a/d>A] bort och Swärtar tänderna. Hwad för ofrigit Iavanernes Klädedrägt angår, Så gingo de _ jag Såg, helt nakne, och hade ej mera än ett echarpe |i|Kring lifwet, och fomlige ett Kläde om húfwúdet, af blå- eller rödrandigt Bengaliskt bomúls lärft; de fom tücktes wara förmer än

de

[-]

/38.[54]

de andre, brúkaðe en öppen nattrock, hwilken räckte til Knän, af Samma Sort tåg, och hade úti Echar- pet, Som war Som ett bälte ikring lifwet, en rostig dart i en tråslida, dermed de prålade, och ikring húfwúdet Så mycket af det randiga lærftet weklat, at det Såg út fom en Türkisk túrbant; en del af dem hade fmort Klapper olja i fýnen och på Armarne, famt bröstet, antin- gen at de inbillade Sig dermed wara fýnnerligen granna, eller at de gorde_t för annan orsak; _ men de lúgtaðe Så illa deraf, at man ej útan wämjelse Kúnde komma dem nära.

De förde omborð til ofs allehanda förfriskning, _ Som Höns, ägg, fkilpadðor, brúnt Socker i små rúnda kakor, och åtskillige frúgter, hwilka endast wanka i det warma Climatet, och woro Cocosnötter, fom de Kalla klappa, eller Clappernötter, och _ nog äro bekante, äfwen fom Paplimúser, hwilka äro nästan stora som pompor, til form och lúgt Som pomerantzer, och af en Citron: gúl färg, med rödagtigt Kött inúti, fom Smakar sötsúrt och förfriskanðe, _ famt har ett mycket tiockt fkal útikring; Potatoes; Pisang, en Söt, gúlaktig och til figúren aflång, frúgt med ett túnt löst fkal útom Sig. Som växer på temmelig höga träd, hwars ftammar äro lösa fom Kolftockar, få de Kúnna ätas af får och andre kreatúr för föða, och ha longa, fpetsiga och temmelig breda blad, fom i form af en Krona

fitta

[-]

/39.[55]

Sitta op i toppen, och växer frúgten i Klasor eller Knippor innom dem, liknande annars til figúren palmträn; dese pisangbladen äro också helt tätt ådriga, och dela Sig efter Samma ådror emot Win- teren, få de se út Som de med Sax woro klapte Som frantsar; med åtskilligt annat. De wille _ intet hafwa andra penningar derföre än hela Spanska piastrar; men om man wille gifwa dem gamla lintyg, Eldstål, Speglar, Nålar och dýligt, Så togo de det mycket hältre emot; De talade maleiska och hade ett mycket roligt útspråk; fågas annars wara den Ma- hetemanska Religion tilgifne och äga åtskillige Mosquer, fördelas äfwen i wisla districter,

Som hwar och en äger Sit öfwerhufwúð, fom Škiper rätt iblanð dem, Šamt opbär och til Rådet i Batavia |af|lefwererar, den årlige Škatten fom de åro pålagde at betala til deſe fine länsherrar, Hollanðarne[!], til hwilka mäſt hela Iavanska Landet är Škatt- ikýlldigt.

Den 25 Iulii om morgonen lýftades ankar och war mäſt fult; K*j*. 10. f:m: hände den olýckan, at Matrosen Petter K*r*isman, fom owetterligen följt med fkeppet ifrån Gøtheborg och i Cadix förſt_ blef förhýrd, föll af Šiðan i fiön, och af den ſtarka ſtrömmen Strax drogs únder wattnet, Ikönt man på på[!] ögnablecket, böð til at hjelpa'n. Eftermidðagen ankrades i 20 famnar wattn, mitt för Norð Island, fom

[—]

/40.[56]

fom ligger únder Sumatra landet, och är en_ Jemn með gröna träen bewúxen Ö, warandes wij_ nú útúr ſtraet Sonda, och den 26 fingo wij_ i Šigte Öarne två Bröder, fom af Šin likhet på et par Swenska mils distance fådt det namnet,_ när wij kommo dem litet när, Šågo de något olika út, efter denne ritning Tab VII. fig. 1. och woro füll- wúxne með Šmå grøn Škog. K*j*. 3.p:m: måfte_ ankar fällas, efter Winden war Šå liten, at den_ ej K*u*nde Štoppa den Štarka westliga Štrömen här gick, och lýftades den 27 igen, fast wädret war_ ej blåſte ſtort och ſtrömmen Šatte ofſ af emot Wester; Middagſtiðen Šågs ett Skepp efter ofſ, och qwäl_ len ankrades i 7 1/2 famnar grúnd. Den 28 blåſte_ litet op och wii fingo i Šiget det Skeppet wij_ går blefwo warse, fom fantſ wara Högloflige_ Compagniets Škepp Freden, derföre Šegel min- Ikades at wánta_ in, och ankrades om aftonen K*j*. 8. tillika með det famma i 6 famnar lergrúnd.

Wij fingo då höra, at de den 10 April gåðt ifrån Cadix, famma dag Som wij paſſerat linien och_ en dag efter ofſ, K*o*mmit in i ſtraet fonda.

Den 29 om morgonen lýftades ankar úti_ Compagnie með Freden och Šågo Lucipara, Šom_ är en Ö, belägen juſt úti ingången af det Šúnð, fom_ går emellan Öarne Šumatra och Banca, deſs figur_ feſ Tab: VII: fig. 2: och fýnes helt Škogwúxen och_

ojämn

[—]

/41.[57]

ojämn, hafwande på ſin wenſtra fiða ett ſtort och långt_ grúnd, hwilket til en del får öfwer Wattnet. Wij fingo der- på Šumatra och Banca i figte, och K*o*mmo in i ſtraet Banca, hwareſt wij om aftonen ankrade wið Öarne Púlo Nanka, mitt i detta fúnd, únder landet af Banca_ belägne, och derpå den 30. með en temmelig god winð

· avanceraðe til útgángen af **Straet Banca**, fast wij för den til- · stúndande natten ej dristade ofs gå lengre útan máste _ · ankra, efter wij ánnú ej woro förbi den hemliga klippan · **Fredrich Hinrich**, som júst i defs öpning i fíelfwa far- · wágen íkal ligga 1 1/2 famn únder wattnet.

Landet som wij Ságo på báda fíðor om ofs här i **detta · farwattnet** i detta sündet af **Banca**, war ganska lágt och · jemt, besýnnerligen på **Súmatra Síðan**, Sámt fúllwúxit með · íkog; på **Ön Banca** woro ej flere än twánne högder, hwaraf · den ena låg júst halfwágs i Sündet och kallaðes **Lallaribárg** · och den andra allerýtterst på defs norra **Sída**, **Monipin** · nämdes. **Det** ár annars mýcket farligit, at fevla igenom · detta Sünd för en obekant, för defs många **Banckar** och · låga wattn, besýnnerligen **Sóm** man i början máste _ · hálla **Sig** i 3 och 4 famnars wattn, till_ · s man kommer · grúnden förbi, dá ock det blir díupare; och har man · ofta exempel på íkepp, **Sóm** här **Stadnat** på grúnd · och með flor móða kommit af igen, som nú hánde · på hemreflan með en **Hollándsk Chinafarare**, hwílken · en dag efter ofs kom der in; strómen går ock här ej · mindre flarkt än i stráet fonda och obserwerades, at ·

den

[Plansch till höger]

[-]

[58][Tab VII]

[-]

/42.[59]

den stúndom Satte **S.O** och **Stúndom Nordligit** únder · den tíð wij foro därigenom och lágo för ankar. · **Den 30 Julii** när wij ánnú woro derúti, blefwo · wij warse únder **Sumatriske Landet**, en liten **Wattn-** · hwirfwel, som Sýntes helt mörk, och hopahängande_ · með íkýn och **Sträckte Sig** neð i wattnet, der den wið- · gade **Sig** ansenligen út, som en Qwast, och með flor_ · fárdighet drog det með sig úpp; dock som áskan júst · i det Sámma dúndraðe, förgick den, innan han hant · blifwa något **Stor**. **Hollándarne** kalla en **Sádan: Hoos**, · och de **Sóm** fara i medelhafwet eller på stráet: **Travatt**, · **Engelsmännen: Vaterfpout**, **Fransoserne Trombe** _ · de la **Mer**, och wáre **Siöman[!]** nämde den: en · **wattn-Ślaga** eller íkýdrag.

Den 31 om morgonen, lýftades ankar och wij · Kommo með en god wind, lýckeligen úr sündet af _ · **Banca**, lámt mot aftonen Ságo öarne fiú **Isländer** · kallade, áfwen **Sóm Pulo[ú]** **Taija**, och den 1 **Augusti** _ · páfserades linien andra gángen, jámt 89 dýgn, **Seðan** · sedan[!] wij första gángen **Wáster** om **Africa** krýtsade · den Sámma, at tala efter **Siömans wis**. **Skeppet** _ · **Freden Sóm** war[X/n>w] með i följje, hölt af

ifrån ofs, _ ' få at wij om två dagar förlorade henne úr _ ' figtet; imedlertið började nú **S.W.**: Palsaten, nú på ' 6 graders nordlig bredð at blása, dock Så at hastiga ' Wäderilningar

[-]

/43.[60]

Wäderilningar eller býar och frömkokningar _ ' esomoftast medfölgde; hwarþá wij den 12 Augústi ' om morgonen, fingo Se Òn de Prata, hwilket war _ ' få mýcket mera emot förmodan, fom den þá de ' Orðinaire fiöchartorne, låg öfwer 0 grader Qstligare nedlagð, än den nú Þágs i wärket wara.[!/.] ' Den war liten, låg, helt jánn með grónt boscage ' bewuxen, och hade þá ena fiðan ett lång-ref eller ' Grúnð; deß weritabla sítuation efter accurat ' räkning och obserwation fant's úti Nord Latitúð ' 20.º 31', och Meridian distance ifrån Monipin, ' 8º:13', Qst. Den 14 Augusti om morgonen Þágs ' ett Holländskt Skepp förút, och Kj: 6. Lanð _ ' af China, Þamt ett þar timmar derpá Compa- ' gniets lkepp Freden. Wij fingo með ftort beswár ' en lots omborð, fom fölgde ofs innom Þkárs, emeðan ' wij woro något Öster om Öarne Ladrones, och rätta ' inloppet til Cantons Reviere, och ankrade enteligen ' Kj: 7. om aftonen, wið údden af Lantao eller _ ' Tri fötter, fom ligger twárs öfwer Macao, och _ ' består af tri höga berg, derest wij för brist, af en ' annan, och om Reviert Kúnnig Lots (: emeðan _ ' den förra war bortgángen :) den 15 máste liggja ' ftulla dá wára Herrar Supercargeurer, með Echa- ' loupén gingo fráñ ofs til Macao, och den 16. kom

wel

[-]

/44.[61]

wel lotsen omborð, men wäðret war mást ftult, Þá ' at ej förr än den 20 om morgonen, anckar fäldeð _ ' wið Bocca Tigris, Þom är ett trángt Þúnd, bewarat ' þá ena Þídan með ett Batterie neð wið wattnet, och ' þá den andra, með ett litet ovall ftén-Castell, fom ' ligger þá en liten Ö, derifrån wij fingo nágre _ ' Þhineser, fom Þkulle följa með Þkeppet til det _ ' kom opp, hwarþá den 21. Augusti om morgonen, ' Gudi[ÞGúdi] lof! Wij ankrade wið Hwampou, Þom ' är Þom en Redd för Canton, och blefwo af alla _ ' derliggande Skepp Þalúterade; fedan wár resa ' ifrån SWERIGE þástát, jámt úti 6 månader och 26 _ ' dagar, och wij únder den tiðen, alt tilhoppa räkñat, ' efter loggboken Þeglat, 18182, Engelska, eller 3182 _ ' fwenska mil wið lag.

§.VII.

[...]

Summary

1. Introduction

Christopher Hinric Braad (1728–81) is not the best known among the 18th century Swedish writers of comparable quality and quantity of production. Braad made four passages to the Far East as an employee of the Swedish East India Company, advancing from ship clerk to super-cargo. From all of these voyages, manuscripts have been preserved, none of which has ever been printed, neither during Braad's lifetime nor later. Among these manuscripts are private drafts, journals, notebooks and sketches along with more elaborate travel accounts and thematic descriptions of the foreign places he visited, as well as reports on the trading conditions.

This thesis primarily deals with the manuscripts from Braad's first voyage, a voyage that brought him from Gothenburg to Canton with the ship *Hoppet* (The Hope) in the years 1748 and 1749. The written material from this journey is particularly rich, since there are several parallel versions of a travel account, representing different levels of elaboration, as well as a more private journal dealing with the same content. This situation makes the material especially valuable from a historical linguistics point of view. The period in question is one where the written Swedish language had not yet received a national standard, but was later to receive one. A material like the *Hoppet*-material offers highly interesting insights in an individual's perceptions of these norms in the making.

The thesis has two focal points, the first being to prepare parts of the material for a critical edition, the second to use the material as a provider of examples of graphonomic problems that occur in manuscripts from the period and as a starting point for a theoretical discussion with a solution of these problems as its main purpose.

These two main interests of the present study are expressed in the following four concrete aims: (1) To present and describe the preserved manuscripts of Braad from the journey with *Hoppet* (1748–49), as well as to investigate their mutual relationships and to some extent account for the process of their coming into being. (2) To make an accurate transcription of selected passages in the material, at such a level of

detail as to make a relevant graphonomic analysis possible. (3) To somewhat develop the existing graphonomic theories and methods, mainly in order to be able to deal with the material in an adequate way, but without excluding a broader applicability. (4) To make a thorough analysis of some graphonomically problematic phenomena in the transcribed material.

The chief part of Braad's posthumous papers can be found at Uppsala University Library (UUB), but there are also manuscripts at the Royal Swedish Academy of Science (KVA), the Swedish National Library (KB), the Linköping diocesan library (LSB), the Gothenburg University library (GUB) and the Gothenburg county archives (GLA).

The Braad manuscripts have not yet been the main subject of any scientific work, although some historic studies have used some of Braad's writing as a source of knowledge about the Swedish East India Company and the Canton trade as such (e.g. Kjellberg 1975 and Frängsmyr 1976).

A work of central importance for the graphonomic parts of the present study is Allén (1965a), the full graphonomic analysis of a corpus of 17th century letters written by Johan Ekeblad. Allén's work constitutes the theoretical and methodological basis for the analysis in this thesis. In my efforts to give a satisfactory description of how the different graphic features in the material create meaning (even in a relatively narrow linguistic sense), I have, however, found the early structuralist point of view that Allén (1965a) represents insufficient. In order to deal more successfully with the specific problems of the Braad material, I have sought my inspiration in the semiotic or semiologic tradition and works such as Barthes ([1964] 1985), Kress & van Leeuwen (1996 and 1998), Karlsson (2002) and in the idea of the obligatory *multimodality* of every language expression. This has led to the conclusion that written language (even in a conventional form) can only in part be analysed as an expression of a graphonomic system in analogy with the phonological system of spoken language. Some features, such as allographic variation and punctuation, must be regarded as something else than language proper and therefore out of reach for the traditional structuralist phoneme/grapheme-centred analysis based on the observation of minimal pairs.

2. Primary material: the manuscripts from Hoppet

The primary material for the general research on the manuscripts from Hoppet, formulated above as aim (1), is defined as all known manuscripts with a content that has Braad as its author and that deal in

continuous prose with the voyage with Hoppet 1748–49 or the places visited during the same. Separate sheets of illustrations, log-like journals, a list of the books read on board found at Linköping diocesan library are thus not included in the survey, nor are any letters.

Except for one manuscript, KVA: Braad[a], all of the primary material has been found at Uppsala University Library. In the following presentation, the library abbreviation UUB is therefore omitted before the individual manuscript indices. All the Uppsala manuscripts are in Braad's own handwriting, whereas the KVA manuscript is a copy made by another hand.

X389 is a key manuscript in this survey. It is a fully elaborated and illustrated travel account, which not only describes the journey and the sites but also gives a comprehensive elucidation of Chinese history. The document is a 204 pages volume in folio. The text is divided into twenty chapters and has a title page and a table of contents much like a printed book.

X390 is of a more private character. It is Braad's own journal (or diary) held on board during the voyage, a document comprising 190 pages in quarto. Its content is somewhat different from X389 in that it deals more with the day to day business on the ship, and that it is arranged chronologically throughout the book, as opposed to X389 which in part is arranged thematically. But even in the parts where the content is very much the same, the formulations used in the two texts hardly ever coincide.

X391 is a notebook used by Braad during the stay in Canton in the autumn of 1748 and January 1749, a period not covered by X390. Despite this chronological complementarity, the content of X391 is of a yet different character. The notes are arranged thematically with empty pages between them, so as to facilitate additions in the proper places as they occur – one must assume. The text is unlike all the other documents written in Braad's "German" handwriting, less legible than the "Italian" style he normally used. This choice of handwriting suggests a higher degree of privateness and practicality of purpose. X391 is made of Chinese paper and was probably bought as a readymade notebook in Canton (the size corresponds approximately to the western octavo-format). X389 and X390 are written on European paper, and were most certainly written on loose leaves and then bound. A characteristic feature of the Chinese paper is that every sheet is folded and bound (or glued) with the folded edge away from the back.

X392 is a highly interesting document, similar to X391 in that it is a notebook made of Chinese paper, bound in the same blue cloth as that

manuscript, but without the typical folded sheets. It is a 140-page document of folio-like proportions. At first sight, its content appears to be somewhat chaotic; it is quite obviously a draft of a travel account, like X389, but the paragraphs do not appear in order. The text is full of changes and in great part very difficult to read, although it is written in the same Italian handwriting as all the other documents, except for X391. But, a closer examination reveals that the apparent disorder in the structure of the content is due to the fact that the book has originally been made with the typically Chinese folded sheets, just like X391, but that the folds at some instant during the writing process have been cut up in order to gain more space to write on. This means that the present order of the pages does not correspond to the order in which the text on them has been written. With this taken into account, it is clear that the structure of the text in X392 is very close to the one in X389, and that the former is a draft of the very same account as found in the latter, although some of the final paragraphs are missing.

The library volume L185a contains four documents that qualify for the Hoppet-material according to the definition, here called L185a[a]–[d]:

L185a:[a] is a folded half sheet (giving a quarto-format document of four pages). It contains a draft or revision of the initial pages of a travel account (similar to X389 and X392).

L185a:[b] consists of five separate full size sheets numbered A–E, all folded into quarto-format, giving a 40-page coherent – but uncut – document (with original autograph pagination). The text is the beginning of a travel account (like X389, X392 and L185a[a]), containing the first four paragraphs and parts of a fifth, with the text ending in the middle of a sentence at the bottom of the last page (page 40).

L185a:[c] is the table of contents of a travel account (similar to the one found in X389). It consists of one full sheet folded into quarto-format, giving an unpaginated eight-page uncut manuscript. The text seems complete in that it mentions twenty paragraphs, the last of which is called 'the final paragraph'. References are made to pages in the travel account proper, and these match the actual page numbers in L185a[b] as for paragraphs I–V, but the table of contents (L185a[c]) makes page number references to other paragraphs as well, not found with the corresponding numbers in any known manuscript.

L185a:[d] consists of a quarter of a full sheet, once folded into octave-format. The document has later fallen apart into two separate small leaves of paper, but both the shape of the cut and a stain of ink found partly on each one of the leaves make it clear how the two parts were

once connected, and the stain also indicates that the separation has occurred after the writing was made. The textual content does not form a unity, nor is it written with the same orientation on the paper. The document has been used for drafts and revisions of different sentences dealing with Spanish issues.

KVA: Braad[a] (KVA) is the only non-autographic manuscript in the Hoppet-material. As to its content, it forms a clear parallel to X389, from which it only differs on the level of detail. Quite like X389, it is an elaborate and illustrated travel account with a layout not unlike that of a printed book. Apart from what is found in X389, KVA contains a two-page dedication addressed to the direction of the Swedish East India Company.

3. Textual situation

The material has been studied from the point of view of both external and internal factors in order to establish a relative chronology between the different manuscripts and date them as accurately as possible. The externals refer to features such as the provenance, the handwriting (Braad or non-Braad) and the kind of paper used (Western or Chinese), but also explicit dates in the documents and notices about the manuscripts made in other text by Braad. The internals refer to features of the texts contained in the documents, i.e. the content (or the matters treated), the type of text (or purpose) and similarities vs. variations in the wording between manuscripts of a textually very similar content. The question is also posed, whether there are any manuscripts missing, i.e. any missing links in the writing and revision process.

The chronology resulting from this analysis can be sketched as something like the following:

The diary X390 has accompanied Braad from the very beginning of his journey to the very end. During the stay in Cádiz, he has also used some other, now lost writing material to take notes on. During the visits ashore in China (from August 1748 to January 1749), the diary has obviously been left aboard the ship. Instead, Braad bought himself a little notebook in Canton (X391) which he used for his day-to-day notes, as well as a larger book (X392) in which he started to conceive his travel account after he left Canton, according to a note in the document the 8 of February 1749 (Julian calendar). Along with the writing of the travel account, he continued his diary writing in X390 on his journey home. The draft book X392 has been used to its maximum; the folded pages has been cut up to free more writing space, and the text has been heavily submitted to changes and revisions, resulting in a large

amount of writing in the margins and between the lines. The travel account has nevertheless remained unfinished as far as this manuscript is concerned.

L185a[b] is a 40-page revision of the initial chapters of X392. But this text has also been submitted to revision and changes. The fragmentary L185a[a] and L185a[d] have been used to make clean copies of such changed passages in L185a[b]. L185a[c], a table of contents, seems to have been made at the same time as L185a[b], probably in part as a means to get an overview of the content of X392, now about to be revised. We do not know whether L185a[b] and L185a[c] have been written during the journey or after Braad's return to Gothenburg. L185a[b] might be the 'premature' work that Braad mentions in *Curriculum vitae* (Swedish National Library, KB:lb59), and which he, according to that notice, was able to show already upon his arrival.

X389 is a complete travel book with almost no changes or corrections, quite certainly written ashore in Gothenburg. KVA: Braad[a] is a copy by another hand than Braad's, but we do not know if X389 is the very document it has been made from, or if there has been an intermediate version of the travel account, now lost. Missing is, at any rate, an autographic version of the dedication found in the beginning of KVA but not in X389. And we also know that there must have been more drafts than those preserved at UUB. It seems unlikely that any part of X392 would have been rewritten directly as X389 without any intermediate revision, and yet several paragraphs of the travel account are only found in these two documents (apart from KVA), and the final ones only in X389. It seems certain that what is today L185a[b] (the 40 p. revision) has once been part of a larger document, consisting of more folded sheets like the five in L185a[b]. The facts that the last sentence of this manuscript is interrupted at the end of the last page and that the table of contents L185a[c] have references to page numbers not found in any of the known documents make this quite clear.

Three of the manuscripts have been chosen to form a more narrow material for the remaining stages of the investigation: X389, X390 and KVA: Braad[a]. These stages will be explained in further detail under 5 below.

4. Towards a new graphonomic theory

In order to describe the graphonomic system, i.e. how the graphic symbols are used to create meaning in the material, the analysis departs from the statement that the written language expression (just like a spoken expression) is always multimodal (cf. Kress & van Leeuwen

1998). This means that it contains not only verbal information but also information of another kind, or different kinds of other information. To deal with this, I make a distinction between signs and phenomena pertaining to the *verbal structure* of the written expression and those pertaining to the *visual structure*. In the former category, I place all elements that have as their sole function to represent the *morphemes*, the meaningful units of language, either in combination with one another or as single signs. This comprises the *graphemes* (the distinctive units of the written language) and *word-signs* or *logograms* such as % or &. The graphemes, although as a concept analogous with the phonemes of the spoken language, must be established without referring to presumptions about the phonemes of a corresponding spoken language (in this regard, the present study follows the principles expressed in Allén 1965a).

All other elements and phenomena form the visual structure, such as punctuation signs and allographic variation. I differ from Allén (1965a) in that I regard the difference between small and capital letters as an allographic variation without distinctive function in the verbal structure but with a significant function in the visual structure. In modern languages, the obvious examples of capital letters causing different interpretations of a word (e.g. *(a) bell* – *(Mr.) Bell*) are, in my view, due to the fact that the visual elements (such as the capitalization) are part of the context according to which the single word is understood. The semantic or lexical relation between a certain word in small letters and a capital-headed counterpart is always to some extent predictable (for instance the relation between an ordinary noun and a name). According to my view, this means that the function of the capital letters is not distinctive but significant, and thus not purely graphematic.

A methodological consequence of this approach is that once the non-graphematic relationship between two *graph-types* has been established, and thus their being allographs, one has to examine the nature of this allographic relationship closer. In the analysis, therefore, the distinction is made between *free allographs* not distributed to any observable pattern and *bound allographs* following a certain pattern. Among the allographs of the latter kind, a distinction is further made between *syntagmatic* and *paradigmatic allographs*, depending on the nature of the distributional pattern. If the choice between two allographs seems to be controlled by the position in the graphic word or the juxtaposition of a certain other graph-type, the pattern is syntagmatic. If, on the other hand, the variation seems related to something outside the graphic context, such as the word being a noun or of non-Swedish

origin, the pattern is paradigmatic. The unpredictability of the paradigmatic allographs (we do not have access to the author's conceptions of parts of speech nor to his etymological knowledge) make them significant, not in a verbal sense but in a wider semiotic sense as visual phenomena.

In the analysis, I use the terms *graph* and *graph-type* (in accordance with Allén 1965a) to distinguish between the single instances (the *graphs*) and the groups of typologically similar instances regarded as representations of the same abstract unity (the same *graph-type*).

5. The material and methods underlying the graphonomic analysis

As mentioned above, three of the Hoppet manuscripts, the UUB:X389, X390 and the KVA: Braad[a], has been chosen as the object of the graphonomic analysis. X389 and KVA: Braad[a] are both complete versions of the travel account from Hoppet, the former an autograph by Braad, the latter a copy made by another, unknown hand. X390 is Braad's own journey diary, and as such also a final document of its kind. As a first step in the analysis, parts of these three documents have been transcribed: pp. i–vi and 1–44 of X389, pp. i–ix and 1–44 of KVA: Braad[a] and pp. i–iv and 1–55 of X390. These transcriptions are given in full as chapter 8 of the thesis. In the analysis, the three transcriptions are treated as expressions of three separate graphonomic systems, and observations in one of them are not used in order to solve problems in another.

The transcription has been made with the primary aim to serve as a material for the graphonomic analysis, which means that distinctions between graph-types of an uncertain relationship has been preserved with the use of diacritic marks or special symbols. But a large number of the alphabetic signs (the letters) have been regarded as unproblematic and left as they are without any further analysis. These unproblematic graph-types are (single quotation marks are used to denote graph-types):

˘a, á, à, b, c, ç, e, f, g, h, k, l, m, n, o, p, q, r, t, x, z, å, ö˘
 ˘1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0˘
 ˘., : ; ! ? ' () / -˘

As opposed to these, the following *classes* of graph-types contain graph-types of uncertain mutual relationship and are treated in the graphonomic analysis: *d*, *ij*, *s*, *u*, *v/w*, *ij/y*, *ä/æ*. These classes (established largely by means of typological observations) are all represented by a set of differently rendered graph-types in the transcriptions.

Apart from these segmental classes, there are other phenomena with uncertain graphonomic status. The most important of these are the use of different forms of capital letters. Since the impression is that there is not necessarily only a binary distinction between "small" and "capital" letters the term *marked size* is used, and several such sizes (and forms) are rendered differently in the transcriptions. In X389 and X390, this phenomenon is treated as problematic only when it comes to the graph-type class *s*, but in KVA: Braad[a] the phenomenon is examined over the whole range of alphabetic graph-types.

The graphonomic analysis of each problematic class is executed in two steps. Firstly, the possibility of graphematic distinction is tested through the establishing of minimal or facultative pairs. If an obvious graphematic distinction cannot be proved through the existence of several clear minimal pairs, but instead there are several facultative pairs (i.e. pairs of graphic words of identical meaning displaying a difference as to the choice of the graph-type in question), an allographic relationship is regarded as proved. In the case of marked size (different forms of capitalization), the allographic status is considered as given. In allographic classes, the distributional pattern is then examined through some key syntagmatic positions and some paradigmatic factors that appear relevant. If there is a clear paradigmatic pattern, the allography is considered paradigmatic and thus significant (in the visual structure). Should the members of the stipulated class neither appear in minimal nor in facultative pairs, the status as members of the same class cannot be proved. However, if there still appears to be a paradigmatic pattern in the distribution of the graph-types in question, this observed *paradigmatic opposition* is still considered to provide valuable knowledge when it comes to describing the graphonomic systems in the material, since such a pattern indicates a non-distinctive (non-graphematic) but significant function.

Apart from this main method, some particular phenomena have been treated with a method of their own.

6. Graphonomic analysis

The first and most general result of the analysis is that there are systematic differences between the three transcriptions, even between the autographic X389 and X390, but there are also common features.

A clear and purely graphematic distinction is rarely found within the problematic classes. Only in the class *y/ij* a graphematic distinction has been established in all three of the transcriptions, along with a paradigmatic allography between the members with a diacritic mark and the

ones without (the latter signifying something like "foreignness"). A quite similar paradigmatic relationship has been proved between the allographs 'ú' and 'u' in all three of the transcriptions.

Syntagmatic allography is found in the classes *d* and *s*, however differently expressed in the different transcriptions.

The variation between 'w' and 'v' has been proved to be paradigmatic allography in X390 and in KVA: Braad[a] (again with one allograph, 'v', signifying "foreignness"), but in X389 no pairs have been able to connect the two graph-types to one another, and their adherence to a single class cannot be proved. The distribution between the two types is, however, clearly paradigmatic (with the same respect to un-Swedish lexical material) even in that transcription.

A similar situation occurs with the class *ä/æ*, where the allographic status is perfectly clear in X390, thanks to numerous facultative pairs. Again, we have a paradigmatic allography with 'æ' signalling foreign origin, although there is a greater amount of apparently free use of it in Swedish lexical material, than is the case with 'v'. In X389 and KVA: Braad[a] no facultative pairs appear, but the Swedish/foreign distributional pattern is here even clearer.

The analysis of the phenomenon of marked size in KVA: Braad[a], which has been made through the examination of distributional patterns with regards to several syntagmatic (e.g. beginning of paragraph, sentence or word) and paradigmatic (e.g. beginning of noun, proper name, adjective, verb) factors, has shown that four different paradigmatically relevant "sizes" (or forms) have been used, although only few of the graph-type classes are represented by examples of all four sizes. The classes *s* and *k* have been treated somewhat differently from the others, but they also give proof of a variety of relevant sizes.

In X389 and X390, marked size has only been analysed as a feature of the class *s*, of which three different graphonomically relevant sizes appear to be used in X389 and five in X390.

Some less important signs and other graphic phenomena have also been analysed in the thesis, although they have been kept out of this summary for the sake of brevity.

7. Concluding discussion

The investigation of the nature of the Hoppet-material and of the relationships between the different manuscripts, presented in 2–3 above, has confirmed the first impression of this material as highly valuable, both historically and from the point of view of historical linguistics. The analysis has answered some questions and clarified some issues of

great importance for a future edition of the texts, in particular the relative chronology of the documents and some important aspects of their coming into being. The establishing of a correct reading order of the pages in the manuscript UUB:X392, the first draft of the travel book, written on Chinese folded paper and cut up during the writing process, is of course a key achievement in view of a critical edition of the work in question.

A general conclusion from the analysis of the graphonomic system is that the establishing of minimal pairs has only rarely been the final solution of the problematic phenomena. In part, this might be due to a simple lack of evidence in instances where graphematic distinction actually would be the correct analysis of the relationship between two graph-types. More importantly, however, this is due to the fact that most of the problematic issues are not of a graphematic kind, i.e. not part of the *verbal structure* of the writing, but of the *visual*. In order to handle this, the question of paradigmatic patterns in the distribution has proved a fruitful method of grasping the significance of some variations where a modern intuition fails to provide an interpretation. This is an example of how the broader semiotic perspective on writing as a multi-modal means of communication has provided a theoretical and empirical basis for making concrete decisions in an editorial process, where a graphonomy developed in analogy with a phoneme-centred early structuralist phonology has not fully attained the goal.

This thesis has aimed at adding this semiotic perspective to a grapheme-based analysis like the one found in Allén (1965a). The results have raised new questions as to the relevance of such an analysis. For future research and textual criticism, it is noteworthy that the place of the written language and of the writing system, in language as a whole and in the individual's internal grammar, is far from exhaustively described.

Käll- och litteraturförteckning

1. Braads skrifter

Avhandlingens primärmaterial

- UUB:L185a, ”Braad, Chr. H. Diverse anteckningar rörande handeln på Indien, bl. annat 1) Journal på ”Hoppet”, under resan till och från Kanton 1748. 2) Dagelige anmärkningar öfver Ostindiska handeln... började i Surat 1 Sept. 1755”.
- UUB:X389, ”Braad, Chr. Henr. Berättelse om resan med skeppet Hoppet från Göteborg till Kanton 1748, 49. Med utsikter af passerade orter.”
- UUB:X390, [Braad, Chr. Henr.] ”Skeppsjournal under samma resa [som X389], renskrifven”.
- UUB:X391, [Braad, Chr. Henr.] ”Annotationsbok under resan.”
- UUB:X392, [Braad, Chr. Henr.] ”Resebeskrifning ifrån Sverige till Chinesiska staden Canton. Orig.”
- KVA: Braad[a], ”Berättelse om resan med skeppet Hoppet under capitaine Fr. Pettersons commando från Götheborg till Canton i China, ifrån d.26 ian.1748 till d.11 iulii 1749. Till det högloflige kongelige swenska octrojierade ostindiska compagniet.”

Övriga citerade eller refererade braadhandskrifter

- UUB:L185 ”Braads samling af handlingar rörande Svenska handeln till Ostindien”.
- UUB:W610 Braad, Christopher Henric, ”Ostrogothia literata. 1–2”.
- KVA: Braad[b] Braad, Christ. Hind. ”Beskrifning på skeppet Götha Leyons resa till Surat och åtskillige andre indianske orter, uppsatt och i ödmjukhet öfwerlemnad till höglofl. swenska ostindiska compagniet.”
- KVA: Braad[d] Braad, Christ[opher] Henrich, Bref till Wargentín, P. 1764: 10/12.

KB:Ib59 ”Curriculum Vitæ C. M. B^d. eller: kort Sammandrag, utaf de förnämste hændelser som tilstøtt mig Christopher Hinric Braad, under mine resor och lefnad. Författat wid korsätter uti Juny månad år 1781”.

LSB:B12 ”Ostrogothia literata, Det lärda Östergötland ifrån äldre tider framstält och til de närvarande fortsatt.” Vol. 3.

Braads tryckta arbeten

Braad, Christopher Hinric 1761. ”Berättelse om Coffé-planteringen och Handelen uti Yemen eller lyckliga Arabien”. I: *Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar För År 1761. Vol. XXII*. Stockholm. S. 252–258.

Braad, Christopher Hinric 1775. ”Anmärkningar Om Sago-trädet, och den derutaf tilredda föda”. I: *Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar För År 1775. Vol. XXXVI*. Stockholm. S. 142–147.

2. Övriga otryckta källor

LSB:B62, Harlingson, Samuel Gustaf, ”Braadens minne”.

KVA: Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 24/2 1750 § 3. [Maskinskriven kopia.]

KVA: Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 3/3 1750 § 9. [Maskinskriven kopia.]

3. Övrig refererad litteratur

Allén, Sture 1965a. *Grafematisk analys som grundval för textedering*. Göteborg. (Nordistica Gothoburgensia 1.)

Allén, Sture 1965b. *Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639–1655. Utgivna med inledning, kommentar och register*. Göteborg. (Nordistica Gothoburgensia 2.)

Allén, Sture 1967. ”Förhållandet mellan skrift och tal.” I: Allén, Sture m.fl., *Språk, språkvård och kommunikation*. Uppsala. S. 76–92.

Allén, Sture 1971. *Introduktion i grafonomi. Det lingvistiska skriftstudiet*. Under medverkan av Staffan Hellberg. Stockholm. (Data linguistica 2.)

- van Arkel, Andrea 1979. "Scribes and Statistics. An evaluation of the methods used to determine the number of scribes of the Stockholm Homily Book." I: *Scripta Islandica. Isländska sällskapetets årsbok 30* (1979). Uppsala. S. 15–45.
- van Arkel, Andrea 1977. *The manuscript Sthm. Perg. 15 4°. A diplomatic edition and introduction*. Utrecht.
- Barthes, Roland [1964] 1985. "Éléments de sémiologie." I: Barthes, Roland, *L'aventure sémiologique*. Paris. S. 15–84.
- Björkman, Margareta 2007. "Romanen – en konfliktfylld historia". I: Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden*. Stockholm. S. 305–329.
- Bohman, Nils (red.) 1942. *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. Band 1. Stockholm.
- Carlquist, Jonas 2002. *Handskriften som historiskt vittne. Fornsvenska samlingshandskrifter – miljö och funktion*. Stockholm.
- Dahlgren, E.W. 1917. "Om antikvastilens införande i svenskt boktryck." Särtryck ur: *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. Årg. IV. 1917. S. 172–190.
- Dverstorp, Nils 2010. *Skrivaren och skriften. Om skrift- och handskriftsproduktion i Vadstena kloster*. Oslo.
- Dyvik, Helge 1996. "Terje Spurkland: En fonografematisk analyse av runematerialet fra Bryggen i Bergen. Doktorsdisputas ved Universitetet i Oslo 20. mars 1993." I: *Maal og Minne 1996*. Oslo. S. 3–21.
- Englund, Boel & Per Ledin (red.) 2003. *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund.
- Franks, Jeremy 2005a. "Reports to the Swedish East India Company: the Indian and eastern years (1748–62) of Christopher Henrik Braad. 1. Peering over their shoulders." I: *The Linnean*. Volume 21. Number 1. London. S. 30–33.
- Franks, Jeremy 2005b. "Reports to the Swedish East India Company: the Indian and eastern years (1748–62) of Christopher Henrik Braad. 2. The posthumous apostle and the clerk: Olof Torén and C.H. Braad, 1748–53." I: *The Linnean*. Volume 21. Number 2. London. S. 17–20.
- Franks, Jeremy 2005c. "Reports to the Swedish East India Company: the Indian and eastern years (1748–62) of Christopher Henrik Braad. 3. Under orders by land and sea: India 1753–58." I: *The Linnean*. Volume 21. Number 3. London. S. 35–41.
- Franks, Jeremy 2006. "The unpublished Braad papers and their author, C.H. Braad (1728–81)." I: *Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation*. Vol. 24, September 2006. Odense. S. 3–43.

- Franks, Jeremy 2008. "The evolution of 18th-century Swedish: an examination of C.H. Braad's *Historical Remarks on Bengal* and his other 'Indian' manuscripts." I: *Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation*. Vol. 28, October 2008. Odense. S. 91–112.
- Fries, Sigurd 1971. "Linnés resedagböcker. Deras språk och stil i jämförelse med de tryckta reseskildringarnas." I: Fries, Sigurd (red.), *Linnés språk och stil*. Stockholm. S. 111–142.
- Frängsmyr, Tore 1976. *Ostindiska kompaniet. Människorna, äventyret och den ekonomiska drömmen*. Viken.
- Greimas, Algirdas Julien & Joseph Courtés 1979. *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris.
- Gussenhoven, Carlos & Haike Jacobs 2005. *Understanding Phonology*. London.
- Gustavsson, Bodil (red.) 1990. *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek*. 2 upplagan. Lund.
- Hahr, Gösta 1957. "Henrik Wilhelm Hahr d. ä. och Ostindiska kompaniet." I: *Forum navale. Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet*. Nr 14. Uppsala. S 30–107.
- Hammarström, Göran 1959. "Graphème, son et phonème dans la description des vieux textes." I: *Studia neophilologica* 31 (1959). Uppsala. S. 5–18.
- Hammarström, Göran 1964. "Type, typème, graphe et graphème." I: *Studia neophilologica* 36 (1964). Uppsala. S. 332–340.
- Hamp, Eric P. 1959. "Graphemics and paragraphemics." I: *Studies in Linguistics* 14. Buffalo. S. 1–5.
- Hellberg, Staffan 1974. *Graphonomic rules in phonology. Studies in the Expression Component of Swedish*. Göteborg. (Nordistica Gothoburgensia 7.)
- Hellstenius J. A. C. 1860. *Bidrag till Svenska Ost-Indiska Compagniets Historia 1731–1766*. Upsala.
- Henrikson, Paula 2007. *Textkritisk utgivning. Råd och Riktlinjer*. Stockholm.
- Hultén, Britt, Olle Josephson och Staffan Selander 2003. "Åhlén & Holms jubileumskatalog. Tre exempelanalyser." I: Englund, Boel & Per Ledin (red.), *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund. S. 273–299.
- Jansson, Sam 1924. "Svenskt skrivskick under medeltiden och fram till våra dagar." I: Bring, Samuel E. (red.), *Svend Dahls bibliotekshandbok. Översatt, bearbetad och med bidrag av svenska fackmän*. Uppsala och Stockholm. S. 107–126.

- Johansson, Karl G. 1997. *Studier i Codex Wormianus. Skriftradition och avskriftsverksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet*. Göteborg. (Nordistica Gothoburgensia 20.)
- Karlsson, Anna-Malin 2002. *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Stockholm.
- Katalogiseringsregler för svenska bibliotek 1990* = Gustavsson, Bodil (red.) 1990.
- Kjellberg, Sven T. 1975. *Svenska ostindiska kompanierna 1731–1813*. Malmö.
- Kress, Gunther 2000. "Multimodality". I: Cope, Bill & Mary Kalantzis (red.), *Multiliteracies. Literacy learning and the Design of Social Futures*. London & New York. S. 182–202.
- Kress, Gunther & Theo van Leeuwen 1996. *Reading images. The grammar of visual design*. London & New York.
- Kress, Gunther & Theo van Leeuwen 1998. "Front Pages: (The Critical) Analysis of Newspaper Layout." I: Bell, Allan & Peter Garret (red.), *Approaches to Media Discourse*. S. 186–219.
- Legné, Mattias 2003. "En samlare till en annan. Daniel Tilas brev till C.H. Braad 1765–1772". I: *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2003. Helsingfors. S. 163–172.
- Lemaire, Jacques 1989. *Introduction à la codicologie*. Louvain-la-neuve.
- Lindblad, Gustaf 1954. *Studier i Codex regius av Äldre Eddan*. Lund.
- Lindroth, Sten 1967a. *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Historia 1739–1818*. Del I:1. Stockholm.
- Lindroth, Sten 1967b. *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Historia 1739–1818*. Del I:2. Stockholm.
- Lindroth, Sten 1978. *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*. Stockholm.
- Liungman, Carl G. 1971. *Semiotik, strukturalism, semiologi*. Lund.
- Lönnroth, Harry 2007a. *Ekenäs stads dombok 1678–1695. I. Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Helsingfors.
- Lönnroth, Harry 2007b. *Ekenäs stads dombok 1678–1695. II. Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Helsingfors.
- McGann, Jerome J. [1983] 1992. *A Critique of Modern Textual Criticism*. Charlottesville & London.
- McKenzie, D.F. 1999. *Bibliography and the sociology of texts*. Cambridge.
- McLaughlin, John C. 1963. *A Graphemic-Phonemic Study of a Middle English Manuscript*. The Hague.
- Melin, Lars 2000. *Språk som syns. Om den grafiska formens samspel med verbalt språk*. Uppsala.

- Modalsli, Tone 2003. "Manuskriptet som gjenstand – om manuskriptbeskrivelse". I: Forsell, Pia & Rainer Knapas (red.), *Varianter och bibliografisk beskrivning*. Helsingfors. S. 131–153.
- Mårtensson, Lasse 2007. *AM 557 4to. Studier i en isländsk samlingshandskrift från 1400-talet*. Uppsala.
- Naumann, Erik 1925 "Braad, Christopher Henric." I: Boëthius, Bertil (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*. Femte bandet. Stockholm. S. 624–630.
- Nordqvist, Nils 1965. *Antikvan och vetenskaperna*. Stockholm.
- Odén, K.G. 1902. *Östgötars minne. Biografiska anteckningar om studerande östgötar i Uppsala 1596–1900*. Stockholm.
- Olán, Eskil 1920. *Ostindiska Compagniets Saga. Historien om Sveriges märkligaste handelsföretag*. Göteborg.
- Raible, Wolfgang 1991. *Die Semiotik der Textgestalt*. Heidelberg.
- Ranius, Allan 1983. *Östgötalitteratur vid Stifts- och landsbiblioteket i Linköping*. Linköping.
- Ranius, Allan 1993. *Handschriftssamlingen vid Linköpings stiftsbibliotek*. Del 1. Linköping.
- Ranius, Allan 1997. *Nya strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek*. Linköping.
- de Saussure, Ferdinand [1915] 1960. *Cours de linguistique générale*. Paris.
- [SBL] 1859. *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny följd. Andra bandet. Örebro.
- Sirén, Osvald 1950. "Kina och den kinesiska tanken i Sverige på 1700-talet." I: *Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1948–1949*. Uppsala och Stockholm.
- Spurkland, Terje 1991. *En fonografematisk analyse av runematerialet fra Bryggen i Bergen*. Oslo.
- Spurkland, Terje 1996. "Grafemet, fonemet, systemet og runene. Svar fra doktoranden." I: *Maal og minne 1996*. Oslo. S. 21–29.
- Strindberg, August 1881. *Kulturhistoriska studier*. Stockholm.
- Strindberg, August 1884. *Notice sur les relations de la Suède avec la Chine et les pays Tartares*. Paris.
- Stålmarch, Torkel 1995. *Jacob Wallenberg. Ostindiefarare/Präst/Författare. 1746–1748*. Stockholm.
- Sundelius, Hans Olof 1798. *Norrköpings minne*. Norrköping.
- Swedlund, R. och O. Svenonius 1948. *Svenska skriftprov 1464–1828. Texter och tolkningar*. Uppsala.
- Svensson, Lars 1974. *Nordisk paleografi. Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov*. Lund.

- Söderberg, Barbro 1992. "Introduktion." I: Carlquist, Jonas (red.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. Stockholm. S. 11–18.
- Söderpalm, Kristina (utg.) 2005. *Christopher Tärnströms journal. En resa mellan Europa och Sydostasien år 1746*. London.
- Söderpalm, Kristina 2006. "Ostindiska kompaniet." I: Cristensson, Jacob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden*. Lund. S. 241–289.
- Sörlin, Sverker och Otto Fagerstedt 2004. *Linné och hans apostlar*. Stockholm.
- Teleman, Ulf 2002. *Ära, rikedom & reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm.
- Torén, Carl-Axel 1953. "Om Olof Torén, hans färder till Kina och Indien som skeppspredikant samt om växtsläktet *Torenia* L." I: *Svenska Linné-Sällskapetets Årsskrift 1953*. Uppsala. S. 17–56.
- Weinstock, John M. [1967] 1995. *A graphemic-phonemic study of the Icelandic manuscript AM 677 4^o B*. Ann Arbor.
- Westlund, Börje 1974. *Skrivarproblemet i Isländska Homilieböken*. Lund.
- Åberg, Alf 1981. *När svenskarna upptäckte världen. Från vikingar till gustavianer*. Stockholm.

Appendix

Bilaga 1. Rekonstruktion av den logiska sidföljden i X392

Logisk	Uppslag	Folio
<i>Primära före sprättning</i>		
[titelblad]	2b	2r
([titelbladets baksida] /92)	4a	3v
1	4b	4r
2	6a	5v
3	6b	6r
4	8a	7v
5	8b	8r
6	10a	9v
7	10b	10r
8	12a	11v
9	12b	12r
(osv.: jämn sida + 4 = uppslag a, udda sida + 3 = uppslag b t.o.m.):		
34	38a	37v
35	38b	38r
<i>Primära efter sprättning/Efter sprättning av oskrivna</i>		
(36'	37a	36v)
36	39a	38v
37	39b	39r
38	40a	39v
39	40b	40r
40	41a	40v
41	41b	41r
42	42a	41v
43	42b	42r
44	43a	42v
45	43b	43r
46	44a	43v
47	44b	44r
48	45a	44v
49	45b	45r

(osv.: jämnt sidnummer/vänstersida = uppslagsnr + (uppslagsnr 42), t.o.m.):

88	65a	64r
89	65b	(pärminsida)

Sekundära efter sprättning/Efter sprättning av skrivna

90	3a	2v
91	3b	3r
92 *[titelbaksida]	4a	3v
[obs. udda/jämn]		
93	5a	4v
94	5b	5r
95	7a	6v
96	7b	7r

(osv.: vänstersida/udda = uppslagsnr + 88; högersida/jämn = uppslagsnr + 89; t.o.m.):

123	35a	34v
124	35b	35r
125[/36]	37a	36v
126	37b	37r

På ett ställe är en och samma sida delvis tagen i bruk på olika plats i den logiska följd. Sidan har då i ovanstående uppställning fått ett nummer i enlighet med den huvudsakliga textens logiska hemmahörighet, men där den övriga texten hör hemma markeras förekomsten av den inom parentes. På sidan 125 finns några rader som hör hemma före eller parallellt med sidan 36; dessa har förts in som sidan 36' i uppställningen.

På liknande sätt förhåller det sig med titelbladets baksida. Den enda text som står där fungerar som sidan 92 i ordningen, men för att på något sätt indikera att det från början funnits en blank sida mellan titelbladet och första textsidan (s. 1) står där ”Titelbaksida” inom parentes.

Bilaga 2. Olika med kapital belagda gradgruppers fördelning i KVA-Resan (jfr 6.2.3.3)

12 Minuskelinrent (och finalt)	Ej beräknat	
11 Konj., subj., ja	a11 5 j2 m15 n16 o46 l T- 609	
10 Verb, adv., räkn., övr. pron., prep.	g99 a340 h292 j26 m316 n116 o119 p175 r24 ú221 v1 w 220 å22 ö35 T2006	a2 c2 w5 T9
9 Personliga pronomen	h10 j23 m15 o27 w75 T150	o3 w5 T8
8 Övriga adjektiv	g55 a42 h56 j3 m17 n20 o49 p12 r34 ú24 w36 å15 æ1 ö17 T381	j1 o1 r1 v1 w3 ö1 T8
7 Övriga substantiv	g59 a62 h102 j5 m 177 n30 o27 p97 q5 r38 ú30 w57 å8 ö17 T714	g7 a18 c2 m6 n2 o6 p1 q1 r17
6 Geografiska adj./subst., väderstreck	m1 n7 o1 w5 æ1 ö4 T19	n9 o5 w3 m6 n2 o6 p1 q1 r17
5 Månader		a3 T3
4 Namn	m1 T1	a4 n1 o1 T6
3 Majuskelinrent (äv. förk.)		
2 Meningsinrikt		a1 o1 T2
1 Stryckenrikt		
Gratyp	a	A

							ú1 w56 z1 â7 ö21 T146					
A				c4 T4		c4 w1 T5	c11 h1 j1 r3 w4 z4 T24	c2 T2		c2 w1 T3		
A	o1 ú2 ö1 T4	a5 n2 o8 w1 ú3 â1 ö4 T23	n3 o8 w1 T12	a11 c1 n2 w2 â1 T17	a9 T9	n2 w2 T4	a5 m1 n1 o2 r1 v2 w3 â1 ö5 T21	o1 w2 T3				
A	h7 j2 m2 p6 q1 w4 â1 T23	a3 c3 h3 j3 m5 o1 p4 w4 T26	m2 n4 w3 T9	g1 c66 h15 j2 m18 n3 o1 p25 v2 w3 T- 136	j3 m4 T7	c2 h10 m1 n1 p2 w3 T19	c45 h16 j1 m8 n1 p20 r4 v1 w2 z1 ö1 T100	g2 c1 h15 m2 o1 p1 w2 T24	h1 T1	c2 h2 T4		

Bilaga 3. Första textsidan i UUB:X389

Foto: Göteborgs universitetsbibliotek (www.ub.gu.se).

L. f. 10.

S. 1.

Åhr 1746, den 26 Januarij, klockan 12 om middagen, gingo wij i Herrens namn till segels ispan Wärgshalen, på mitt ispan Götteborg belagit, med det af Högstlöfliche Svenska Ost-Indiska Compagniet, till Chinesiska Kaden Lantorn destinationade Skeppet Koppet, om 200 lasters storlek, och 20 stycken; och passerade med en god vind utur Svenska Skären, Wingo med det Bak förbi, som äfwen innan aftonen förloredes utur sigte.

Den 27 Januarij, eller morgonen därefter, sedan Skagerack, eller Cattegat varit öfverfaren, syntes höga landet af Norrige, jämte dess i yttersta ned, på 5 Svenska mitts öfsegränhet, och tycktes det wara nog högfärdigt, samt bärgigt, fast tannelig hiök luft hundrade, ut ha ett rethjertigt utraf.

Uti Nordstien bläffe wädrat några snöfljokande dagar mycket starkt, och stormade ibland, hwar jämte kölsten ansemligen lätt komma sig, emedan Skeppet allt Norrligt avancerade, intill den 29 Januarij, då under 61. graders latitude, Alltid be-

Bilaga 5. Första textsidan i KVA: Braad[a]

Foto: Göteborgs universitetsbibliotek (www.ub.gu.se).

L. J. W.

S. 1.

År 1748 den 26 Januarii, Klochan 12 om middagen, gingo wij i Herrans namn till Segels ifrån Långe håla, 1/2 mil ifrån Bohusborg belägit, med det af Högloflige Swenska Ost Indiska Compagniet, till Chinejska Staden Canton deffinerade Skeppet Stoppet, om 280 Lasters storlek, och 28 stycken; och på förmiddagen med en god wind utur Swenska Skaren Wingo med dess Bah förbi, som efwen innan aftonen förborades utur Sigte.

Den 27 Januarii, eller morgonen derefter, Sedan Sjagerrach eller Gattegat war öfverfaren, syntes höga landet af Norrige, jemte dess yttersta nas på 5 Swenska mils aflägsenhet och tycktes det wara nog hoglandig, samt bergigt, fast temmelig tveckligt hindrade, at ha et rent prospect deraf.

Uti Norddion blåste wädret några påföljande dagar myckhet starkt, och Stormade ibland, hwarjemte hölden ansenligen lat Kanna sig, emedan Skeppet allt Nordligt arangerade, — intill den 29 Januarii då under 61 graders latitude, Hittland befants wara förbi

och

